MIHAI EMINESCU

PROZĂ

M. Eminescu

Proză

Editura Litera

2010

Selecţie de Nicolae Manolescu
Tabel cronologic şi referinţe critice de Mihai Iovănel
Fotografii din arhiva Muzeului Naţional al Literaturii Române
Copyright © 2010 Litera, pentru prezenta ediţie

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România
tel.: 021 319 63 90, 031 425 16 19, 0752 548 372;
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteţi vizita pe:
www.litera.ro
Editor: Vidraşcu şi fiii
Director general: Dan Vidraşcu
Redactor: Ioan Luca
Corector: Cristiana Miu
Prepress: Bogdan Mitea
ISBN: 978-606-600-052-9

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Lectură plăcută :)

Cronologie

1850 Pe 15 ianuarie, la Botoşani, se naşte Mihail, fiul Ralucăi (născută Iuraşcu) şi al căminarului Gheorghe Eminovici, din Ipoteşti. „Străbunicul dinspre tată, ţăranul iobag Petrea Iminovici (1736 – ?), Vasile (1780 – 1844), fiul acestuia, care deveni cântăreţ de strană şi pătrunse în tagma răzeşească, apoi cei şapte copii ai săi – între care Gheorghe, întâiul născut (1812-1884), era părintele poetului – sunt menţionaţi mai bine de un secol în registrele parohiale ale satului Călineşti din Bucovina. Pe linia maternă, ştirile sigure încep tot de la străbunicul poetului, boiernaşul de ţară Ion Iuraşcu, continuând cu fiul său, stolnicul Vasile Iuraşcu din Joldeşti, şi sfârşind cu una dintre numeroasele fiice ale stolnicului, Rareşa (1816-1876), sau Raluca, Ralù, cum îi ziceau cunoscuţii – «dulcea mamă».“ (George Munteanu, *Hyperion*, *I. Viaţa lui Eminescu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1973, p. 21)

Copiii familiei Gheorghe Eminovici sunt numeroşi: Şerban (n. 1841), Nicolae (n. 1843), Gheorghe (n. 1844), Ruxandra (n. 1845), Ilie (n. 1846), Maria (n. 1848), Mihail (n. 1850), Aglaia (n. 1852), Harieta (n. 1854), Matei (n. 1856), Vasile (?); dar Ruxandra, Maria şi Vasile mor la vârste foarte fragede, pe când ceilalţi, cu singura excepţie a lui Matei, mor tineri şi, în câteva cazuri, alienaţi mintal. O explicaţie, oferită întâi voalat de Maiorescu, acela care vorbise în articolul, din 1889, „Eminescu şi poeziile lui“, de o „fatalitate ereditară“, şi preluată apoi de G. Călinescu şi de alţi cercetători ulteriori (v.G. Munteanu, *op. cit.*, p. 22), vorbeşte de un sifilis ereditar; dar teza rămâne foarte discutabilă, fiind contestată de pe poziţii de autoritate medicală (pentru o trecere în revistă a biografiei, v. Ilina Gregori, *Ştim noi cine a fost Eminescu? Fapte, enigme, ipoteze*, Editura Art, Bucureşti, 2008, p. 31).

1858 În octombrie, Mihail este înscris în clasa a treia la National Haupschule din Cernăuţi; primele două clase fuseseră trecute, probabil, în particular. Şcoala primară o termină anul următor, în 1859.

1860 Înscris în clasa întâi la Ober Gymnasium, din Cernăuţi (unde studiaseră sau studiau încă fraţii săi Şerban, Nicolae şi Gheorghe), Mihail va avea, profesor de română pe Aron Pumnul, autorul crestomaţiei de texte româneşti în patru volume *Lepturariu românesc*. Deşi „un aşa de călduros suflet, un aşa de nobil vizionar, învietorul conştiinţii de sine a românilor bucovineni“, Aron Pumnul „era de fapt un pedant stricător al limbii pe care voia s-o îndrepte, un om straniu pentru care totul se reducea la forma artificială“. (Nicolae Iorga, *Expresia integrală a sufletului românesc: Mihai*

Eminescu, în *Istoria literaturii româneşti. Introducere sintetică* [1929]; reprodus în Nicolae Iorga, *Eminescu*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi bibliografie de Nicolae Liu, Editura Junimea, Iaşi, 1981, p. 188)

Mihail are dificultăţi şcolare la matematică şi latină.

1862 Rămâne repetent în clasa a II-a de gimnaziu.

1863 În aprilie renunţă la Ober Gymnasium. Situaţia sa şcolară va rămâne neclară.

1864 Din noiembrie (până în martie 1865) lucrează ca „scrietor al Cancelariei“ la Consiliul permanent al judeţului Botoşani.

1866 Poezia *La mormântul lui Aron Pumnul* îi este inclusă în volumaşul *Lăcrămioarele învăţăceilor gimnasişti din Cernăuţi la mormântul prea iubitului lor profesor Arune Pumnul răpăusat într-a 12/24 ianuarie 1866*.

Adevăratul său debut are loc însă în februarie, când revista *Familia* (scoasă de Iosif Vulcan la Pesta) îi publică poezia *De-aş avea*. Semnată M. Eminescu, poezia e însoţită de nota lui Iosif Vulcan, „naşul“ literar al poetului: „Cu bucurie deschidem coloanele foaiei noastre acestui june numai de 16 ani, care cu primele sale încercări poetice trămise nouă ne-a su[p]rins plăcut“.

În cursul acestui an îi vor mai apărea, în *Familia*, poeziile *O călărire în zori*, *Din străinătate*, *La Bucovina*, *Speranţa*, *Misterele nopţii*; de asemenea, poezia *Asta vreu, dragul meu!* i-a fost publicată în *Umoristul* (revistă scoasă tot de Iosif Vulcan).

Între aprilie şi octombrie călătoreşte în Transilvania, ajungând la Târgu Mureş şi apoi la Blaj.

1867 În prima parte a anului se află la Cernăuţi, iar din octombrie intră – ca un fel de secretar – în trupa de teatru a lui Iorgu Caragiale.

Apar, în *Familia*, poeziile *Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie* şi *La Heliade*.

1868 Între martie şi septembrie face parte, ca „sufleur II şi copist“, din trupa de teatru a lui Mihail Pascaly, împreună cu care ajunge din nou în Transilvania (trupa dă spectacole la Braşov, Sibiu, Lugoj, Timişoara, Arad, Oraviţa).

Publică, în *Familia*, poeziile *La o artistă* şi *Amorul unei marmure*.

În septembrie ajunge în Bucureşti, unde, recomandat de Pascaly, este angajat sufleor la Teatrul Naţional.

1869 În *Familia* apar poeziile *Junii corupţi* şi *Amicului F.I.*, iar într-o foaie volantă, *La moartea principelui Ştirbey.*

În octombrie, Eminescu se înscrie la Facultatea de Filosofie din Viena; neavând bacalaureatul, el nu poate fi decât „auditor extraordinar“. „La Viena el trăi în strâmtorare veselă ca toţi studenţii români, cunoscu pe Slavici, urmă cursurile eclectic (filosofie, istorie, drept, economie politică, anatomie), citind mai mult în casă.“ (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* [1941], ediţia a II-a, revăzută şi

adăugită, ediţie şi prefaţă de Al. Piru, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 444)

1870 În aprilie, *Convorbiri literare* (revista societăţii şi cenaclului „Junimea“, din Iaşi îi publică poezia *Venere şi Madonă*; apoi tot acolo apar *Epigonii* şi basmul *Făt-Frumos din lacrimă*.

1871 La 1 aprilie, la Viena, ia fiinţă Societatea Academică Social-Literară „România jună“, asociaţie studenţească în cadrul căreia Eminescu a fost ales bibliotecar (Slavici fiind preşedinte).

Între 26 şi 28 august, Eminescu participă la marea serbare a studenţilor români de la Viena, organizată la Putna, pentru a celebra împlinirea a 400 de ani de la sfinţirea mănăstirii ridicate, acolo, de Ştefan cel Mare.

Publică în *Convorbiri literare* poeziile *Înger de pază* şi *Noaptea*.

În octombrie se înscrie la Facultatea de Drept din Viena. Titu Maiorescu publică, în *Convorbiri literare*, studiul „Direcţia nouă în poezia şi proza română“, unde Eminescu este apreciat drept „Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, până acum aşa de puţin format încât ne vine greu să-l citim îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvântului“.

1872 Primăvara, Eminescu o cunoaşte la Viena pe Veronica Micle.

În septembrie citeşte la „Junimea“ nuvela fantastică *Sărmanul Dionis* şi poemele *Egipetul*, *Înger şi demon* şi *Floare albastră* (care vor fi publicate apoi în *Convorbiri literare*).

Primind o bursă de la Ministerul Cultelor şi Instrucţiei Publice (condus de Titu Maiorescu), se înscrie, în decembrie, la Facultatea de Filosofie din Berlin. Există încă anumite controverse privind în ce condiţii şi dacă Eminescu îşi trecuse totuşi bacalaureatul.

1874 Începe să traducă din Kant (*Critica raţiunii pure*).

În pofida insistenţelor lui Maiorescu, renunţă să-şi dea doctoratul.

Întors în ţară, poetul este numit, printr-un ordin al Consiliului de Miniştri, director la Biblioteca Centrală din Iaşi.

1875 În urma unor intrigi, este destituit din postul de la Biblioteca Centrală, fiind numit (în iulie) revizor şcolar. „De curând se pripăşise la Iaşi D. Petrino, poet pe atât de considerat în unele cercuri, pe cât de lipsit de talent, dar făcând parte din înalta nobleţe bucovineană şi primit din această pricină cu multă atenţie în societatea bună ieşeană. [...] Pentru a i se da o sinecură, îi fu oferită direcţia Bibliotecii centrale, deţinută de Eminescu, pe care o ceru – zice-se – îndemnat de Andrei Vizanti, liberal îngust şi pătimaş [...] şi duşman înverşunat al lui Titu Maiorescu [...]. Titu Maiorescu a acceptat această machiaţiune ce trebuia să izbească Junimea şi a numit, drept

compensaţiune, pe Eminescu, pe ziua de 1 iulie 1875, revizor şcolar pe două judeţe, Iaşi şi Vaslui, [...] scoţându-l dintr-o funcţiune tihnită şi propice studiilor şi dându-l drumurilor de ţară şi incertitudinilor luptei de partid. [...] Cu tot scepticismul în privinţa trăiniciei noii slujbe, Eminescu se aşază la lucru cu o străşnicie aşa de lipsită de diletantism, cu atâta clarviziune pedagogică şi socială şi spirit administrativ, încât acest an reprezintă, pe o suprafaţă mică, în istoria învăţământului rural înainte de Haret, cel mai ridicat nivel al conştiinţei culturale naţionale. Noul revizor avea atribuţiuni îndoite, administrative şi pedagogice, trebuia, într-un cuvânt, să conducă cancelaria revizoratului şi să facă inspecţiuni în şcoalele dependinte de circumscripţiile sale din judeţele Iaşi şi Vaslui. Pentru această muncă extinsă, dar nicidecum odioasă unui intelectual, Eminescu era retribuit cu salariul de c. 500 lei noi (212,5 de fiecare judeţ), sumă foarte considerabilă pe acele vremi.“ (G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, introducere de Eugen Simion, ediţie îngrijită de Ileana Mihăilă, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2002, pp. 131, 133)

În această perioadă, Eminescu îl cunoaşte pe Ion Creangă, de care îl va lega o trainică şi frumoasă prietenie.

1876 Guvernul liberal nou instalat îl demite pe Eminescu din funcţia de revizor şcolar.

D. Petrino îl acuză de furtul unor cărţi şi al unor piese din mobilierul Bibliotecii Centrale. Va fi absolvit însă de instanţa care a judecat procesul.

Intră în redacţia ziarului *Curierul de Iaşi* („foaia vitelor de pripas“, cum desconsidera el gazeta la care îi era dat să lucreze); aici, printre articolele de tot felul pe care le scrie, va strecura, în foileton, nuvela *Cezara*.

Moare mama sa, Raluca Eminovici (15 august).

În *Convorbiri literare* apar poeziile *Melancolie*, *Crăiasa din poveşti*, *Lacul*, *Dorinţa* şi *Călin*.

1877 În octombrie, în urma unui conflict cu directorul tipografiei, părăseşte forţat *Curierul de Iaşi*. Curând i se găseşte un post de redactor la ziarul bucureştean *Timpul*, al Partidului Conservator (unde îi are colegi pe Caragiale şi pe Slavici, la care poetul va locui o vreme, după ce schimbase mai multe gazde). Se mută la Bucureşti, desfăşurând în anii ce urmează o bogată şi intensă activitate publicistică.

1879 Apar în *Convorbiri literare* poeziile *De câte ori*, *iubito*, *Rugăciunea unui dac*, *Atât de fragedă*, *Afară-i toamnă*, *Sunt ani la mijloc*, *Când însuşi glasul*, *Freamăt de codru*, *Revedere*, *Foaia veştedă*, *Despărţire.*

1880 Este numit redactor-şef la *Timpul*.

Apare poezia *O, mamă* în *Convorbiri literare*.

1881 În *Convorbiri literare* apar *Scrisoarea I*, *Scrisoarea II*, *Scrisoarea III* şi

Scrisoarea IV.

1882 În ianuarie, ca urmare a unor mutaţii produse în politica Partidului Conservator (unii dintre membrii săi importanţi manifestau poziţii de apropiere faţă de Partidul Liberal), la *Timpul* este numit redactor-şef Grigore G. Păucescu, iar Eminescu se vede marginalizat în cadrul redacţiei.

În aprilie citeşte la „Junimea“ poemul *Luceafărul*.

1883 În aprilie, *Luceafărul* apare în Almanahul Societăţii Academice Social-Literare „România jună“ din Viena.

În iunie, poetul ia parte, la Iaşi, la dezvelirea unei statui a lui Ştefan cel Mare.

Pe 28 iunie, la Bucureşti, se produce criza în urma căreia Eminescu e declarat alienat mintal, fiind internat, prin grija şi ajutorul lui Maiorescu, la Sanatoriul „Caritas“ al doctorului Alexandru Şuţu.

Pe 1 noiembrie, poetul, însoţit de vechiul prieten Alexandru Chibici Revneanu, este trimis la Viena, la Institutul de la Ober-Döbling al doctorului Oberstein.

La sfârşitul anului, apare, la Editura Socec, sub îngrijirea şi cu prefaţa lui Titu Maiorescu, volumul *Poesii* – primul şi singurul publicat în timpul vieţii lui Eminescu. „Colecţia de faţă cuprinde toate poesiile lui Eminescu publicate în «Convorbiri literare» de vreo doisprezece ani încoace, precum şi cele aflate până acum numai în manuscript pe la unele persoane particulare – precizează prefaţatorul. Publicarea se face în lipsa poetului din Ţară. El a fost întotdeauna prea impersonal şi prea nepăsător de soarta lucrărilor sale, pentru a fi putut fi înduplecat să se îngrijească însuşi de o asemenea culegere, cu toată stăruinţa amicilor săi literari. Poesiile, aşa cum se prezintă în paginile următoare, nu sunt dar revăzute de Eminescu şi sunt prin urmare lipsite de îndreptările ce avea de gând să le facă, cel puţin la cele vechi [...].“

Sunt publicate poeziile *Doină* (în *Convorbiri literare*) şi *S-a dus amorul*, *Când amintirile*, *de-acum*, *Ce e amorul?*, *Pe lângă plopii fără soţ*, *Şi dacă...* (în *Familia*). Toate poeziile sunt anterioare declanşării crizei, ca toate versurile ce vor mai apărea sub semnătura poetului până la sfârşitul vieţii. Cu disponibilităţi intelectuale, cerebrale vizibil diminuate, în pofida periodicelor reveniri la starea de luciditate, Eminescu nu va mai scrie decât câteva pagini de publicistică.

1884 În ianuarie, moare Gheorghe Eminovici, tatăl poetului.

Boala lui Eminescu dă semne de ameliorare.

În februarie, însoţit tot de prietenul Chibici Revneanu, pleacă într-o călătorie prin Italia.

La sfârşitul anului, este numit bibliotecar la Biblioteca Centrală din Iaşi.

Apar poeziile *Diana* (în *Convorbiri literare*) şi *Din noaptea* (în *Familia*).

1885 În *Convorbiri literare* apare *Sara pe deal*.

1886 Către sfârşitul anului, boala recidivează. Poetul este internat la ospiciul de la Mănăstirea Neamţ.

În *Convorbiri literare* apare *La steaua*.

1887 După câteva luni de şedere la Mănăstirea Neamţ, se mută la Botoşani, încredinţându-se îngrijirii surorii sale Harieta.

1888 În aprilie se reîntoarce la Bucureşti, împreună cu Veronica Micle. Îşi reia activitatea publicistică, semnând articole în *România liberă* şi în proaspăt înfiinţatul ziar *Fântâna Blanduziei*.

Iacob Negruzzi cere, în Camera Deputaţilor, acordarea unei pensii viagere poetului: „Domnilor, sunt însărcinat din partea unui foarte mare număr de cetăţeni din deosebite părţi ale ţărei să depun o petiţiune pe biroul acestei Onor. Camere, prin care se roagă ca să se acorde un ajutor viager nenorocitului poet naţional, Mihai Eminescu. Domnilor, precum vă este cunoscut tuturor, Eminescu, unul din talentele noastre poetice cele mai mari, se găseşte astăzi lovit de o boală grea şi cumplită, şi în acelaşi timp în cea mai mare sărăcie. [...] cu toţii să ne unim şi să venim cât mai curând în ajutorul lui Eminescu, care nu este nici al maiorităţei, nici al minorităţei, ci este al tuturor românilor“. (Discurs citat din *Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu. Secolul XIX*, vol. I (1866-1899), ediţie critică de I. Oprişan şi Teodor Vârgolici, Editura Saeculum I.O, Bucureşti, 2002, p. 203)

1889 În februarie, poetul e internat din nou – la ospiciul Mărcuţa şi apoi la Caritas, din Bucureşti.

În dimineaţa zilei de 15 iunie, Mihai Eminescu se stinge din viaţă.

„În după-amiaza zilei de sâmbătă, 17 iunie, la orele 6, cortegiul, însoţit de un număr mare de studenţi, gazetari şi prieteni, în fruntea cărora se aflau primul-ministru Lascăr Catargiu, Titu Maiorescu, M. Kogălniceanu, Th. Rosetti, Aug. Laurian şi alţii, porni spre cimitirul Bellu, trecând pe Calea Victoriei, Calea Rahovei şi Câmpia Filaretului. O ploaie măruntă pica din cerul peste tot acoperit de nouri. Pe drum, în dreptul Universităţii şi la mormânt, se ţinură cuvântări îndurerate şi banale, după care, pe înserate, coşciugul fu coborât în groapă, între un tei şi un brad.“ (G. Călinescu, *Viaţa...*, p. 219)

*

Cea mai mare parte a poeziilor lui Eminescu au rămas în manuscrisele lui, aflate în păstrarea lui Maiorescu; donate de acesta Academiei, în 1902, cele aproximativ 14 000 de file, cuprinzând note dintre cele mai eterogene,

conspecte, dar şi lungi poeme, proiecte de teatru ş.a., vor fi desluşite şi publicate, la câteva decenii după moartea poetului, schimbându-i şi adâncindu-i imaginea lăsată de „antume“.

*

Pentru redactarea acestei cronologii au fost utilizate mai multe surse, între care: G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, introducere de Eugen Simion, ediţie îngrijită de Ileana Mihăilă, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2002; George Munteanu, *Hyperion*, *I. Viaţa lui Eminescu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1973; Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu. Viaţă, operă, cultură*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1989; D. Vatamaniuc, *Cronologie*, în Mihai Eminescu, *Opere*, vol. I: *Poezii*, ediţie îngrijită de D. Vatamaniuc, prefaţă de Eugen Simion, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1999; Ilina Gregori, *Ştim noi cine a fost Eminescu? Fapte, enigme, ipoteze*, Editura Art, Bucureşti, 2008.

Prefaţă

Proza lui Eminescu, rămasă în cea mai mare parte în manuscris şi publicată după ce poetul devenise deja un mit naţional, a fost primită cu multe ezitări, uneori cu ostilitate, chiar şi de cei care, precum G. Ibrăileanu, aveau un cult pentru Eminescu. Motivaţiile diferă de la caz la caz. Ovid Densusianu o consideră „greoaie, chinuită [...], ceva de improvizaţie de multe ori“ şi crede că din aceste pricini ar diminua reputaţia poetului. E. Lovinescu, adept al epicii obiective, o respinge pentru patosul ei livresc şi lipsa de psihologie („Nu ştie crea pe dinăuntru un om cu o psihologie determinată şi nu-l poate, mai ales, planta în mijlocul unei ambianţe sociale cu raporturi multiple de coexistenţă“). În fine, G. Ibrăileanu, plecând de la prejudecata că un mare poet nu poate fi şi un mare romancier, consideră publicarea *Geniului pustiu* „o impietate şi o mistificare a publicului“. Numai Nicolae Iorga, dintre criticii primei generaţii postmaioresciene, este mulţumit de această proză lirică şi filosofică scrisă de acelaşi condei care a dat marile poeme: „Sentimentul adânc al naturii, pe care o însufleţeşte cu geniul său, arătând pretutindeni adevărul cuvântului, că orice tablou din natură e o stare sufletească [...], o imaginaţie de o putere halucinatorie şi un sentimentalism dulce însufleţesc şi dau o figură distinctă producţiilor sale de proză“.

Cel care o pune în valoare şi-i află modelele estetice şi metafizice este, indiscutabil, G. Călinescu în *Opera lui Mihai Eminescu* (1934-1936), unde publică şi un important număr de pagini inedite (*Avatarii faraonului Tlà*, între altele) rămase în manuscris. S-a putut constata că proiectele epice – multe dintre ele din faza de tinereţe a poetului – anticipează sau dublează temele sale lirice fundamentale şi deschid proza românească spre idei şi concepte metafizice pe care literatura noastră nu le încercase până atunci. Eminescu introduce masiv speculaţia filosofică în fanteziile sale epice şi nu ezită să ficţioneze, cum s-a zis mai târziu, ideile sale despre „statul natural“ sau despre „fantasmagoriile“ civilizaţiei moderne... Această mezalianţă dintre epică, filosofie şi politică n-a plăcut multor critici literari şi nu place nici azi. Unii consideră din aceste motive proza eminesciană complet desuetă, plictisitoare, rizibilă şi, deci, „ilizibilă“ (scria cineva în *Dilema*) şi iau în râs pe cei care îi găsesc merite estetice. Meritele există, dar ele nu trebuie căutate în proza de analiză psihologică şi, în genere, proza lui Eminescu nu trebuie judecată cu criteriile realismului modern, cum face, am văzut, E. Lovinescu. Eminescu este un om al secolului său (secolul romantic) şi scrie o proză în stilul, cu miturile şi convenţiile acestui curent general european. Utilizează, evident, mijloacele limbii române, nepregătită

încă, pe de-a-ntregul, să primească toate concertele metafizicii. Poetul îşi creează un vocabular adecvat (vezi *Dicţionarul de rime*) şi caută, în proza jurnalistică şi în proza propriu-zisă, forme potrivite pentru a cuprinde reveriile romantice şi conceptele filosofice pe care se sprijină uneori ficţiunile sale epice. Acestea trebuie citite, dar în funcţie de aceste circumstanţe şi judecate, iarăşi, cu acest cod estetic (romantic) în faţă, nu cu altul. Să nu uităm, apoi, că multe fragmente epice constituie ceea ce se cheamă laboratorul de creaţie al unui mare poet sau, cum îi zice filosoful Noica, „universul lui germinativ“. Ele trebuie studiate din acest unghi.

Fragmentele epice fac parte dintr-un proiect mai vast şi participă, în gândirea lui Eminescu, la o mitologie pe care în mod limpede el a dorit s-o creeze în lirică, în proză, în teatru şi pe care a expus-o într-o oarecare măsură chiar şi în publicistica sa vehementă. El nu ascunde intenţia de a reprezenta literar „creaţiunea pământului după o mitologie proprie română“, pornind de la *mumele* goetheene, de a crea, cu alte vorbe, o mitologie universală din punct de vedere spiritual românesc în care modelele istorice şi miturile naţionale să fie integrate într-o imensă panoramă. *Genaia*, *Rugăciunea unui dac*, *Mureşanu*, *Memento mori* şi atâtea alte poeme prefigurează această mitologie care trece, bineînţeles, şi prin spaţiul geto-dacic, acolo unde se află Sarmizegetusa lui Decebal, cea „înrădăcinată-n munţii de piatră / cu murii de granit, cu turnuri gote“.

Epica participă într-un chip special la realizarea acestei vaste mitologii-epopei-sociogonii literare, atingând două spaţii: unul fantastic şi filosofic (*Avatarii faraonului Tlà*, *Umbra mea*, *Sărmanul Dionis*, *Archaeus* etc.) şi altul istoric, realist (*Geniu pustiu*, *Aur*, *mărire şi amor* etc). Graniţa dintre ele nu este aşa de precisă pentru că, aşa cum voi arăta, Eminescu nu este spiritul care să nu amestece metafizica într-o dezbatere politică. Această combinaţie de stiluri face parte, de altfel, din poetica romantică, bazată pe un lirism fundamental, cu radiaţii în toate genurile, şi pe ideea că faptul mărunt participă la viaţa cosmosului. Novalis exprimă limpede această convingere a omului romantic: „Noi suntem în relaţie cu toate părţile universului tot aşa cum suntem cu viitorul şi trecutul. Depinde de direcţia şi de durata atenţiei noastre pentru ca noi să stabilim astfel un raport predominant, încât el să ne pară important şi eficace“. Ambiţiile lui Eminescu merg în aceeaşi direcţie, cu observaţia că el face din speculaţia metafizică şi speculaţia ideologică un instrument de persuasiune în naraţiune. Unii comentatori socotesc că filosofia nu este suficient de rafinată, digerată, asimilată în proză şi că, în fapt, aceste fragmente nu sunt decât nişte exerciţii juvenile. Există şi acest aspect, negreşit, dar chiar şi în exerciţiile, improvizaţiile unui mare creator pot fi depistate punctele de

rezistenţă ale spiritului său.

Este cazul prozei eminesciene, inegală ca valoare estetică, fragmentară, pe alocuri brutal ideologică sau, dimpotrivă, sentimentală, melancolizantă, onirică. Aşa cum este, epica lui Eminescu are, totuşi, o oarecare unitate prin temele şi miturile pe care le repetă şi, evident, prin stilul lor. G. Călinescu e de părere că în ea se remarcă două direcţii: una sociologică şi evocativă, în stil Negruzzi, şi alta romantică. În realitate, sunt mai multe stiluri sau, mai bine zis, mai multe spaţii epice în aceste fragmente în care spiritul romantic, bolnav, cum ştim, de incompletitudine, este decis să recosmicizeze lumea realului şi s-o umple cu fantasmele sale. Într-un studiu mai vechi (*Proza lui Eminescu,* 1964) am depistat cinci sau şase direcţii, cu temele şi stilurile adecvate:

1) Este, întâi, o epică în care sunt tratate plenitudinile şi contradicţiile omului romantic, cu laturile lui demonice (faustiene) şi titanice, în fine, o proză în care reflecţia politică stă în acelaşi rând cu descripţia istorică şi încercarea de studiu tipologic (*Geniu pustiu*). O direcţie dominată de *romanescul* de tip romantic, flexibil, „impur“ (în sensul că nu respectă regulile genului), cu un capăt deschis spre marile concepte, cu altul spre politică şi istorie. Istoria, socialul, atmosfera morală a unei lumi în mutaţie constituie rampa de pe care decolează spiritul romantic cu toate complexele, neliniştile şi visele sale. Nu este de ignorat în această proză caracterul programatic, tezist. Prin „naturile catilinare“, scriitorul vrea să surprindă tipologia unei lumi şi, totodată, acel tragic pe care tot G. Călinescu îl numeşte „imposibil şi somnolent ce pare a fi al naturii noastre, împăciuite cu eterna întoarcere a roţii cosmice“.

2) Proza fantastică şi metafizică (*Umbra mea, Sărmanul Dionis, Archaeus*), pur speculativă şi apăsat demonstrativă şi ea, dar în direcţie filosofică şi cu o finalitate incertă, între reprezentarea onirică (visul romantic), ironia filosofică („râsul filosoficesc“, *witz*-ul) şi reprezentarea epică a marilor concepte (*arhei*). Aria geografică şi istorică a reprezentării lor este, ca în toată opera lui Eminescu, foarte întinsă. Arheii săi încep în India şi în Egiptul faraonilor, ajung – bineînţeles – în spaţiul dacic şi, de aici, printr-un salt istoric spectaculos, poposesc în vremea lui Alexandru cel Bun; se deplasează apoi în timp şi spaţiu şi se fixează în Walhala sau se pierd în gheţurile polare, însoţiţi, mereu, de vaste panorame cosmice şi de reflecţii care pun în discuţie fundamentele lumii şi morala istoriei. Nimerit ar fi, poate, să numim această epică fantezistă, conceptualizantă, descriptivă, folosind limbajul lui Eminescu: *epica arheică,* dacă n-ar urma al treilea spaţiu care preia ideea migraţiei arheilor şi n-ar studia-o separat, metodic, cu o documentaţie bogată în perimetrul unui...

3) *Fantastic erudit*, diferit de *fantasticul oniric* şi *conceptualizant* semnalat mai înainte. Este proza din *Avatarii faraonului Tlà* şi *Fragment*, unde Eminescu ilustrează teoria metempsihozei, punând accent pe culoarea locală, pe moravuri, exotism şi pe ceea ce Thibaudet numeşte „sensul istoriei şi revelaţia trecutului, ca a treia dimensiune“ în gândirea romantică. Este cazul să-l citez din nou pe Novalis care – vorbind de armonia dizarmoniilor, de aparenta lipsă de logică a naraţiunii, în fine, de faptul că romanticii sfărâmă unitatea clasică de timp, loc şi acţiune – observă: „o povestire e ca un vis fără raporturi logice; e un ansamblu de lucruri şi de evenimente minunate, ca o fantezie muzicală sau ca suitele armonice ale unei harfe eoliene, ori ca natura însăşi“...!

Să facem precizarea că naraţiunea *Avatarii faraonului Tlà*, rămânând neîncheiată, nu atinge acest grad de armonie şi perfecţiune pe care îl reclamă poetul german, dar că sugestia de vis fără determinări logice este facilitată la Eminescu chiar de ideea migraţiei arheului, în timp şi spaţiu, de reincarnarea imprevizibilă a individului... Proză, repet, în stilul unui romantism nebulos sincretic, în cea mai mare parte livresc şi liric, învecinat (dar niciodată confundat) cu fantasticul arheologic (acesta este rece, metodic, demonstrativ) din *Salammbô*... Un model mai apropiat (şi dovedit ca atare) este Théophile Gautier cu *Le roman de la momie* şi alte scrieri în care marile iubiri romantice se desfăşoară în decoruri faraonice.

Alte paradigme ale epicii eminesciene sunt:

4) Fabulosul popular (*Făt-Frumos din lacrimă*),

5) „Fiziologiile“ realiste în tradiţia moraliştilor din epoca ’48 (aici intră: *Aur, mărire şi amor, La curtea cuconului Vasile Creangă, Visul unei nopţi de iarnă, Părintele Ermolachie Chisăliţă, Moş Iosif*). Este vorba de crochiuri, portrete, scene de viaţă din istoria apropiată sau mai îndepărtată, sugerând ideea *statului ca produs natural*, stat istoric, stat etnic, în esenţă ţărănesc, cu legi bune (legile pământului) şi oameni ce trăiesc în armonie cu Dumnezeu, cu natura şi cu ei înşişi. Ceea ce Eminescu apără în articolele din *Timpul* exprimă, mai întâi sau paralel, în aceste fragmente epice realiste, cu o tipologie previzibilă şi cu „fizionomii“ în care lirismul este comprimat şi cruzimea realistă din pamflete se află încă în stare incipientă.

6) Se profilează, cred, şi un alt spaţiu epic, unde autorul concentrează reveriile lui pământene, viziunile paradisiace, pe scurt, „rousseauismul“ lui Eminescu. El se găseşte peste tot în opera lirică, în teatrul şi chiar în publicistica poetului, dar aici (în *Cezara*) notele se acumulează pentru a sugera ceea ce am putea numi o filosofie de existenţă sau un model de existenţă. Modelul asociază două sentimente esenţiale la romantici, iubirea şi natura (*peisajul*) ca stare de spirit şi, în cazul lui

Eminescu, ca univers imaginar şi spaţiu de securitate. În paradisul terestru din *Cezara* are loc ceremonia sublimă a erosului liber, natural, animalic (în sens originar, adică fără opreliştile şi ipocriziile ce domină societatea) şi, tot aici, individul se reintegrează ritmurilor cosmice. Pe scurt, o iubire sublimă şi o moarte apoteotică în sunetele unei orgi uriaşe (orga naturii) şi într-un spaţiu în care elementele se conjugă şi evoluează după ora universului. Izgonit din rai şi reîntrupat în alte fiinţe, cuplul originar îşi regăseşte pe pământ un nou paradis... departe de furia, nebunia şi stricăciunile lumii sociale.

Acestea fiind direcţiile prozei sau, cum i-am spus, spaţiile ei prioritare, să vedem acum ce teme dezvoltă şi care este, în fond, valoarea lor estetică. Cea dintâi este, neîndoios, valoarea culturală, valoarea istorică. Fragmentele fac parte dintr-o creaţie majoră şi creaţia este determinată în cazul lui Eminescu de lirică. Proza are o valoare, de cele mai multe ori, complementară şi, judecată în spirit critic, ea provoacă la lectură impresii variate. Multe lucruri s-au învechit şi n-am putea susţine că demonstraţiile gazetăreşti din *Geniu pustiu* mai satisfac azi gustul nostru estetic. Dar se află în aceste însemnări o tensiune metafizică şi o imaginaţie de tip oniric pe care nu le putem ignora. Eminescu este, negreşit, un mare fantast şi în vasta lui reverie aflăm un număr mare de *peisaje* peste care cititorul postmodern trece cu uşurinţă pentru că el suferă de o lipsă cronică de timp şi a învăţat că descripţia naturii este o meteahnă a prozei tradiţionale. Nu are totdeauna dreptate, pentru că romanticii aud şi percep în chip original natura şi fac din recrearea ei o proiecţie a propriului eu. Peisajul este o stare de spirit, cum s-a spus de atâtea ori, şi, când peisajul se repetă, el indică un spaţiu privilegiat, un spaţiu de securitate pentru spiritul îmbolnăvit de insecurităţile existenţei; un loc, pe scurt, de ocrotire şi plenitudine. Eminescu dă în prozele sale zeci de variante ale acestui spaţiu predilect şi, cercetate cu atenţie, peisajele arată rafinament literar şi, mai mult decât atât, dovedesc că Eminescu are o percepţie cu totul ieşită din comun a frumosului natural. Acest frumos este, bineînţeles, un produs al fanteziei sale şi, cum se poate uşor demonstra, fantezia este hrănită intens de lecturi. Peisajele sale formează o veritabilă bibliotecă borgesiană în care afli aproape toate „cărţile“ (vreau să spun: toate reliefurile) naturii, reale sau închipuite, de la „cartea“ Nilului, cu apele lui tulburi, leneşe şi magice, pe care o consultă faraonul Tlà, până la „cartea borealică“ – în care se pierde dezamăgitul Toma Nour... Tematiştii de felul lui Jean-Pierre Richard arată mare interes pentru peisajul romantic şi, din studiul lui, determină o relaţie specială a spiritului liric cu obiectele din afară. „Peisajul“ este, în această accepţie, mai mult decât o *stare de suflet* sau o *stare de spirit*, e un vast

univers de semne ce ne indică modul în care – cum spun existenţialiştii – omul se situează în lume. „Situarea“ începe la nivelul primar al senzaţiilor. Proza lui Eminescu poate fi analizată şi din acest unghi de vedere.

Dar să revin la temele, miturile şi la tipologia ei. *Geniu pustiu*, început la optsprezece ani, este romanul unei generaţii insurgente şi, la urmă, dezamăgite („acel aer bolnav, deşi dulce, pe care germanii o numesc *Weltschmerz*“ – zice Eminescu într-o scrisoare către Iacob Negruzzi). Un roman, trebuie precizat, în care pătrund nestingherite confesiunile lirice, notaţiile gazetăreşti, reflecţia filosofică şi, evident, „visătoria“, cum spune, undeva, un personaj, adică reveria onirică şi livrescă. Toate acestea intră în poetica romantică. „Poetul romancier – scrie Novalis în *Fragmente inedite* – încearcă să facă poezii din evenimente şi dialoguri, din reflecţii şi descrieri, întocmai cum poetul liric face din sentimentele, gândurile şi imaginile sale. Totul se reduce, aşadar, la maniera, la arta de a alege elementele şi de a le asambla.“ Eminescu pune accent, în *Geniu pustiu*, pe roman ca studiu al fenomenelor de tranziţie (mărturiseşte el lui Iacob Negruzzi), mai puţin pe poezie, deşi poezia nu va sta prea mult la porţile naraţiunii. Romanul – cât este şi cum este – merge spre critica moravurilor şi, în nota de mai târziu din articolele politice, contestă „fantasmagoriile falsei civilizaţii“, adică răul social. Toată problematica din *Epigonii* şi din articolele publicate în *Timpul* este enunţată aici într-un limbaj radical moral şi cu o viziune maniheistă pe care Eminescu o foloseşte totdeauna când este vorba de trebuinţele naţiei. „Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria – se spune aici într-un stil colorat, trădând o mânie teribilă, o adâncă senzaţie de scârbă – , literaţi şi jurnalişti ce nu ştiu a scrie, actori ce nu ştiu a juca, miniştri ce nu ştiu a guverna, financieri ce nu ştiu a calcula, şi de aceea atâta hârtie mâzgălită fără niciun folos, de-aceea atâtea ţipete bestiale care împlu atmosfera teatrului, de-aceea atâtea schimbări de ministeriu, de-aceea atâtea falimente. [...] Divorţul... adulteriul îmbla cu feţe bolnăvicioase, spoite din gros, măşti vie, pe stradele noastre: zâmbind femeilor le stârpeşte, zâmbind bărbaţilor îi usucă şi cu toate astea noi le dăm serbări şi le sacrificăm nopţile iernelor noastre, ne cheltuim tinereţea, care-ar trebui să aparţină lucrului, spre realizarea acelor ideale spre care ţinteşte omenirea toată, şi familiei. [...] Cât despre inteligenţa noastră – o generaţiune de amploiaţi... de semidocţi... oameni cari calculează cam peste câţi ani or veni ei la putere... inteligenţă falsă, care cunoaşte mai bine istoria Franţei decât pe aceea a României [...] Ei îşi urăsc ţara lor mai rău şi mai cumplit decât streinii. O privesc ca un exil, ca o supărătoare condiţiune a existenţei lor... ei sunt... cum o spun înşişi, români de naştere, francezi în inimă – şi dacă Franţa le-ar procura semidocţilor noştri avantagele pe care li l[e] dă nefericita lor patrie

– ei ar fi emigrat de mult... cu toţii!“

Toma Nour şi pictorul Ioan opun acestei decăderi o „revoluţiune de idei“, o „uriaşă reacţiune morală“, răscolesc adică geniul naţional, apoi, când revoluţiunea eşuează, Toma Nour se retrage în solitudinea albă a Nordului. Dezamăgirea socială este dublată de eşecul în plan erotic. Femeia nu este, nici aici, o Madonă Dumnezeie, este o fiinţă calpă sau o victimă duioasă, moale, somnolentă ca Poesis, obligată să facă mari compromisuri morale. Personajele nu au propriu-zis o psihologie diferenţiată (E. Lovinescu are, la acest punct, dreptate!), ele aparţin unei clase morale şi au o psihologie de grup invariabilă, programată de destin în alb sau negru. Toma Nour, Ioan sunt spirite rebele şi, în modul romantic, duc cu ei neliniştile lumii. Sunt roşi de răul veacului (*Weltschmerz*) şi se lasă în cele din urmă răpuşi de melancolie. Fuga sau moartea sunt soluţiile lor de existenţă. Fuga în edenul lunar (Dionis) sau în gheţurile siberiene (Toma Nour). Femeile (Sofia, Maria din *Sărmanul Dionis*) sunt sublime şi fragile, participă la o mare aventură romantică şi pier înainte de a-i atinge capătul. Cezara îşi află împlinirea erotică în *sănătoasa barbarie* pe care o recomandă ideologul Eminescu.

Sărmanul Dionis este, filosofic şi chiar epic, o naraţiune mai complexă. Au fost revelate deja modelele şi rădăcinile ei filosofice şi literare. Toţi romanticii, de altminteri, cultivă peisajul lunar şi îşi trimit eroii să vieţuiască pe altă planetă (ca în romanul *Heinrich von Ofierdingen*). Eminescu introduce fantasma acestui exil astral în *Umbra mea* şi, într-o viziune splendidă, în *Sărmanul Dionis.* Paradisul lunar de aici şi paradisul terestru din *Cezara* sunt antologice în literatura română. Idila heruvimică dintre Dan (Dionis) şi Maria are loc într-un spaţiu de eden romantic în care clementele materiei cântă şi scorburile de tămâie, prundurile de ambră şi arborii parfumaţi înmiresmează şi decorează această gură de rai oniric: „Insulele se înălţau cu scorburi de tămâie şi cu prund de ambră. Dumbrăvele lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul râului, cât părea că din una şi aceeaşi rădăcină un rai se înalţă în lumina zorilor, altul s-adânceşte în fundul apei. Şiruri de cireşi scutură grei omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate, pe care vântul îl grămădeşte în troiene; flori cântau în aer cu frunze îngreuiete de gândaci ca pietre scumpe, şi murmurul lor împlea lumea de un cutremur voluptos. Greieri răguşiţi cântau ca orlogii aruncate în iarbă, iar painjeni de smarald au ţesut de pe-o insulă până la malul opus un pod de pânză diamantică ce stecleşte vioriu şi transparent, încât, a lunelor raze pătrunzând prin el, înverzeşte râul cu miile lui unde. Cu corpul nalt mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria peste acel pod, împletindu-şi părul a cărui aur se strecură prin mânuţele-i de ceară. Prin

hainele-i argintoase îi transpar membrele uşoare; picioarele-i de omăt abia atingeau podul... Sau adesea, aşezaţi într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El îşi răzima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cânta o pasere măiastră.“

Este peisajul din *Miradoniz* şi din alte poeme în care Eminescu introduce o notă de serafism şi extaz cosmic. Complexitatea naraţiunii *Sărmanul Dionis* ţine de faptul că personajul care trece prin această experienţă este un metafizician şi, cu lecturi din Kant şi Schopenhauer, începe să aibă ambiţii faustiene. El reconstituie lumea, schimbă sensul evoluţiei, abrogă legile timpului şi spaţiului şi, la îndemnul unui Mefisto local, meşterul Ruben, îndrăzneşte să se măsoare cu Dumnezeu. Prin aceasta, el îşi depăşeşte condiţia de existenţă şi este pedepsit. „Cade“ ca biblicul Satan, adică se trezeşte din vis. *Un vis în vis* – aceasta este structura naraţiunii şi autorul lasă deliberat ca lucrurile să plutească în incertitudine: „Cine este omul adevărat al acestor întâmplări, Dan ori Dionis?“ Întrebarea este fără răspuns şi proza speculativă şi fantastică trăieşte estetic din cultivarea acestei ambiguităţi fundamentale în care se amestecă, în deplină libertate, reveriile metafizice şi conceptele kantiene. Mai bine structurată decât alte naraţiuni şi mai bine scrisă, cu evidenta preocupare de a sprijini epica pe un sistem filosofic coerent, *Sărmanul Dionis* n-a plăcut însă junimiştilor. George Panu, memorialistul, o socoteşte o „elucubraţie filosofică“, uitând că într-o naraţiune nu trăinicia şi corectitudinea sistemului contează, ci fantezia epică din jurul sistemului...

*

Trecând peste „fiziologiile“ realiste, notabile fără a fi esenţiale, şi peste prozele în care fantasticul este cultivat cu erudiţie şi pus în relaţie cu teoria rătăcirii arheului şi cu teoria metempsihozei (*Avatarii faraonului Tlà*), merită o atenţie specială *Cezara*. Aici demonismul şi titanismul se domolesc şi se convertesc într-un alt concept de existenţă pe care în studiul meu din 1964 l-am numit *serafism*. Se vorbise până atunci de *borealism, neptunism* la Eminescu, şi trecuseră neobservate (sau insuficient formulate) această beţie a purităţii şi această uriaşă vocaţie pentru fragilităţile, inefabilele lumii... Ion Negoiţescu a descoperit în postume un Eminescu *plutonic*. Dar plutonismul, borealismul, neptunismul trăiesc într-o corespondenţă perpetuă cu *serafismul* în mai toate poemele vizionare şi în prozele eminesciene. Mi se pare că nucleul lui se află în *Cezara* unde poetul tratează programatic tema „sănătoasei barbarii“, asociindu-i trei mituri: mitul împlinirii erotice, mitul paradisului rustic şi mitul reîncorporării fiinţei în natură... Este o parabolă în care sihăstria şi senzualitatea se

conjugă cu o filosofie a plenitudinii şi a singurătăţii. Eminescu creează, aici, ca un pandant al paradisului lunar din *Sărmanul Dionis*, un rai pământesc prin care cutreieră neruşinat de frumoasă, cu toată bucuria simţurilor dezlănţuite, Cezara. Iată în descrierea lui Euthanasius această insulă cu ape poleite şi umbre mirositoare: „Lumea mea este o vale, încunjurată din toate părţile de stânci nepătrunse cari stau ca un zid dinspre mare, astfel încât suflet de om nu poate şti acest rai pământesc unde trăiesc eu. Un singur loc de intrare este – o stâncă mişcătoare ce acoperă măiestru gura unei peştere care duce pân-înlăuntrul insulei. Altfel cine nu pătrunde prin acea peşteră crede că această insulă este o grămadă de stânci sterpe înălţate în mare, fără vegetaţie şi fără viaţă. Dar cum este inima? De jur împrejur stau stâncile urieşeşti de granit ca nişte păzitori negri, pe când valea insulei, adâncă şi desigur sub oglinda mării, e acoperită de snopuri de flori, de viţe sălbatice, de ierburi nalte şi mirositoare în care coasa n-a intrat niciodată. Şi deasupra păturei afânate de lume vegetală se mişcă o lume întreagă de animale. Mii de albine cutremură florile lipindu-se de gura lor, bondarii îmbrăcaţi în catifea, fluturii albaştri împlu o regiune anumită de aer, deasupra căreia vezi tremurând lumina soarelui. Stâncele nalte fac ca orizontul meu să fie îngust. O bucată de cer am numai, dar ce bucată! Un azur întunecos, limpede, transparent, şi numai din când în când câte un nourel alb ca şi când s-ar fi vărsat lapte pe cer. În mijlocul văii e un lac în care curg patru izvoare cari ropotesc, se sfădesc, murmură, răstoarnă pietricele toată ziua şi toată noaptea. E o muzică eternă în tăcerea văratică a văiei şi prin depărtare, prin iarba verde, pe costişe de prund, le vezi mişcându-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, transparent şi viu, aruncându-se în braţele bulboanelor în care se-nvârtesc, nebune, apoi repezindu-se mai departe, până ce, suspinând de satisfacere, s-adâncesc în lac. În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului, ierbăriei şi răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă, mică, cu o dumbravă de portocale. În acea dumbravă...“

Recitind, azi, aceste proze fantastice, intelectualizante, ardent ideologice, pline de concepte şi mai totdeauna puse sub semnul unei metafizici de tip romantic şi comparându-le cu ceea ce oferise până atunci proza românească, constatăm că ele nu s-au învechit decât prin limbajul lor uneori idilizant şi, poate, prin speculaţiile nu totdeauna suficient asimilate epic. Rămâne însă solid fondul epic reflexiv în naraţiune şi rămân paginile de o sclipitoare originalitate prin care Eminescu se revelează un mare creator oniric şi, totodată, un mare poet al peisajului *stelos*, cum zice el, un poet al diafanului spiritualizat...

*

Ca prozator fantastic, el nu merge în linia Poe (din care a tradus), ci introduce simbolicul şi spiritualul în vaste parabole care vor să cosmicizeze realul şi să reconstituie sensurile filosofice ale lumii. Este, apoi, limba acestor naraţiuni, într-un moment în care limba română face un efort uriaş de a prinde şi formula marile concepte filosofice. Nu poate fi trecută cu vederea, are dreptate Tudor Vianu, nici arta acestor însemnări, în ciuda tinereţii, ezitărilor şi imperfecţiunilor ei: „câteva din frumuseţile cele mai de seamă ale artei româneşti de a povesti au căzut din condeiul poetului [...], valori noi îşi află aici începutul drumului lor prin lume“... În fine, rămâne şi efortul lui Eminescu de a crea o tipologie romanescă în lumina şi cu dimensiunile omului romantic. Toma Nour, Dionis, Cezara, Ieronim, Euthanasius, chiar personajele exotice din *Avatarii faraonului Tlà*, fac parte din aceeaşi familie morală şi spirituală şi participă la crearea unei mitologii în care intră, pe lângă notele comune romantismului (în varianta germană), şi multe elemente *răsăritene* difuze prin filiera fabulosului popular. Ambiţia lui Eminescu este să privească creaţia universului şi epopeea lumii într-o oglindă românească. O mitologie, evident, fragmentară, imperfectă, un şir de proiecte şi o suită de fragmente epice în care metafizicul se însoţeşte nu de puţine ori cu gazetăria şi foiletonul senzaţional ca în *Cezara*, de pildă, sau în jurnalul (memorialul) lui Toma Nour din *Geniu pustiu* (partea, de pildă, despre revoluţia de la 1848 din Transilvania).

Nu trece neobservată dimensiunea intelectuală a naraţiunii eminesciene, sub forma, întâi, a justificării ficţiunii prin conceptele filosofice (cazul *Sărmanului Dionis*) sau prin desele referiri la roman şi, în genere, la cultură şi discursul epic. Intriga complicată şi, până la un punct, deliberat nelămurită din *Sărmanul Dionis* se bizuie pe ideea că, „dacă lumea este un vis, de ce n-am putea să coordonăm şirul fenomenelor sale cum vrem noi?“, idee ce traduce în chip personal, la modul fantast, pe Kant şi Schopenhauer. Eroul (Dionis, Dan) trăieşte printre cărţi, citeşte „lucruri mistice“, e atras de „subtilităţi metafizice“ ca un magnet şi naratorul îl numeşte „Metafizicul nostru“. Evaziunea lui în timp şi spaţiu începe propriu-zis în urma lecturii acestor cărţi vechi pline de învăţături bizantine, îndeosebi a unei cărţi de astrologie, de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist („sistem – explică naratorul – care admite pământul de centrul arhitecturei lumeşti şi pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea“). Sunt citaţi, în justificarea acestei reverii filosofice, Platon şi Pitagora, se fac, apoi, trimiteri la metapsihoză, în fine, cartea lui Zoroastru, pusă în mâna „metafizicului“ Dionis/Dan de învăţatul cabalist Ruben sau de negustorul de cărţi Riven (ipostaza prozaică, lumească, contemporană a celui dintâi) este citită din şapte în şapte file pentru a

pricepe taina pe care o ascunde. Este vorba, se înţelege, de o iniţiere pe care eroul nu trebuie s-o ducă la capăt, căci ea ofensează pe Dumnezeu...

Eminescu notează toate acestea într-un stil eseistic relaxat, nu lipsit de o fină ironie intelectuală, solicitând de mai multe ori complicitatea cititorului său. „Cu drept cuvânt cetitorul va fi clătit din cap şi va fi întrebat – prin mintea cărui muritor treceau aceste idei?“, întreabă el după ce enunţă ideea lunii ca vis şi a posibilităţii individului iniţiat de a ordona, după voie, cronologia şi alcătuirea lumii... La urmă, când visul din vis pare a se fi încheiat şi ficţiunea epică ajunge la final, prozatorul mai apelează o dată la cititorul lui, voind să ştie dacă a înţeles bine parabola metafizică pe care i-a dat-o. „Cine este omul adevărat al acestor întâmplări? Dan ori Dionis. Mulţi dintre lectorii noştri vor fi căutat cheia întâmplărilor lui în lucrurile ce-l înconjurau“... Şi, cum nu este sigur – şi nesiguranţa este îndreptăţită – , autorul îi oferă cititorului său cheia parabolei. O face însă în aşa fel încât fabula metafizică îşi păstrează, în esenţă, secretul. „Nu cumva îndărătul culiselor vieţei e un regisor a cărui esistenţă n-o putem esplica“, scrie el, lăsând în seama lectorului să lămurească ceea ce, în fapt, nu poate fi lămurit. Şi, ca să întărească ideea filosofică a povestirii (lumea-i un vis, iar omul – muncit „de o nostalgie inversă“ – îşi caută în timp şi spaţiu *ţara* adevărată!), prozatorul citează o frază din Théophile Gautier.

Nu-i unica referire la roman în proza lui Eminescu. Adolescenţii din *La aniversară* citesc – ea, un roman, iar el o istorie a romanilor – şi vor să se plaseze în altă vârstă. Se îndrăgostesc, altfel spus, citind cărţi. Fata se numeşte, ea singură, Cleopatra, apoi Tolla (titlul unui roman de Edmond About), iar adolescentul Ermil-Gajus Iulius Caesar Octavian August). Sentimentul erotic juvenil caută modele, carevasăzică, în reveria livrescă. *Geniu pustiu* începe cu o propoziţie din Dumas despre roman ca metaforă a vieţii şi, când naratorul întâlneşte pe eroul romanului (Toma Nour), punctele lui de referinţă sunt în romanele lui Mauriciu Jokay. Eroul lui Eminescu este un fantast (îşi spune singur astfel) şi trăieşte, ca şi Dionis/Dan, „printr-o claie prăfuită de cărţi vechi“... Portretul lui cuprinde, iarăşi, dimensiuni spirituale. E „un Satan mândru“, „un Satan dumnezeiesc“, de o „genialitate sălbatică“... Femeia pe care o iubeşte este „o nouă Ophelia“ şi, când este s-o compare cu ceva, naratorul trimite la opera lui Canova. În *Cezara* referinţa se face la femeile lui Giacomo Palma, iar când eroina ajunge în insula lui Euthanasius, îngerul de geniu, se simte ca Eva în paradis...

Ce vreau să dovedesc aducând aceste probe? Că Eminescu scrie prozele lui cu câteva modele artistice în faţă şi nu ezită să-şi descrie personajele trimiţând la literatură şi, totodată, introducând în naraţiune o temă filosofică. Mai mult, eroii săi trăiesc într-o bibliotecă de cărţi vechi,

cum s-a văzut, şi la acţiunile (citeşte: reveriile, fantasmele, pasiunile, conflictele) lor au o puternică determinare spirituală. De ce pătimesc, în fond, de ce sunt nefericiţi aceşti demoni tineri şi aceşti îngeri blânzi animaţi de o genialitate sălbatică, îndrăgostiţi mortal la prima vedere? De ce?

Eugen Simion

Făt-Frumos din Lacrimă

În vremea veche, pe când oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decât în germenii viitorului, pe când Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pământului – în vremea veche trăia un împărat întunecat şi gânditor ca miazănoaptea şi avea o împărătească tânără şi zâmbitoare ca miezul luminos al zilei.

Cincizeci de ani de când împăratul purta război c-un vecin al lui. Murise vecinul şi lăsase de moştenire fiilor şi nepoţilor ura şi vrajba de sânge. Cincizeci de ani, şi numai împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrânit, slăbit de lupte şi suferinţe – împărat ce-n viaţa lui nu râsese niciodată, care nu zâmbea nici la cântecul nevinovat al copilului, nici la surâsul plin de amor al soţiei lui tinere, nici la poveştile bătrâne şi glumeţe a ostaşilor înălbiţi în bătălie şi nevoi. Se simţea slab, se simţea murind şi n-avea cui să lese moştenirea urei lui. Trist se scula din patul împărătesc, de lângă împărăteasa tânără – pat aurit, însă pustiu şi nebinecuvântat – trist mergea la război cu inima neîmblânzită; şi împărăteasa sa, rămasă singură, plângea cu lacrimi de văduvie singurătatea ei. Părul ei cel galben ca aurul cel mai frumos cădea pe sânii ei albi şi rotunzi, şi din ochii ei albaştri şi mari curgeau şiroaie de mărgăritare apoase pe o faţă mai albă ca argintul crinului. Lungi cearcăne vinete se trăgeau împrejurul ochilor şi vine albastre se trăgeau pe faţa ei albă ca o marmură vie.

Sculată din patul ei, ea se aruncă pe treptele de piatră a unei bolte în zid, în care veghea, deasupra unei candele fumegânde, icoana îmbrăcată în argint a Maicei durerilor. Înduplecată de rugăciunile împărătesei îngenuncheate, pleoapele icoanei reci se umeziră şi o lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu. Împărăteasa se ridică în toată măreaţa ei statură, atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece şi o supse în adâncul sufletului său. Din momentul acela ea purcese îngreunată.

Trecu o lună, trecură două, trecură nouă, şi împărăteasa făcu un ficior alb ca spuma laptelui, cu părul bălai ca razele lunei.

Împăratul surâse, soarele surâse şi el în înfocata lui împărăţie, chiar stătu pe loc, încât trei zile n-a fost noapte, ci numai senin şi veselie; vinul curgea din butii sparte şi chiotele despicau bolta cerului.

Şi-i puse mama numele Făt-Frumos din lacrimă.

Şi crescu şi se făcu mare ca brazii codrilor. Creştea într-o lună cât alţii într-un an.

Când era destul de mare, puse să-i facă un buzdugan de fier, îl aruncă în sus de despică bolta cerului, îl prinse pe degetul cel mic, şi buzduganul se rupse-n două. Atunci puse să-i facă altul mai greu, îl aruncă în sus aproape de palatul de nori al lunei; căzând din nori, nu se rupse de degetul voinicului.

Atunci Făt-Frumos îşi luă ziua bună de la părinţi, ca să se ducă să se bată el singur cu oştile împăratului ce-l duşmănea pe tată-său. Puse pe trupul său împărătesc haine de păstor, cămeşă de borangic, ţesută în lacrimele mamei sale, mândră pălărie cu flori, cu cordele şi cu mărgele rupte de la gâturile fetelor de-mpăraţi, îşi puse-n brâul verde un fluier de doine şi altul de hore, şi, când era soarele de două suliţe pe cer, a plecat în lumea largă şi-n toiul lui de voinic.

Pe drum horea şi doinea, iar buzduganul şi-l arunca să spintece nourii, de cădea departe tot cale de-o zi. Văile şi munţii se uimeau auzindu-i cântecele, apele-şi ridicau valurile mai sus, ca să-l asculte, izvoarele îşi turburau adâncul, ca să-şi azvârle afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă, fiecare din ele să poată cânta ca dânsul când vor şopti văilor şi florilor.

Râurile se ciorăiau mai în jos de brâiele melancolicelor stânce, învăţau de la păstorul împărat doina iubirilor, iar vulturii, ce stau amuţiţi pe creştetele seci şi sure a stâncelor nalte, învăţau de la el ţipătul cel plâns al jelei.

Steteau toate uimite pe când trecea păstoraşul împărat, doinind şi horind; ochii cei negri ai fetelor se umpleau de lacrimi de dor; şi-n piepturile păstorilor tineri, răzimaţi c-un cot de-o stâncă şi c-o mână pe bâtă, încolţea un dor mai adânc, mai întunecos, mai mare – dorul voiniciei.

Toate steteau în loc, numai Făt-Frumos mergea mereu, urmărind cu cântecul dorul inimii lui, şi cu ochii buzduganul, ce sclipea prin nori şi prin aer ca un vultur de oţel, ca o stea năzdrăvană.

Când era-nspre sara zilei a treia, buzduganul, căzând, se izbi de o poartă de aramă şi făcu un vuiet puternic şi lung. Poarta era sfărâmată şi voinicul intră. Luna răsărise dintre munţi şi se oglindea într-un lac mare şi limpede, ca seninul cerului. În fundul lui se vedea sclipind, de limpede ce era, un nisip de aur; iar în mijlocul lui, pe o insulă de smarand, înconjurat de un crâng de arbori verzi şi stufoşi, se ridica un mândru palat de o marmură ca laptele, lucie şi albă – atât de lucie, încât în ziduri răsfrângea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă şi luncă, lac şi ţărmuri. O luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lângă poartă; şi-n aerul cel curat al serei tremurau din palat cântece mândre şi senine. Făt-Frumos se sui-n luntre şi, vâslind, ajunse până la scările de marmură ale palatului. Pătruns

acolo, el văzu în boltele scărilor candelabre cu sute de braţe, şi-n fiecare braţ ardea câte o stea de foc. Pătrunse în sală. Sala era înaltă, susţinută de stâlpi şi de arcuri, toate de aur, iar în mijlocul ei stătea o mândră masă, acoperită cu alb, talgerele toate săpate din câte-un singur mărgăritar mare; iar boierii ce şedeau la masă în haine aurite, pe scaune de catifea roşie, erau frumoşi ca zilele tinereţii şi voioşi ca horele. Dar mai ales unul din ei, cu fruntea-ntr-un cerc de aur bătut cu diamante şi cu hainele strălucite, era frumos ca luna unei nopţi de vară. Dar mai mândru era Făt-Frumos.

– Bine-ai venit, Făt-Frumos! zise împăratul; am auzit de tine, da' de văzut nu te-am văzut.

– Bine te-am găsit, împărate, deşi mă tem că nu te-oi lăsa cu bine, pentru că am venit să ne luptăm greu, că destul ai viclenit asupra tatălui meu.

– Ba n-am viclenit asupra tatălui tău, ci totdeauna m-am luptat în luptă dreaptă. Dar cu tine nu m-oi bate. Ci mai bine-oi spune lăutarilor să zică şi cuparilor să împle cupele cu vin şi-om lega frăţie de cruce pe cât om fi şi-om trăi.

Şi se sărutară feciorii de-mpăraţi în urările boierilor, şi băură, şi se sfătuiră.

Zise împăratul lui Făt-Frumos:

– De cine-n lume te temi tu mai mult?

– De nime-n lumea asta, afară de Dumnezeu. Dar tu?

– Eu iar de nime, afară de Dumnezeu şi de Mama-Pădurilor. O babă bătrână şi urâtă, care îmblă prin împărăţia mea de mână cu furtuna. Pe unde trece ea, faţa pământului se usucă, satele se risipesc, târgurile cad năruite. Mers-am eu asupra ei cu bătălie, dar n-am isprăvit nimica. Ca să nu-mi prăpădească toată împărăţia, am fost silit să stau la-nvoială cu ea şi să-i dau ca bir tot al zecilea din copiii supuşilor mei. Şi azi vine ca să-şi ieie birul.

Când sună miazănoaptea, feţele mesenilor se posomorâră; căci pe miazănoapte călare, cu aripi vântoase, cu faţa zbârcită ca o stâncă buhavă şi scobită de păraie, c-o pă dure-n loc de păr, urla prin aerul cernit Mama-Pădurilor cea nebună. Ochii ei – două nopţi turburi, gura ei – un hău căscat, dinţii ei – şiruri de pietre de mori.

Cum venea vuind, Făt-Frumos o apucă de mijloc şi o trânti cu toată puterea într-o piuă mare de piatră; peste piuă prăvăli o bucată de stâncă, pe care-o legă din toate părţile cu şepte lanţuri de fier. Înăuntru baba şuiera şi se smulgea ca vântul închis, dar nu-i folosea nimica.

Veni iar la ospăţ; când prin bolţile ferestelor, la lumina lunei, văzură două dealuri lungi de apă. Ce era? Mama-Pădurilor, neputând să iasă, trecea peste ape cu piuă cu tot şi-i brăzda faţa în două dealuri. Şi fugea mereu, o

stâncă de piatră îndrăcită, rupându-şi cale prin păduri, brăzdând pământul cu dâră lungă, până ce se făcu nevăzută în depărtarea nopţii.

Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi, luându-şi buzduganul de-a umăr, merse mereu pe dâra trasă de piuă, până ce ajunse lâng-o casă frumoasă, albă, care steclea la lumina lunei în mijlocul unei grădini de flori. Florile erau în straturi verzi şi luminau albastre, roşie-închise şi albe, iar pintre ele roiau fluturi uşori, ca sclipitoare stele de aur. Miros, lumină şi un cântec nesfârşit, încet, dulce, ieşind din roirea fluturilor şi a albinelor, îmbătau grădina şi casa. Lângă prispă steteau două butii cu apă, iar pe prispă torcea o fată frumoasă. Haina ei albă şi lungă părea un nor de raze şi umbre, iar părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate, pe când o cunună de mărgăritărel era aşezată pe fruntea ei netedă. Luminată de razele lunei, ea părea muiată într-un aer de aur. Degetele ei ca din ceară albă torceau dintr-o furcă de aur şi dintr-un fuior de o lână ca argintul torcea un fir de o mătase albă, subţire, strălucită, ce semăna mai mult a o vie rază de lună, ce cutreiera aerul, decât a fir de tort.

La zgomotul uşor al paşilor lui Făt-Frumos, fata-şi ridică ochii albaştri ca undele lacului.

– Bine-ai venit Făt-Frumos, zise ea cu ochii limpezi şi pe jumătate închişi, cât e de mult de când te-am visat... Pe când degetele mele torceau un fir, gândurile mele torceau un vis, un vis frumos, în care eu mă iubeam cu tine; Făt-Frumos, din fuior de argint torceam şi eram să-ţi ţes o haină urzită în descântece, bătută-n fericire; s-o porţi... să te iubeşti cu mine. Din tortul meu ţi-aş face o haină, din zilele mele, o viaţă plină de desmierdări.

Astfel, cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mână şi furca căzu alături cu ea. Ea se sculă şi, ca ruşinată de cele ce zisese, mâinile ei spânzurau în jos ca la un copil vinovat şi ochii ei cei mari se plecară. El se apropie de ea, c-o mână îi cuprinse mijlocul, iar cu cealaltă îi desmierdă încet fruntea şi părul şi-i şopti:

– Ce frumoasă eşti tu, ce dragă-mi eşti! A cui eşti tu, fata mea?

– A Mumei-Pădurilor, răspunse ea suspinând; mă vei iubi tu acuma, când ştii a cui sunt?

Ea încunjură cu amândouă braţele ei goale grumazul lui şi se uită lung la el, în ochii lui.

– Ce-mi pasă a cui eşti, zise el, destul că te iubesc.

– Dacă mă iubeşti, să fugim atuncea, zise ea lipindu-se mai tare de pieptul lui; dacă te-ar găsi mama, ea te-ar omorî, şi dac-ai muri tu, eu aş nebuni ori aş muri şi eu.

– N-aibi frică, zise el zâmbind şi desfăcându-se din braţele ei. Unde-i mumă-ta?

– De când a venit, se zbuciumă în piua în care-ai încuiat-o tu şi roade cu colţii la lanţurile ce-o închid.

– Ce-mi pasă! zise el răpezindu-se să vadă unde-i.

– Făt-Frumos, zise fata, şi două lacrimi mari străluciră în ochii ei, nu te duce încă! Să te-nvăţ eu ce să facem ca să învingi tu pe mama. Vezi tu buţile aste două? Una-i cu *apă*, alta cu *putere*. Să le mutăm una în locul alteia. Mama, când se luptă cu vrăjmaşii ei, strigă când oboseşte: „Stăi, să mai bem câte-oleacă de apă!“ Apoi ea bea putere, în vreme ce duşmanul ei numai apă. De aceea noi le mutăm din loc: ea nu va şti şi va bea numai apă în vremea luptei cu tine.

Precum au zis, aşa au şi făcut.

El se răpezi după casă.

– Ce faci, babă? strigă el.

Baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus şi rupse lanţurile, lungindu-se slabă şi mare până-n nori.

– A, bine că mi-ai venit, Făt-Frumos! zise ea, făcându-se iar scurtă, ia, acum hai la luptă, acu om vedea cine-i mai tare!

– Hai! zise Făt-Frumos.

Baba-l apucă de mijloc, se lungi răpezindu-se cu el până-n nori, apoi îl izbi de pământ şi-l băgă în ţărână pân-în glezne.

Făt-Frumos o izbi pe ea şi o băgă-n pământ până în genunchi.

– Stăi, să mai bem apă, zise Mama-Pădurilor ostenită.

Stătură şi se răsuflară. Baba bău apă, Făt-Frumos bău putere, ş-un fel de foc nestins îi cutreieră cu fiori de răcoare toţi muşchii şi toate vinele lui cele slăbite.

C-o putere îndoită, cu braţe de fier, o smuci pe babă de mijloc şi-o băgă-n pământ până-n gât. Apoi o izbi cu buzduganul în cap şi-i risipi creierii. Cerul încărunţi de nouri, vântul începu a geme rece şi a scutura casa cea mică în toate încheieturile căpriorilor ei. Şerpi roşii rupeau trăsnind poala neagră a norilor, apele păreau că latră, numai tunetul cânta adânc, ca un proroc al pierzării. Prin acel întuneric des şi nepătruns, Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint, cu păr de aur despletit, rătăcind, cu mânile ridicate şi palidă. El se apropie de ea şi-o cuprinse cu braţele lui. Ea căzu ca moartă de groază pe pieptul lui, şi mânile ei reci s-ascunseră-n sânul lui. Ca să se trezească, el îi sărută ochii. Norii se rupeau bucăţi pe cer, luna roşie ca focul se ivea prin spărturile lor risipite; iar pe sânul lui, Făt-Frumos vedea cum înfloreau două stele albastre, limpezi şi uimite – ochii miresei lui. El o luă pe braţe şi începu să fugă cu ea prin furtună. Ea-şi culcase capul în sânul lui şi părea că adormise. Ajuns lângă grădina împăratului, el o puse-n luntre, ducând-o ca-ntr-un leagăn peste lac, smulse iarbă, fân cu miros şi

flori din grădină şi-i clădi un pat, în care-o aşează ca-ntr-un cuib.

Soarele, ieşind din răsărit, privea la ei cu drag. Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele dulci şi rotunde, faţa ei de-o paloare umedă ca ceara cea albă, mânile mici şi unite pe piept, părul despletit şi răsfirat pe fân, ochii mari, închişi şi adânciţi în frunte, astfel ea era frumoasă, dar părea moartă. Pe acea frunte netedă şi albă, Făt-Frumos presură câteva flori albastre, apoi şezu alături cu ea şi-ncepu a doini încet. Cerul limpede – o mare, soarele – o faţă de foc, ierburile împrospătate, mirosul cel umed al florilor învioşate o făceau să doarmă mult şi lin, însoţită în calea visurilor ei de glasul cel plâns al fluierului. Când era soarele-n amiazi, firea tăcea şi Făt-Frumos asculta fericita ei răsuflare, caldă şi umedă. Încet, se plecă la obrazul ei şi-o sărută. Atunci ea deschise ochii încă plini de visuri, şi-ntinzându-se somnoroasă, zise încet şi zâmbind:

– Tu aici eşti?

– Ba nu sunt aici, nu vezi că nu sunt aici? zise el mai lăcrămând de fericire.

Cum şedea el lângă ea, ea-şi întinse un braţ şi-i cuprinse mijlocul.

– Hai, scoală, zise el desmierdând-o, e ziua-n amiaza-mare.

Ea se sculă, îşi netezi părul de pe frunte şi-l dete pe spate, el îi cuprinse mijlocul, ea-i înconjură grumazul şi astfel trecură printre straturile de flori şi intrară în palatul de marmură al împăratului.

El o duse la împăratul şi i-o arătă, spuindu-i că-i mireasa lui. Împăratul zâmbi, apoi îl luă de mână pe Făt-Frumos, ca şi când ar fi vrut să-i spuie ceva în taină, şi-l trase la o fereastră mare, pe care vedea lacul cel întins. Ci el nu-i spuse nimica, ci numai se uită uimit pe luciul lacului şi ochii i se împlură de lacrimi. O lebădă îşi înălţase aripele ca pe nişte pânze de argint şi cu capul cufundat în apă sfâşia faţa senină a lacului.

– Plângi, împărate? zise Făt-Frumos. De ce?

– Făt-Frumos, zise împăratul, binele ce mi l-ai făcut mie nu ţi-l pot plăti nici cu lumina ochilor, oricât de scumpă mi-ar fi, şi cu toate astea vin să-ţi cer şi mai mult.

– Ce, împărate?

– Vezi tu lebăda ceea îndrăgită de unde? Tânăr fiind, aş trebui să fiu îndrăgit de viaţă, şi, cu toate astea, de câte ori am vrut să-mi fac samă... Iubesc o fată frumoasă, cu ochii gânditori, dulce ca visele mării – fata Genarului, om mândru şi sălbatic ce îşi petrece viaţa vânând prin păduri bătrâne. O, cât e de aspru el, cât e de frumoasă fata lui! Orice încercare de a o răpi a fost deşartă. Încearcă-te tu!

Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăţia de cruce, ca oricărui voinic, mai scumpă decât zilele, mai scumpă decât mireasa.

– Împărate prè luminate, din câte noroace-ai avut, unul a fost mai mare decât toate: acela că Făt-Frumos ţi-i frate de cruce. Hai, că mă duc eu să răpesc pe fata Genarului.

Şi-şi luă cai ageri, cai cu suflet de vânt, Făt-Frumos, şi era să plece. Atunci mireasa lui – Ileana o chema – îi zise încet la ureche, sărutându-l cu dulce:

– Nu uita, Făt-Frumos, că pe cât vei fi tu departe, eu oi tot plânge.

El se uită cu milă la ea, o mângâie, dar apoi, desfăcându-se de îmbrăţoşările ei, se avântă pe şeaua calului şi plecă în lume.

Trecea prin codri pustii, prin munţi cu fruntea ninsă, şi când răsărea dintre stânci bătrâne luna cam palidă, ca faţa unei fete moarte, atunci vedea din când în când câte-o streanţă uriaşă atârnată de cer, ce încunjura cu poalele ei vârful vreunui munte – o noapte sfârticată, un trecut în ruină, un castel numai pietre şi ziduri sparte.

Când se lumină de ziuă, Făt-Frumos vede că şirul munţilor dă într-o mare verde şi întinsă, ce trăieşte în mii de valuri senine, strălucite, care treieră aria mării încet şi melodios, până unde ochiul se pierde în albastrul cerului şi în verdele mării. În capătul şirului de munţi, drept asupra mării, se oglindea în fundul ei o măreaţă stâncă de granit, din care răsărea ca un cuib alb o cetate frumoasă, care, de albă ce era, părea poleită cu argint. Din zidurile arcate răsăreau ferestre strălucite, iar dintr-o fereastră deschisă se zărea, printre oale de flori, un cap de fată, oacheş şi visător, ca o noapte de vară. Era fata Genarului.

– Bine-ai venit, Făt-Frumos, zise ea, sărind de la fereastră şi deschizând porţile măreţului castel, unde ea locuia singură ca un geniu într-un pustiu, astă-noapte mi se părea că vorbesc c-o stea, şi steaua mi-a spus că vii din partea împăratului ce mă iubeşte.

În sala cea mare a castelului, în cenuşa vetrei, veghea un motan cu şepte capete, care când urla dintr-un cap s-auzea cale de-o zi, iar când urla din câte şepte, s-auzea cale de şepte zile.

Genarul, pierdut în sălbatecele sale vânători, se depărtase cale de-o zi.

Făt-Frumos luă fata în braţe şi punând-o pe cal, zburau amândoi prin pustiul lungului mărei ca două abie văzute închegări ale văzduhului.

Dar Genarul, om nalt şi puternic, avea un cal năzdrăvan cu două inimi. Motanul din castel mieună dintr-un cap, iar calul Genarului necheză cu vocea lui de bronz.

– Ce e? îl întrebă Genarul pe calul năzdrăvan. Ţi s-a urât cu binele?

– Nu mi s-a urât mie cu binele, ci de tine-i rău. Făt-Frumos ţi-a furat fata.

– Trebuie să ne grăbim mult ca să-i ajungem?

– Să ne grăbim şi nu pré, pentru că-i putem ajunge.

Genarul încălică şi zbură ca spaima cea bătrână în urma fugiţilor. În curând îi şi ajunse. Să se bată cu el, Făt-Frumos nu putea, pentru că Genarul era creştin şi puterea lui nu era în duhurile întunericului, ci în Dumnezeu.

– Făt-Frumos, zise Genarul, mult eşti frumos şi mi-e milă de tine. De astă dată nu-ţi fac nimica, dar de altă dată... ţine minte!

Şi, luându-şi fata alături cu el, pieri în vânt, ca şi când nu mai fusese.

Dar Făt-Frumos era voinic şi ştia drumu înapoi. El se reîntoarse şi găsi pe fată iar singură, însă mai palidă şi mai plânsă ea părea şi mai frumoasă. Genarul era dus iar la vânătoare cale de două zile. Făt-Frumos luă alţi cai din chiar grajdul Genarului.

Astă dată plecară noaptea. Ei fugeau cum fug razele lunei peste adâncile valuri ale mărei, fugeau prin noaptea pustie şi rece ca două visuri dragi; ci prin fuga lor auzeau miautele lungi şi îndoite ale motanului din vatra castelului. Apoi li se păru că nu mai pot merge, asemene celor ce vor să fugă în vis şi cu toate aceste nu pot. Apoi un nor de colb îi cuprinse, căci Genarul venea în fuga calului, de rupea pământul.

Faţa lui era înfricoşată, privirea cruntă. Fără de-a zice o vorbă, el apucă pe Făt-Frumos şi-l azvârli în nourii cei negri şi plini de furtună ai cerului. Apoi dispăru cu fată cu tot.

Făt-Frumos, ars de fulgere, nu căzu din el decât o mână de cenuşă în nisipul cel fierbinte şi sec al pustiului. Dar din cenuşa lui se făcu un izvor limpede, ce curgea pe un nisip de diamant, pe lângă el arbori nalţi, verzi, stufoşi răspândeau o umbră răcorită şi mirositoare. Dacă cineva ar fi priceput glasul izvorului, ar fi înţeles că jelea într-o lungă doină pe Ileana, împărăteasa cea bălaie a lui Făt-Frumos. Dar cine să înţeleagă glasul izvorului într-un pustiu, unde până-atunci nu călcase picior de om?

Dar pe vremea aceea Domnul îmbla încă pe pământ. Într-o zi se vedeau doi oameni călătorind prin pustiu. Hainele şi faţa unuia strălucea ca alba lumină a soarelui; celălalt, mai umilit, nu părea decât umbra celui luminat. Erau Domnul şi Sf. Petrea. Picioarele lor înfierbântate de nisipul pustiului călcară atuncea în răcoarele şi limpedele pârău ce curgea din izvor. Pin cursul apei cu gleznele lor sfâşiau valurile până la umbritul lor izvor. Acolo Domnul bău din apă şi-şi spălă faţa sa cea sfântă şi luminată şi mânele sale făcătoare de minuni. Apoi şezură amândoi în umbră – Domnul cugetând la tatăl său din cer, şi Sf. Petrea ascultând pe cugete doina izvorului plângător. Când se sculară spre a merge mai departe, zise Sf. Petrea: „Doamne, fă ca acest izvor să fie ce-a fost mai înainte“. „Amin!“

zise Domnul, ridicând mâna sa cea sfântă, după care apoi se depărtară înspre mare, fără a mai privi înapoi.

Ca prin farmec peri izvorul şi copacii şi Făt-Frumos, trezit ca dintr-un somn lung, se uită împrejur. Atunci văzu chipul cel luminat al Domnului, ce mergea pe valurile mării, care se plecau înaintea lui, întocmai ca pe uscat; şi pe Sf. Petrea, care, mergând în urma lui şi învins de firea lui cea omenească, se uita înapoia sa şi-i făcea lui Făt-Frumos din cap. Făt-Frumos îi urmări cu ochii până ce chipul Sf. Petrea se risipi în depărtare, şi nu se vedea decât chipul strălucit al Domnului aruncând o dungă de lumină pe luciul apei, astfel încât dacă soarele n-ar fi fost în amiazi, ar fi crezut că soarele apune! El înţelesese minunea învierii sale şi îngenunchie înspre apusul acelui soare dumnezeiesc.

Dar apoi îşi aduse aminte că făgăduise a răpi pe fata Genarului, şi ceea ce făgăduieşte voinicul anevoie o lasă nefăcută.

Deci se porni şi înspre sară ajunse la castelul Genarului, ce strălucea în întunericul serei ca o uriaşă umbră. El intră în casă... fata Genarului plângea. Dar când îl văzu, faţa ei se-nsenină cum se-nsenină o undă de o rază. El îi povesti cum înviese; atunci ea-i zise: „De răpit, nu mă poţi răpi până ce nu-i avé un cal asemene cu acela ce-l are tatăl meu, pentru c-acela are două inimi; dar eu am să-l întreb în astă-sară de unde-şi are calul, ca să poţi şi tu să capeţi unul ca acela. Până atunci însă, pentru ca să nu te afle tată-meu, eu te voi preface într-o floare“. El şezu pe un scaun, iar ea şopti o vrajă dulce, şi, cum îl sărută pe frunte, el se prefăcu într-o floare roşie închisă ca vişina coaptă. Ea-l puse între florile din fereastă şi cânta de veselie, de răsuna castelul tatălui ei.

Atunci intră şi Genarul.

– Veselă fata mea? şi de ce eşti veselă? întrebă el.

– Pentru că nu mai este Făt-Frumos ca să mă răpească, răspunse ea râzând.

Se puseră la cină.

– Tată, întrebă fata, de unde ai calul d-tale, cu care îmbli la vânat?

– La ce-ţi trebuie s-o ştii? zise el încruntând sprâncenele.

– Ştii pré bine, răspunse fata, că nu vreau ca s-o ştiu decât numai ia-aşa, ca s-o ştiu, pentru c-acu nu mai e Făt-Frumos să mă răpească.

– Ştii tu că nu mă împotrivesc ţie niciodată, zise Genarul. Departe de-aicea, lângă mare, şede o babă care are şepte iepe. Ea ţine oameni cari să i le păzească un an (cu toate că anul ei nu e decât de trei zile), şi dacă cineva i le păzeşte bine, ea-l pune să-şi aleagă drept răsplată un mânz, iar de nu, îl omoară şi-i pune capul într-un par. Chiar însă dacă păzeşte cineva bine iepele, totuşi, ea-l vicleneşte pe om, căci scoate inimele din caii toţi şi le

pune într-unul singur, încât cel ce-a păzit alege mai întotdeauna un cal fără inimă, care-i mai rău decât unul de rând... Eşti mulţămită, fata mea?

– Mulţămită, răspunse ea zâmbind.

Totodată, însă, Genarul îi aruncă în faţă o batistă roşie, uşoară, mirositoare. Fata se uită mult în ochii tatălui său, ca un om care se deşteaptă dintr-un vis, de care nu-şi poate aduce aminte. Ea uitase tot ce-i spusese tată-său. Însă floarea din fereastă veghea pintre frunzele ei ca o stea roşie prin încreţiturile unui nor.

A doua zi Genarul plecă iarăşi des-dimineaţă la vânătoare.

Fata sărută murmurând floarea roşie şi Făt-Frumos născu ca din nimica înaintea ei.

– Ei, ştii ceva? o întrebă el.

– Nu ştiu nimica, zise ea tristă şi punând dosul mânei pe fruntea ei, am uitat tot.

– Însă eu am auzit tot, zise el. Rămâi cu bine, fata mea; în curând ne vom vedea iar.

El încălecă pe un cal şi dispăru în pustiuri.

În arşiţa cea dogoritoare a zilei... văzu aproape de pădure un ţânţar zvârcolindu-se în nisipul cel fierbinte.

– Făt-Frumos, zise ţânţarul, ia-mă de mă du până-n pădure, că ţi-oi prinde şi eu bine. Sunt împăratul ţânţarilor.

Făt-Frumos îl duse până în pădurea prin care era să treacă.

Ieşind din pădure, trecu iar prin pustiu de-a lungul mării şi văzu un rac atât de ars de soare, încât nu mai avea nici putere să se mai întoarcă-napoi...

– Făt-Frumos, zise el, aruncă-mă-n mare, că ţi-oi prinde şi eu bine. Sunt împăratul racilor.

Făt-Frumos îl aruncă în mare şi-şi urmă calea.

Când, înspre sară, ajunse la un bordei urât şi acoperit cu gunoi de cal. Împrejur gard nu era, ci numai nişte lungi ţăruşe ascuţite, din care şese aveau fiecare-n vârf câte un cap, iar al şeptelea fără, se clătina mereu în vânt şi zicea: cap! cap! cap! cap!

Pe prispă o babă bătrână şi zbârcită, culcată pe un cojoc vechi, sta cu capul ei sur ca cenuşa în poalele unei roabe tinere şi frumoase, care-i căuta în cap.

– Bine v-am găsit, zise Făt-Frumos.

– Bine-ai venit, flăcăule, zise baba sculându-se. Ce-ai venit? ce cauţi? Vrei să-mi paşti iepele poate?

– Da.

– Iepele mele pasc numai noaptea... Uite, chiar de-acu poţi să

porneşti cu ele la păscut... Fată hăi! ia dă tu flăcăului demâncatul ce i-am făcut eu şi porneşte-l.

Alături cu bordeiul era sub pământ o pivniţă. El intră în ea, şi acolo văzu şapte iepe negre strălucite – şapte nopţi, care de când erau nu zărise încă lumina soarelui. Ele nechezau şi băteau din picioare.

Nemâncat toată ziua, el cină ce-i dăduse baba ş-apoi, încălecând pe una din iepe, mână pe celelalte în aerul întunecos şi răcoare al nopţii. Dar încet, încet simţi cum se strecoară un somn de plumb prin toate vinele lui, ochii i se painjiniră şi el căzu ca mort în iarba pajiştei. El se trezi pe când mijea de ziuă. Când colo, iepele nicăieri. El îşi credea capul pus în ţeapă, când vede ieşind dintr-o pădure-n depărtare cele şapte iepe alungate de un roi nemărginit de ţânţari şi un glas subţire-i zise:

– Mi-ai făcut un bine, ţi l-am făcut şi eu.

Când se întoarse cu caii, baba începu să turbe, să răstoarne casa cu susu-n jos şi să bată fata, care nu era de vină.

– Ce ai, mamă? întrebă Făt-Frumos.

– Nimica, zise ea, mi-a venit şi mie toane. Asupra ta n-am nimica... sunt foarte mulţumită. Apoi intrând în grajd, începu să bată caii, ţipând: Ascundeţi-vă mai bine, bată-v-ar mama lui Dumnezeu, ca să nu vă mai găsească, ucigă-l crucea şi mănânce-l moartea!

A doua zi porni cu caii, dar iar căzu jos şi dormi până ce mijea de ziuă. Desperat, era să ieie lumea-n cap, când deodată vede răsărind din fundul mării cei şapte cai, muşcaţi de-o mulţime de raci.

– Mi-ai făcut un bine, zise un glas, ţi l-am făcut şi eu.

Era împăratul racilor.

El mână caii-nspre casă şi vede iar o privelişte ca-n ziua trecută.

Însă în cursul zilei roaba babii s-apropie de el şi-i zise încet strângându-l de mână:

– Eu ştiu că tu eşti Făt-Frumos. Să nu mai mănânci din bucatele ce-ţi fierbe baba, pentru că-s făcute cu *somnoroasă*... Ţi-oi face eu altfel de bucate.

Fata, într-ascuns, îi făcu merinde, şi-nspre sară, când era să plece cu caii, îşi simţi ca prin minune capul treaz.

Spre miezul nopţii se-ntoarse acasă, mână caii în grajd, îi încuie şi intră în odaie. Pe vatra cuptorului, în cenuşă, mai licurea câţiva cărbuni. Baba sta întinsă pe laiţă şi înţepenită ca moartă. El gândi c-a murit ş-o scutură. Ea era ca trunchiul şi nu se mişca deloc. El trezi fata, ce dormea pe cuptor.

– Uite, zise el, ţi-a murit baba.

– Aş! asta să moară!? răspunse ea suspinând. Adevărat că acu e ca

şi moartă. Acu-i miazănoaptea... un somn amorţit îi cuprinde trupul... dar sufletul ei cine ştie pe la câte răspinteni stă, cine ştie pe câte căi a vrăjilor umblă... Până ce cântă cucoşul, ea suge inimele celor ce mor, ori pustieşte sufletele celor nenorociţi. Da, bădică, mâne ţi se-mplineşte anul, ia-mă şi pe mine cu d-ta, că ţi-oi fi de mare folos. Eu te voi scăpa din multe primejdii pe care ţi le găteşte baba.

Ea scoase din fundul unei lăzi hârbuite şi vechi o cute, o perie şi o năframă.

A doua zi de dimineaţă i se împlinise lui Făt-Frumos anul. Baba trebuia să-i dea unul din cai ş-apoi să-l lase să plece cu Dumnezeu. Pe când prânzeau, baba ieşi până în grajd, scoase inimele din câteşişapte caii spre a le pune pe toate într-un tretin slab, căruia-i priveai prin coaste. Făt-Frumos se sculă de la masă şi după îndemnarea babii se duse să-şi aleagă calul ce trebuia să şi-l ieie. Caii cei fără inimi era de un negru strălucit, tretinul cel cu inimele sta culcat într-un colţ pe-o movilă de gunoi.

– Pe acesta-l aleg eu, zise Făt-Frumos, arătând la calul cel slab.

– Da'cum, Doamne iartă-mă, să slujeşti tu degeaba? zise baba cea vicleană. Cum să nu-ţi iei tu dreptul tău? Alege-ţi unul din caii işti frumoşi... oricare-ar fi, ţi-l dau.

– Nu, pe acesta-l voi, zise Făt-Frumos, ţinând la vorba lui.

Baba scrâşni din dinţi ca apucată, dar apoi îşi strânse moara cea hârbuită de gură, ca să nu iasă prin ea veninul ce-i răscolea inima pestriţă.

– Hai, ia-ţi-l! zise-n sfârşit.

El se urcă pe cal cu buzduganul de-a umere. Părea că faţa pustiului se ia după urmele lui şi zbura ca un gând, ca o vijelie printre volburele de năsip ce se ridicau în urmă-i.

Într-o pădure îl aştepta fata fugită. El o urcă pe cal după dânsul şi fugea mereu.

Noaptea inundase pământul cu aerul ei cel negru şi răcoare.

– Mă arde-n spate! zise fata.

Făt-Frumos se uită înapoi. Dintr-o volbură naltă, verde se vedeau nemişcaţi doi ochi de jăratec, a căror raze roşii ca focul ars pătrundeau în rărunchii fetei.

– Aruncă peria, zise fata.

Făt-Frumos o ascultă. Şi deodată-n urmă-le văzură că se ridică o pădure neagră, deasă, mare, înfiorată de un lung freamăt de frunze şi de un urlet flămând de lupi.

– Înainte! strigă Făt-Frumos calului, care zbura asemenea unui demon urmărit de un blestem prin negura nopţii. Luna palidă trecea prin nouri suri ca o faţă limpede prin mijlocul unor vise turburi şi seci.

Făt-Frumos zbura... zbura necontenit.

– Mă arde-n spate! zise fata c-un gemăt apăsat, ca şi când s-ar fi silit mult ca să nu spuie încă.

Făt-Frumos se uită şi văzu o bufniţă mare şi sură, din care nu străluceau decât ochii roşii, ca două fulgere lănţuite de un nor.

– Aruncă cutea, zise fata.

Făt-Frumos o aruncă.

Şi deodată se ridică din pământ un colţ sur, drept, neclintit, un uriaş împietrit ca spaima, cu capul atingând de nori.

Făt-Frumos vâjia prin aer aşa de iute, încât i se părea că nu fuge, ci cade din înaltul cerului într-un adânc nevăzut.

– Mă arde, zise fata.

Baba găurise stânca într-un loc şi trecea prin ea prefăcută într-o funie de fum, a cărei capăt dinainte ardea ca un cărbune.

– Aruncă năframa, zise fata.

Făt-Frumos o ascultă.

Şi deodată văzură în urmă-le un luciu întins, limpede, adânc, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint şi stelele de foc.

Făt-Frumos auzi o vrajă lungă prin aer şi se uită prin nori. Cale de două ceasuri – pierdută în naltul cerului – plutea încet, încet prin albastrul tăriei Miazănoaptea bătrână, cu aripele de aramă.

Când baba înota smintită pe la jumătatea lacului alb, Făt-Frumos aruncă buzduganu-n nori şi lovi Miazănoaptea în aripi. Ea căzu ca plumbul la pământ şi croncăni jalnic de douăsprezece ori.

Luna s-ascunse într-un nor şi baba, cuprinsă de somnul ei de fier, se afundă în adâncul cel vrăjit şi necunoscut al lacului. Iar în mijlocul lui se ridică o iarbă lungă şi neagră. Era sufletul cel osândit al babei.

– Am scăpat, zise fata.

– Am scăpat, zise calul cel cu şapte inimi. Stăpâne, adăogi calul, tu ai izbit Miazănoaptea, de a căzut la pământ cu două ceasuri înainte de vreme, şi eu simt sub picioarele mele răscolindu-se năsipul. Scheletele înmormântate de volburele năsipului arzător al pustiilor au să se scoale spre a se sui în lună la benchetele lor. E primejdios ca să umbli acuma. Aerul cel înveninat şi rece al sufletelor lor moarte v-ar puté omorî. Ci mai bine voi culcaţi-vă, şi eu pân-atuncea m-oi întoarce la mama, ca să mai sug înc-o dată laptele cel de văpaie albă a ţâţelor ei, pentru ca să mă fac iar frumos şi strălucit.

Făt-Frumos îl ascultă. Se dete jos de pe cal şi-şi aşternu mantaua pe năsipul încă fierbinte.

Dar ciudat... ochii fetei se-nfundase în cap, oasele şi încheieturile

feţei îi ieşise afară, pieliţa din oacheşă se făcuse vânătă, mâna grea ca plumbul şi rece ca un sloi de gheaţă.

– Ce ţi-i? o întrebă Făt-Frumos.

– Nimica, nu mi-i nimica, zise ea cu glasul stins; şi se culcă în năsip, tremurând ca apucată.

Făt-Frumos dădu drumu calului, apoi se culcă pe mantaua ce şi-o aşternuse. El adormi; cu toate acestea,-i părea că nu adormise. Peliţele de pe lumina ochiului i se roşise ca focul, şi prin el părea că vede cum luna se cobora încet, mărindu-se spre pământ, până ce părea ca o cetate sfântă şi argintie, spânzurată din cer, ce tremura strălucită... cu palate nalte, albe... cu mii de ferestre trandafirii; şi din lună se scobora la pământ un drum împărătesc, acoperit cu prund de argint şi bătut cu pulbere de raze.

Iară din întinsele pustii se răscoleau din năsip schelete nalte... cu capete seci de oase... învălite în lungi mantale albe, ţesute rar din fire de argint, încât prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune. Pe frunţile lor purtau coroane făcute din fire de raze şi din spini auriţi şi lungi... şi încălicaţi pe schelete de cai, mergeau încet-încet... în lungi şiruri... dungi mişcătoare de umbre argintii... şi urcau drumul lunei, şi se pierdeau în palatele înmărmurite ale cetăţii din lună, prin a căror fereşti se auzea o muzică lunatecă... o muzică de vis.

Atunci i se păru că şi fata de lângă el se ridica încet... că trupul ei se risipea în aer, de nu rămâneau decât oasele, că, inundată de o manta argintie, apuca şi ea calea luminoasă ce ducea în lună. Se ducea în turburea împărăţie a umbrelor, de unde venise pe pământ, momită de vrăjile babei.

Apoi peliţa ochilor lui se înverzi... se înnegri şi nu mai văzu nimica.

Când deschise ochii, soarele era sus de tot. Fata lipsea şi aievea. Dar în pustiul arid nechezea calul frumos, strălucit, îmbătat de lumina aurită a soarelui, pe care el acu o vedea pentru-ntâia oară.

Făt-Frumos se avântă pe el, şi-n răstimpul câtorva gânduri fericite ajunse la castelul încolţit al Genarului.

De astă dată, Genarul vâna departe cale de şapte zile.

El o luă pe fată pe cal dinaintea lui. Ea-i cuprinse gâtul cu braţele ei şi-şi ascunsese capul în sânul lui, pe când poalele lungi ale hainei ei albe atingeau din zbor năsipul pustiei. Mergeau aşa de iute, încât i se părea că pustiul şi valurile mării fug, iar ei stau pe loc. Şi numai încet se auzea motanul mieunând din câte şapte capetele.

Pierdut în păduri, Genarul îşi aude calul nechezând.

– Ce e? îl întrebă.

– Făt-Frumos îţi fură fata, răspunse calul năzdrăvan.

– Puté-l-om ajunge? întrebă Genarul mirat, pentru că ştia că-l

omorâse pe Făt-Frumos.

– Nu, zău, răspunse calul, pentru c-a încălecat pe un frate al meu, care are şapte inimi, pe când eu n-am decât două.

Genarul îşi înfipse pintenii adânc în coastele calului, care fugea scuturându-se... ca o vijelie. Când îl văzu pe Făt-Frumos în pustiu, zise calului său:

– Spune frăţine-tău să-şi arunce stăpânul în nori şi să vină la mine, că l-oi hrăni cu miez de nucă şi l-oi adăpa cu lapte dulce.

Calul Genarului îi necheză frăţini-său ceea ce-i spusese, iar frate-său i-o spuse lui Făt-Frumos.

– Zi frăţini-tău, zise Făt-Frumos calului său, să-şi arunce stăpânu-n nori, şi l-oi hrăni cu jăratec şi l-oi adăpa cu pară de foc.

Calul lui Făt-Frumos o necheză asta frăţini-său, şi acesta azvârli pe Genarul până în nori. Norii cerului înmărmuriră şi se făcură palat sur şi frumos, iar din două gene de nouri se vedea doi ochi albaştri ca cerul, ce răpezeau fulgere lungi. Erau ochii Genarului, exilat în împărăţia aerului.

Făt-Frumos domoli pasul calului şi aşează pe fată pe acela al tătâne-său. O zi încă, şi ajunseră în mândra cetate a împăratului.

Lumea-l crezuse mort pe Făt-Frumos, şi de aceea, când se împrăştie faima venirei lui, ziua-şi muie aerul în lumină de sărbătoare şi oamenii aşteptau murmurând la faima venirei lui, cum vuieşte un lan de grâu la suflarea unui vânt.

Dar ce făcuse oare în vremea aceea Ileana împărăteasa?

Ea, cum plecase Făt-Frumos, s-a închis într-o grădină cu nalte ziduri de fier, şi acolo, culcându-se pe pietre reci, cu capul pe un bolovan de cremene, plânse într-o scaldă de aur, aşezată lângă ea, lacrimi curate ca diamantul.

În grădina cu multe straturi, neudată şi necăutată de nimeni, născură din pietriş sterp, din arşiţa zilei şi din secăciunea nopţii flori cu frunze galbene şi c-o coloare stinsă şi turbure ca turburii ochi ai morţilor – florile durerii.

Ochii împărătesei Ilenei, orbiţi de plâns, nu mai vedeau nimica, decât i se părea numai că-n luciul băiei, plină de lacrimele ei, vedea ca-n vis chipul mirelui iubit. Ci ochii ei, două izvoare secate, încetase de a mai vărsa lacrimi. Cine-o vedea cu părul ei galben şi lung, despletit şi împrăştiat ca creţii unei mantii de aur pe sânul ei rece, cine-ar fi văzut faţa ei de-o durere mută, săpată parcă cu dalta în trăsăturele ei, ar fi gândit că-i o înmărmurită zână a undelor, culcată pe un mormânt de prund.

Dar cum auzi vuietul venirei lui, faţa ei se-nsenină; ea luă o mână de lacrimi din baie şi stropi grădina. Ca prin farmec, foile galbene ale

aleilor de arbori şi ale straturilor se-nverziră ca smarandul. Florile triste şi turburi se-nălbiră ca mărgăritarul cel strălucit, şi din botezul de lacrimi luară numele lăcrămioare.

Împărăteasa cea oarbă şi albă umblă încet prin straturi şi culese în poale o mulţime de lăcrimioare, pe care apoi, aşternându-le lângă baia de aur, făcu un pat de flori.

Atunci intră Făt-Frumos.

Ea s-aruncă la gâtul lui, însă, amuţită de bucurie, ea nu putu decât să îndrepte asupră-i ochii săi stinşi şi orbi, cu care ar fi vrut să-l soarbă în sufletul ei. Apoi ea îl luă de mână şi-i arătă baia de lacrimi.

Luna limpede înflorea ca o faţă de aur pe seninul cel adânc al cerului. În aerul nopţii, Făt-Frumos îşi spălă faţa în baia de lacrimi, apoi, învălindu-se în mantaua ce i-o ţesuse din raze de lună, se culcă să doarmă în patul de flori. Împărăteasa se culcă şi ea lângă el şi visă în vis că Maica Domnului desprinsese din cer două vinete stele ale dimineţii şi i le aşezase pe frunte.

A doua zi, deşteptată, ea vedea...

A treia zi se cunună împăratul cu fata Genarului.

A patra zi era să fie nunta lui Făt-Frumos.

Un roi de raze venind din cer a spus lăutarilor cum horesc îngerii când se sfinţeşte un sfânt, şi roiuri de unde răsărind din inima pământului le-a spus cum cântă ursitorile când urzesc binele oamenilor. Astfel, lăutarii măiestriră hore nalte şi urări adânci.

Trandafirul cel înfocat, crinii de argint, lăcrimioarele sure ca mărgăritarul, mironosiţele viorele şi florile toate s-adunară, vorbind fiecare în mirosul ei, şi ţinură sfat lung cum să fie luminele hainei de mireasă; apoi încredinţară taina lor unui curtenitor flutur albastru stropit cu aur. Acesta se duse şi flutură în cercuri multe asupra feţei miresii când ea dormea ş-o făcu să vadă într-un vis luciu ca oglinda cum trebuia să fie-mbrăcată. Ea zâmbi când se visă atât de frumoasă.

Mirele-şi puse cămaşă de tort de raze de lună, brâu de mărgăritare, manta albă ca ninsoarea.

Şi se făcu nuntă mândră şi frumoasă, cum n-a fost alta pe faţa pământului.

Ş-au trăit apoi în pace şi în linişte ani mulţi şi fericiţi, iar dac-a fi adevărat ce zice lumea, că pentru feţii-frumoşi vremea nu vremuieşte, apoi

poate c-or fi trăind şi astăzi.

Sărmanul Dionis
NOVELĂ

... şi tot astfel, dacă închid un ochi văd mâna mea mai mică decât cu amândoi. De aş avea trei ochi aş vedea-o şi mai mare, şi cu cât mai mulţi ochi aş avea cu atâta lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, *născut* cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrându-şi proporţiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, şi toate celea din ea scăzute în analogie, locuitorii acestei lumi, presupuindu-i dotaţi cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul şi în proporţiunile în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, *caeteris paribus*, înmiit mai mare – acelaş lucru. Cu proporţiuni neschimbate – o lume înmiit de mare şi alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atât de mare. Şi obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sunt mai mici; cu amândoi – mai mari; cât de mari sunt ele absolut? Cine ştie dacă nu trăim într-o lume microscopică şi numai făptura ochilor noştri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem? Cine ştie dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alt fel, şi nu aude fiecare sunet într-alt fel – şi numai limba, numirea într-un fel a unui obiect ce unul îl vede aşa, altul altfel, îi *uneşte* în înţelegere. – Limba? – Nu. Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiţilor oameni – numai individul, acelaş rămâind, o aude într-un fel.

Şi, într-un spaţiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricât de mare şi oricât de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea? Asemenea, în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricât de mare sau oricât de mică, numai o clipă suspendată? Şi iată cum. Presupuind lumea redusă la un bob de rouă şi raporturile de timp, la o picătură de vreme, secolii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite, şi în aceste clipite oamenii ar lucra tot atâta şi ar cugeta tot atâta ca în evii noştri – evii lor pentru ei ar fi tot atât de lungi ca pentru noi ai noştri. În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, în ce infinire de timp clipa de bucurie – şi toate acestea, toate, ar fi – tot astfel ca şi azi.

...În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu esistă nici timp, nici spaţiu – ele sunt numai în sufletul nostru. Trecut şi viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un sâmbure de ghindă, şi infinitul asemene, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă. Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri care sunt ascunse în noi,

mister pe care l-au posedat poate magii egipteni şi asirieni, atuncea în adâncurile sufletului coborându-ne, am putea trăi aievea în trecut şi am putea locui lumea stelelor şi a soarelui. Păcat că ştiinţa necromanţiei şi acea a astrologiei s-au pierdut – cine ştie câte mistere ne-ar fi descoperit în această privinţă! Dacă lumea este un vis – de ce n-am putea să coordonăm şirul fenomenelor sale cum voim noi? Nu e adevărat că există un trecut – consecutivitatea e în cugetarea noastră – cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleaşi întotdeauna, există şi lucrează simultan. Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun – este oare absolut imposibil? Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziţiunii lui, o clipă de timp în împărţibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci. În aceste atome de spaţiu şi timp, cât infinit! Dac-aş putea şi eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu pân' în aceea fază a emanaţiunii lui care se numeşte epoca lui Alexandru cel Bun de esemplu... şi cu toate acestea...

.....

Cu drept cuvânt cetitorul va fi clătit din cap şi va fi întrebat – prin mintea cărui muritor treceau acestea idei? Esistenţa ideală a acestor reflecţiuni avea de izvor de emanaţiune un cap cu plete de o sălbătăcită neregularitate, înfundat într-o căciulă de miel. Era noapte şi ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate, strâmte şi noroioase ce trec prin noianul de case mici şi rău zidite din care consistă partea cea mare a capitalei României, şi prin bălţile de noroi ce împroşcau pe cutezătorul ce se încredea perfidelor unde treceau nişte ciubote mari cărora nu le-ar fi pasat nici de potop, cu atât mai vârtos că aveau turetci care îngropau în ele pantalonii individului conţinut îndată ce timpul devenea problematic. Umbra eroului nostru dispărea prin şiroaiele ploaiei, care dederă capului său aspectul unui berbece plouat, şi te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie – hainele lui ude – sau metafizica. De prin crâşme şi prăvălii pătrundea prin ferestele cu multe geamuri, mari şi nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Pe ici pe colo trecea câte un romanţios fluierând; câte un mitocan cu capul lulea de vin îşi făcea de vorbă cu păreţii şi cu vântul; câte-o femeie cu faţa înfundată în capişon îşi desfăşura trecătoarele umbre prin spaţiul neguros, asemenea zeilor întunecaţi din epopeele nordice... Dintr-o crâşmă deschisă s-auzea o vioară schingiuită. Metafizicul nostru se apropie să se uite şi razele pătrunseră prin uşă şi-i loviră faţa. Nu era un cap urât acela a lui Dionis. Faţa era de acea dulceaţă vânătă albă ca şi marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată, şi ochii tăiaţi în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate pe care o are catifeaua neagră. Ei înotau în orbitele lor – un zâmbet fin şi cu toate astea atât de inocent trecu peste faţa lui la spectacolul ce-l privea. Ce era adică: Un băiet

de ţigan cu capul mic într-o pălărie a căror margini erau simbolul nimerit al nemărginirii, cu ciubote în care ar fi încăput întreg şi într-un surtuc lung de-i ajungea la călcâi, şi care fără îndoială nu era al lui, schinjuia c-un arcuş ce rămăsese în câteva fire de păr şi, cu degetele uscate, mişca nişte coarde false care ţârliau nervos, iară împrejuru-i frământa pământul un ungur lung, cu picioarele goale băgate în papuci mari împluţi cu paie. Oricât de neplăcut să fi fost spectacului pentru simţul estetic al călătorului meu, el avu o influinţă salutară asupra eroului nostru care, trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de samă că ploaia-l udase până la piele. El intră într-o cafenea de alături, ca să se usuce. Ridicându-şi căciula cea miţoasă, vedem o frunte atât de netedă, albă, corect boltită, care coincide pe deplin cu faţa într-adevăr plăcută a tânărului meu. Părul numai cam pre lung curgea în viţe până pe spate, dar uscăciunea neagră şi sălbatecă a părului contrasta plăcut cu faţa fină, dulce şi copilărească a băietanului. Îşi puse în cui paltonul ud şi, la aroma îmbătătoare a unei cafele turceşti, ochii lui cei moi şi străluciţi se pierdură iar în acea intensivă visătorie care stă câteodată atât de bine băieţilor, pentru că seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu faţa de copil. Între aceşti muri afumaţi, plini de mirosul tutunului, de trăncănirea jucătorilor de domino şi de cadenţată bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase răspândind dungi de galbenă lumină prin aerul apăsat. Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit şi adesea râdea. Surâsul său era foarte inocent, dulce l-am putea numi, şi totuşi de o profundă melancolie. Melancolia în vârsta lui este semnul caracteristic al orfanilor; el era orfan, o esistenţă – cum sunt multe la noi – fără de speranţă şi, afară de aceea, determinat prin naştere la nepozitivism. În introducerea acestor şiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere – şi c-un asemenea cap omul nu ajunge departe – şi mai cu samă cel sărac – şi Dionis era un băiet sărac. Prin natura sa predispusă, el devenea şi mai sărac. Era tânăr – poate nici optsprezece ani – cu atât mai rău... ce viaţă-l aşteaptă pe el?... Un copist avizat a se cultiva pe apucate, singur... şi această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atât de visătoare. Lucruri mistice, subtilităţi metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet – e minune oare că pentru el visul era o viaţă şi viaţa un vis? Era minune că devenea superstiţios? Adesa îşi închipuise el însuşi cât de trişti, cât de lungi, cât de monotoni vor trece anii vieţii lui – o frunză pe apă. Lipsit de iubire – căci n-avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputinţă sufletească de a-şi crea o soartă mai fericită, el ştia că în „această ordine a realităţii“, cum o numea el, nu-l va întâlni niciun zâmbet şi nicio lacrimă – neiubit şi neurât de cineva, se va stinge asemenea unei scântei

după care nu-ntreabă nimenea – nimenea-n lume. Casa lui de pustnic, un colţ întunecos şi painjinit din arhiva unei cancelarii, şi atmosfera leneşă şi flegmatecă a cafenelei – asta era toată viaţa lui. Cine-ntreabă dacă şi el are inimă, dacă şi lui i-ar plăcea să îmble frumos îmbracat, cum sunt întrebaţi atâţia copii – dacă şi el ar dori – să iubească? Să iubească – ideea aceasta îi strângea adesea inima. Cum ar fi ştiut el să iubească! Cum ar fi purtat pe mâni, cum s-ar fi închinat unei copile care i-ar fi dat lui inima ei! Adesa şi-o închipuia pe acea umbră argintie cu faţa albă şi păr de aur – căci toate idealele sunt blonde – şi parcă simţea mânuţele-i calde şi înguste în mânile lui, şi parcă-i topea ochii sărutându-i, şi parcă i se topea sufletul, fiinţa, viaţa, privind-o... vecinic privind-o.

Pe ici pe colo pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărţi, oameni cu părul în dizordine, ţinând cărţile într-o mână ce tremura, pleznind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, mişcându-şi buzele fără a zice o vorbă şi trăgând din când în când cu sorbituri zgomotoase câte-o gură din cafeaua şi berea ce li sta dinainte – semn de triumf! Dincolo unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului; unul cu pălăria naltă pe ceafă şi cu mânile unite pe spate, c-o ţigară lungă în gură a cărei independenţă era mărginită numai de buzele individului, se uita – dracu ştie, cu interes ori aşa numai la un portret a lui Dibici-Zabalkanski atârnat în afumatul părete. Orologiul, fidel interpret al bătrânului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumei, ce nu-l asculta, samă că se scursese a 12-a oară a nopţii. Dionis se porni spre casă. Afară ploaia încetase şi, prin mrejele şi valurile de nouri negri-vineţi, luna trecea palidă şi rece. În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele şi buruienele crescuse mari în tufe negre-verzi, se înălţau ochii de fereastă spartă a unei case veche a cărei streşină de şindrilă era putredă şi acoperită c-un muşchi care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunei. Nişte trepte de lemn duceau în catul de sus al ei. Uşa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scârţâind în vânt şi numai într-o ţâţână, treptele erau putrede şi negre – pe ici pe colo lipsea câte una, aşa încât trebuiai să treci două deodată şi balconul de lemn se clătina sub paşi. El trecu prin hăţişul grădinei şi prin zaplazurile năruite şi urcă iute scările. Uşile toate erau deschise. El intră într-o cameră naltă, spaţioasă şi goală. Păreţii erau negri de şiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod şi un mucegai verde se prinsese de var; cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi şi gratiile erau rupte, numai rădăcinele lor ruginite se iveau în lemnul putred. În colţurile tavanului cu grinzi lungi şi mohorâte painjenii îşi esercitau tăcuta şi pacinica lor industrie; într-un colţ al casei, la pământ, dormeau una peste alta vo câteva sute de cărţi vechi, multe din ele greceşti, pline de învăţătură bizantină; în alt colţ, un pat, adecă câteva

scânduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir de paie şi c-o plapomă roşie. Înaintea patului o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine şi gotice; pe ea hârtii, versuri, ziare rupte, broşuri efemere din câte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgânească. Luna îşi vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestele mari, albind podelele de păreau unse cu cridă; păreţii posomorâţi aveau, pe unde ajungea lumina lunei, două cuadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestrelor; pânzele de painjin străluceau vioi în lună şi deasupra cărţilor dorminde în colţ se ivea o îngerească umbră de om. Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani, cu păr negru şi lung, cu buzele subţiri şi roze, cu faţa fină şi albă ca taiată-n marmură şi cu nişte ochi albastri mari sub mari sprâncene şi gene lungi negre. Ochii cei albastri ai copilului erau aşa de străluciţi, de un colorit atât de limpede şi senin, încât păreau că privesc cu inocenţa, cu dulceaţa lor mai femeiască asupra spectatorului. Cu toate că acel portret înfăţişa un chip îmbrăcat bărbăteşte, însă mânile cele dulci, mici, albe, trăsurile feţei de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de o adâncime nespusă, fruntea uscată şi femeieşte-mică, părul undoind, cam pre lung – te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite. Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret care sub lumina plină a lunei părea viu, ochii lui erau plini de o superstiţioasă nerozie, el şopti încet şi cu glasul înecat de lacrimi: „Bună sară, papà!“, umbra părea că-i surâde din cadrul ei de lemn – el s-apropie şi sărută mânile portretului, apoi faţa, gura, ochii cei de foc vânăt. Înecat de iubire pentru o fiinţă ce nu mai esista, ar fi dorit ca etern să ţie astă-noapte cu aerul răcoare limpezit de lumina lunei, vecinic ar fi dorit să ţie dulcea, neînţeleasa, dar atât de fericita lui nebunie. Vasăzică asupra acestui chip îţi concentrase el amorul lui, atâta formă avea pustiita, sărmana lui viaţă – un portret!... Da, era tatăl său, când fusese în vârsta lui de acum. Mumă-sa, o femeie palidă, naltă, blondă, cu ochii negri, îi vorbise adesea de tatăl său; de acel copil cine ştie cum rătăcit în clasele poporului de jos. Misterios, fără să spuie cuiva secretul numelui lui, el şedea în casa preotului bătrân a cărui fiică era Maria. Ei se iubiră. În toată ziua el îi promitea că taina sufletului său îşi va avea sfârşitul, că el o va lua de soţie, că o soartă aurită o aşteaptă. Dar într-o zi el primi o scrisoare cu sigil negru – o deschise – o ceti – o rupse bucăţi şi cu ea mintea sa... o copie de pe un testament părea a fi după cât se putea pricepe din bucăţile rupte. El muri în spitalul de alienaţi... palid, mut până-n ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde un secret mare.

Fructul amorului acestor oameni fu Dionis.

Văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu din lucrul mânilor ei – mâni delicate de doamnă – faţa ei palidă ca ceara, ochii ei de-o întunecată

blândeţă aveau numai pentru el grijă şi înţelegere – pentru el – şi pentru portret. De copil încă el admira ochii cei frumoşi ai portretului ce luceau ca vii în orbitele lor. Ce frumos a fost papà! zicea el surâzând şi mumă-sa, auzindu-l, îşi ştergea într-ascuns lacrimele ei.

– Ochii? nu-i aşa Dionis – ochii!

– Da, mamă!

– Aceşti ochi!... O dacă i-ai fi văzut tu aceşti ochi vrodată în viaţa ta ţi s-ar fi părut că-i revezi în fiecare vânătă stea a dimineţei, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nori. Cât era de frumos acest copil şi ce tânăr a murit! Frumoşi au înmărmurit ochii lui în negurile gândirii mele, precum ar rămânea prin nouri, pe bolta întunecoasă, două, numai două stele vinete... Ş-apoi îl lua în braţele ei, îl dezmierda, îl săruta. Afară de ochii negri, care erau ai ei, era *el* întreg, el, copilul din portret. Ea îl crescu rău – dar cum se putea altfel – îl iubea aşa de mult! Singura ei bucurie într-o viaţă fără speranţă, fără viitor, fără mulţumire, ea nu mai avea dureri, nici bucurii decât acele ale copilului ei. Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă şi tristă a sufletului său de copil. Ce gândea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi – zile întregi putea medita asupra unui cuvânt ieşit din nebunatica sa gură. Dară, consumată de lipse, ea se stinse într-o zi. În delirul ei, ea trase mâna copilului ş-o ascunse în sân, lângă inimă, s-o încălzească – un simbol al vieţei ei întregi!

De-atunce fizionomia, surâsul lui căpătase acea umbră dulce de tristeţă care îl făcea atât de interesant – şi irezistibil pentru bobocii pensionatelor. Dar lui însuşi nici nu-i trecea prin minte că pe el l-ar fi putut iubi cineva – pe el nu-l iubise nimeni în lume afară de mumă-sa – cum l-ar mai fi putut iubi pe *el*, atât de singur, atât de sărac, atât de fără viitor! Nu-şi are fiecare om, gândea el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-i iubească – cui ce-i pasă de mine? Cum trăiesc voi şi muri, de nimene plâns, de nimene iubit.

Luna s-ascunse într-un nor negru spintecat în două rânduri de lungi fulgere roşii – casa se întunecă – şi nu se mai văzu nici umbra din părete a portretului, nici umbra înaltă a lui Dionis. El aprinse lumina.

Să privim acum şi la sărăcia iluminată de razele unei lumânări de său băgate în gâtul unui clondir ce ţinea loc de sfeşnic. Ce vizunie – şi aici, aici petrecea el vara şi iarna. Iarna, de gerul cel amarnic, trăznea grinda în odaie, crâşcau lemnele şi pietrele, vântul lătra prin gardurile şi ramurile ninse; ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheţa pleoapele şi-i painjinea ochii. Surtucul lui pe lângă acestea era mai mult urzeală decât bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de râdea pare că şi vântul în urma lui. Oamenii căscau ironic gura când îl vedeau... Şi-n asemene momente, în

lungile şi friguroasele nopţi de iarnă, crede cineva cumcă el, redus până la culmea mizeriei, devenea trist? Aşa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară şi mai cu neputinţă. El băga de samă că gândirile lui adesa se transformau în şiruri ritmice, în vorbe rimate, şi atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hârtie... mai ales garafa goală era în stare de a-l umplea de cugetări melancolice...

Ah! garafa pântecoasă doar de sfeşnic mai e bună
Şi mucoasa lumânare sfârâind său şi-l arde
Şi-n această sărăcie te inspiră, cântă barde –
Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.

Un regat pentr-o ţigară, s-umplu norii de zăpadă
Cu himere!... Dar de unde? Scârţie de vânt fereasta,
În pod miaună motanii – la curcani vânătă-i creasta
Şi cu pasuri melancolici meditând umblă-n ogradă.

Uh! ce frig... îmi văd suflarea – şi căciula cea de oaie
Pe urechi am tras-o zdravăn – iar de coate nici că-mi pasă
Ca ţiganul, care bagă degetul prin rara casă
De năvod – cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.

Cum nu sunt un şoarec Doamne – măcar totuşi are blană –
Mi-aş mânca cărţile mele – nici că mi-ar păsa de ger...
Mi-ar părea superbă, dulce o bucată din Homer,
Un palat borta-n părete şi nevasta – o icoană.

Pe păreţi cu colb, pe podul cu lungi pânze de painjen
Roiesc ploşniţele roşii, de ţi-i drag să te-uiţi la ele!
Greu li-i de mindir de paie şi apoi din biata-mi piele
Nici că au ce să mai sugă. – Într-un roi mai de un stânjen

Au ieşit la promenadă – ce petrecere gentilă!
Ploşniţa ceea-i bătrână, cuvios în mers păşeşte;
Cela-i cavaler... e iute... oare ştie franţuzeşte?
Cea ce-ncunjură mulţimea i-o romantică copilă.

Bruh! mi-i frig – Iată pe mână cum codeşte-un negru purec
Să-mi moi degetul în gură – am să-l prind – ba las săracul.
Pripăşit la vro femeie, ştiu că ar vedea pe dracul –
Dară eu – ce-mi pasă mie – bietul „îns!“ la ce să-l purec?

Şi motanul toarce-n sobă – de blazat ce-i. Măi motane,
Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic şi ornic;
De-ar fi-n lume-un sat de mâţe, zău! că-n el te-aş pune vornic,

Ca să ştii şi tu odată boieria ce-i, sărmane!

Oare ce gândeşte hâtrul de stă ghem şi toarce-ntruna?
Ce idei se-nşiră dulce în mâţeasca-i fantazie?
Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,
Rendez-vous i-a dat în şură, or în pod în găvăună?

De-ar fi-n lume numai mâţe – tot poet aş fi? Tot una:
Mieunând în ode nalte, tragic miorlăind – un Garrick,
Ziua tologit în soare pândind cozile de şoaric
Noaptea-n pod, cerdac şi streşini heinizând duios la lună.

Filosof de-aş fi – simţirea-mi ar fi vecinic la aman!
În prelegeri populare idealele le apăr
Şi junimei generoase, domnişoarelor ce scapăr
Li arăt că lumea vis e – un vis sarbăd – de motan.

Sau ca popă, colo-n templul închinat fiinţei care
După chipş-asemănare a creat mâţescul neam,
Aş striga: o motănime! motănime! Vai... Haram
De-al tău suflet motănime, nepostind postul cel mare.

Ah! Sunt pintre voi de-aceia care nu cred tabla legii,
Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte
Ce destinul motănimei îl desfăşură-nainte!
Ah! atei, nu temeţi iadul ş-a lui Duhuri – liliecii?

Anathema sit! – Vă scuipe oricare motan de treabă,
Nu vedeţi ce-nţelepciune e-n făptura voastră chiară?
O motani fără de suflet! – La sgâriet el v-a dat ghiară
Şi la tors v-a dat musteţe – vreţi să-l pipăiţi cu laba?

Îi! că în clondir se stinge căpeţelul de lumină!
Moşule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a-ntunecat?
Să visăm favori şi aur, tu-n cotlon şi eu în pat.
De-aş putea să dorm încalea. – Somn, a gândului odină,

O, acopere fiinţa-mi cu-a ta mută armonie,
Vino somn – ori vino moarte. Pentru mine e tot una
De-oi petrece-ncă cu mâţe şi cu pureci şi cu luna,
Ori de nu – cui ce-i aduce? Poezie – sărăcie!

Dar în astă-sară Dionis era vesel fără să ştie de ce. La căpiţelul de lumânare ce sta în gâtul garafei cu ochiul roş şi bolnav, el deschise o carte

veche legată cu piele şi roasă de molii – un manuscript de zodii. El era un ateist superstiţios – şi sunt mulţi de aceştia. Iniţialele acestei cărţi cu buchii erau scrise ciudat cu cerneală roşie ca sângele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare. O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pământul de centrul arhitecturei lumeşti şi pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea. Titlul era scris şi latineşte: „architecturae cosmicae sive astronimiae geocentricae compendium“ – învăţătură despre a lumei orânduială dumnezeiască dupre cum toate pentru pământ a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu – de pe grecie pe românie tâlcuită cu adăugire a înrâurinţei zodiilor asupra vieţei omeneşti. Şi cu o dedicaţiune: „celui întru fiinţa sa nemărginit, întru fapturile mânurilor sale minunat Dumnezeu spre vecinică laudă afierosită“. Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumeşti imaginare, pe mărgini cu portretele lui Platon şi Pitagora şi cu sentinţe greceşti. Două triunghiuri crucişe încunjurate de sentinţa: „Director coeli vigilat noctesque diesque, qui sistit fixas horas terrigenae“. Constelaţiuni zugrăvite cu roş, calcule geometrice zidite după o închipuită şi mistică sistemă, în urmă multe tâlcuiri de visuri, coordonate alfabetic – o carte care nu lasa nimic de dorit pentru a aprinde nişte creieri superstiţioşi, dispuşi la o asemenea hrană. La sfârşitul cărţii era zugrăvit Sf. Gheorghie în lupta cu balaurul – dragă doamne simbol ce înfăţişa adevărul nimicind neştiinţa. Aurul de pe spata legăturei de piele se ştersese pe alocurea şi licurea pe la altele ca stropit cu peteală. Cu coatele aşezate pe masă şi cu capul în mâni, Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit, până ce căpeţelul de lumină începu a agoniza fumegând. Se stinse. El îşi apropie scaunul de fereastră, pe care o deschise şi, la lumina cea palidă a lunei, el întorcea foaie cu foaie uitându-se la constelaţiunile ciudate. Pe o pagină găsi o mulţime de cercuri ce se tăiau, atât de multe încât părea un ghem de fire roş sau un painjiniş zugrăvit cu sânge. Apoi îşi ridică ochii şi privi visând în faţa cea blândă a lunei – ea trecea frumoasă, clară pe un cer limpede, adânc, transparent, prin nouri de un fluid de argint, prin stelele mari de aur topit. Părea că deasupra mai sunt o mie de ceruri, părea că presupusa lor fiinţă transpare prin albastra-i adâncime... Cine ştie – gândi Dionis – dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adâncimile sufleteşti, în lumi care se formează aievea aşa cum le doreşti, în spaţii iluminate de un albastru splendid, umed şi curgător.

În faţa locuinţei lui Dionis se ridica o casă albă şi frumoasă. Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus el auzi prin aerul nopţii tremurând notele dulci ale unui clavir şi un tânăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară, pare că parfumată, fantastică. El îşi închise ochii ca să

viseze în libertate. I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia licărea o lună fantastică şi palidă ca faţa unei virgine murinde. E miază-noapte. Pustiul tace, aerul e mort şi numai suflarea lui e vie, numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în naltul cerului, un înger alb, îngenuncheat, cu mânile unite, care cânta o rugăciune divină, adâncă, tremurătoare: rugăciunea unei vergine. Întredeschise ochii şi văzu prin fereastra arcată şi deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o junǎ fată muiată într-o haină albă, înfiorând cu degetele ei subţiri, lungi şi dulci clapele unui piano sonor şi acompaniând sunetele uşoare a unor note dumnezeieşti cu glasul ei dulce şi moale. Părea că geniul divinului brit Shakespeare espirase asupra pământului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia. Închise iar ochii până ce, recăzut în pustiul cel lung, palatul alb se confundă cu nourul de argint şi juna fată cu îngerul în genunchi. Apoi, strângând ochii silit şi tare, a înecat visul său în întuneric, n-a mai văzut nimic, ci auzea dispărând, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine. Muzica încetase de mult şi el, cu totul în prada impresiunii sale, ţinea încă ochii strâns închişi. Când se deşteptă din reveria sa, fereastra de sus a palatului era închisă, în salon întuneric şi sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei. Aerul era blond şi văratic, iar razele lunei, pătrunzând în camera lui Dionis, izbeau faţa sa palidă şi împleau sufletu-i plin de lacrimi c-o nespusă melancolie. „Da – repetă el încet ideea lui fixă – sub fruntea noastră e lumea – acel pustiu întins – de ce numai spaţiul, de ce nu timpul, trecutul“. Privi din nou la painjinişul de linii roşii – şi liniile începură a se mişca. El puse degetul în centrul lor – o voluptate sufletească îl cuprinse – mai întâi i se păru c-aude şoptirea acelor moşnegi bătrâni care, pe când era mic, îi povesteau în timp de iarnă, ţinându-l pe genunchi, poveşti fantastice despre zâne îmbrăcate în aur şi lumină, care duc limpedea lor viaţă în palate de cristal – şi pare c-a fost ieri, ieri pare că-şi încâlcea degetele în barba lor albă şi asculta la graiul lor înţelept şi şoptitor, la cuminţia trecutului, la acele veşti din bătrâni. El nu se mai îndoia... de o mână nevăzută el era tras în trecut. Vedea răsărind domni în haine de aur şi samur, îi asculta de pe tronurile lor, în învechitele castele, vedea divanul de oameni bătrâni, poporul entuziast şi creştin undoind ca valurile mării în curtea Domniei – dar toate erau încă amestecate.

Şi liniile semnului astrologic se mişcau cumplit ca şerpi de jăratic. Tot mai mare şi mai mare devenea painjinul.

– Unde să stăm? auzi el un glas din centrul de jăratic al cărţii.

– Alexandru cel Bun! putu el şopti cu glasul apăsat, căci bucuria, uimirea îi strângea sufletul şi... încet, încet painjinişul cel roş se lărgi, se diafaniză şi se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui. El era

lungit pe o câmpie cosită, fânul clădit mirosea, cerul de înserare era deasupră-i albastru, limpede, adânc, nouri de jăratic şi aur umpleau cu oştirile lor cerul, dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură, paserile-n aer, oglinzile râurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului împlea sara chemând la vecernie, şi el? – el – ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de şiac, un comanac negru – în mâna lui cartea astrologică. Şi ce cunoscute-i păreau toate. El nu mai era el. I se părea atât de firesc că s-a trezit în această lume. Ştia sigur cum că venise în câmp ca să citească, că citind adormise. Camera obscură, viaţa cea trecută a unui om ce se numea Dionis, ciudat – el visase! „Ah! gândi el – cartea mea mi-a făcut şotia asta, în urma cetirei ei am visat atâtea lucruri extraordinare. Ce lume străină, ce oameni străini, ce limbă, parcă era a noastră, dar totuşi străină, alta“... Ciudat! Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis... pare că se făcuse în alte vremi, între alţi oameni! Ciudat! „Ah meştere Ruben, zise el zâmbind – cartea ta într-adevăr minunată este!... numai de n-ar ameţi mintea; acuma simt eu, călugărul, că sufletul călătoreşte din veac în veac, acelaş suflet, numai că moartea-l face să uite că a mai trăit. Bine zici, meştere Ruben, că egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsicoza lor. Bine zici cumcă în sufletul nostru este timpul şi spaţiul cel nemărginit şi nu ne lipseşte decât varga magică de a ne transpune în oricare punct al lor am voi. Trăiesc sub domnia lui Alexandru-vodă şi-am fost tras de-o mână nevăzută în vremi ascunse în viitorul sufletului meu. Câţi oameni sunt într-un singur om? Tot atâţia câte stele sunt cuprinse într-o picătură de rouă sub cerul cel limpede al nopţii. Şi dac-ai mări acea picătură, să te poţi uita în adâncul ei, ai revedea toate miile de stele ale cerului, fiecare – o lume, fiecare cu ţări şi popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea – un univers într-o picătură trecătoare. Ce adânc e evreul acesta!“ – gândi el în sine despre dascălul Ruben.

El se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mână. Departe, munţii cu fruntea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi cu izvoare albe. Nouri mari, rotunzi şi plini pare-că de vijelie treceau pe cerul adânc albastru; prin ei munţii ridicau adâncuri şi coaste-n risipă, stanuri negre şi trunchete despicau pe ici pe colo negurile şi un brad se înalţa singur şi detunat pe-un vârf de munte în faţa soarelui ce apunea. Când soarele intră în nouri, ei părură roşii şi vineţi, tiviţi cu aur ce lumina dinapoia lor. Îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adânci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat, şi numai din când în când, sfâşiindu-se, se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură. Apoi, încet, se risipiră în creţi vineţi, soarele cădea la vale şi părea pe vârful bradului singuratec ca o frunte în raze pe umeri negri, apoi coborî pintre crengi de păru un cuib de rubin între ramuri, apoi, după trunchiul gros, aruncă dungi rumene pe stanurile

munţilor şi făcea ca ei să-şi aprindă jăratecul de argint al frunţilor lor – până ce se cufundă cu totul după munte, care sta negru şi nalt, zugrăvindu-şi în aerul albastru marginile lui tivite cu roşaţă. Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului şi tremură voluptos în aerul moale şi clar al serei şi armonia câmpenească împle sara cu miile ei de glasuri, toate deosebite şi toate contribuind la dulcea şi voluptoasa somnoroşie a lunei.

Prin lumea rumână de apunerea frumoasă trece călugărul nostru, neluând parte la fărmecata stare a firei, plin încă de impresiunile ciudatei sale întâmplări. De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericelor Iaşilor, casele frumos văruite, cu streşine vechi peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună. El îşi grăbi paşii, până ce intră în târg. O uliţă strâmtă, cu case vechi şi hârbuite a căror caturi de sus erau mai largi decât cele de jos, aşa încât jumătatea catului de sus să răzima pe stâlpi de lemn şi numai jumătate pe cel de jos, cerdacuri înalte, înaintite sub şandramale lungi, apăsate, pline de muşchi negru-verde; iar în cerdacuri şed bătrânii vorbind de ale lor; fetele tinere ivesc feţele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor cu gratii, prin care vezi oale cu flori galbene ca de aur. Numai pe ici pe colo luna răvarsă câte-o dungă lungă şi îngustă în umbra uliţei, pe ici pe colo trece câte-un om şuierând – încet, încet uliţele adorm, obloanele se-nchid, lumânările se sting, paznicii de noapte trec cu capetele înfundate în mantale albe, şi călugărul nostru trece ca o umbră aspru-zugrăvită prin lungile şi întunecoasele uliţe.

El se opri înaintea unei case ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii. Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină. Casa era c-un acoperământ ţuguit, păreţii erau de piatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fântânele şi orice tencuială căzuse de pe ele, încât părea o bucată din ruina unei cetăţui. Obloanele erau mult mai largi decât ferestrele cele înguste, şi la un cerdac ţinut în aer de stâlpi de zid în patru muchi duceau dint-o lature nişte scări nalte, care ajungeau la jumătatea întregei înălţimi a casei. Niciun copaci, niciun acaret pe lângă casă; ograda cea mare cu iarba ei uscată se-ntindea gălbuie în lună şi numai o fântână îşi mişca gemând cumpăna ei în vânt. El sui iute scările şi bătu tare în uşa tinzii. În tindă răsunară paşi.

– Cine-i? întrebă un glas adânc, dar liniştit.

– Eu, Dan. Uşa se deschise şi drept în faţa lui Dan se ivi un om nalt, cu barba lungă şi sură, cu fruntea mare, iar pe creştet avea un fes mic, asemenea iarmurcei judoveşti. El întinse călugărului mâna şi-l duse-n odaie. În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărţi vechi legate în piele, crane de oameni şi păseri împăiete pe poliţele din părete, un pat şi o masă pline cu pergamente şi hârtii; iar în atmosfera, grea de mirosul substanţelor închise

în fiole, făclia arunca o lumină turbure, roşie, galbenă şi somnoroasă.

Maistrul Ruben era un bătrân de o antică frumuseţă. O frunte naltă, pleşuvă, încreţită de gândiri, ochii suri, boltiţi adânc în capul cel înţelept, şi barba lungă, care curgea de sub adâncii umeri ai obrazului până pe pieptul întotdeauna cam plecat, îi da arătarea unui înţelept din vechime. Arătarea lui era liniştită – dar nu blândă; numai în împrejurul gurei musculoase se vedea o dulceaţă amărâtă de îndoieli. El este un evreu învăţat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă, neputând fi învăţător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică şi filosofie la Academia din Socola. Călugărul Dan e unul din şcolarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtăşeşte toate îndoielile, dar şi toate descoperirile lui tăinuite. Înţeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la faţa visătoare a lui Dan.

– Ei?

– Pe deplin aşa cum mi-ai spus-o, dascăle – zise Dan – azi sunt încredinţat că vremea nemărginită este făptură a nemuritorului nostru suflet. Am trăit în viitor. Îţi spun, acuma am doi oameni cu totului deosebiţi în mine – unul, călugărul Dan, care vorbeşte cu tine şi trăieşte în vremile domniei lui Alexandru-vodă, altul cu alt nume, trăind peste cinci sute de ani de acum înainte.

– În şir, răspunse Ruben, poţi să te pui în viaţa tuturor inşilor care au pricinuit fiinţa ta şi a tuturor a căror fiinţă vei pricinui-o tu. De aceea oamenii au o simţire întunecată pentru păstrarea şi mărirea neamului lor. Sunt tot ei cei care renasc în strănepoţi... Şi asta-i deosebirea între D-zeu şi om. Omul are-n el numai [în][1] şir fiinţa altor oameni viitori şi trecuţi. D-zeu le are deodată toate neamurile ce or veni şi ce au trecut; omul cuprinde un loc în vreme. D-zeu e vremea însăşi, cu tot ce se-ntâmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor a cărui ape se întorc în el însuşi, ori asemenea roţii ce deodată cuprinde toate spiţele, ce se-ntorc vecinic. Şi sufletul nostru are vecinicie-n sine – dar numai bucată cu bucată. Închipuieşte-ţi că pe o roată mişcată-n loc s-ar lipi un fir de colb. Acest fir va trece prin toate locurile prin care trece roata învârtindu-se, dar numai în şir, pe când roata chiar în aceeaşi clipă e în toate locurile cuprinse de ea.

– Sunt încredinţat, dascăle, în privinţa vremei, dar nemărginirea – spaţiul?

– Tot ca vremea, bucată cu bucată poţi fi în orice loc dorit, pe care n-o poţi părăsi neîmplută. Ştii că în puterea unei legi: Nu este spaţiu deşert. Dar este un mijloc pentru a scapa de această greutate... o greutate impusă de trecătorul corp omenesc. Ai văzut că în om e un şir nesfârşit de oameni. Din acest şir lasă pe unul să-ţi ţie locul pe câtă vreme vei lipsi din el. Se înţelege

că acesta nu va putea fi întreg căci, întreg fiind, ţi-ar nega existenţa ta. În faptă însă, omul cel vecinic, din care răsar tot şirul de oameni trecători, îl are fiecare lângă sine, în orice moment – îl vezi, deşi nu-l poţi prinde cu mâna – este umbra ta. Pe o vreme vă puteţi schimba firile – tu poţi să dai umbrei tale toată firea ta trecătoare de azi, ea-ţi dă ţie firea ei cea vecinică, şi, ca umbră înzestrată cu vecinicie, capeţi chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu, voinţele ţi se realizează după gândirea ta... se-nţelege, împlinind formulele, căci formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu pe care el le-a rostit la facerea lumei, formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ţi-am împrumutat-o.

– Meştere Ruben, oare când voi ajunge să pricep adâncimea ta?

– Adâncimea mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită. Crezi c-ai pricepe ceea ce zic dacă n-ai fi de firea mea? Crezi că te-aş fi ales de discipul al meu de nu te ştiam vrednic şi adânc? Tu eşti ca o vioară în care sunt închise toate cântările, numai ele trebuiesc trezite de-o mână măiastră, şi mâna ce te va trezi înăuntrul tău sunt eu.

– Dacă în această sară aş încerca să mă duc într-un spaţiu zidit cu totul după voia mea... ?

– Vei putea-o... căci îl ai în tine, în sufletul tău nemuritor, nesfârşit în adâncimea lui. Pe fila a şeptea a cărţii stau toate formulele ce-ţi trebuiesc pentru asta. Şi tot la a şeptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe. Se-nţelege că atunci trebuie să ne despărţim pentru totdeauna; căci, în spaţii dorite, ziua va fi secol, şi când te vei întoarce nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine, pe care însă uşor îl vei găsi – numai poate el nu te va cunoaşte, poate va fi pierdut tainele învăţăturei lui şi va fi om ca toţi oamenii. Învăţături nu-ţi mai dau, căci e de prisos; când umbra ta, ca umbră încă, va începe a vorbi, ea va fi atotştiutoare şi-ţi va spune ce trebuie să faci; când te vei muta tu în firea ei, atunci vei fi tu atotştiutor şi în orice caz nu mai ai nevoie de mine. Dar vei fi băgat de samă o împrejurare: cartea mea, cetind-o în şir, rămâne neînţeleasă... dar orideunde-i începe, răsfoind tot la a şeptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare şir. Aceasta e o taină pe care nici eu n-o pricep, şi se zice că unui om încredinţat despre fiinţa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare. În zadar ţi-i întreba şi umbra... ea nu ştie nimic despre această taină. Se zice că Diavolului înainte de cădere i-ar fi pleznit în minte această obscură idee şi de atuncea a căzut. De ţi-ar veni în minte să ştii, se risipesc toate dimprejuru-ţi, timp şi spaţiu fug din sufletul tău, şi rămâi asemenea unei crengi uscate, din care vremea asemene a fugit. Neştiind eu singur această taină, căci, cum am spus, nici nu sunt în stare să-mi treacă prin minte, nici nu te pot sfătui în această privire.

Ruben îşi netezi încet barba şi o adâncă întristare era scrisă pe faţa lui bătrână şi înţeleaptă. Dan îi sărută mâna. Nu erau să se despartă pentru totdeauna? Ruben rupse cu degetele mucul căzut al lumânării şi se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi. Amândoi se sculară şi Dan s-aruncă la gâtul lui, plângând ca un fiu ce n-are să mai vadă pe tatăl său.

Dar îndată ce ieşi Dan, îndată ce coborâse scările cu cartea subsuori şi ridicând cu mâna lunga poală a rasei de şiac... casa se prefăcu într-o peşteră cu păreţii negri ca cerneala, lumânarea de ceară într-un cărbune plutitor în aer, cărţile în beşici mari de steclă, la gură legate cu pergament, în mijlocul cărora tremurau într-un fluid luminos şi vioriu draci mici spânzuraţi de coarne, care zupăiau din picioruşe. Ruben însuşi se zbârci, barba-i deveni lăţoasă şi-n furculiţe ca două bărbi de ţap, ochii îi luceau ca jăratic, nasul i se strâmbă şi se uscă ca un ciotur de copac şi, scărpinându-se în capul lăţos şi cornut, începu a râde hâd şi strâmbându-se: hâhî! zise, încă un suflet nimicit cu totul! Dracii se strâmbau râzând în beşicele lor şi se dădeau peste cap, iar Satana îşi întinse picioarele lui de cal, răsuflând din greu.

– Mult a trebuit pân l-am prins în laţ pe acest călugăr evlavios, dar în sfârşit... hâhî... totuşi... totuşi... are să-l nimicească bătrânul meu duşman. I-am spus că nu-i poate veni în minte gândirea tăinuită de numărătoarea cărţii?... trebui să-i vie... trebui să-i vie... Mie de ce nu mi-a venit? Pentru c-a trebuit să-mi vie!...

Dan trecea iute printr-o parte de oraş în care locuia boierimea. Curţile albe ca argintul, cu cerdacuri şi scări a căror scânduri curate şi ceruite sclipeau în lună, [erau] pierdute în mijlocul unor pomete; pe marginea uliţei, deasupra zaplazurilor, atârnau câte-o jumătate din ramurile arborilor grădinelor... şiruri de nuci cu frunze late, gutâi şi cireşi... pe ici pe colo se zărea prin verdele întuneric al grădinelor câte o zare galbenă prin obloanele închise... El mergea răpede... numai din când în când trecea pe lângă el câte-un tânăr cavaler cu căciula ţurcănească, înfăşurat în mantaua a cărei poală dindărăt se ridica de sabia pe care-şi lăsa mâna... pe alte locuri vedea pe cavaleri sărind gardurile şi pătrunzând prin grădine până pe sub vo fereastă care se deschidea apoi în faţa lunei, lăsând să se ivească vro umbră albă care-şi pleca capul tânăr peste cercevele la umbra de sub fereastă. În alt loc unul acăţat de gratii făcea studii floristice unindu-şi buzele cu ale celei fiinţe care-şi scosese capul prin gratii. Numai pe ici pe colo auzea câniii urlând la lună, paznicii de noapte care strigau, ori grupe de cavaleri care veneau de la vro petrecere nocturnă. Ei rupeau frunze din crengile atârnate şi le aruncau în urma călugărului spân şi palid... Stele păzeau tăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor, în aer era aur şi în

grădine miros ş-o umbră adânc-viorie, ruptă de dungi de lumină albă care trecea prin mreje de frunze ca prin strecurători de lumină.

El ajunse acasă. El şedea într-o chiliuţă din casele unui boieri mare. Încet, trecu prin cerdacul cel lung deasupra căruia streşinele ieşite erau suspendate de stâlpi albi... trecu ca o umbră şi, când intră în chilia lui, răsuflă lung. Nu era să întreprindă un lucru estraordinar? – Întunericul îngreuiat cu miros de răşină a chiliei lui era pătruns numai de punctul roş al unei candele care ardea pe o policioară încărcată cu busuioc uscat şi flori de sub icoana îmbrăcată cu argint a Mântuitorului. Un greier răguşit cânta în sobă. El aprinse o lampă neagră, împlută cu untdelemn; lumina ei fumega pâlpâind. Încet, încet ochiul luminei se roşi... el se aşează la masă... deschise cartea cea veche cu buchile neclare şi cu înţeles întunecat. Tăcerea e atât de mare încât pare că aude gândirea, mirosul, creşterea chiar a unei garofe roşii şi frumoase ce creştea într-o oală între perdelele ferestei lui. Privea în păretele afumat la umbra sa proprie, mare şi fantastică. Lampa fâlfâia lungă, ca şi când ar fi vrut s-ajungă tavanul, iar umbra lui... ca o mreajă neagră cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o vorbire intimă cu el. Părea c-o întreabă cugetând... părea că ea-i răspunde în cugetări deşirate... un dialog şi cu toate astea, dacă voia să cuprindă realitatea lui, nu era decât un dialog al cugetărilor lui proprii, el cu sine însuşi. Ciudat! Această despărţire a individualităţii lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate. El fixă aspru şi lung umbra sa... ea, supărată de această căutătură, prinse încet, încet conture pe părete şi deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în oloi. El clipi cu ochii – ea redevenise umbră simplă.

E un moment mare, să mă cuget mai întâi – gândi el – dorit-am de când sunt ceva pentru mine? numai pentru mine?... Nu. Din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea? Din gândirea mea a lipsit ea? Maria? O nu! – De câte ori am dorit vro putere estraordinară, numai pentru ea am dorit. Oh! – s-o duc într-un pustiu unde să nu fie nimeni – nimeni decât eu şi ea; să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca să semene cu oştiri de flori de aur şi de argint; să sădesc dumbrăvi de dafin cu întunecoase cărări, cu lacuri albastre şi limpezi ca lacrima; ea să alerge prin cărările tăinuite, prefăcându-se a fugi de amorul meu şi eu s-o urmăresc... Nu! fără ea ar fi raiul pustiu.

Şi cine era ea, Maria?

Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur, mlădioasă ca un crin de ceară, cu ochi albastri şi cuvioşi precum albastru şi cuvios e adâncul cerului şi divina sa eternitate. Ades ea privise din cartea de închinăciune la faţa adâncită şi palidă a călugărului; o văzuse el ades răsărind – o floare în fereastă – şi în nopţi cu lună el îşi lepăda rasa şi-şi punea mantie de cavaler, în care veghea sub sticlitoarele-i fereste...

până ce se deschideau, până ce se ivea feţişoara ei palidă de veghere şi de amor, până ce razele ochilor ei alunecau adânc în ochii lui cei negri. Câteva vorbe, o strângere de mână şi dispărea iar în parfumatul ei ietac, împlând nopţile cu dulci şi neuitate visuri. ...Acuma se gândi asemene la ea.

Lampa sa fâlfâia mai fantastic, literele bătrâne ale cărţii căpătau înţeles şi se introduceau în visuri şi-n cugete ce-i împleau capul fără de voinţă, umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi, cu fruntea naltă, palidă, pleşuvă, cu buze vinete, cu părul de câteva fire sure, cu privirea fixă şi profundă, pe care şi-o ţinti lung asupra cărţii deschise înaintea lui Dan. Umbra lui îi şoptea în gânduri lungi tocmai ceea ce voia el să i se răspundă.

– Tu ştii – cugetă umbra şi el îi auzea cugetările – ştii bine că sufletul tău din începutul lumei şi până acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri din care azi n-a mai rămas decât praf. El singur n-o ştie, pentru că de câte ori s-a întrerupt din nou, de atâtea ori a băut din apa fără gust şi uitătoare a Letei; şi nimeni nu l-a însoţit în uitita lui călătorie decât eu – umbra corpurilor în care a trăit el, umbra ta; cu fiecare ducere la mormânt, cu fiecare naştere am stat lângă ele; am stat la leagănul, voi sta la mormântul tău. Sufletul tău, fără ca azi să şi-o aducă aminte, a fost odată în pieptul lui Zoroastru, care făcea ca stelele să se mute din loc cu adâncul grai şi socoteala combinată a cifrelor lui. Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele ştiinţei lui, stă deschisă înaintea ta. Veacuri au stat s-o deslege şi n-au putut pe deplin, numai eu pot s-o desleg, pentru că vorbeam din părete cu Zoroastru cum vorbesc astăzi cu tine.

Dan văzu clar despărţirea fiinţei lui într-o parte eternă şi una trecătoare. Cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă. El întoarse şepte foi şi umbra prinse conturele unui *bas-relief*, mai întoarse încă şepte şi umbra se desprinse încet, ca dintr-un cadru, sări jos de pe părete şi sta diafană şi zâmbitoare, rostind limpede şi respectuos: Bună seară! Lampa cu flacăra ei roşie sta între Dan şi umbra închegată.

– Să urmăm – zise umbra torcând mai departe firul gândirilor sale, gândiri pe care Dan le auzea ca şi când ar fi fost propriile lui cugetări. Apropriindu-ţi prin vrajă fiinţa mea şi dându-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rând, uitând cu desăvârşire trecutul meu; iar tu vei deveni ca mine, etern, atotştiutor şi, cu ajutorul cărţii, atotputernic. Tu mă laşi pe mine în împrejurările tale, cu umbra întrupată a iubitei tale, cu amicii tăi; mă condamni să-mi uit vizionara mea fiinţă; iar tu întreprinzi o călătorie cu iubita ta cu tot, în orice spaţiu al lumei ţi-ar plăcea... în lună de pildă. Acolo vei trăi un secul şi ţi se va părea o zi. Ba poţi să iei şi pământul cu tine, fără ca să te supere. Îl prefaci într-un mărgăritar cu toartă şi-l anini de salba

iubitei tale; şi crede-mă că de mii de mii de ori mai mici, numai proporţiile dintre ei să rămâie aceleaşi, oamenii s-or crede aşa de mari ca azi. Timpul lor? O oră din viaţa ta va fi un veac pentru ei. Clipele vor fi decenii şi-n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi, se vor stinge şi se vor naşte popoare, în sfârşit toate prostiile de azi se vor întâmpla ş-atunci, senţelege că-n diminuare analogă, *absolut* însă acelaş lucru.

– Bine, zise Dan apucând mâna cea rece şi diafană a umbrei, te îndemn însă a scrie memoriul vieţei tale, ca să-l găsesc când voi reveni pe pământ şi să-l recitesc. Tu ai o judecată rece şi vei şti să-mi descrii toată natura vizionară şi înşălătoare a lucrurilor lumeşti; de la floarea ce cu naivitate minte, prin haina ei strălucită, că e ferice înlăuntrul gingaşelor sale organe, până la omul ce acoperă cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică care ţine cât istoria omenirei, acel sâmbure negru şi rău care-i rădăcina adevărată a vieţei şi a faptelor sale – egoismul său. Vei vedea cum ne se minte în şcoală, în biserică, în sfat, că intrăm într-o lume de dreptate, ce iubire, de sfinţenie, pentru a vedea, când murim, c-a fost o lume de nedreptate, de ură. Ah! cine ar mai vrea să trăiască când i s-ar spune de mic încă, în loc de poveşti, adevărata stare de lucruri în care va intra?

– Chemarea unui filosof? zise umbra surâzând cu amărăciune – foarte bine! Ceea ce zici tu îmi hotărăşte soarta. Îmi voi aprinde lampa ş-oi căuta oameni. Memoriile vieţei mele le vei găsi în saltarul acestei mese, când te vei întoarce. Eu singur voi fi mort şi îngropat când vei reveni tu, căci oarele vieţei tale vor fi şir de ani întregi pentru pământ. Întoarce încă şepte file şi ţine-mă de mână! Ce simţi?

– Simt braţele mele pierind în aer şi cu toate astea căpătând puteri uriaşe; simt cum, deslipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare.

– Eu, zise umbra încet, simt întunecându-se şi pierind conştiinţa eternităţii mele; simt îngreuindu-se ca sub plumb cugetările mele... Mai întoarce şepte foi şi metamorfoza reciprocă va fi desăvârşită.

Dan întoarse foile, şopti şi umbra deveni om. Omul sămăna cu el şi se uita spărios şi uitit la Dan, fixându-l ca pe o umbră, cu buzele tremurânde şi cu paşi şovăitori. Dan era o umbră luminoasă. El ridică braţul lung şi puternic în aer. Dormi! zise poruncitor. Orologiul zbârnâi răguşit o oară... umbra întrupată în om căzu ca moartă pe pat. Iar Dan îşi luă lunga sa manta de-a umere, stinse lampa, pe vârful degetelor trecu prin tindă şi când ieşi afară închise uşa după sine şi începu a merge încet, încet în lumina lunei pe stradele largi ale oraşului, cu ferestrele şi porţile închise, cu ziduri albe şi gălbinite de lună, cu perdelele lăsate, cu câte un păzitor de noapte cu musteţi înfundate în gulerul şi gluga mantalei şi c-o prăjină subsuori; în

fine, o linişte somnoroasă, un aer cald de vară, luna strălucită, stele de aur ce-şi închideau pleoapele spre a le deschide iar, un cer albastru şi fără nori, case înalte a căror streşini de olane se uitau în lună – iată tabloul! Păsurile lui de umbră nu se auzeau pe stradă... se înfăţoşa înfundat în manta, cu pălăria peste ochi, şi mergea astfel pe luminatele strade fără ca luna să-i facă vro umbră pe ziduri, căci pe-a lui o lăsase acasă, astfel încât el însuşi nu-şi părea a fi decât o umbră nepricepută ce fugea pe murii caselor înşirate în rând. Casa din capătul uliţei era galbenă, cu fereşti poleite de lună, cu perdele albe. El bătu încet [în] fereastră.

– Tu eşti? răspunse o voce dragă şi molatică.

– Eu... deschide fereastra... nu e nimeni pe strade, nu te poate vedea nimeni, şi apoi chiar de te-ar vedea...

Fereastra se deschise-ncet, perdeaua se dete într-o parte şi dintre creţii ei apăru frumos şi palid capul blond al unui înger. Luna-i cădea drept în faţă, încât ochii ei albastri străluceau mai tare şi clipeau ca loviţi de o rază de soare. Sub alba haină de noapte de la gât în jos se trădau boureii sânilor şi mânuţele şi braţele ei albe şi goale pân în umeri se-ntinseră spre dânsul şi el le inundă cu sărutări. Un moment, şi el sări prin fereastră, îi cuprinse gâtul ei gol, apoi îi luă faţa în mâni şi o sărută cu atâta ardoare, o strânse cu atâta foc, încât îi părea c-a să-i beie viaţa toată din gura ei.

– Iubito – zise el încet netezindu-i părul ei de aur – iubito! vino cu mine în lume.

– Unde?

– Unde? Oriunde. Vom trăi aşa de fericiţi acolo unde vom fi, neturburaţi de niminea; tu pentru mine, eu pentru tine. Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom adânci mări cu mii de undoiete oglinzi, din zilele noastre veacuri de fericire şi de amor. Aide!

– Dar ce va zice mama, zise ea, cu ochii plini de lacrimi.

Umbra ei se răsfrângea pe părete. Dan se uită fix într-acolo; umbra se desprinse încet şi se înălţă pe-o rază de lună spre a cădea în pat.

– Cine-i acolo – zise Maria tremurând pe pieptul lui.

– Umbra ta, răspunse el zâmbind – ea rămâne în locul tău... vezi-o cum doarme.

– O! ce liberă şi uşoară mă simt – zise ea c-o voace de un timbru de aur. Nicio durere, nicio patimă în piept. O! îţi mulţămesc... Şi ce frumos îmi pai tu acuma... pare că eşti altul... pare că eşti din altă lume.

– Vino cu mine, şopti el la ureche-i, vino prin oştiri de stele, prin tării de raze, până ce, departe de acest pământ nenorocit şi negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne mai avem în minte decât pe noi.

– Haide dar, şopti ea încunjurându-i gâtul cu braţele ei albe şi

lipindu-şi guriţa de buzele lui.

Sărutarea ei îl împlu de geniu şi de-o nouă putere. Astfel îmbrăţişaţi, aruncă neagra şi strălucita lui mantie peste umerii ei albi, îi încunjură talia strângând-o tare la piept, iar cu ceilaltă mână fluturând o parte a mantiei se ridică încet, încet prin aerul luciu şi pătruns de razele lunei, prin nourii negri ai cerului, prin roiurile de stele, până ce ajunseră în lună. Călătoria lor nu fusă decât o sărutare lungă.

El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru ce oglindea în adâncu-i toată cununa de dumbrave ce-l încunjură şi deschidea ochilor o lume întreagă în adânc. El îşi luă calea iar spre pământ. Aproape de pământ, el şezu pe coastele unui nour negru şi se uită lung şi cugetător pentru ultima oară asupra pământului. Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file şi începu a citi judeţul pământului, şi fiecare literă era un an, fiecare şir un secol de adevăr. Era ceva înfricoşat câte crime au putut să se petreacă pe acest atom atât de mic în nemărginirea lumei, pe acest bulgăre negru şi neînsemnat ce se numeşte pământ. Fărmăturele acelui bulgăre se numesc imperii, infuzorii abia văzuţi de ochii lumei se numesc împăraţi, şi milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supuşii... El îşi întinse mâna asupra pământului. El se contrase din ce în ce mai mult şi iute, până ce deveni, împreună cu sfera ce-l încungiură, mic ca un mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur şi c-un miez negru. Mărimea fiind numai relativă, se înţelege că atomii din miezul acelui mărgăritar a cărui mărgini li era cerul, a cărui stropi soare, lună şi stele, acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor, purtau războaie, şi poeţii lor nu găseau în univers destule metafore şi comparaţiuni pentru apoteoza eroilor. Dan se uită cu ocheana prin coaja acelui mărgăritar şi se miră cum de nu plezneşte de mulţimea urei ce cuprindea. Îl luă şi, întorcându-se, atârnă în salba iubitei sale albastrul mărgăritar.

Şi ce frumos făcuse el în lună!

Înzestrat cu o închipuire urieşească, el a pus doi sori şi trei luni în albastra adâncime a cerului şi dintr-un şir de munţi au zidit domenicul său palat. Colonade – stânci sure, streşine – un codru antic ce vine în nouri. Scări înalte coborau pintre coaste prăbuşite, printre bucăţi de pădure ponorâte în fundul râpelor până într-o vale întinsă tăiată de un fluviu măreţ care părea a-şi purta insulele sale ca pe nişte corăbii acoperite de dumbrave. Oglinzile lucii a valurilor lui răsfrâng în adânc icoanele stelelor, încât, uitându-te în el, pari a te uita în cer.

Insulele se înălţau cu scorburi de tămâie şi cu prund de ambră. Dumbravele lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul râului, cât părea că din una şi aceeaşi rădăcină în rai se înalţă în lumina zorilor, altul s-

adânceşte în fundul apei. Şiruri de cireşi scutură grei omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate, pe care vântul îl grămădeşte în troiene; flori cântau în aer cu frunze îngreuiete de gândaci ca pietre scumpe, şi murmurul lor împlea lumea de un cutremur voluptos. Greieri răguşiţi cântau ca orlogii aruncate în iarbă, iar painjeni de smarald au ţesut de pe-o insulă până la malul opus un pod de pânză diamantică ce stecleşte vioriu şi transparent, încât, a lunelor raze pătrunzând prin el, înverzeşte râul cu miile lui unde. Cu corpul nalt mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria peste acel pod, împletindu-şi părul a cărui aur se strecură prin mânuţele-i de ceară. Prin hainele-i argintoase îi transpar membrele uşoare; picioarele-i de omăt abia atingeau podul... Sau adesea, aşezaţi într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El îşi răzima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cânta o pasere măiastră.

Fluviul lat se adâncea în păduri întunecate, unde apa abia mai sclipea din când în când atinsă de câte-o rază: trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra râului şi formau bolţi nalte de verdeaţă nestrăbătută. Numai pe ici pe colo câte o dungă fulgerătoare deasupra apei. Valurile râd şi mână întunecoase lumea lor albastră, până când deodată râul împiedicat de stânci şi munţi s-adună între codri ca marea oglindă a mării şi se limpezeşte sub sori, de poţi număra în fundu-i toate argintăriile lui.

Ca să petreacă, inventară un joc de cărţi. Regii, reginele şi fanţii de pe cărţi erau toţi chipuri copiate din basmele ce şi le spuneau serile. Jocul însuşi era o poveste lungă şi-ncurcată, ca din halima, în care reginele să măritau, regii se însurau şi fanţii îmblau înamoraţi, poveste căria nu-i mai dădeau de capăt până ce nu-ncetau, apăsaţi de somn.

Dar somnul lor!

Înainte de a dormi ea îşi împreuna mânile şi, pe când stelele albe sunau în aeriane coarde rugăciunea universului, buzele ei murmura zâmbind, apoi capul ei, palid de suflarea îndulcită a nopţii, cădea pe perine. Cine ar fi văzut-o astfel! Nimene – numai el, ce acoperea braţul ei, atârnând pe marginea patului, cu sărutări. El adormea în genunchi. Visau amândoi acelaş vis. Ceruri de oglinzi, [îngeri] plutind cu înălţatele aripi albe şi cu brâie de curcubeu, portale nalte, galerii de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase – toate pline de un aer răcoare şi mirositor. Numai o poartă închisă n-au putut-o trece niciodată. Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului un proverb cu literele strâmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu. Proverbul, o enigmă chiar pentru îngeri.

Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire! Vecinic semnul arab de pe doma Domnului îi preocupa mintea lui Dan, vană-i era căutarea lui prin

cartea lui Zoroastru – ea rămânea mută la întrebările lui. Şi cu toate acestea în fiece noapte se repeta acest vis, în fiece noapte el îmbla cu Maria în lumea solară a cerurilor. Şi de câte ori îmblau, el îşi lua cu el în visul său cartea lui Zoroastru şi căuta în ea dezlegarea întrebării. În van îngerii ce treceau ducând în poalele lor rugăciunile muritorilor se uitau semnificativ la el; în van unul îi spuse lin, aplecându-se la ureche-i: „De ce cauţi ceea ce nu-ţi poate veni în minte?“ Altul: „De ce vrei să scoţi din aramă sunetul aurului? Nu-i cu putinţă“. – Dar ceea ce-i părea ciudat era că, de câte ori îi trecea prin minte ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau alintând gândirile. El nu-şi putea esplica această armonie prestabilită între gândirea lui proprie şi viaţa cetelor îngereşti.

– Nu vezi tu, Mario, că tot ce gândesc eu îngerii împlinesc în clipă?

Ea îi astupă gura cu mâna. Apoi îi şopti la ureche:

– Când plouă, toate grânele cresc; când Dumnezeu vrea, tu gândeşti ceea ce gândesc îngerii.

În zadar. Mintea lui era preocupată şi privirile ochilor lui mari erau aţintate asupra acelei porţi vecinic închise.

– Aş voi să văd faţa lui Dumnezeu, zise el unui înger ce trecea.

– Dacă nu-l ai în tine, nu există pentru tine şi în zadar îl cauţi, zise îngerul serios.

Odată el îşi simţi capul plin de cântece. Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci, clare în mintea lui îmbătată, stelele păreau că se mişcă după tactul lor; îngerii ce treceau surâzând pe lângă el îngânau cântările ce lui îi treceau prin minte. În haine de argint, [cu] frunţi ca ninsoarea, cu ochi albastri care luceau întunecat în lumea cea solară, cu sânuri dulci, netezi ca marmura, treceau îngerii cei frumoşi cu capete şi umere inundate de plete; iar un înger, cel mai frumos ce l-a văzut în solarul lui vis, cânta din arfă un cântec atât de cunoscut... notă cu notă el îl prezicea... Aerul cel alb rumenea de voluptatea cântecului. Numai semnul arab lucea roş, ca jăratecul noaptea.

„Asta-i întrebarea, zise Dan încet, enigma ce pătrundea fiinţa mea. Oare nu cântă ei ceea ce gândesc eu?... Oare nu se mişcă lumea cum voi eu? El strânse c-o întunecată durere pe Maria la inima lui. Hurmuzul pământului ardea în salba ei de mărgăritare... *Oare fără s-o ştiu nu sunt eu însumi Dumne*.....“ Vum! sunetul unui clopot urieşesc – moartea mării, căderea cerului – bolţile se rupeau, jumalţul lor albastru se despica, şi Dan se simţi trăznit şi afundat în nemărginire. Râuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrâne, vuirea nemărginirei ce tremura mişcată... O, gând nefericit! aiuri el. – Spasmotic ţinea în mâna lui cartea lui Zoroastru, instinctiv rupse mărgeaua pământului de la gâtul Mariei. Ea cădea din braţele lui... ca o

salcie neguroasă ce-şi întindea crengile spre el şi striga căzând: „Dane! ce m-ai făcut pe mine?“

Şi un glas răsună în urmă-i... „Nefericite, ce-ai îndrăznit a cugeta? Norocul tău că n-ai pronunţat vorba întreagă!...“ Supt ca de-un magnet în nemărginire, el cădea ca fulgerul, într-o clipă cale de-o mie de ani. Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniştit, negru-mort, fără sunet şi fără lumină. El deschise cartea, aruncă mărgeaua şi începu a ceti: mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric şi se desfăşura din ce în ce. Din ce în ce mai mare, mai mare – se lumina – pân o văzu departe asemenea unei lune – şi el cobora cu cartea sub mână nourii groşi, s-apropia de pământ, deja vedea culmile strălucite ale unui oraş, lumini presărate, o noapte văratică cu aerul blond, grădini mirositoare şi... şi îşi deschise ochii.

El se scutură oarecum din somn. Soarele se înalţa ca un glob de aur arzător pe un cer adânc albastru; grădina de desubtul ferestrei în care adormise Dionis era de un verde umed şi răcorit după noaptea cu ploaie, florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase şi ochii lor plini de reci şi zadarnice lacrime. În casa de peste drum perdelele albe erau încă lăsate, prin aleile grădinei ei vişinii şi cireşii înfloriţi, salcâmii cu miros dulce tăinuiau cărările risipite într-o viorie şi melancolică umbră.

Fusese vis visul lui cel atât de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească? – Perdeaua de vis-à-vis se dete puţin într-o parte şi prin faldurii ei albi apăru un blond cap de copilă. Râdea.

– Maria! şopti el cu inima strânsă.

Părul ei cel blond şi împletit în cozi cădea pe spate; o roză de purpură la tâmplă, gura micuţă ca o vişină coaptă şi faţa albă şi roşă ca mărul domnesc. După ce râsese – cine ştie de ce? – ea lăsă perdeaua să recadă.

Dar inima lui se contrase cu violenţă, căci el înţelese sensul, dar şi neputinţa realizărei viselor lui. Acuma ştia că iubeşte. „La ce mi-a mai trebuit şi asta? gândi el cu sufletul plin de lacrimi.“ Nu e destulă mizeria în care am trăit – cel puţin o mizerie fără de dorinţe. Şi prima mea dorinţă şi poate ultima – nerealizabilă! Trăsura cea fină şi amară dimprejurul gurei lui se adânci vădit. Sufletul lui se cutremura la gândirea că nu va putea scutura greutatea acestui amor. Speranţă? el n-o putea avea. O simţire pe care n-o cunoscuse niciodată era ea să se nască cu amorul?

Ea se reivi, surâse. De astă dată trase perdelele sus şi sta cu-o garofă în mânuţa ei albă şi privea pare-că pe gânduri în potirul de purpură al florii. – Nepreţuita! şopti el uitându-se la ea. Ah! ea trebuie să fie bună, de

ce surâdea, de ce? şi tocmai în fereastră? Oare ea nu-l vedea? Dar dacă-l vedea, dacă aceste zâmbiri aveau o intenţiune... mică, cochetă, însă totuşi? – Redispăru.

Am să-i scriu, s-o rog... s-o rog să nu surâdă, să nu-mi împle sufletul de-o vană, dureroasă iluziune. Asta... nu-mi va refuza ea. E atât de bună; voi ruga-o să fie rea.

Cu-o dureroasă, nemaisimţită voluptate el îi scrise:

Stea,

Sărac de bunuri, frumuseţe şi spirit, inima mea este atât de bolnavă ca o scânteie de soare noaptea, şi te iubesc. Şi ochii tăi, topite stele a dimineţei, privesc atât de adânc, atât de ferice de adânc în noaptea sufletului meu, cât te visez veghind şi, de dorm, la imaginea luminei lor sunt deştept.

Poţi oare gâci simţirea cu care am scris, înger?

...O nu! În viaţa ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri asemenea aceleia ce-mi nimiceşte inima. O nimiceşte! Închipueşte-ţi că dintr-un om cu simţire, dintr-o fiinţă aievea n-ar rămâne nimic decât o lungă, întrupată desperare. Tu nu cunoşti asemenea oameni. Ei nu pot apărţinea cercurilor în care te mişti tu. Ei sunt jos. Când o inimă pierdută-n mizerie, în apăsare, în neputinţă de a cultiva simţiri, căci fiecare din ele îşi găsesc marginile în puterile celui ce le are, când o asemenea inimă şi-ar ridica aspiraţiunile până la tine, şi le-ar ridica fără voinţă, luptând spre a le năduşi, neputând să le reziste, ce-ar simţi un asemenea om? Întristare? Asta nu-i întristare! Desperare? Asta nu-i desperare! E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voinţă. Desperarea ucide, această simţire munceşte. Martir este numele amorului meu. În fiecare fibră ruptă este-o nemărginire de dureri; şi nu deodată, fibră cu fibră se rupe inima mea. Moartea-i un moment, desperarea e tâmpă – o asemenea simţire este iadul. Mario! poţi tu să-ţi închipuieşti un asemenea chin fără să plângi – de milă, nu – de îngrozire? De piatră să fie o inimă, este o margine care s-o mişte; de venin să fie un suflet, sunt dureri care trebuie să-l îndulcească, şi nu e durere mai mare decât a mea. De ce sunt eu în lume, când tu ai fost menită să fii? De ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut? Orb de-aş fi fost, de cât amar scăpam! De n-aş fi fost defel, scăpăm de o viaţă chinuită, pustie, fără de lumină. – Floare! cum surâzi în grădina zilelor tale, fără să ştii că o inimă se rupe; stea! cum luceşti în cerul tău, fără să

ştii că un suflet moare. Şi, în neştiinţa ta, eşti şi mai frumoasă, eşti şi mai mult cauza unor crude dureri. Ah! cât eşti de frumoasă şi cu cât eşti, cu atâta mai nefericit sunt, şi cu cât sunt, cu atâta mai frumoasă eşti! – N-am avut speranţe, puţin mi-a păsat; n-am avut dorinţe, nici una-n lume, puţin mi-a păsat; de una *am fost capabil, de* una, *care să-mi cuprindă toată viaţa mea, şi aceea nerealizabilă, tu! – Oricât de mare ar fi mila ta, până acolo nu se poate coborî. Nu-mi zâmbi! Zâmbetul tău m-ar împle de speranţe vane. A mă iubi nu-ţi este permis, despreţueşte-mă! te rog! Poate dispreţul tău m-ar omorî şi moartea nu-i nimic pe lângă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale, murii îi sărut pe care au trecut umbra ta, despreţueşte-mă! Eu nu pot să nu te iubesc. Tu nu ştii de ce, şi nu ţi-o pot spune, şi cu toate astea chipul tău, umbra ce-ai aruncat-o pe pânza gândirilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.*

Mario!... aşa-i că astfel te cheamă! nu se poate să te cheme altfel... tu!... nu-ţi pot zice altfel... Adio! Adio!

Şi, cu toate că scrisese, totuşi o speranţă de-o dureroasă dulceaţă, deşartă dar singură, îi ameţea sufletul lui. El îşi închipuia că ea va putea fi a lui. Ea! toată lumea era cuprinsă în acest cuvânt. Când gândea cum i-ar lua capul ei de aur în mâni şi i-ar topi ochii cu sărutările lui, când gândea că mijlocul ei cel dulce s-ar putea odihni cuprins de braţul lui, că ar putea să-i prindă mânuţa ei albă, să se uite la transparentele-i degete oare întregi, îi venea să nebunească. Ce-i viaţa? El simţea că o oară lângă ea ar plăti mai mult decât toată viaţa. Câtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire într-o oară de amor. Şi cum i-ar vorbi el! Câte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înţeles, mai nepomenite, pentru un surâs de pe buzele ei, un surâs în trecere, umbra unei fericitoare cugetări; câtă gratitudine pentru-o privire; câtă recunoştinţă pentru că ar lăsa un moment degeţălele ei dulci în mânile lui, şi el simţea pare-că le trage la inima lui, să le facă a simţi desele şi nemăsuratele-i bătăi... ar plânge şi ar râde de fericire, ca un copil, ar nebuni în urmă şi vecinic ar visa aceea oară fără de seamăn.

De unde această simţire nemăsurată, de unde această irezistibilă nebunie? El nu-şi simţea capul, nu-şi simţea inima, toate se învârteau împrejuru-i într-o lumină trandafirie, părea că nu vede decât perdele albe şi de după fiecare se ivea, zâmbind cu o speriată şi copilărească şireţie, capul ei. Înamorat în ea? Asta ar fi fost puţin. Nu în ea, în fiece gândire a ei, în fiece pas, în fiece zâmbet, un înmiit amor. Dumnezeu de-ar fi fost şi-ar fi uitat universul, spre a căuta un altul în ochii ei albastri; de-ar fi găsit, nu se

ştie... căutarea ar fi durat vecinic. Cum o iubea! De l-ar fi desprăţuit, ar fi iubit despreţul ei; o idee de ură a ei ar fi fost cuprinsul amorului lui cât ar fi trăit.

„Ah! zâmbi el c-un fel de dureroasă beţie, de-aş putea s-o sărut, o dată! pare-că n-aş mai voi nimic în lume... ori să-i dezmierd mânile, ori să-i despletesc părul, ori să-i sărut umerii! Îngerul meu!“

El trimisese scrisoarea. Sta în fereastră neliniştit, pare-că aştepta sentinţa de moarte, nu ştia ce să gândească, nici gândea ceva, era un amestec fără şir de icoane turburi, îmbătătoare. Ah! el ceruse dispreţ şi spera amor.

Ea se ivi în fereastră. El se retrase după perde, ca s-o observe. Ochii lui se uscau de ardoare şi sclipeau cu o bolnavă dorinţă; ea se ivi frumoasă, ochii ei cei mari şi adânci erau plini de lacrimi, şi se uită înaintea ei, în mânile unite şi lăsate în jos ţiind scrisoarea şi în faţă cu-o espresie indecisă, înecată de dorinţa de-a plânge ca un copil vinovat. El se arătă în fereastră, şi ochii ei painjiniţi de lacrimi se îndreptară spre el... adânci, miloşi, plutitori... Ea boţi scrisoarea cu mâna, o duse la inimă... şi... o durere ascuţită, crudă îi pătrunse inima lui; părea că i se rupe viaţa, i se taie în două inima, o negură albă îi cuprinse vederea... ş-apoi nimic... nimic. El căzuse cât era de lung pe podeaua camerei lui.

Copila fugi speriată din fereastră.

.....

– Ce scrisoare ţii tu în mână, Mario? Şi cum arăţi tu? Ce ţi-e? zise un bătrân prietenos, care se ivi tocmai atunci în fereastră, ridicând cu mâna lui cea fină bărbia cea rotundă a fetei. Ea cercă a surâde, dar atât de dureros şi atât de îngrijit...

– Arată!... El îi desfăcu cu o dulce silă scrisoarea cea mototolită din mâni... se uită pe ea, şi faţa lui se adânci din ce în ce. Ajunse la semnătură.

– De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta, unde locuieşte omul acesta?

Lacrimile o inundară şi ea se aruncă suspinând la gâtul tătâne-său.

– Vezi, zise ea întrerupt, acolo-i sărmanul... În casa cea pustie de peste drum... l-am văzut căzând ca mort pe podele... cine ştie dacă n-a şi murit. Aleargă, tată, ... poate încă nu-i prea târziu.

– Cum arată el? întreabă bătrânul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.

– O! e frumos! zise ea repede... ş-apoi îşi muşcă zâmbind buzele.

Se mai ivi încă un om pleşuv şi cu ochelari, cu care bătrânul vorbi repede şi încet, arătându-i scrisoarea. Pleşuvul clătină din căpăţână.

Ei coborâră iute scările şi într-o clipă fură la casa de peste drum.

Deşi erau amândoi bătrâni, ei se grăbise astfel încât aceasta trăda viul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis. Ei deschiseră uşa. Dionis era lungit la pământ, părul în dezordine, ochii închişi cu vehemenţă. Pleşuvul îl ridică încet de la pământ şi-i dezgoli pieptul.

– Cât pe ce era să i se rumpă o vână a inimei, zise el încet. Pare foarte sensibil. O bucurie mare l-ar omorî. Nici trebuie să-l trezim măcar... îl voi cloroforma, ca din leşin să treacă într-un somn adânc.

În vreme ce doctorul (veţi fi ghicit că pleşuvul nostru biped era doctor) vorbea cu sine însuşi, da din cap, ridica sprâncenele şi-şi urnise ochelarii pe frunte, tatăl Mariei fixa portretul din părete. Explicarea în două cuvinte: Persoana juridică care se afla acum pe mâna îngrijitoare a Esculapului nostru avea drepturi asupra unei moşteniri. Dovezi erau asemănarea cu portretul şi multe alte împrejurări care nu ne interesează, legate însă de originea până acum obscură a lui Dionis. Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.

El însuşi era lungit pe pat. Capul ridicat pe perini şi lăsat asupra pieptului, paloarea cea liniştită şi marmorie a feţei contrasta cu părul în dezordine. O mână era strâns apăsată pe inimă, ea comprima convulsiv durerea ce o simţea acolo; cealaltă spânzura pe marginea patului în jos. O manta neagră îl acoperea, prin creţii căreia transpăreau delicatele şi corectele lui forme. Tatăl Mariei se plecă asupra lui şi-l privi cu plăcere, cu intenţie.

– Aha! gândi doctorul cu şireţie.

.....

O negură deasă, cenuşie şi sclipitoare... apoi un cer de un etern şi albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopţii, cu nouri încreţiţi, cu aerul cald... şi iarăşi, iarăşi oraşul vechi cu stradele strâmte, cu casele închircite, cu streşinele mucigăite în lună, şi Dan trecea repede prin strade... luna mai arunca câte o dungă prin întunericul lor... el intră în casa lui deplin conştiu despre îndelungatele lui vise.

– Şi mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită pe care Ruben o credea cu neputinţă în capul unui om. – Umbra lui dormea pe pat.

El ceti în cartea lui Zoroastru... ea se sculă încet... cu ochii închişi... se subţie... se lipi de părete şi se aşeză ironică, fantastică, lungă, în dreptul lui.

Dan se simţea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui. Afară de aceea un fulger i trecuse drept prin inimă în vremea căderei lui. El simţea fulgerul junghiindu-i inima. El se lungi pe pat şi s-acoperi cu rasa... Pe dinaintea lui treceau fiinţe ciudate pe care nu le văzuse niciodată. „Ah! gândi el – în curând voi muri, aste-s deja umbre de pe ceea lume.“ Numai

umbra lui proprie stătea dreaptă în părete, parcă surâdea şi – ciudat! – avea ochi albastri. „Dracul să te ia, gândi el, şi umbra mea îşi bate joc de mine acuma.“

Uşa se deschise şi intră maestrul Ruben.

– Ce pustia, maistre, de când ai lăsat să-ţi crească perciuni şi de când porţi caftan jidovesc?

– Vai de mine, domnule, de mult! – de când mă ţin minte, zise Ruben netezindu-şi barba. Dar m-ai văzut altfel vrodată lângă Curtea veche?

– Lângă Curtea veche... e Riven... vânzătorul de cărţi, iar nu d-ta, maistre Ruben.

Ruben se uită lung la el. D-tale nu ţi-e bine, Domnule, zise el serios.

– Eu mor, maistre Ruben... Uite-te în masa mea, acolo-s memoriile umbrei mele, a umbrei care-o vezi în părete, scrise de câtă vreme am fost în lună.

Evreul se uită lung la bolnav şi clătină din cap.

– Umbra ceea a d-tale e un portret care-ţi samănă, zise el.

– Maistre Ruben, te-ai prostit rău de când nu ne-am mai văzut, zise tânărul zâmbind, ori eu am devenit o fiinţă superioară magistrului meu... se poate şi asta.

Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însămnase bolnavul, îi deschise saltarul şi dădu într-adevăr de nişte legături de hârtii galbene şi veştezite, legate cu fire de aţă albastră... el le scoase, se uită la ele, apoi le puse pe masă. – În momentul acesta intrară doi oameni în chilia lui pe cari Dan nu-i mai văzuse. Unul din ei, pleşuv şi uscat, veni să-i cerce pulsul, cellalt vorbea cu Ruben. Ruben îi arătă hârtiile... omul se uită iute prin ele... fără îndoială, zise el pentru sine. „De când îl cunoşti?“ adaose întorcându-se către evreu.

– De mult. El cumpără de la mine cărţi. În genere cele mai vechi şi tot de-acele pe cari nu le mai puteam vinde nimărui în lume. Eu singur le cumpăram cu toptanul, biblioteci risipite ale oamenilor bătrâni a căror clironomi apoi mi le vindea pe un preţ de nimica, ca hârtie numai. Şi-n asemenea cărţi el răscolea c-un fel de patimă şi-mi cumpăra cele mai obscure şi mai fără de-nţeles. Acuma asemenea aveam câteva vechituri de astea şi venisem să i le arăt, el mi le-ar fi cumpărat desigur... acum însă... l-am găsit în starea-n care-l vezi. Ş-apoi nici nu-mi mai zice: jupâne Riven, ci maistre Ruben! D-zeu ştie cum s-or fi scrântit toate celea în capul bietului om.

Bolnavul auzea toate acestea şi nu ştia ce înţeles să li dea. „Sunt

nebuni oamenii aceştia, gândi el, şi maistrul Ruben şi-a ieşit cu desăvârşire din minţi... nu-l mai cunosc. Aha! gândi el în urmă, eu am murit şi Ruben a venit cu medicii să-mi vândă corpul. Are drept... prin schimbările prin care am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal. Dar oare-s doctori aceşti doi?... Îmi pare că samănă cu Satana amândoi... Ori e *un* om, despărţit în două arătări bătrâne cu cari-şi petrece şiretul Ruben pe conta mea... o jumătate cu păr şi una pleşuvă. Cea pleşuvă îmi pipăie pulsul şi cea cu păr se uită la umbra mea, spânzurată de un cui în părete. Uite! acuma o desprinde din părete şi-o dă lui Ruben în mână. Bravo! Maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meşteri în desprinsul umbrelor din părete, şi ist Pleşuv are să mă ia pe mine... căci cum văd joacă pe doctorul în momentul acesta... Bravo! bravo!“ El bătea din palme râzând.

Ruben îi luă umbra şi hârtiile de pe masă şi ieşi din casă, închizând cu zgomot uşa după sine... „Te-ai dus, evreule... te-ai dus şi m-ai vândut chinuitorului de suflete“, murmură el c-o resignaţie dureroasă, recăzând cu capul în perini.

Are friguri... e în deliriu, zise serios pleşuvul.

.....

E noapte... O răcoreală dulce pătrunde prin ferestrele deschise, şi Dionis lungit în patu-i tremură în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare şi cu capul greu. I se pare că s-a trezit din nişte vise lungi, obscure, fără de înţeles şi el priveşte, fără de-ncredere în realitate, la împrejurimea lui. Portretul părintelui său lipseşte din părete, cărţile cele vechi asemenea... casa e aceeaşi, însă mobile nouă şi elegante, covoare pe jos, numai patul e acelaş. Ciudat, gândi el, din minune în minune... eu nu mai ştiu ce se-ntâmplă cu mine. – Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui şi sub această smălţuire diafană mobilele şi covoarele străluceau somnoros şi mat; un orologiu zăngăneşte încet şi subţire în părete şi prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întâmplările abia trecute. Şi toate îi păreau vise; mintea lui îi părea împrospătată, rece, clară faţă cu mintea care-o avuse înainte. Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereţii lui; el privea la viitor cum ai privi din fundul unui lac liniştit şi limpede ca lacrima. El singur nu-şi putea esplica această limpezime a minţii. Îşi închise ochii. Deodată simţi cumcă pe marginea patului său şedea cineva... îi şedea pe picioare. Apoi simţi o mână dulce şi mică pe frunte. El deschise ochii pe jumătate. Văzu un băiat cu faţa ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de o pălărie de catifea neagră cu margini largi, îmbrăcat c-o bluză de catifea care cuprindea, strâns de un colan lustruit, mijlocul cel mai gingaş din lume. Ochii lui Dionis pe jumătate-nchişi nu trădau că el veghează. Îl privi în întreg, de la capul inundat în aur pân-la botinele micuţe

ce stecleau radioase pe covorul înflorit.

„Ah! gândi el, şi inima se cutremură în el, este Maria!“

Da, odorul! ea era. Vorbea singură... fetele vorbesc adesea singure... El simţi aerul îndulcindu-se sub şoptirile ei.

– Am fugit de-acasă deghizată... tot mă amânau, ba azi, ba mâni... dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el... auzi periculos? Eu nu sunt periculoasă! zise ea răstită! – Dar dacă s-ar trezi... atunci, o, atunci... Dormi! dormi! şopti ea aplecându-şi gura pe fruntea lui... El simţi o rouă umedă, curgându-i în păr... Dar în momentul acela el îi înlănţuise gâtul... ea, speriată, vru să se retragă, dar braţul lui o ţinea cu tărie culcată astfel pe pieptu-i... El se sculă.

– Lasă-mă! zise ea roşie ca purpura.

Dar el o cuprinsese, îi mângâia fruntea ei albă de-i dete pălăria jos şi-i lăsă să izvorască pe umeri în jos valurile de păr blond... apoi îi luă amândouă mânuţele în mânele lui... ea nu mai rezista... se uita la ele, îi săruta degetele... ea nu mai rezista... Mario, mă iubeşti tu?

– Dar dacă nu m-ar chema Maria? zise ea sub inspiraţia unei fulgerătoare maliţii.

– Cum dar?

– Da! da! Maria, zise ea cu glăscior argintos, dar taci, nu ţi-e iertat să vorbeşti... nu ţi-e iertat... Nu te scula, căci asemenea nu ţi-e iertat... Ea-l împinse în perini... El voia să vorbească, dar îşi simţi gura astupată de sărutări... El îşi închise ochii şi simţea că inima i se sparge în piept... apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină, care râdea c-un fel de copilăroasă nebunie de zâmbetul lui, de surprinderea şi spaima ei proprie... de tot, tot...

Adesea în nopţi lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui, când de bună voia lor trăiau esilaţi la vun sat spre a se iubi departe de zgomotul lumei, Maria intra deodată în salonul încălzit şi luminat numai de razele roşii ale jăraticului din cămin, intra îmbrăcată ca băiet, ca în noaptea aceea când se văzură pentru întâia oară în apropiere. Membrele ei zvelte în bluza de catifea neagră, aceeaşi pălărie cu margini largi pe părul ei blond şi picioruşele cele mai mici din lume în botine bărbăteşti. Şi ea s-apropia de el. Mânuţele-i albe şi transparente ca ceara contrastau cu mânicele moi şi negre şi astfel se primblau de braţ prin semiîntunericul călduros al salei; din când în când îşi plecau gură pe gură, din când în când stăteau înaintea unei oglinzi, cu capetele răzimate unul de altul, şi râdeau. Era un contrast plăcut: faţa lui trasă şi fină din care nu se putuse încă şterge amărăciunea unei tinereţi apăsate, ci rămăsese încă într-o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurei, lângă fizionomia ovală,

rătunzită şi albă a ei... chipul unui tânăr demon lângă chipul unui înger ce n-a cunoscut niciodată îndoiala.

Două vorbe concluzive. Cine este omul adevărat al acestor întâmplări, Dan ori Dionis? Mulţi din lectorii noştri – vor fi căutat cheia întâmplărilor lui în lucrurile ce-l înconjurau; ei vor fi găsit elementele constitutive a vieţii lui sufleteşti în realitate: Ruben e Riven; umbra din părete, care joacă un rol atât de mare, e portretul cu ochii albastri; cu dispariţiunea acestuia dispare ceea ce veţi fi îndemnaţi a numi o idee fixă; în fine, cu firul cauzalităţii în mână, mulţi vor gândi a fi ghicit sensul întâmplărilor lui, reducându-le la simple vise a unei imaginaţii bolnave.

Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea. Nu cumva îndărătul culiselor vieţei e un regisor a cărui esistenţă n-o putem esplica? Nu cumva suntem asemenea acelor figuranţi cari, voind a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, încunjură fondalul şi reapar iarăşi? Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate ce dispare într-o companie veche spre a reapărea în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar acelaşi număr mărginit pentru regisor. Nu sunt aceiaşi actori, deşi piesele sunt altele? E drept că după fondal nu suntem în stare a vedea. – Şi nu s-ar putea ca cineva, trăind, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă cari să ni se pară ca reminiscenţele unui om ce de mult nu mai este?

Nu ezităm de-a cita câteva pasage dintr-o epistolă a lui Téophile Gautier care colorează oarecum ideea aceasta: „Nu totdeauna suntem din ţara ce ne-a văzut născând şi de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei cari sunt făcuţi în felul acesta se simt ca esilaţi în oraşul lor, străini lângă căminul lor şi munciţi de-o nostalgie inversă... Ar fi uşor a însemna nu numai *ţara* dar chiar şi *secolul în care ar fi trebuit să se petreacă esistenţa lor cea adevărată*... Îmi pare c-am trăit odată în Orient şi, când în vremea carnavalului mă deghizez cu vrun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte. Am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă. *Trebuie s-o fi uitat*“.

1 [ ] întregire introdusă de editor (semn convenţional preluat din ediţia reprodusă).

LA ANIVERSARĂ
NARAŢIUNE ORIGINALĂ

Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Caesar Octavian August. Adică ea citise un roman ş-ar fi voit să fie de douăzeci şi şase de ani şi nu era decât de paisprezece; el, istoria romanilor şi voia să fie de patruzeci de ani. Era numai de optsprezece şi îmbla la şcoală. Cu toate acestea astăzi, în ziua Sf-tului Ermil, el uitase pe Octavian August şi aştepta felicitări de ziua lui. Tata i-a dat un ceasornic frumos, – mama, o besectea de toaletă, – sora, o păreche de papuci, – Elis, nimic – adică Cleopatra, vară-sa. El se retrăsese în odaia lui, unde clasicii erau aşezaţi pe-un scrin în religioasă regulă şi neviolabilitate şi se primbla cu paşi mari prin casă. Era brunet şi cam poetic. Avea ochi albaştri, ceea ce vra să zică mult, şi era frumos băiet. Acum stătu cu mirare înaintea oglinzii, se uita cu mirare în ochii lui proprii şi părea că-i întreba ceva. „Tolla mi-a făcut-o.“ Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egipetului se numea Tolla. El se numea pe atunci Bertrand... tempi passati!

„Nimic! nimic! – şi eu i-am dat de ziua ei o păpuşă. Adică ce *eu* i-am dat! Dacă n-am ştiut ce să-i dau! Mama mi-a spus să-i dau o păpuşă. Tolla, Tolla! – zise el râzând – tare mi-eşti dragă.“ Apoi şăzu la masă şi gândi adânc... asupra egalităţii a două hipotenuze. Luă o coală mare de hârtie albă şi scrise drept în mijloc: *Regină! Te iubesc!* Iscălit: *Gajus Julius C[a]esar Octavian August manu propria.*

Sara era petrecere. Era invitată şi verişoara Elis şi – mare minune – a venit. Părinţii ei au lepădat-o acolo şi s-au dus într-alt loc, unde asemenea erau aşteptaţi. Octavian August imperatorul o petrecea sara pân-acasă, dacă-l iertau ocupaţiunile statului roman, şi astăzi – îl iertau acele ocupaţiuni ale statului roman. Toată sara nu vorbi un cuvânt cu domnişoara. Ea-şi încreţise sprâncenile între ochi, pe cari-i ridică sub frunte; cu braţele-ncrucişate, picior peste picior, şedea-ndărătnică într-un colţ, cu buzele strâns lipite. Dar pe furiş ea strecura câte-o rază drept în ochii lui. Era mânioasă. De doi ani se mânia foarte uşor şi se desmânia tot atât de uşor. Odinioară nu se mânia defel.

S-apropiase miezul-nopţii. El veni foarte serios. „Îmi veţi da voie, domnişoară, să vă petrec pân-acasă?“ Ea se uită în ochii lui şi-ncepu să râdă.

– Ce râzi? Ce-i de râs aicea?

– Bine. Haidem!

Era o noapte frumoasă, lună, un ger aspru fără pic de vânt. Ninsoarea se lăsase pe garduri şi zaplazuri de-amândouă părţile ulicioarei. Zapada încarcase crengile de copaci şi acoperământele caselor. Gheţuşul trosnea sub paşi şi el trecea cu dânsa de braţ... ea în scurteică cu guler de blană, roşie la faţă, capişonul alb de lână înconjura faţa, fruntea. Ea era blondă, *foarte blondă*, cu părul ca un caier de cânepă şi scurteica – oricât de groasă ar fi fost – accentua totuşi liniile unei talii fine şi mlădioase. O broască. Râdeau vorbind – adică mai mult râs decât vorbă. Cine nu-şi aduce aminte de tinereţa sa – şi fiecare a avut una – de acele hotărâri de a fi serioşi în amor, că-i pe viaţă, acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i zică pe nume, să n-o tutuiască – să n-o sărute. Celelalte calea-vale, dar o guriţă? cât lumea. Aşa erau şi ei. De vorbit despre... istorie, geografie şi alte lucruri folositoare da! se-nţelege, cât vrei – dar o guriţă, *tu? pe nume?* – niciodată!

Aşa ar fi rămas – dar luna, luna!

Luna lumina faţa ei albă ca laptele cu obrajii roşi şi părul ei blond, foarte blond, care înconjura cu lux şi fineţă o faţă plină şi râzătoare. Pe când el perora o temă de astronomie – indiferentă atât lui, cât şi ei – adecă pe când se necăjau unul pe altul, ea se uita la el fără să-l asculte; i-ar fi sărit în gât, l-ar fi sărutat de o mie de ori – aşa număra ea cel puţin – dacă – dacă s-ar fi căzut.

Ah! că prostu-i – gândi ea – nu poate vorbi şi el de altăceva, azi cel puţin – adaose uitându-se timid în sus la el. Ce frumosu-i! *ş-aşa*, când spune prostii, îmi place ş-aşa – gândi tot ea. Apoi nu mai gândi nimic sau Dumnezeu ştie ce – destul, după ce tăcu mult fără s-asculte, zise cam întins şi cam ca şi când n-ar fi băgat de samă:

Tu, Ermil, – şi speriată de ceea ce spusese, nu mai zise nimic. Faţa ei era roşie de ruşine.

El stătu pe loc, îi strânse mâna şi zise încet:

– Mai zi o dată.

– Nu.

– Nu? Mă supăr... s-o ştii.

– *Tu*... repetă ea încet, cu ochii pe jumătate închişi, cu glas tremurător. Era un *tu* singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază – şi cu toate acestea ce *tu*? Din gura ei venise mai întâi.

Vorbiră mai departe – de astă dată mai intim – nu despre amor; însă totuşi despre un lucru serios – despre căsătorie, cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la indieni, tot lucruri adânci. Fiecare *tu* era controversat. Când îşi propuneau să-şi zică *tu*, mureau de ruşine, şi-şi ziceau serios, după lungi lupte sufleteşti: „Domniata“; când stabileau diplomaticeşte să-şi zică d-ta – atunci *tu* – *tu* din greşală, şi iar din greşală,

ş-aşa mai departe.

În fine ajunsese la portiţă.

– Elis! *tu*... nu ştii cât te iubesc... nici poţi şti căci... căci tu nu ai inimă.

– Pe nume şi tu? Vezi, gândi ea, dar nu zise nimic...

– De când te-am văzut, de când ştii tu – căci tu ştii că eu te iubesc şi totdeauna această răceală când eşti singură cu mine. Totdeauna mă sileşti să vorbesc nişte lucruri pe cari nici nu le asculţi... Eşti rea la inimă, Elis!

– Domnule! zise ea, stăpânindu-se şi stând băţ înaintea lui. Vrei să mă-nveţi cum trebuie să mă port?

– Şi cu toate astea, zise el încet şi dureros, luna-nfrumuseţază lumea pentru amorul nostru.

Ea se uită în sus şi ochii ei umezi de dulci lacrimi străluceau în lună. El îi cuprinsesă talia şi se uitau amândoi – nu gândeau nimic. Era ceva atât de dureros, atât de fericit în faţa, în tot sufletul lor – ai fi râs ş-ai fi plâns dacă i-ai fi văzut astfel.

În fine începur-a râde – doi copii – râdeau cu lacrimele-n ochi. Şi era atât de argintos râsul ei şi guriţa atât de frumoasă – i-ai fi băut apa din gură.

– Domnule, zise ea deodată c-o seriozitate mare – astăzi ne-am permis o mulţime de lucruri foarte nepermise – numai astăzi şi-mi pare rău... că trebuie să... să...

– Ei, să...? Iar această mină de povăţuitor... Eu nu sunt copil, Elis,... să ştii tu că nu sunt... Iaca, de esemplu...

– De esemplu...?

– Nu te voi mai strânge de mână, nu ţi-oi mai spune pe nume... de azi înainte.

– O! gândi ea în sine cu părere de rău, dar ce era să zică. Şezură pe banca de piatră de lângă portiţă... Ea-i întoarse spatele şi-şi muşca unghiile... el se uita în omăt. Prost lucru!

Ar fi putut sta multă vreme aşa. Nu ştiu... în sfârşit... ea... în sfârşit... domnia ei a fost aceea care – aşa încet – c-un pic de mânie şi nu prea:

– Ermil!

– Aud!

– Eu să-ţi spun drept şi să nu zici că nu ţi-am spus-o... dar... eu nu te mai iubesc defel... şi tu mi-ai spus-o azi, că eu nu te iubesc – Aşaa! Ea-şi pusese ceva în cap azi: o idee... şi acesta era modul cu care căuta pretexte de ceartă – şi aceste certe, ştia ea cum se sfârşesc oare?

– Da! Nu mă iubeşti... repet-o, spune-o... te cred, fiindcă tu nu m-ai

iubit niciodată, zise el cu amărăciune. Negri vor trece anii mei... în toate chipurile voi căuta să te uit. Tu ai o inimă de marmură... Nici zâmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni, nici îndărătnicia n-o înmoaie.

– Lasă, lasă! gândi ea şi zâmbi cu mândrie că poate fi atât de aspră.

– Eu ţi-am spus-o, domnul meu, de atâtea ori, că numai amiciţia adevărată poate să fie legătura dintre noi. Ce cei mai mult?... Ce vrei de la mine? adaogă repede.

– Ce vreau, zise el c-o tristă blândeţe, ce vreau? Dar nu vezi tu cum sufăr? Spune-mi numai că mă iubeşti – spune-o! dar nu cu două înţelesuri, nu ca atunci la bal... drept! spune!

– Da! zise ea foarte rece – d-ta ştii că eu te iubesc, sigur. Da.

– O, astă răceală! Tu mă omori, Elis! Vorbeşte-mi, zise el rugători, cum ştii tu câteodată să vorbeşti, c-o blândeţă uimitoare, c-o dulceaţă de sor – de iubită.

– Bine, bine! Ştiu eu!

– Ce ştii tu? Iaca că nu mă mai supăr... îţi vorbesc blând, îmi dai mâna ta? Aşa. Spune.

– Vezi tu, Ermil? zise ea c-o seriozitate copilărească şi tristă – tu crezi... tu crezi că eu am apă-n vine... că eu... că eu nu te iubesc?... Dar să-ţi spun ţie... eu nu sunt aspră... Ce ai zice tu dacă... dar te rog să nu spui nimărui... dacă... dar zău să nu spui...

– Ce?

– Vezi tu! formal te-am oprit... am făgăduinţa ta că nu mă vei săruta niciodată. Aşa-i?

– Aşa.

– Ca să [nu] mai zici că eu nu te iubesc – zise supărată – ca să zici că eu te iubesc – repetă c-o ruşinoasă graţie... astăzi... astăzi... îşi simţi cuprinsă talia, închise ochii, lăsă capul pe umărul lui şi era aproape să moară.

– O! te iubesc... n-ai ştiut niciodată cât te iubesc... – glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi, sfinţit de cea întâi sărutare.

– Tu eşti un înger... îndărătnic... dar un înger...

Surâsul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-ntorc pe rând dup-acea sărutare... chiar liniştea. Ea-şi ţinea braţul după gâtul lui.

– Mă duc... şi tu eşti un magari.

– Las’ să fiu... Nu te duce...

– Trebuie... tu! Aşa-i că tu nu vei uita niciodată această noapte, zise încet, aşa de încet şi totuşi aşa de clar.

– Ah! niciodată.

– Şi acuma... am să-ţi aduc ceva din casă... Un dar de ziua ta... Aşa-

i?...

Ea intră iute, se-ntoarse şi-i aduse o cutie mare... Ei o scăpară jos, dar nu făcea nimic... era înc-o sărutare.

Gajus Iulius Caesar Octavian August se duse acasă. Se aşeză dinaintea focului şi zise zâmbind: „Tu eşti un magari!“ Deschise cutia. Deasupra era un desemn. El era... lăsat într-un jeţ; o femeie... ea, de dinapoia jeţului îi ţinea ochii cu mânile. El îşi ridică ochii s-o vadă... şi un moment i se păru c-o vede. Dar unde să fi fost. Dar ce mai era în cutie? Păpuşile ce i le dedese de ziua ei doi ani de-a rândul. Pe fruntea celei de întâi era: „Bertrand e un măgar“, pe fruntea celei de a doua: „Gajus nu-şi are minţile toate“. Apoi mai era ceva. O mică carte de notiţe... impresii din romane, din poezii, scrise-n fiecare zi şi la sfârşitul fiecărei notiţe, ca o încheiere, ca o cugetare asupra adormirei: „Ermil, te iubesc!“

CEZARA
NOVELĂ ORIGINALĂ

I

Era-ntr-o dimineaţă de vară. Marea şi-întindea nesfârşita-i albăstrime, soarele se ridica încet în seninătatea adânc-albastră a cerului, florile se trezeau proaspete după somnul lung al nopţii, stâncele negre de rouă abureau şi se făceau sure, numai p-ici pe colea cădeau din ele, lenevite de căldură, mici bucăţi de nisip şi piatră.

Din nişte colţi de stânci despre apus se ridica o monastire veche încunjurată cu muri, asemenea unei cetăţui, şi de după muri vedeai pe ici pe colea câte-un vârf verde de plop ori de castan. Acoperămintele ţuguiete de olane mucigăite, bolta neagră a bisericei, zidurile împrejmuitoare risipite şi năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-şi fondau state, de procesii lungi de gâze roşii cari se soreau cu nespusă lene, poarta de stejar de o vechime seculară, scările de piatră tocite şi mâncate de mult îmblet, toate astea laolaltă te făceau a crede că este mai mult o ruină oprită curiozităţii decât locuinţă.

În dreapta mănăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sătucene cu căsuţe albe presărate prin dungile văilor, în stânga un drum trecea ca o cordea prin o nemărginire de lanuri cari se pierdeau în depărtarea orizontului, în dreptul ei marea, a cărei suprafaţă era ruptă pe ici pe colea de câte-un colţ de stâncă ce ieşea de sub apă.

De-a lungul zidurilor împrejmuitoare mergeau cărăruşe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de muşunoaie de cârtiţe. Pe una din cărări vedem un călugăr bătrân mergând spre poarta monăstirei, cu mânile unite după spate. Rasa i-e de şiac, e-ncins cu găitan alb, metaniile de lână spânzură c-un colţ din sân, papucii de lemn se târie şi clăpăiesc la fiecare pas. Barba albă i-e cam rară, ochii ca zărul neespresivi şi cam tâmpiţi; nimic resignat sau ascetic în el.

Ajuns la poartă, trage clopoţelul, un frate îi deschide, el intră în curtea ce sămăna a părăsită a mănăstirei, cu pardosala ei de pietre pătrate printre cari creşteau în voie fire de iarbă naltă, şi-n mijlocu-i c-un iaz ale cărui maluri erau sălbătăcite de fel de fel de buruiene. Brusturi mari, lumânărele, sulcină şi măzărichea care-şi ţese păturile ei de flori asupra întregei vegetaţii pe care o zugrumă cu încâlciturele ramurilor. Un cerdac lung, umbrit şi multicolon răspunde c-o scară ce dă-n curte. Bătrânul deschide uşa tinzii şi se face nevăzut înăuntrul clădirei.

În zidul lung şi nalt al monăstirei, privit din grădină, se văd fereşti cu gratii negre, cu ferestrele de chilii părăsite, numai una e toată-ntreţesută cu iederă şi în dosul acelei mreje de frunze-ntunecoase se văd în oale roze albe ce par a căuta soarele cu capetele lor. Acea fereastră dădea într-o chilie pe păreţii cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schiţe ciudate – ici un sfânt, colo un căţel svârcolindu-se în iarbă, colo icoana foarte bine executată a unei rudaşte, flori, tufe, capete de femei, bonete, papuci, în fine, o carte de schiţe risipită pe părete. Un dulap cu cărţi bisericeşti, un scaun cu spata naltă, haine călugăreşti spânzurate într-un cui, o ladă zugrăvită cu fel de fel de flori, un pat simplu de sub care se vedea o pereche de papuci şi un motan negru, iată toată îmbrăcămintea. Prin mreaja vie şi tremurătoare a fereştii pătrundeau razele soarelui şi împleau semiîntunericul chiliei cu dungi de lumină în cari se vedeau mii de firicele mişcătoare cari toate jucau în imperiul unei raze şi dispar din vedere deodată cu ea.

Pe scaun şade un călugăr tânăr. El se află în acele momente de trândăvie plăcută pe cari le are un dulău când şi-ntinde toţi muşchii în soare, leneş, somnoros, fără dorinţe. O frunte naltă şi egal de largă asupra căreia părul formează un cadru luciu şi negru stă aşezată deasupra unor ochi adânciţi în boltele lor şi deasupra nasului fin, o gură cu buze subţiri, o bărbie rotunzită, ochii mulţămiţi, cum am zice, de ei înşii privesc c-un fel de conştiinţă de sine care-ar putea deveni cutezare, espresia lor e un ciudat amestec de vis şi raţiune rece.

S-apropie de fereastră şi se uită în grădină jos la iarba moale, crescută-n umbra virgină a copacilor, la portocale ce luceau prin frunze, apoi luă creionul şi desemnă pe părete o portocală. Luă un papuc, îl puse pe masă şi se uită la el, apoi deschise-o carte bisericească şi pe-un colţ de pagină zugrăvi papucul. Şi ce profanaţie a cărţelor bisericeşti! Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerşitori, comedianţi... în sfârşit, viaţa în realitatea ei, mâzgălită în fiecare colţ disponibil.

Deodată intră bătrânul.

– Binecuvintează, părinte.

– Domnul.

– Ei, Ieronime, zise bătrânul vesel şi-ntr-o ureche, ce mai lucrezi, ştrengariule?

– Eu? Dar când am mai lucrat eu ceva? Această presupunere jigneşte caracterul meu, părinte... Eu nu lucrez nimica; mă joc desemnând cai verzi pe păreţi; dar să lucrez...? Sunt mai înţelept de cum arăt.

– Faci rău că nu-nveţi pictura.

– Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic. Mă joc.

– Îngropi talantul, fiule, îngropi talantul.

– Îngrop pe dracul, părinte.

– Apage Satana! zise bătrânul sărind într-un picior şi aruncându-i-se-n braţe. Ieronim începu să râdă.

– Dumnezeu ştie, tată, de unde iei atâta veselie. Eu am momente când sunt trist, tu... nu cred.

– Eu trist, Ieronime? Să mă ia dracul, fătul meu, dac-am fost trist vrodată. Tristeţea fuge de mine ca cumătru-meu de tămâie. Dar lasă asta... hai în oraş cu mine. Azi, intrând la stareţul tău, am făcut o faţă cătrănită şi turcească... am spus că-mi trebuieşti tu pentr-o comandare, am minţit ca totdeauna – în sfârşit, îţi concede societatea mea serioasă de cioclu. Noi, Ieronim, ne-om duce în oraş... ştiu într-un loc vin bun, ştii colea, phiu! om juca cărţi cu alţi frăţiori, om fuma din lulele lungi cât ziua de azi şi ne-om uita pe fereşti la duduci! Se-nţelege că fără...

– Se-nţelege.

– Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, blestematule Ieronime?

– Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, părinte?

– Cine? Dracul.

S-ar înşela cineva crezând că toate uşurinţele călugărilor aveau vro însemnătate. Aşa-numitele lor blăstămăţii erau nişte copilării, cu toată libertatea vorbelor cu care le-mbrăcau. Un pahar de vin, un joc de cărţi, o lulea de tutun, din când în când o privire repezită asupra profilului unei copile zâmbitoare – astea erau în faptă şi întotdeauna toate renumitele lor desfrânări. Tot farmecul consista în misterul cu care îmbrăcau faţarnic micile lor pasuri lumeşti.

Ieronim îşi aruncă rasa pe el, tăie o faţă sinistră, mucalitul bătrân tăie una smintită de tot, spre a face efect asupra spărietului portar, şi amândoi ieşiră repede din mănăstire, spre a-şi stâmpăra graba mersului abia în drumul mare, ce ducea la oraş.

II

– Contesă, voi face pe părintele D-tale să te silească ca să fii a mea.

– Cine se-ndoieşte c-o poţi face aceasta, cine, că eşti în stare s-o faci. Tatăl meu îţi datoreşte bani şi d-ta vrei fata lui. Nimic mai natural. Vă veţi învoi amândoi asupra preţului ca doi oameni de onoare ce sunteţi... dar până nu-ţi sunt femeie am dreptul de a te ruga să mă scuteşti... Vei avea destul timp să mă chinuieşti când îţi voi fi femeie.

Frumoasa contesă îi întoarse spatele şi se uită din fereastă pe uliţă. Ea începu să râdă, căci văzu pe-un bătrân mucalit silindu-se a tăia mutre evlavioase pentru a impune trecătorilor. Ieronim şi Onufrei stăteau în uliţă; Onufrei, numărând metaniile ce le ţinea în mânile unite pe pântece, Ieronim

c-o faţă de-o adâncă şi nobilă seriozitate.

Marchizul Castelmare se uită lung şi sălbatec asupra acelei copile ce-i dispreţuia amorul, apoi ieşi iute, trântind uşa după sine.

– Ce frumuşel e călugărul cela, şopti contesa zâmbind. Şi ce mucalit bătrân... Pare un paiazzo într-o rolă de intrigant. Ce nobile trăsături are tânărul... pare un demon... frumos, serios, nepăsători. Tot îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui în... „Căderea îngerilor“... dac-am putea pune mâna pe călugăr...

– Maiestre! strigă ea tare, apropiind două scaune de fereastă.

Intră un bătrân c-o bluză de catifea, cu faţa naltă şi senină, c-o barbă sură, s-apropie de copilă c-o întrebare pe buze.

– Vino lângă mine... Şezi ici... Ia te uită la acel călugăr tânăr. Ce frumos demon în „Căderea îngerilor“, nu-i aşa?

– Ce frumos Adonis în „Venus şi Adonis“ zise pictorul surâzând, d-ta Venus, el Adonis.

– Eei! asta-i prea tare.

Francesco i-apucă mâna într-a sa şi apropie gura de fruntea ei frumoasă.

– Eşti copilă, zise el încet, şi de ce nu? Tu vrei să iubeşti... toată fibra inimei tale tremură la această vorbă... Vrei dar ca un bărbat pe care nu-l iubeşti, acel Castelmare, să te ia de soţie... ? Ştii că sunt bogat... ştii că te iubesc ca pe fiica mea... ştii că tatăl tău te-ar vinde dacă i s-ar plăti preţul ce-l cere, căci e sărac, desfrânat, jucător... şi că nu-i o altă cale ca să scapi de nenorocire decât fugind de această casă. Vrei un părinte?... Iată-mă... Vrei o casă? A mea îţi stă deschisă. Vrei un amant, Cezara?... Iată-l. Şi eu am iubit... cunosc din tinereţă această dulce turbare... Tu eşti însetată după ea... şi cu toate astea ai fi în stare să scapi din mână cel mai frumos model de pictură... Un înger de geniu, căci demonii sunt îngeri de geniu... ceilalţi cari au rămas în cer sunt cam prostuţi.

– Dar bine, tată, n-o s-alerg eu după el, zise ea roşie ca focul.

– Vrei s-alerg eu după el?

– Ei, nu...

– Ei da... Complimentele mele, domnişoară, zise Francesco repezindu-se spre uşă. L-ar fi oprit... nu-i venea la socoteală, ... să nu-l oprească... nu se cădea. Ea nu făcu nimica, ceea ce era mai cuminte în cazul de faţă. Pictorul ieşi zâmbind cu răutate, dar cu deosebire încântat de mutrele ce le tăia Cezara... contrazicătoare, turburi, desperate...

Ea rămase-ntr-o confuzie. Privea la Ieronim. Ce frumos era... Inima tremura-n ea... l-ar fi omorât dacă ar fi fost al ei... Era nebună.

Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea! Faţa ei era de-o

albeaţă chilimbarie întunecată numai de-o viorie umbră, transpariţiunea acelui fin sistem venos ce concentrează idealele artei în boltită frunte şi-n acei ochi de-un albastru întuneric cari sclipesc în umbra genelor lungi şi devin prin asta mai dulci, mai întunecoşi, mai demonici. Părul ei blond pare-o brumă aurită, gura dulce, cu buza de desupt puţin mai plină, părea că cere sărutări, nasul fin şi bărbia rătundă şi dulce ca la femeile lui Giacomo Palma. Atât de nobilă, atât de frumoasă, capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mândrie, astfel cum şi-l ridică caii de rasă arabă, ş-atunci gâtul nalt lua acea energie marmoree şi doritoare totodată ca gâtul lui Antinous.

Ea-şi culcă capul într-o mână şi privi la acel tânăr călugăr cu o indefinibilă, resignată dorinţă. Toate vorbele lui Francesco ea nu le lua decât de glumă, a cărei realitate, ce-i drept, i-ar fi *şi* plăcut. Ce întunecoase bucurii simţea inima ei în acea privire, ... cum ar fi dorit,... ce ar fi dorit...? Ah! cine o spune, cine-o poate spune, şi care limbă e-ndestul de bogată ca să poată esprima acea nemărginire de simţiri cari se grămădesc nu în amor însuşi, ci în setea de amor. Ea visează-n fereastră... să viseze numai... n-ar fi un păcat analiza simţirilor ei?...

III

Onufrei şi Ieronim, trecând pe strade, nu vedeau că erau urmăriţi de-un om. Era pictorul. Ieronim avea să caute la poştă, unde şi află, o scrisoare de la un unchi al lui, un bătrân săhastru. Iată ce scria:

Iubite în Cristos nepoate,

Este o frumuseţă de zi acum când îţi scriu şi sunt atât de plin de dulceaţa cea proaspătă a zilei, de mirosul câmpiilor, de gurele înmiite ale naturei, încât pare că-mi vine să spun şi eu naturei ceea ce gândesc, ce simt, ce trăieşte în mine. Lumea mea este o vale, încunjurată din toate părţile de stânci nepătrunse cari stau ca un zid dinspre mare, astfel încât suflet de om nu poate şti acest rai pământesc unde trăiesc eu. Un singur loc de intrare este – o stâncă mişcătoare ce acoperă măiestru gura unei peştere care duce pân-înlăuntrul insulei. Altfel cine nu pătrunde prin acea peşteră crede că această insulă este o grămadă de stânci sterpe înălţate în mare, fără vegetaţie şi fără viaţă. Dar cum este inima? De jur împrejur stau stâncile urieşeşti de granit, ca nişte păzitori negri, pe când valea insulei, adâncă şi desigur sub oglinda mării, e acoperită de snopuri de flori, de viţe sălbatice, de ierburi nalte şi mirositoare în care coasa n-a intrat niciodată. Şi deasupra păturei afânate de lume vegetală se mişcă o lume întreagă de animale. Mii de albine cutremură florile lipindu-se de gura lor, bondarii

îmbrăcaţi în catifea, fluturii albastri împlu o regiune anumită de aer deasupra căreia vezi tremurând lumina soarelui. Stâncele nalte fac ca orizontul meu să fie îngust. O bucată de cer am numai, dar ce bucată! Un azur întunecos, limpede, transparent, şi numai din când în când câte un nourel alb ca şi când s-ar fi vărsat lapte pe cer. În mijlocul văii e un lac în care curg patru izvoare cari ropotesc, se sfădesc, murmură, răstoarnă pietricele toată ziua şi toată noaptea. E o muzică eternă în tăcerea văratică a văiei şi prin depărtare, prin iarba verde, pe costişe de prund, le vezi mişcându-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, transparent şi viu, aruncându-se în braţele bulboanelor în care se-nvârtesc nebune, apoi repezindu-se mai departe, până ce, suspinând de satisfacere, s-adâncesc în lac. În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului, ierbăriei şi răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă, mică, cu o dumbravă de portocale. În acea dumbravă este peştera ce am prefăcut-o-n casă, şi prisaca mea. Toată această insulă-n insulă este o florărie sădită de mine anume pentru albine. Lucrez toată ziua câte ceva. Ştii că-n tinereţea mea am fost la un sculptor. De aceea, după ce-am netezit granitul peşterei mele, am împlut suprafaţa păreţilor cu ornamente şi basreliefuri cum le împli tu cu schiţe. Deosebirea-i că sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu, asemenea. Pe un părete e Adam şi Eva... Am cercat a prinde în aceste forme inocenţa primitivă... Nici unul din ei nu ştie încă ce-nsemnează iubirea... ei se iubesc fără s-o ştie... formele sunt virgine şi necoapte... în espresia feţei am pus duioşie şi nu pasiune, este un idil liniştit şi candid între doi oameni ce n-au conştiinţa frumuseţei, nici a goliciunei lor. Ei îmblă-mbrăţişaţi sub umbra unui şir de arbori, dinaintea lor o turmă de miei.

Cu totul altfel e Venus şi Adonis. Venus e numai amor. Ea-şi pleacă capul ei îmbătat de pasiune pe umărul acelui tânăr femeieşte-frumos, timid şi înamorat în sine, şi el se uită furiş la formele perfecte ale zeiţei ce-l fericeşte, căci i-e ruşine să se uite de-a dreptul. El joacă rolul unei fete naive pe care amantul ar fi descoperit-o.

În genere îmi place a reprezenta pe femeia agresivă. Bărbatul e fireşte agresiv, vasăzică natura se repetă în fiece esemplar în astă privinţă şi escepţiile ei sunt tocmai femeile agresive. Este o nespusă gentileţă în modul cum o femeie ce iubeşte şi care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat sau ursuz, cine ştie prin ce, sau şi mai pudic şi mai copil decât ea. Cum vezi nu vorbesc de curtizane, de femei a căror esperienţă este călăuza amorului, ci tocmai de agresiunea inocenţei femeieşti. De-aceea sculptez acum tocmai pe păretele cel mai alb pe Aurora şi Orion. Ştii că tânăra Auroră răpeşte pe Orion, de care se-namorase însăşi cruda şi vergina Diana şi-l dusese în insula Delos. În faţa lui Orion

esprim acel fond de întuneric şi mândrie care-l vezi mai în faţa tuturor tinerilor, în Aurora acea veselie nestingibilă a fetelor tinere, – a sculpta agresiunea în o asemenea faţă este greu... Un lucru-mi pare ciudat. După orele care în amor se numesc păstoreşti rămâne în om o profundă descuragiare şi tristeţă, ba susţin chiar că în acele momente omul e mai capabil de sinucidere, ba mai nepăsător faţă cu moartea decât orişicând. Găsesc pe de altă parte că un tânăr nesedus e mai greu de a seduce decât o fată, şi că biata Venus trebuie să-şi fi avut chinul ei cu Adonis. Este un mister în această aversiune înainte, în tristeţă după plăcere. Dar eu nu-l pricep.

Îmblu la şcoală. Ştii la cine: la albinele mele. Am părerea cumcă toate ideile ce plutesc pe suprafaţa vieţei oamenilor sunt creţii ce aruncă o manta pe un corp ce se mişcă. Ele sunt altceva decât mişcarea corpului însăşi, deşi atârnă de la ea. Mai întâi statul albinelor. Ce ordine, măiestrie, armonie în lucrare. De ar avea cărţi, jurnale, universităţi, ai vedea pe literaţi făcând combinaţii geniale asupra acestei ordine ş-ai gândi că-i făptura inteligenţei, pe când vezi că nu inteligenţa, ci ceva mai adânc arangează totul cu o simţire sigură, fără greş. Apoi coloniile. În toată vara vedem câte două sau trei generaţii colonizându-se din statul matern, şi ceea ce ne bucură este lipsa de fraze şi rezonamente cu care la oameni sembracă această emigrare a superfluenţei locuitorilor. Apoi revoluţiile. În tot anul o revoluţiune contra aristocraţiei, a curtizanilor reginei – minus contractul soţial, oraţiunile parlamentelor, argumente pentru dreptul divin şi dreptul natural. Cinis et umbra sumus.

Dar, vei răspunde, părinte, duci idei şi cugetări în natură după analogia împrejurărilor omeneşti, judeci aşadară organizaţiunile de stat ale animalelor numai întrucât le vezi asemănătoare cu cele omeneşti şi încifrezi lumea noastră în lumea lor. Nu. Oamenii înşii duc o viaţă instinctivă. De obiceiuri şi instituţiuni crescute pe temeiul naturei se lipesc religiuni subiective, fapte rele şi mizerabile, însă foarte cu scop şi tocmai acomodate cu strâmtoarea de minte a celor mai mulţi oameni. Asta merge multă vreme astfel. Te naşti, te-nsori, faci copii, mori, tocmai aşa ca la animale, numai că-n loc de uliţa satului, unde paradează donjuanii patrupezi, există la oameni sala de bal, jocul, muzica, unde vezi asemenea junele maimuţe cu monoclu mirosând femelele. Şi astfel trec multe bucăţi de vreme, crezi ori nu crezi ceea cu ce ţi se argumentează escelenţa acestei lumi, şi mori apoi, fără ca cineva să mai întrebe după acea muscă care, ca învăţat, a produs maculatură ştiinţifică, ori, după împrejurări, a predicat, a agitat republican ş.a.m.d. Şi poate că din când în când [î]ţi-vin momente de luciditate în care priveşti ca trezit din somn şi vezi deodată cu mirare c-ai

trăit într-o ordine de lucruri strict organizată, fără ca s-o ştii sau s-o vrei aceasta. Şi această minte, care în turburea şi pustia împingere şi luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din când în când câte o fulguraţiune de luciditate, această lecuţă de nonsens să vorbească şi ea? Să aibă vo influiinţă, să însemneze ceva, să încifreze ceva în natură, ea care nu-i decât o încifraţiune a aceleiaşi naturi? Nici vorbă măcar.

Astfel vedem în marile migraţiuni ale popoarelor, unde fiii minoreni ieşeau din ţară pe când stupul matern sta locului, o analogie cu roiurile albinelor. Nu esplicările ce se dau faptelor, ci faptele înşile sunt adevărul.

Doctrinele pozitive, fie religioase, filosofice, de drept ori de stat nu sunt decât tot atâtea pleduarii ingenioase ale minţii, al acestui advocatus diaboli care e silit de voinţă ca să argumenteze toate celea. Acest mizerabil advocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită şi, fiindcă esistenţa este în sine mizerabilă, el e nevoit să împodobească cu flori şi c-o aparenţă de profundă înţelepciune mizeria esistenţei, pentru a înşela în şcoală şi în biserică pe tucanii cei mici, cari intră abia în scenă, asupra valorii vieţei reale. Pentru lucrătorii statului onoarea, pentru soldaţi gloria, pentru principi strălucirea, pentru învăţaţi renumele, pentru proşti cerul, şi astfel o generaţiune înşală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moştenit, prin acest sclav silit la şireţie şi sofisme, care aicea se vaieră ca popă, colo face mutre serioase ca profesor, colo parlamentează ca advocat, dincolo taie feţe mizerabile ca cerşitor. Acest din urmă o face pentru-un pahar de vin ce-l are in petto, altul pentru-un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar la toţi în esenţă este aceeaşi, un moment de beţie.

Iată ce învăţ eu de la dascălii mei, de la albine – în şcoală la ele văd că suntem umbre fără voinţă, automaţi care facem ceea ce trebuie să facem şi că, pentru ca jucăria să nu ne dezgusteze, avem această mână de creieri care ar vrea să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim, că putem face un lucru sau nu... Aceasta-i o înşelare de sine în care mulţimea de probabilităţi e confundată cu ceea ce suntem siliţi a face.

Viaţa internă a istoriei e instinctivă; viaţa esterioară, regii, popii, învăţaţii, sunt lustru şi frază şi, cum de pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poţi cunoaşte în ce stare se află, astfel de pe aceste vestminte mincinoase nu poţi cunoaşte cum stă cu istoria însăşi.

Eu, mulţămită naturei, m-am dezbrăcat de haina deşertăciunei. Ştiu că tu eşti pân-acum frate laic. Nu te călugări, copilul meu, ... nu te preface în rasă şi comanac din ceea ce eşti, un băiet cuminte. Am fost săhastru, nu călugăr. Aş vrea ca cineva să-mi ieie locul în această săhăstrie, căci sunt bătrân şi poate curând să-mi bată ora mântuirei. Vină tu, dar numai după ce voi muri... pe cât trăiesc scuteşte-mă şi tu. Am trebuinţă de singurătate.

Bătrâneţea este o moarte înceată, ce încet bate inima mea acum, ce iute bătea înainte de 60 de ani... Lume, lume! Şi într-o zi va bate din ce în ce mai încet, apoi va înceta, căci s-a sfârşit undelemnul candelei. Ştiu că n-am să simt c-am să mor. Va fi o trecere molcomă şi firească, de care nu mă tem. Voi adormi... de nu m-aş trezi numai iar... Îţi sărut fruntea, φίλε Κεναλέ, *Euthanasius.*

IV

Pe când Ieronim ieşea cu Onufrei dintr-o veche zidire, îi văzu Francesco şi intră în vorbă cu cel dentâi, ca să-i steie model pentr-un tablou al său. Acesta, văzând că n-avea ce găsi de împotrivit bătrânului maestro, se-nvoi şi plecară tustrei spre locuinţa lui. În drum, părintele Onufrei, dând ca din întâmplare de mâna pictorului, care conţinea vro câteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit şi, strângând cu multă amiciţie şi intenţie luătoare mâna acestuia, gândi că are multă cauză de-a se depărta, mai ales că tablele de la crâşmă l-invitau cu dragoste – deci pretestă ce pretestă şi se duse.

În vremea asta Cezara, curioasă şi neastâmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului. Ea s-apropie de tabloul acoperit c-o pânză, o ridică şi se uită întru cât înaintase lucrarea „Căderei îngerilor“. Cu faţa de o senină seriozitate întindea Arhangelul Mihail spada sa de foc în aer. Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura şi a frunţii boltite şi ochii lui albastri străluceau pare că de putere şi energie. Braţu-i se întindea spre caos... aripele lungi şi albe păreau a se ajunge într-o elipsă deasupra umerilor lui şi deasupra frunţii se-ncovoia un cerc de stele albastre. Fondalul era caos, în sus străbătut pe ici pe colea de câte-o stea murind, jos întunecos şi rece. Dar în dreptul spadei îngerului era lăsată o dungă cenuşie de loc gol pentru figura demonului urmărit.

Ea auzi paşi în tindă. Un paravan ascundea patul artistului... ea s-ascunse după el... şezu pe pat... şi se uită... Intră Francesco cu tânărul călugăr. Inima-i bătea în păreţii pieptului de credea că voieşte să i se spargă. Artistul îi arătă lui Ieronim tabloul şi locul ce are să-l ocupe chipul său pe acea pânză; apoi intrară amândoi într-un cabinet. Cezara nu se mişca din loc... tăcea ca peştele.

Francesco reveni, îşi căută paleta, pinsulele, lăsă peste fereastă o perdea de matasă albastră, încât camera se împlu de un aer vioriu... aşeză la un loc potrivit un piedestal negru de lemn, uşa cabinetului se deschise... şi... Cezara era să răcnească... dar îşi astupă gura c-o mânuţă şi cu alta ochii. Să vorbim încet... cel puţin lectorii mei închipuiască-şi că li vorbesc la ureche... ia să vedem, rămas-a mâna Cezarei tot la ochi? Sânii îi crescuse

într-atâta de bătăile inimei încât sărise un bumb de la pieptaraşul cam îngust de catifea neagră... de ce-l şi încheiase? Dar cine ştia că inima ei o să aibă asemenea turburări? Ea-şi dezbumbă pieptariul, sânii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea lor de catifea şi ea răsuflă adânc, deşi încet. Apoi îşi puse iute mâna la ochi iar, până ce i se răcori sufletul... Apoi ridică un degeţel... cel mic, deasupra ochilor şi se uită printre degete... Văzu un cap frumos pe nişte umeri largi şi albi, pe un bust ce părea lucrat în marmură... Acum era să-i pleznească colanul... ea-l descheie din sponci şi, răsuflând din ce în ce mai liniştit, începu să privească întregul acel model frumos, din a cărui muşchi şi forme respira mândria şi nobleţa... Mânele ei îi căzură-n jos, căci era obosită de emoţiune, dar nu sătulă de-a privi. Tremura cu toate astea ca varga şi i-a fi auzit clănţănirea dinţilor dacă n-ar fi ţinut gura strâns încleştată.

Penelul pictorului zbura pe spaţiul gol ce şi-l lăsase pe pânză şi sub mână-i se născură formele lui Ieronim, din sus în jos, formă cu formă până la umeri, pe cari pictorul schiţă două lungi şi strălucite aripi negre... Şedinţa era lungă. În vremea aceea Ieronim stătea pe piedestal drept, nemişcat, mândru ca un antic Apoll în semiîntunericul vânăt al odăii, pe care pictorul îl făcuse anume pentru a nimeri tonul fundamental al figurei.

– Ieronim! întrerupse Francesco tăcerea ce domina în sală. Cezara se spărie la aceste sunete. Îi veni ideea ciudată că pictorul are de gând să deie paravanul într-o parte... atunci ea era descoperită... cu toaleta ei dezorganizată, cu părul vâlvoi, cu ochii aprinşi în cap şi cu faţa roşie ca sângele... Dar nu era asta.

Pictorul zise: „Am ajuns la cap. Trebuie să te fi îndoit vreodată în viaţa ta de ceva. Reaminteşte-ţi acea situaţie, ca să văd ce espresie va lua faţa ta“.

Ieronim îşi rechemă în minte scrisoarea bătrânului Euthanasius şi o zâmbire rece, sceptică, îi discleştă puţin buzele. O, de ar fi înmărmurit astfel! Era o durere mândră în faţa lui, şi bietei Cezara îi ieşi o lacrimă în ochi.

– Da, da! asta-i espresia! zise Francesco inspirat. Ochii lui se entuziasmară şi penelul său schiţă în fugă acele trăsături de-o dureroasă amărăciune în faţa întunecatului său geniu infernal.

– Ce nenorocit trebuie să fi fost când reamintirea îi schimbă astfel faţa – gândi Cezara şi o duioşie dulce şi liniştită îi împlu sufletul... Ea nu mai era aceeaşi. Din tremurătoare deveni lină – acuma-l iubea. În acea frumoasă statuă de marmură albă, în acel Adonis încremenit ea presupunea un suflet... Îi venea să plângă acum... buzele ei se discleştară c-o dulce espresie de durere şi de amor, ea-şi înclină capul în perini şi-şi închise ochii.

Simţea că plânge fără să vreie.

– Mi-ar trebui încă câteva şedinţe, zise Francesco.

Cezara-şi deschise ochii, dar... Francesco trăsese perdeua şi ea-l văzu din nou pe Adonis al ei în lumina cea plină a soarelui. Îşi astupă iar ochii şi auzi cum pictorul şi Ieronim se depărtaseră în cabinetul alăturat. Ea sări repede, tiptil, încet, se repezi pe uş-afară în buduarul ei, s-aruncă pe pat, ş-ascunse faţa în perini şi boţea tot ce încăpea în mâini. Când Francesco intră în odaia ei, ea se aruncă în gâtul lui, îl strânse spasmotic, îl dezmierdă, îl sărută...

– Ce-i, copila mea?

– Nimic.

– Îţi place?

Ea şopti ceva neînţeles, cu ochii plini de lacrimi şi dorinţă.

V

Cezara către Ieronim

Iartă dac-o femeie îţi spune că te iubeşte. O femeie frumoasă şi tânără, căci ştiu că sunt frumoasă. Dar ştiu eu... tu eşti atât de mândru, ştii a privi atât de rece... Ah! cum aş topi gheaţa ochilor tăi cu gura mea – iubite! De ce să mai îmbrac amorul cu vălul ruşinei... când te iubesc, când aş primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi într-un colţ al casei în care vei locui tu, să suferi ca să sărut perina pe care va dormi capul tău. Vezi tu ce copil supus, umilit, este amorul? Tu vezi că sunt o neruşinată, o rea, o femeie de defăimat; dară cugetă un lucru, că aş fi un miel, că n-aş vorbi un cuvânt, că aş tăcea privindu-te, dacă m-ai iubi şi tu pe mine. Ştiu eu cum e inima ta? Pot eu şti? Vin de-mi spune cum este... ce se petrece în acea cămăruţă unde-aş vrea să locuiesc eu... numai eu. Şi ştii tu cum mă cheamă?

Cezara

.....

Ieronim către Cezara

Că eşti frumoasă, cred; că mă iubeşti, îţi mulţămesc; că-mi oferi tot ceea ce tu crezi că m-ar face fericit, mă face să fiu în stare de-a-mi jărtfi viaţa pentru tine. Îţi sărut mâna pentru voinţa ce ai de-a mă face fericit, deşi te înşeli când crezi că amorul tău de femeie m-ar putea face. Amorul

este o nenorocire şi fericirea ce mi-o oferi, venin. Că n-o ştii aceasta este împrejurarea care te face adorabilă. Dac-ai avea pentr-un moment ochii mei, ce altfel ţi s-ar arăta această lume în care tu cauţi şi speri a găsi ce nu-i în ea – fericirea. Tu zici să te iubesc. Dacă te-aş putea iubi ca pe-o stea din cer... da! Dar dacă suspin, dacă doresc... n-aud eu din toate părţile aceleaşi suspine ordinare, aceleaşi doruri... ordinare; căci care-i scopul lor? Plăcerea dobitocească, reproducerea în muşinoiul pământului de viermi noi cu aceleaşi murdare dorinţe în piept, pe cari le îmbracă cu lumina lunei şi cu strălucirea lacurilor, aceleaşi sărutări greţoase, pe cari le asamănă cu zuzurul zefirilor şi cu aiurirea frunzelor de fag. Este aşa, sau nu?

Priveşte-ţi-i, acei tineri cu zâmbiri banale, cu simţiri muieratice, cu şoapte echivoace, vezi acele femei cari li răspund prin ochiri voluptoase şi mişcându-şi buzele – vezi! împrejurul acestui instinct se-nvârteşte viaţa omenirei... Mâncare şi reproducere, reproducere şi mâncare!... Şi eu să cad în rolul lor?... Să cerşesc o sărutare? Să fiu sclavul papucului tău, să tremur când îţi vei descoperi sânul... sânul care mâni va fi un cadavru, şi care după fiinţa sa este şi astăzi? Să mă frizez ca să-ţi plac, să-ţi spun minciuni ca să petrec mintea ta uşoară; să mă fac o păpuşă pentru... cine o şi mai spune pentru ce? Nu! nu mă voi face comediantul acelui rău care stăpâneşte lumea; mi-e milă de tine, de mine, mi-e milă de lumea-ntreagă. Mai bine mi-aş stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scântei, decât să animez cu el o simţire pe care o cred nu numai culpabilă, ci ordinară... Lasă-i să se mângâie în simţirile lor, lasă-i să se iubească, lasă-i să moară cum au trăit: eu voi trece nepăsător prin această viaţă, ca un exilat, ca un paria, ca un nebun!... numai nu ca ei. Sâmburele vieţei este egoismul şi haina lui minciuna. Nu sunt nici egoist, nici mincinos. Adesea, când mă sui pe o piatră naltă, îmi pare că în creţii mantalei aruncate peste umăr am încremenit şi am devenit o statuă de bronz, pe lângă care trece o lume ce ştie că acest bronz nu are nicio simţire comună cu ea... Lasă-mă în mândria şi răceala mea. Dacă lumea ar trebui să piară şi eu aş putea s-o scap printr-o minciună, eu n-aş spune-o, ci aş lăsa lumea să piară. De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal şi să mă amestec cu mulţimea? Eu mă uit în sus, asemenea statuei lui Apoll... fii steaua cea din cer-rece şi luminoasă! – ş-atunci ochii mei s-or uita etern la tine!

I.

.....

Ieronim părăsise monăstirea după sfatul lui Euthanasius şi trăia izolat într-o chiliuţă din oraş, pe care şi-o împodobise cu flori şi cu schiţe

zugrăvite de el. În această săhăstrie primea adesea vizitele lui Francesco. Într-o zi el îi arătă acestuia scrisoarea Cezarei.

– Ei, ai de gând să zici ba?

– Iată ce zic, răspunse arătând pe a sa.

– Fă ce vrei, dar astăzi vino-n atelierul meu, căci tabloul mi-e gata.

Plecară şi veniră – la Cezara acasă.

– Domnişoara Cezara, recomandă Francesco când intrară.

– Cezara? murmură Ieronim uimit şi se uită lung, serios, în faţa ruşinoasă şi roşie a bietei fete. Ieronim se aşeză în colţul unui divan şi părea rău dispus... Francesco ieşi; iar Cezara... s-aruncă la picioarele tânărului cu mânile unite, tremurând şi aproape plângând.

– O! zise ea încet, ca şi când s-ar fi temut de ceea ce zicea, şi apuncându-i o mână o duse la buzele ei – poţi suferi amorul meu? să-l suferi numai... căci nu pretind să mă iubeşti; dar să te laşi iubit... ca un copil... Am auzit că eşti urâtor de femei, singuratic şi am desperat iubindu-te...

El îi cuprinse talia, o ridică încetinel de la pământ, o aşeză lângă el; apoi îi puse mâna după cap şi se uită drept şi lung în ochii ei... îi era ciudat... nu-i venea să creadă ceea ce vedea cu ochii.

– Drept vorbeşti? întrebă el.

Ea-şi plecă fruntea-n jos. Văzuse zâmbetul lui şi văzuse destul pentru a nu spera nimic. Ah! gândi în sine, ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpuşă uşoară, în această mască de ceară a mea? Se înţelege... Alt bărbat s-ar simţi măgulit, el... nici măgulit nu-i... Ştie că i se cuvine amor şi mă-ntreabă numai, precum un dascăl pe eleva lui, amicabil însă destul de rece; „Adevărat vorbeşti?“

O altă femeie, mai mândră de frumuseţa ei, ar fi ieşit vânătă de mânie şi jignită de moarte din casă. Nu se oferă o femeie spre a fi refuzată. Ea? Era tristă. Ar fi plâns... ar fi plâns de-ar fi murit, dar nu putea fi supărată pe el.

Şi el, cu cât o privea mai mult, cu atâta o găsea mai frumoasă. Avea milă de ea, deşi nu voia să-i inspire speranţe deşarte, precum ar fi făcut orice bărbat în locu-i.

– Nu că nu eşti frumoasă, Cezara. Să vorbim încet... te voi numi tu, căci îmi eşti scumpă, deşi nu te iubesc în feliul în care aş dori eu însumi. Ascultă. Eu n-am iubit niciodată şi poate că nici nu sunt în stare. Dar *un* lucru crede. Nu iubesc pe nimeni, dar dacă aş iubi, sigur că tu ai trebui să fii amanta mea. Simt o adorare în inima mea pentru tine care poate ar deveni amor... dacă... ei bine, dacă nu m-ai iubi tu pe mine. Eu singur nu ştiu cum să-ţi descriu simţirea ciudată care-mi răceşte inima, adică nu mi-o răceşte atâta cât mi-o face somnolentă. Nu am dorinţe şi tu m-ai învăţat de-a le

avea... Îţi pare ciudat asta... dar şi mie. Pare că te-aş săruta... dacă nu m-aş teme că mi-ai da sărutarea înapoi; parcă te-aş iubi... atunci când ai fi supărată pe mine.

– Nu pot fi... nu mă pot preface... în nimic, zise ea. E trist, adaose liniştită şi cu glasul puţin mai adânc, căci de la amorul tău atârnă fericirea vieţei mele întregi... Acuma Castelmare are jocul liber... nu am cauze de-a mă opune căsătoriei cu el, căci tu nu vrei să ştii nimica de mine. Nu mai voi să fug de la tatăl-meu, căci trebuie să caut a-mi uita nenorocirea, de se poate, prin o altă nenorocire... Sunt femeie... am crezut că sunt frumoasă... n-o mai pot crede... am crezut că am dreptul de-a despreţui amorul unui om ce mă iubeşte... mi s-a răsplătit cumplit acest dispreţ cu aceeaşi măsură.

– Cezara, zise el încet şi înduioşat, ... mă laşi tu să cuget asupra acestui lucru? Am o inimă şi o minte ciudată. Nimic nu pătrunde în ele nemijlocit. O idee rămâne la mine zile întregi pe suprafaţa minţii; nici mă atinge, nici mă interesează. Abia după multe zile ea pătrunde-n fundul capului ş-atunci devine, prin altele ce le-a fi găsind acolo, adâncă şi înrădăcinată. Cezara, ... simţirile mele sunt tot astfel. Pot vedea un om căzând mort pe uliţă şi momentul întâi nu-mi face nicio impresie... abia după ore reapare imaginea lui şi încep a plânge... plâng mult şi urma rămâne neştearsă în inima mea. Tu spui să am milă de tine? Eu îţi zic: ai milă de mine... căci dacă vrodată iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aş muri de amor. Tu nu mă-nţelegi, numai simt că amorul şi moartea mea vor fi foarte aproape una de alta. Ceea ce am nemijlocit este simpatia... aceasta o ai întreagă. Iubeşte-mă de voieşti, dacă – lasă să-ţi spun acest dulce cuvânt – dacă ai îndurarea s-o voieşti. Tu gândeşti că eu nu te-aş putea iubi? Te înşeli... Lasă-mi numai timp... ca icoana ta să pătrundă adânc în inimă, să mă familiarizez cu această idee, eu, care n-am fost iubit, nici am iubit pe nimenea... şi gândesc cumcă tot aş putea nebuni iubindu-te.

El o sărută pe frunte şi ieşi... Ea surâse. Luă un joc de cărţi şi le meni, ca să vadă dac-a veni mâni, şi zise lin, înşirând cărţile:

– Dac-a veni mâni, l-oi iubi; dacă n-a veni, atunci... atunci asemenea l-oi iubi.

.....

Ieronim către Euthanasius

Dezmierd un chip de copilă în felul meu... adică împlu un album cu diferitele espresii ale unui singur cap. E ciudat că ochii mei atât de clari, pot să zic de-o cerească claritate, nu pot cuprinde nimic deodată. Mâzgălesc păreţii. Am intrat la o copilă înamorată de mine, pe care însă n-o iubesc... Am văzut-o roşie, sfioasă, turburată... Am zugrăvit în cartea mea această espresie. A-ngenuncheat lângă mine... m-a rugat să-i sufăr

iubirea... nu-ţi pot descrie espresia de nevinovăţie, candoare şi amor din faţa ei... dar am schiţat-o... E de sărutat schiţa mea. Poate că e una din cele mai nimerite din câte-am zugrăvit. Am pus-o lângă mine. Deconcertare şi o dulce resignaţie. Un profil îngeresc. I-am spus cuvinte bune. O rază de speranţă în acea amabilă mâhnire a feţei. O adorabilă schiţă. Dar simt că din ce în ce schiţele se familiarizează cu inima. N-o iubesc. Nu. Adio, părinte.

.....

O iubeşti, fătul meu, fără s-o ştii. Cinis et umbra sumus.

Euthanasius

VI

Sunt oameni pe cari spirite de observaţie şi femeile îi descoasă dintr-o singură apucătură – oameni cu puţin spirit, dar de-un caracter tare, espres, consecvent. Astfel era Castelmare. Dacă o femeie l-ar fi auzit trăgând clopoţelul, ar fi ştiut îndată cu ce faţă să-l primească; dacă un actor bun i-ar fi auzit paşii severi, apăsaţi şi de-o aspră regularitate răsunând prin galeriile şi coridoarele palatului Bianchi, ar fi ştiut prin o acţiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-şi imagineze aproape caracterul omului în cestiune; o natură comună, consecventă şi puternică.

Puindu-şi odată-n minte de-a lua pe Cezara vrând-nevrând, lui i-erau toate mijloacele bine-venite, deşi nu dispunea de multe, căci nu avea destul spirit pentru aceasta. Dar, întrucât îl servea inteligenţa, el cerca a descoperi dacă nu cumva şirata copilă ar avea vreun amor.

Deşi Ieronim nu ştia ce fel e simţirea lui pentru Cezara, îi plăcea să asculte de ea ca un copil de soră-sa mai mare şi, drept vorbind, ea abuza într-un mod neiertat de această putere ce-o avea asupra lui. El simţea în prezenţa ei un fel de duioşie în inimă, un fel de fior fără de înţeles al cărui suvenire îl urmărea zile întregi. Nu se poate zice că era amor, căci, deşi-i plăcea prezenţa ei, totuşi îi plăcea şi mai mult ca, departe de ea, să cugete la dânsa. În asemenea resuveniri, în cari el se juca cu imaginea-i, prezenţa ei aievea îi era chiar supărătoare. Simţea parecă un ghimp în inimă când ea era faţă, nu mai avea acea libertate de vis care era esenţa vieţei sale şi singura fericire a unui caracter mulţămit, fără amor şi fără ură. Dacă mi-ar da pace, gândi el în sine, totuşi ar fi cum ar fi. Atunci aş ţinea-o de mâna ei mică şi ne-am uita în lună – în virgina lună – atunci o privesc ca pe o statuă de marmură sau ca pe-un tablou zugrăvit pe un fond luminos într-o carte cu icoane... Parecă părul ei e o spumă de aur, atât de moale-i... Şi faţa ei se polieşte într-un mod ciudat. Dar nu-mi dă cât lumea pace... mereu mă

gâtuie... mă sărută – şi zice c-o iubesc. Ba pe dracul. Altfel... e chiar frumoasă – să spun dreptul. Bărbia se rotunzeşte ca un măr galben... guriţa câteodată parcă-i o cireaşă... şi ochii, ah ochii! Numai de nu i-ar apropia de-ai mei... îmi atinge genele şi mă-nfioară pân-în tălpi. Atunci nu mai văd ce frumoasă e... o negură îmi întunecă ochii... atunci aş omorî-o... Asta nu-i trai, asta-i chin! Dar biata copilă... să fiu drept... ce ştie ea că mă chinuie.

Şi azi îmbla prin grădina palatului Bianchi. Asemenea unor aripi de vultur sălbatic cuprindea ca un privaz părul negru şi urcat acea frumoasă şi ostenită faţă de marmură de Paros. Pleoapele pe jumătate lăsate-n jos trădau mărimea ochilor lui de-un întunecos şi demonic albastru şi cu toate acestea dezgustaţi; buzele-ntredeschise arătau o energică durere şi numai gâtul sendoia cu mândrie, ca şi când nu şi-ar fi pierdut-o sub greutatea vieţei. Noaptea era lucie, aerul părea nins de razele lunei, cari se furişau prin întunecoasa verdeaţă a copacilor. El şezu pe o bancă, cu mânile unite şi lăsate preste genunchi, cu fruntea plecată şi părul risipit preste ea, gândea lucruri de cari nu-şi da seama şi numai luna lunicând pintre nouri împlea noaptea de vis. S-auzi un foşnet uşor care-l trezi... Era ea. Cum se schimbase acum? Faţa ei nu mai era trasă, ci se rotunzea vădit, sânii ei erau mai plini, numai roşaţa din obraz dispăruse, făcând loc unei palori care-i da un aer de nespusă blândeţă. Ochii nu mai aveau acea sălbatică şi noptoasă strălucire în adâncimea cărora fulgera întunecosul amor şi întunecoasa dorinţă... ci, limpeziţi, nespus de adânci, te-ai fi uitat zile întregi în ei. Linişte şi o melancolică pace era în adâncimea lor... Şi în acea faţă atât de palidă, plină dar tristă, surâdea suferitor oarecum gura de purpură... o roză a Ierihonului a cărei frumuseţă nu se trece. Ea s-apropia încet prin aleele străbătute de seninul nopţii, pe cărările albe zugrăvite cu umbrele mrejelor de frunze. Ea-l văzu, dar nu-şi iuţi pasul. [Î]i ghicise ea caracterul? Poate. El stătea locului şi se uita lung la ea cum s-apropia încet, asemenea unei lunatice, ca-n somn.

El..., rezămându-şi cotul pe spata bancei, îşi lăsă bărbia pe mână, mişcându-şi încet degetele şi se uita uimit, cu ochii strălucitori, la strălucitorul ei chip ce s-apropia. Ea şăzu alături cu el, dar drept în lună. Nu-i atinse mâna – nimic. Luna o polia frumos şi ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg de această dulce şi voluptoasă lumină. El o privea mereu. Apoi îşi întinse el mai întâi mâna şi apucă încet mânuţa ei fină şi rece. Ah! gândi, şi un ce nemaisimţit îi trecu prin inimă... ah! cum îmi place acum. Acum se lipi cu-ncetul de chipul ei mlădios şi uşor şi, aplecându-şi gura la urechea ei, îi şopti lin, deşi cu glasul plin de înfocare:

– Priveşte la lună, luna mieze-nopţii – frumoasă ca un copil de patrusprezece zile şi rece... Nu simţi tu c-a încetat toată durerea vieţei, orice

dorinţă, orice aspirare în privirea acestui mândru tablou din care faci şi tu parte... Acum eşti în capul meu, înger, frumoasă cum nu te-am văzut niciodată... dulce... Nu ştii tu că eu te iubesc...?

Ea se-nfioră, dar tăcu.

– Şi apoi priveşte asupra oraşului întreg, pe acest amestec strălucit de palate şi domuri, vezi cum, ajunse de lună, strălucesc asupra maselor întunecoase vârfurile turnurilor şi pânzele de la corăbii pe râu. Şi cu toate acestea centrul acestui tablou eşti tu! tu! tu!... Nu s-aude nimic... decât departe-n vro grădină privighetoarea şi s-aude vuind încet o roată de apă. Şi tu priveşti tăcută şi nevinovată asupra acestei lumi... Trandafirii înfloresc pe faţa ta... Tu, regină a sufletelor, nu eşti curată ca izvorul? mlădioasă ca chiparosul? dulce ca filomela? tânără ca luna plină, copilăroasă ca un canar, iubită ca o Dumnezeire? Priveşte, zise el şi mai încet, strada aceea strâmtă şi întunecoasă; numai într-un singur colţ îi taie umbra o dungă de lumină, dar în acel loc pare c-a nins... Vino cu mine... vino cu mine acasă... Voi da-ntr-o parte perdeua din fereasta odăii mele şi vom privi toată noaptea la cer... Ah! te iubesc!... ţipă el apăsat... te iubesc!... o văd prea bine că te iubesc!

El o strânse cu atâta putere încât se-ncleştase amândoi într-o îmbrăţoşare lungă şi nervoasă. Apoi el recăzu obosit de-o simţire nemaicunoscută pe spata bancei, îşi închise ochii şi-şi lăsă capul pe acea spată. Luna-l bătea drept în faţă, Cezara veni drept înainte-i, se-nclină asupră-i, se ţinu cu amândouă mânile de spata bancei şi-l sărută, cu ochii pe jumătate închişi, de nenumărate ori. El nu simţea nimic... asemenea unui copil ameţit de somn pe care mama îl dezmiardă.

S-auzi o foşnire în frunzele unui tufari. „D-zeul meu! – gândi ea speriată – dacă m-ar fi văzut cineva? – Poate Castelmare. Sărmanul copil! Cum se va întoarce el acasă? Acest om poate să-l pândească.“

Ea-l lăsă un moment să se trezească din această beţie... apoi îl întrebă lin, ca şi când n-ar fi vrut să-i întrerumpă gândirile lui, somnul lui cel aievea:

– Ştii să mânuieşti sabia?

– Da! zise el.

– Să-ţi aduc o sabie – nu-i aşa?

– Da...

– Şi mi-i da o sărutare pentru ea?

– Da.

Ea se urcă repede în palat şi peste două minute veni c-o spadă pe care i-o încinse, folosindu-se de ocazie de a-l strânge de mijloc.

– Dulcele meu sloi de gheaţă – tu marmură! tu, piatră, tu!

– Dă-mi pace Cezara. Îmi vine să mor.

– Nu, nu! îngerul meu... mergi acasă... Să nu ţi se întâmple nimica pe drum... gândeşte la Cezara ta... mărgăritariule. Nu se putu opri de a-i lua capul între mâni şi de-a-l mai săruta o dată... tare şi cu zgomot.

– Acuma mergi, mergi! Te rog.

– De ce mă rogi?

– Pentru că te-aş ucide de-ai mai rămânea.

– Cum?

– Ştiu eu cum, zise ea, vicleană ca un copil.

Ea-l duse pân-la un hăţiş şi-l împinse afară din grădină. Apoi se întoarse şi, îmbrăţoşând un trunchi, zise încet şi c-un fel de ciudă: „Ieronim! te muşc!“ Ea bătu cu pumnii în trunchiul de copac; apoi se duse-n odaia ei şi, rupându-şi cu furie pieptarul de catifea, încâlcindu-şi părul atât de blond, ea se uita în oglindă cu ochii înecaţi de lacrimi şi cu buzele tremurătoare. Apoi se aruncă în pat şi şoptea încet, foarte încet şi înecată de suspinuri, cuvinte dulci, nepomenit de dulci şi dezmierdătoare, pintre cari străbătea numai un nume pronunţat mai tare... Ieronim.

Nu-i merse însă tot astfel lui Ieronim. El s-apropie de strada strâmtă, aerul lin al nopţii îl trezise şi, de o natură mult mai puţin sensuală decât porumbiţa lui, el rămăsese numai cu convingerea teoretică cumcă o iubeşte. El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui uşor, la care se cunoştea ca să zic elastica greutate precum se simte la pasul unui cal de rasă, când auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat, şi recunoscu că-i al lui Castelmare. El se opri şi se-ntoarse spre partea dinspre care venea sunetul... Castelmare sosi... Tăcere. Ieronim plezni cu vârful săbiei într-un zid de granit şi, la scăpărare, se recunoscură ambii rivali. În acelaş moment, fără să se fi schimbat vro vorbă măcar, săbiile începură a se crucişa, apoi s-auzi un gemet ... o cădere grea pe pavagiul dur al stradei; una din cele două umbre dispăru într-o casă apropiată... cealaltă rămase mută.

VII

Ieronim se-ntinsese pe patu-i şi dedese-ntr-o parte perdeua de la fereastă spre a se uita cum luna apunea în râu, făcând parecă din suprafaţa lui un drum moale şi luminos, când auzi bătând încet în uşă. El se sculă şi deschise. Era pictorul.

– Tinere, zise el, trebuie să fugi cât mai în grabă din oraş.

– De ce?

– Ai omorât pe Castelmare.

– Ştiu.

– Ştii. Dar ceea ce nu ştii poate e că el e nepotul şi moştenitorul lui

podestà din acest oraş, că duelele sunt oprite şi că poţi ajunge la spânzurătoare.

– Ei şi?

– Ei şi? De unde-ai învăţat acest limbagiu, Ieronim, adaose bătrânul molcom, copilul meu! Mi-ar părea rău de capul tău atât de frumos. Afară de-aceea mai ai o consideraţie... Iat-o.

El îi dete o hârtie mâzgălită în linii strâmbe. Acesta o deschise.

Cezara către Ieronim

Fugi te rog. Nu l-ai ucis pe Castelmare. Înăbuşit de sânge, au zis oamenilor să-l aducă la noi. A povestit tot, cui îi datoreşte rana sa. Fugi... te rog! Pot să te urmărească încă-n astă-noapte. Ce-i şi mai trist: contele voieşte să se logodească cu mine în starea în care se află şi nu am nicio putere de-a rezista!... Dar te iubesc. Crede că nu voi supravieţui nenorocirea mea. Rămâind aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să mor de îngrijire... paserea mea! Fugi, şi poate că... ah! unde-i o speranţă de care să mă ţin? ... nu vezi că nu ştiu ce să-ţi zic... Ţi-aş zice: vino la mine, şi nu pot. Spune-mi: să te pierd, pentru a te mai vedea o dată? Nu! Fugi, Ieronim; poate că vro întâmplare neprevăzută să mă păstreze pentru tine,... poate contele să moară... îi doresc moartea... te iubesc! Nu, nu! nu crede că te iubesc într-atât încât să-ţi zic să rămâi... Adio... drăguţul meu!

Cezara

Ieronim ş-aruncă mantia pe umeri şi ei merseră pe ţărmul râului, unde Francesco îi dădu barca lui. El îmbrăţoşă pe bătrânul amic, desprinse barca de ţărm, se sui şi pluti în josul râului până ce, ajungând pe luciul înalt al mării, el aruncă cârmă şi lopeţi în apă, se culcă în barcă sub cerul ce-şi ridica înstelata sa măreţie, şi astfel – un grăunte plutitor pe aria nemărginită a apelor – adormi adânc.

A doua zi soarele era sus când îşi deschise ochii... El văzu că barca lui se-nţepenise între nişte stânci de piatră... Soarele stăpânea cerul şi împlea sânul mării cu lumină. La malul continental el văzu răsărind din stânci pădurene o monăstire veche prin ale cărei colonade de piatră sură, în cerdac, îmblau cu pas regulat şi încet călugăriţe. O grădină unită cu murii monăstirei se-ntindea până jos la poalele mării, care se mişca urcându-şi apele până lângă un boschet de chiparos şi roze tăinuit în ponorârea unei stânci, ca un azil de scăldătoare.

El se desculţă şi, sărind de pe-o piatră pe alta, cercetă stâncosul său imperiu. El dădu de un izvor de apă vie şi dulce care se repezea cu mult zgomot din fundul unei peşteri. Intră în peşteră... o răcoreală binefăcătoare îl cuprinse pe el, pe care soare-l arsese în somnu-i... merse mereu înainte... peştera se lungea din ce în ce şi devenea tot mai întunecoasă. Deodată văzu ca o zare de senin, dar îi păru că-i scapără. Văzând însă că ea nu pierea, el s-apropie şi văzu o bortă, cât îi băga mâna, care corespundea undeva... se uită pe ea... văzu tufişuri mari şi-i veni un miros adormitor de iarbă. El cercă să mărească borta cu puterea mânilor, dar era un granit greu de înlăturat; numai un bolovan mare păru că se mişcă. El îl urni, bolovanul se întoarse ca-n ţâţâni şi lăsă o mică intrare pe care o putea trece târându-se. El intră repede, împinse bolovanul la loc, acoperi chiar zarea cea mică cu pietre şi pământ şi, când îşi întoarse privirea ca să vadă unde intrase, rămase încremenit de frumuseţa priveliştei.

Stânci urieşeşti şi cenuşii erau zidite de jur împrejur una peste alta pân-în ceriuri şi-n mijlocul lor se adâncea o vale, o grădină de vale cu izvoare, în mijloc c-un lac şi-n mijlocul lacului o insulă pe care stăteau în şiruri lungi stupii unei prisăci mari.

– E insula lui Euthanasius, gândi el uimit şi păşea încet, minunându-se la fiecare pas. Până şi insectele erau îmblânzite în acest rai. Fluturi curioşi, albastri, auriţi, roşii îi acoperiră părul lui lung şi negru, încât capul lui părea presărat cu flori. Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor, bondarilor, fluturilor, iarba îi ajungea până la piept, măzărichea punea laţuri înflorite picioarelor... o căldură, un miros voluptos pătrundea raiul. El s-apropie de lac şi, trecându-l pe unde era vad, veni în insulă. Albinele înconjurară bâzâind pe noul şi tânărul împărat al raiului. S-apropie de peştera ce ştia că trebuie să fie pe această insulă; o găsi într-adevăr sculptată-n piatră, găsi dalta şi uneltele de sculptură, patul, un ulcior cu apă; dar bătrânul lipsea. Pe o mescioară era o foaie scrisă.

Simt că măduva mea devine pământ, că sângele meu e îngheţat şi fără cuprins ca apa, că ochii mei abia mai reflectează lumea-n care trăiesc. Mă sting Şi nu rămâne decât urciorul de lut în care au ars lumina unei vieţi bogate. Mă voi aşeza sub cascada unui pârâu; liane şi flori de apă să încunjure cu vegetaţia lor corpul meu şi să-mi străţese părul şi barba cu firele lor... şi-n palmele-mi întoarse spre izvorul etern al vieţei, soarele, *viespii să-şi zidească fagurii, cetatea lor de ceară. Râul curgând în veci proaspăt să mă dizolve şi să mă unească cu întregul naturei, dar să mă ferească de putrejune. Astfel cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul*

curgător, ca un bătrân rege din basme, adormit pe sute de ani într-o insulă fermecată.

Ieronim privi păreţii sculptaţi cu scene de amor, văzu cărţi vechi şi scrieri multe pe poliţele unui dulap răzimat de-un părete şi, mirosind apa din ulcior, văzând că ea-i răsuflată şi băhnită, presupuse că bătrânul trebuia să fi murit. Astfel el, moştenitorul firesc al acestui locaş de pace, a acestei grădini închise ca o odaie, răscoli cărţile, cari erau toate alese şi-i promiteau multă petrecere; scrierile moşneagului, în cari fiecare cugetare era un monogram al acestui cap adânc şi fericit şi a căror rezonanţă era atât de mare încât fiecare construcţie trezea o lume de cugetări şi analogii în capul tânărului. Într-adevăr, se familiariză în curând cu micul lui imperiu, era ca acasă, îngrijea de straturile grădinei şi de stupi, îmbla ca o căprioară sălbatică prin tufăriile şi ierburile insulei. Adesea în nopţile calde se culca gol pe malurile lacului, acoperit numai c-o pânză de în – ş-atunci natura întreagă, murmurul izvoarelor albe, vuirea mării, măreţia nopţii îl adânceau într-un somn atât de tare şi fericit, în care trăia doar ca o plantă, fără durere, fără vis, fără dorinţă.

VIII

În ziua-n care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei, marchizul Bianchi, muri de apoplexie în mijlocul păharelor şi a conmesenilor săi. Când ea-l văzu întins pe pat, genele încă deschise peste ochii sticloşi, gura plină de spume, ea se răzimă de bolta unei fereşti şi privi dezgustată asupra acelui cadavru care nu-şi trăise decât sie şi care, spre a-şi împlini patime cari aveau să aibă acest sfârşit, era s-o vândă pe ea, chipul de Madonă, omului pe care-l ura mai mult în lume.

Când Castelmare se prezintă, începu s-o mângâie:

– Contesă, zise el, părintele d-tale a murit şi ai rămas fără alt sprijin în lume decât mine, viitorul d-tale bărbat.

– Ba şi fără acesta, zise ea, căci d-ta ai încetat de-a fi viitorul meu bărbat – sau cel puţin anul meu de doliu au depărtat această fericită perspectivă. Vei bate iar la uşa mea după un an.

Castelmare ieşi nemulţămit, aruncându-i o ultimă privire de ură neîmpăcată. Francesco o sfătui de-a părăsi oraşul, unde era espusă urmăririlor crudului ei adorator, şi să se retragă la o monăstire de călugăriţe în apropiere de câteva ore – unde ea se şi duse după înmormântarea tatălui ei.

Ea slăbise de grijă, sărmana copilă... despre Ieronim nu mai auzise

nimica, numai cât că barca lui Francesco, în care se pornise pe mare, se găsise sfărâmată la ţărmuri, astfel încât ea-l crezu înecat, mort de mult.

În murii liniştiţi ai monastirei ea se regăsi pe sine însăşi. Chilia ce i se dedese era cu fereasta-nspre grădină şi mare; şi adesea, trăgând zăvorul la uşă ca să nu fie supărată de intrarea nimărui, ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate ce se pierdeau în orizon, la prăvălatica grădină, frumoasă şi sălbătăcită, care-şi înrădăcinase hăţişurile şi arborii până lângă ţărm; sau alte dăţi, pierzându-se pintre aleele umbroase, ea plivea firele de iarbă de pe cărare sau se ascundea într-un boschet aproape de ţărm, în care şedea ore întregi, adâncită în dorul ei fără de speranţă.

În zile calde ea se dezbraca şi, lăsându-şi hainele-n boschet, se cobora la mare. Chip minunat, arătare de zăpadă în care tânăra delicateţă, dulcea moliciune a copilăriei era întrunită cu frumuseţa nobilă, coaptă, suavă, pronunţată a femeii. Prin transparenţa generală a unei pieliţi netede se vedeau parcă vinele viorii şi când piciorul ei atinge marea, când simte apele muindu-i corpul, surâsul său devine iar nervos şi sălbatec, cu toată copilăria ei; în luptă cu oceanul bătrân ea se simte reîntinerind, ea surâde cu gura încleştată de energie şi se lasă îmbrăţoşărei zgomotoase ale oceanului, tăind din când în când cu braţele albe undele albastre, înotând când pe-o coastă, când pe spate, tologindu-se voluptos pe patul de valuri.

Începuse a însera şi ea iar se lăsa amorului ei cu marea, iar surâdea în faţa valurilor cu acea intensivă şi dulce voluptate. Îşi golise gâtul ei de ninsoare, îşi despletise părul pe umerii rotunzi şi pe sânii crescuţi în sete de amor, până rămase goală şi frumoasă ca o statuă antică, având înaintea acestei din urmă avantagiul vieţei, acea pieliţă caldă, dulce, netedă care lasa urme dac-o atingeai. S-aruncă în mare şi începu să-noate, puindu-şi drept ţel de ajuns nişte stânci ce le vedea un sfert de ceas departe de ţărm.

Undele liniştite o duceau şi în curând ajunse la stâncile din mare. Ea merse-ncetinel de-a lungul lor, răzămându-şi mânile de păreţii de piatră, ajunse la o peşteră din care curgea sfâşiat şi strălucind un izvor, intră mergând de-a lungul pârâului şi deodată o panoramă cerească se deschise ochilor ei...

„D-zeule! ce rai!“ gândi ea – „voi sta aici puţin“. Ea merse-nainte prin iarba care, caldă şi mirositoare, îi gâdila corpul, s-aruncă în lacul limpede ca lacrima, a cărui apă o făcea mai să adoarmă, fugea apoi prin dumbrava de portocale, gonită de fluturi şi albine... Era nebună, ca un copil rătăcit într-o grădină fermecată de basme. În urmă, văzând că soarele se-nclinase, ea se întoarse pe calea pe care venise, iar care fu spaima ei când nu văzu nicio ieşire.

Ce să facă? Cu gândul că s-a rătăcit îşi mai primblă ochii de jur

împrejur... nicăiri o ieşire...

„Ah!“ gândi, „şi ce-ar şi fi de aş petrece o noapte în acest rai fărmăcat? Cine mă vede şi cine mă ştie?“

.....

Să făcuse noaptea. Stelele mari şi albe tremurau pe cer şi argintul lunei trecea, sfâşiind valurile transparente de nouri ce se-ncreţeau în drumu-i. Noaptea era caldă, îmbătată de mirosul snopurilor de flori; dealurile străluceau sub o pânză de neguri, apa molcomă a lacului ce-nconjura dumbrava era poleită şi, tremurând, îşi arunca din când în când undele sclipitoare spre ţărmii adormiţi. Şi-n mijlocul acestei feerii a nopţii lăsate asupra unui rai înconjurat de mare trecea Cezara ca o-nchipuire de zăpadă, cu părul ei lung de aur ce-i ajungea la călcâie... Ea mergea încet... Toate visele, toată încântarea unei aromate nopţi de vară îi cuprinsese sufletul ei virgin... ar fi plâns! Îşi aducea aminte de amantul ei şi-i părea că-i Eva-n paradis, singură cu durerea ei. Ea veni lângă lac şi văzu cărare de prund pe sub apă. Începu să treacă şi apa fugea rotind împrejurul gleznelor ei... Ea se uită l-acea dumbravă încântată... o dorinţă de fericire îi cuprinse sânul... era atât de însetată de amor ca copilul cel tânăr şi fraged, buzele ei erau uscate de dorinţa unei sărutări, cugetarea ei era împătimită ca un strat cu florile pe jumătate veştezite de arşiţă. Când ajunse în dumbravă umbra mirositoare a arborilor nalţi arunca un reflect albastru asupra pieliţei ei, încât părea o statuă de marmură în lumină viorie... Deodată ea văzu prin arbori o figură de om... gândea că-i o închipuire a ei, proiectată pe mrejele de frunze... şi acel chip luă din ce în ce conture mai clare... era *el*.

„Ah! gândi ea zâmbind, ce nebună sunt... pretutindenea el, în frumuseţea nopţii, în tăcerea dumbravelor“... El s-apropie... El credea asemenea că are-o-nchipuire aievea înaintea lui... O privi lung, se priviră lung.

Când îi luă mâna... ea ţipă.

– Cezara, strigă el, cuprinzând-o-n braţele lui... Cezara! eşti o închipuire, un vis, o umbră a nopţii zugrăvită cu zăpada luminei de lună? Sau eşti tu? tu?

Ea plângea... nu putea răspunde. Se credea nebună, credea că-i vis, ş-ar fi vrut numai ca vecinic să ţie acel vis.

– Tu eşti? *Chiar tu?* întrebă ea cu glasul înecat căci toată cugetarea ei se-mprospătase, toate visele ei reveneau splendide şi doritoare de viaţă... Ea nu se mai sătura privindu-l... şi uitase starea în care era.

.....

GENIU PUSTIU

I
TASSO-N SCOŢIA

Dumas zice că romanul a esistat totdeauna. Se poate. El e metafora vieţei. Priviţi reversul aurit a unei monede calpe, ascultaţi cântecul absurd a unei zile care n-a avut pretenţiunea de-a face mai mult zgomot în lume decât celelalte în genere, estrageţi din aste poezia ce poate esista în ele şi iată romanul.

Printr-o claie prăfuită de cărţi vechi (am o predilecţiune pentru vechituri), am dat peste un volum mai nou: Novele cu şase gravuri. Deschid şi dau de istoria unui rege al Scoţiei care era să devină prada morţii din cauza unui cap de mort îmbălsămat. Închipuiţi-vă însă că pe cine l-a pus litograful să figureze în gravuri de rege al Scoţiei? Pe Tasso! Lesne de esplicat: Economia. Am scos întradins portretul lui Tasso spre-a-l compara. Era el, trăsură cu trăsură. Ce coincidenţe bizare pe faţa pământului, îmi zisei zâmbind prin visarea mea. Putea-s-ar oare întâmpla unui Tasso o istorie asemenea celeia ce-o citeam?...

Uitasem însă că tot ce nu e posibil obiectiv e cu putinţă în mintea noastră şi că, în urmă, toate câte vedem, auzim, cugetăm, judecăm nu sunt decât creaţiuni prea arbitrare a propriei noastre subiectivităţi, iar nu lucruri reale. Viaţa-i vis.

Era o noapte tristă. Ploaia cădea mărunt pe stradele nepavate ale Bucureştilor, ce se trăgeau strâmte şi noroioase prin noianul de case mici şi rău zidite din cari constă partea cea mai mare a aşa-numitei capitale a României. Tropăiai prin bălţile de noroi ce te împroşcau cu apa lor cea hleioasă îndată ce aveai cutezarea de-a pune piciorul c-un pas înainte. De prin cârciumi şi prăvălii pătrundea prin ferestrele mari şi nespălate o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Din când în când treceai pe lângă vro fereastră cu perdelele roşii, unde în semiîntuneric se zărea câte o femeie... Pe ici, pe colea vedeam pe câte-un romanţios ce trecea fluierând sau câte-un om beat, care-ndată ce chiuia răguşit lângă ferestrele prostituţiunei, femeia spoită ce sta în sticlă aprindea un chibrit spre a-şi arăta faţa sa unsă din gros şi sânul său veşted şi gol – poate ultimul mijloc de-a sufoca dorinţi murdare în piepturi stârpite şi pustiite de corupţiune şi beţie. Beţivul intra, semiîntunericul devenea întuneric şi amurgul gândirilor se prefăcea într-o miază-noapte de plumb

când gândeam că şi acela se numeşte om, şi aceea femeie. Trebuie să scuzi, trei sferturi ale lumei e aşa, şi dintr-al patrulea – Dumnezeul[e], ce puţine-s caracterele acelea care merită a se numi omeneşti.

Prin uşa unei cârciumi deschise auzii ţârlâiturile unor coarde false, pe cari le schingiuia sub arcuşul său cel aspru şi cu degetele-i uscate un biet copil de ţigan, şi-n preajma lui sărea de rumpea pământul o muiere-n doi peri şi un ţigan rupt şi lung, cu picioarele goale băgate în nişte papuci largi şi umpluţi cu paie. O veselie grotescă, urâtă se desemna pe feţele amândorora.

Alături era o cafenea. Ploaia şi frigul ce mă pătrunsese mă siliră să intru-n ea. Mirosul tutunului, eternul trictrac a jucătorilor de domino făcea un efect deosebit asupra simţurilor mele ameţite de ploaie şi de frig. Orologiul, fidel interpret al bătrânului timp, sună de 12 ori în limba sa metalică, spre-a da lumei, ce nu-l asculta, sama că se scursese şi a 12 oră a miezului nopţii. P-ici, pe colea pe lângă mese se zăreau câte-o grupă de jucători de cărţi cu părul în dezordine, ţinând cărţile într-o mână ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, tăcuţi, cu ochii fixi, mişcându-şi şi muşcându-şi buzele făr-a zice o vorbă şi trăgând din când în când cu sorbituri zgomotoase câte-o gură din cafeaua sau berea ce li sta dinainte... semn de triumf!

Un june aplecat asupra unui biliard scria cu creta pe pănura verde vorba Ilma. Cugetam că e din viţa lui Arpad şi că şi-o fi scoţând din rezervoriul memoriei sale vrun dulce nume de iubită sau vreun ideal unguresc din romanele lui Mauriciu Jokay. Nu m-am mai ocupat mai mult de figura acestui tânăr, suspinător poate, ci am început a răsfoi, prin ziare streine, unele reviste literarii artistice etc. (Ale noastre neci nu au, neci nu vor a revedea ceva în privinţa asta.)

Junele meu se apropie de mine.

– După d-ta, mă rog, şopti el înclinându-se.

Accent curat românesc – nu e ungur.

– Poftim, zisei, întinzându-i ziariul şi surprins de interesul ce-mi insuflă îndată ce ridicai ochii.

Un om pe care-l cunoşteam fără a-l cunoaşte, una din acele figuri ce ţi se pare că ai mai văzut-o vrodată-n viaţă, fără s-o fi văzut neciodată, fenomen ce se poate esplica numai prin presupunerea unei afinităţi sufleteşti. Începui a-l observa cu comoditate. Era frumos, d-o frumuseţe demonică. Asupra feţei sale palide, musculoase, espresive, se ridica o frunte senină şi rece ca cugetarea unui filosof. Iar asupra frunţei se zburlea cu o genialitate sălbatecă părul său negru-strălucit, ce cădea pe nişte umeri compacţi şi bine făcuţi. Ochii săi mari, caprii, ardeau ca un foc negru sub

nişte mari sprâncene stufoase şi îmbinate, iar buzele strâns lipite, vinete, erau de-o asprime rară. Ai fi crezut că e un poet ateu, unul din acei îngeri căzuţi, un Satan, nu cum şi-l închipuiesc pictorii: zbârcit, hidos, urâcios, ci un Satan frumos, de-o frumuseţe strălucită, un Satan mândru de cădere, pe-a cărui frunte Dumnezeu a scris geniul, şi iadul îndărătnicia, un Satan dumnezeiesc care, trezit în ceri, a sorbit din lumina cea mai sântă, şi-a îmbătat ochii cu idealele cele mai sublime, şi-a muiat sufletul în visurile cele mai dragi, pentru ca în urmă, căzut pe pământ, să nu-i rămână decât decepţiunea şi tristeţea, gravată în jurul buzelor, că nu mai e în ceri. Repedea îmflare a nărilor şi vioaia sclipire a ochilor lui semnala o inimă din cele nebune, un caracter pasionat. Talia sa subţire, fină, şi mâna sa albă cu degete lungi şi aristocrate sămăna cu toate astea a avea o putere de fier. Toată espresiunea în sine era d-o putere generoasă, deşi infernală.

Luă un ziari românesc. La pagina anunţurilor citi cu o semivoce sarcastică: Opera italiană... Ughenoţii.

– Ai vrea să fie română? zisei indiferent.

– Se-nţelege. N-am putea avea o muzică... mai dulce şi mai frumoasă ca cea italiană?

– Nu eşti venit de mult.

– Nu.

– Înţeleg, zisei.

– De ce?

– Oamenii noştri, zic eu, sunt de-un cosmopolitism sec, amar, sceptic – ba şi mai mult: au frumosul obicei de-a iubi orice-i străin, de-a urî tot ce-i românesc. Noi am rupt-o cu trecutul fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de-a privi şi a cugeta; căci altfel n-am putea trece în ochii Europei de naţiune civilizată.

– Şi... oare sunteţi aceea de ce vreţi să treceţi?

– Hm... nu eşti de aici... cum se vede.

– Nu.

– A... altceva... Ei bine, s-o ştii de la mine că nimeni nu caută aicea de-a fi aceea de ce trece. Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria, literaţi şi jurnalişti ce nu ştiu a scrie, actori ce nu ştiu a juca, miniştri ce nu ştiu a guverna, financieri ce nu ştiu a calcula, şi de aceea atâta hârtie mâzgălită fără neciun folos, de-aceea atâtea ţipete bestiale care împlu atmosfera teatrului, de-aceea atâtea schimbări de ministeriu, de-aceea atâtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot esistenţa lui Dumnezeu, decât suflete înamorate în limba şi datinele strămoşilor lor, decât inimi care să iubească caracteristica cea espresivă a poporului nostru, minţi ocupate cu cestiunile de viaţă ale acestui popor, căruia îi scriem pe spete toate

fantasmagoriile falsei noastre civilizaţiuni. Divorţul... adulteriul îmblă cu feţele bolnăvicioase, spoite din gros, măşti vie, pe stradele noastre: zâmbind femeilor le stârpeşte, zâmbind bărbaţilor îi usucă şi cu toate astea noi le dăm serbări şi le sacrificăm nopţile iernelor noastre, ne cheltuim tinereţea, care-ar trebui să aparţină lucrului spre realizarea acelor ideale spre care ţinteşte omenirea toată, şi familiei... Femeia poporului nostru nu lucrează... *are cu ce trăi*; bărbatul nu lucrează, căci n-are la ce lucra – toate fabricele din lume concură cu mizerabila sa meserie. Cât despre inteligenţa noastră – o generaţiune de amploiaţi... oameni cari calculează cam peste câţi ani or veni ei la putere... inteligenţă falsă, care cunoaşte mai bine istoria Franţei decât pe-aceea a României, fii unor oameni veniţi din toate înghiurile pământului, căci adevăraţii copii de român încă n-au ajuns să înveţe carte... oameni în fine cari au făptură şi caracter de la taţii greci, bulgari şi numai numele de la mumă – de la dizgraţiata România. Şi încă dacă şi-ar [fi] câştigat prin ceva dreptul de-a se numi români; dar nu. Ei îşi urăsc ţara lor mai rău şi mai cumplit decât streinii. O privesc ca un exil, ca o supărătoare condiţiune a esistenţei lor... ei sunt... cum o spun înşii, români de naştere, francezi în inimă – şi dacă Franţa le-ar procura semidocţilor noştri avantagele pe cari li l[e] dă nefericita lor patrie, ei ar fi emigrat de mult... cu toţii!

Pre legea mea, urmai, ştergându-mi sudoarea, arată-mi un om care să scrie romanul Mizeriilor acestei generaţiuni, şi acel om va cădea ca o bombă în mijlocul pustiitei noastre inteligenţe, va fi un semizeu pentru mine, un mântuitor, poate, pentru ţara lui.

– Schimbaţi opiniunea publică, daţi-i o altă direcţiune, răscoliţi geniul naţional – spiritul propriu şi caracteristic al poporului din adâncurile în care doarme, faceţi o uriaşă re-acţiune morală, o revoluţiune de idei, în care ideea *românesc* să fie mai mare decât uman, genial, frumos, în fine, fiţi români, români şi iar români, zise el încet şi răguşit.

– Cine s-o facă asta? Nu sunt toţi astfel? Nu sunt toţi numai receptivi – francezi, italieni, spanioli, tot – numai români nu?

– O! nu trebuie oameni mulţi pentru asta... Spiritul public este fapta puţinor oameni. O singură frunte unsă cu mirul lui Dumnezeu e în stare să forme din oceanul cugetărilor omeneşti o singură volbură gigantică, care să se-nalţe din fundul abisului mărei până sus în nourii gânditori din ceriul luceafărului ce se numeşte geniu... Arătaţi-le iasma viitorului şi se vor sperja de el... Arătaţi-le unde-ar ajunge de-ar urma tot astfel şi se vor întoarce... Dar în fine – adaose el c-un surâs sceptic – de ce să cercăm noi a rădica generaţiunea cu umărul? Tot ce se-ntâmplă pe lume rezultă. De-o fi ca ei să se stingă, se vor stinge şi cu noi şi fără de noi – de nu, nu.

Cosmopolit? adaose el încet, hm! cosmopolit sunt şi eu; aş vrea ca

omenirea să fie ca prisma, una singură, strălucită, pătrunsă de lumină, care are însă atâtea colori. O prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanţe. Naţiunile nu sunt decât nuanţele prismatice ale Omenirei, şi deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de esplicabilă cum putem esplica din împrejurări asemenea*1 diferenţa dintre individ şi individ. Faceţi ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează şi fără care ele ar fi pierdute în nimicul neesistenţei, căci în întunericul nedreptăţii şi a barbariei toate naţiunile îşi sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate; ci când Lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice. Sufletul omului e ca un val – sufletul unei naţiuni ca un ocean. Când vântul cu aripi turburi şi noaptea cu aeru-i brun şi cu nourii suri domneşte asupra mării şi a valurilor ei – ea doarme monotonă şi întunecată în fundul ei care murmură fără înţeles; pe când dacă, în senina şi albastra împărăţie a cerului înfloreşte Lumina ca o floare de foc, fiecare val reflectă în fruntea sa un soare, iar marea împrumută de la cer coloarea sa, seninul geniului său, şi le reflectă în visul său cel adânc şi luciu. Când naţiunea e-n întunerec, ea doarme-n adâncimile geniului şi-a puterilor sale neştiute şi tace, iar când Libertatea, civilizaţiunea plutesc asupră-i, oamenii superiori se ridică spre a-l reflecta în frunţile lor şi a-l arunca apoi în raze lungi adâncimilor poporului, astfel încât în sânul mării întregi se face o zi senină, se răsfrânge în adâncul ei cerul. Poeţii, filosofii unei naţiuni presupun în cântec şi cuget înălţimile cerului şi le comunică naţiunilor respective. Dar sunt nouri cari, întunecând ceriul, întunecă pământul. O, nourii – regi ai pământului vor mâna totdeuna tunetele lor – rezbele asupra popoarălor de valuri; cu toate că acei nori nu sunt alta decât însuşi respirarea gheţoasă şi întunecată a valurilor nenorocite. Nourii tună, fulgeră şi acopăr cu o perdea de fier Soarele aurit, şi până ce vor fi ei tirani asupra frunţilor de valuri, până ce întunericul ce-l aruncă ei prin umbra lor cea mare va pătrunde sufletul adânc al mării c-o noapte rece şi tăcută, până atuncea Lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită.

Cei mai nalţi şi mai veninoşi nori sunt monarhii.

Cei după ei, asemenea de veninoşi, sunt diplomaţii.

Trăsnetele lor cu care ruină, seacă, ucid popoară întregi sunt rezbelele.

Sfărâmaţi monarhii! Nimiciţi servii lor cei mai linşi, diplomaţii; desfiinţaţi rezbelul şi nu chemaţi certele popoarălor decât înaintea Tribunalului popoarălor şi atunci Cosmopolitismul cel mai fericit va încălzi pământul cu razele sale de pace şi de bine.

Judecata acestui june – cam bizară – mă interesă mult şi sorbeam, ca să zic aşa, vorbele şoptite de buzele sale subţiri şi palide. Faţa sa devenea

din ce în ce mai profundă şi mai espresivă şi luă un aspect fantastic. Mă lăsam târât de râul lin al cugetărilor sale într-o nemarginе de vise.

– Nu crede, zise, că cosmopolitismul cum îl voi eu nu-şi are adepţii săi fierbinţi. Deodată cu aceste vorbe, el scoase din buzunariul de pe piept al gherocului un mic jurnal litografiat în nordul Germaniei. Ieşit dintr-o litografie secretă de sub mâna unor juni apostoli ai Libertăţei adevărate, ai Cosmopolitismului celui mai posibil şi celui mai egalitar, acest ziar era interpretul unor idei demne, frumoase, tinere. El chema popoarăle la o alianţă sacră contra tiranilor celor răi ai pământului, la esilarea din regula lumei a maiestăţilor meschine, a diplomaţilor gâzi a opiniunei zilei, a rezbelului, în care se varsă atâta sânge din inima cea sântă a popoarălor.

Vis frumos care-a început a fi al lumei întregi, vis care, devenit convincţiune, nu va desfiinţa pe-o cale pacifică şi nepătată de sânge numai capetele cu coroane tiranice, ci şi popoarăle ce tiraniză asupra altora!

Bătu o oră. Atunci el se sculă repede, îşi băgă ziarul litografiat în buzunari şi-mi întinse dreapta, pe când cu stânga-şi puse pălăria-n cap.

– Mă numesc Toma Nour... D-ta?

Îi spusei numele meu. După aceea ieşi, lăsând să-mi vâjie prin cap ideea de a-l [face] eroul unei nuvele.

Întorcându-mă acasă, tocmai când aprind chibritul ca să dau foc la lampă, văd într-o lumină dubioasă cartea de nuvele cu cele 6 gravuri. Chibritul se stinse şi rămăsei în întuneric.

– Uite, zisei, oare nu voi găsi în acest om un Tasso, să-l studiu mai de-aproape? Întunericul din jurul meu era metafora acelui nume: Toma Nour.

II

După ce-mi propusesem să-nmărmuresc figura sa cea frumoasă în vro novelă a mea, a[m] căutat negreşit să fac cu el o cunoştinţă mai de aproape.

L-am văzut în urmă de mai multe ori şi, fiindcă o atracţiune instinctivă mă fermeca înspre el, de aceea i-am propus să mă viziteze. Căpătasem în el un amic, care nu mă vizita decât ca să mă certe, care nu se purta decât în [haine] negre, care râdea zile întregi cu un râs de netot în societatea oamenilor, pentru ca să plângă acasă, care ura oamenii şi era răutăcios ca o babă, numai ca să nu placă unei lumi ce nu-i plăcea lui.

El nu-mi făcuse încă neciodată invitarea ca să-l vizitez. În fine, într-o zi îmi făcu această nespusă onoare. M-am dus la el. Locuia într-o cameră naltă, spaţioasă şi goală. În colţurile tavanului paia[n]jenii îşi esersau pacifica şi tăcuta lor industrie, într-un colţ al casei, la pământ, dormeau una

peste alta vro câteva sute de cărţi, visând fiecare din ele ceea ce coprindea, în alt colţ al casei un pat de lemn c-o saltea de paie, c-o plapumă roşie şi-nainte[a] patului o masă murdară, cu suprafaţa ilustrată de litere mari latine şi gotice ieşite de sub bricegelul vreunui ştrengar de copil. Pe masă, hârtii, versuri, ziare rupte şi întregi, broşuri efemere ce se împart gratis, în fine, totul un abracadabra fără înţeles şi fără scop.

Dar asupra cărţilor culcate-n colţ era aninat în cui bustul în mărime naturală, lucrat în ulei, a unui copil ca de vro optsprezece [ani], cu păr negru şi lung, cu buzele supţiri şi roze, cu faţa albă ca marmura şi cu nişte ochi albastri mari, sub mari sprâncene şi lungi gene negre. Ochii cei albastri ai copilului erau aşa de străluciţi, de-un colorit atât de senin, încât păreau că privesc cu inocenţa, cu dulceaţa lor mai femeiască asupra spectatorului ce privea în ei. Era o adevărată operă de artă. Cu toate că acel portret înfăţişa un chip îmbrăcat bărbăteşte, însă mânele cele fine, dulci, mici, albe, trăsurile feţei de-o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de-o adâncime nespusă, fruntea arcată şi *mai* mică, părul undoind cam pre lung te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.

– Cine e femeia asta? zic eu lui Toma, care sta tologit pe plapuma lui cea roşie.

– A, femeie!... râse el. Tot femei visaţi. Ţi-o jur pe omenia mea că a fost bărbat ca tine şi ca mine.

– Cu toate astea aceşti ochi...

– Aceşti ochi?... O! dacă-ai fi văzut tu aceşti ochi vrodată-n viaţa ta, ţi s-ar fi părut că-i revezi în fiece stea vânătă a dimineţei, în fiece undă albastră a mării, în fine, [în fie]ce geană azurie ivită pin nori. Cât era de frumos acest copil şi ce tânăr a murit. A fost un amic, poate singurul adevărat ce l-am avut, care m-a iubit cu dezinteresare, care a murit pentru mine; şi dacă mâna mea diletantă în pictură a putut să reproducă ochii ce ţi se par încă frumoşi, poţi să-ţi închipuieşti ce frumoşi trebuia să fie ei. Frumoşi a-nmărmurit în sufletul meu întunecos, rece, nebun, precum ar rămânea pin nouri pe bolta cea brună a nopţii două... numai două stele vinete. Tu, iubitule, mi se pare că ai să devii foiletonistul vreunui ziari... După ce voi muri îţi voi testa într-o broşurică romanul vieţei mele şi vei face din lungii, din obosiţii mei ani, trişti, monotoni şi plânşi, o oră de lectură pentru vrun cutreierător de cafenele, pentru vrun tânăr romanţios sau pentru vro fată afectată, care nu mai are ce pierde, care nu mai poate iubi şi care învaţă din romane cum să-şi facă epistolele de amor.

– O!... voi cari pozaţi ca eroii leşinânzi a romancierilor francezi, voi cari iubiţi ca sentimentalii germani, răspunsei eu, voi cari mâncaţi cu toate astea ca englezii materialişti, voi trăiţi mult, şi te-ncredinţez eu, iubitule, că

tu, cu toată afecţiunea ta, cu toată faţa ta de-un eroism palid, ai să trăieşti mai mult decât mine. Pe ce ne prindem?

– Pe ce ţi-am spus, replică Toma, pe biografiile noastre scrise în formă de nuvele. De-oi muri eu înainte, ţi-o las pe-a mea, de-i muri tu, moştenesc eu pe-a ta, şi-atâta-i tot.

Într-o noapte venisem la Toma. Luna strălucea afară şi în casă nu era lumânare. Toma sta visând pe patul lui şi fumând în lungi sorbituri din un ciubuc lung, şi focul din lulea ardea prin întunericul odaiei ca un ochi de foc roşu ce-ar sclipi pin noapte. Eu stam lângă fereastra deschisă şi priveam visând în faţa cea palidă a lunei. În faţa locuinţei lui Toma era un mândru palat a unuia din... aşa[-zişii] aristocraţi ai noştri... Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus auzii, prin aerul nopţii, tremurând notele dulci a unui piano şi un tânăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară, profumată, fantastică. Îmi închisei ochii, pentru ca să visez în libertate. Mi se păru atunci că sunt într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, dasupra căruia licărea o lună fantastică şi palidă ca faţa unei vergine murinde. E miază-noapte... Pustiul tace... aerul e mort şi numai suflarea mea e vie, numai ochiul meu e viu pentru ca să vadă pe-un nor de argint în naltul ceriului un înger alb, îngenuncheat, cu mânile unite, care cântă o rugăciune divină, adâncă, tremurătoare: rugăciunea unei vergine. Întredeschisei ochii şi văzui prin fereastra arcată şi deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată-ntr-o haină albă, înfiorând cu degetele ei subţiri, lungi, albe, clapele unui piano sonor şi acompaniind ţipetele uşoare a unor note dumnezeieşti cu glas[ul] ei dulce, moale şi încet. Părea că geniul divinului brit Shakespeare espirase asupra pământului un nou înger lunatec, o nouă Ophelia. Am închis iar ochii, astfel încât, recăzut iar în pustiul cel lung, palatul cel alb se confunda cu nourul de argint, iar juna fată albă cu îngerul în genunchi. Apoi, strângând [ochii] silit şi tare, am învăscut visul meu în întuneric, n-am mai văzut nimica, ci auzeam dispărând ca o suvenire întunecată: rugăciunea unei vergine.

Muzica încetase de mult şi, cu totul în prada impresiunei ei, ţineam încă ochii strâns închişi. Când mă deşteptai din reveria mea, fereastra susă a palatului era închisă, în salon întuneric, şi sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei. Aerul era blond şi văratec, iar razele lunei, pătrunzând în camera lui Toma, izbeau faţa sa, cu care era el culcat în sus. Ea era mai palidă decât altă dată şi mi se părea că două raze ale lunei aureau două mici lăcrimioare pătrunse din ochii lui închişi.

– Plângi? zisei încet şi mişcat şi eu, căci sufletul meu era plin de lacrimi.

– Iubit de-un asemenea înger, fără să-l poţi iubi, şopti el încet, cu o

voce seacă şi amară.

– Ce ai? zic eu.

– Ce am? răspunse Toma. O! dacă-ai cunoaşte tu cât de puţin sufletul meu acesta, te-ai înfiora – nu ştii, nu-ţi poţi imagina cât e de pustiu, cât e de deşert în el, e întocmai ca gândirea idioată şi stearpă a unui om a cărui urechi sunt surde ca lutul, a cărui gură e mută ca pământul, a cărui ochi sunt orbi ca piatra. Nu mai simt nimic, şi când mai pot stoarce o lacrimă din ochii miei mă simt ferice. Ai văzut acel înger închinându-se Dumnezeului său – ei bine, acel înger iubeşte c-un amor lumesc pe un demon rece, palid, cu inima de bronz, pe mine. Şi eu... eu n-o pot iubi. Stele-n ceri, amoruri pe pământ, numai în noaptea mea necio stea, numai în sufletul meu... neciun amor. Câteodată numai aud bătăile pustiitului meu suflet, câteodată suflarea mi se curmă-n piept, ca vântul ce se curmă prin ruinele zdrobite de munţii anilor... câteodată mai simt şi eu!... O, atunci îmi place să trec prin lume cu ochii închişi şi să trăiesc sau în trecut sau în viitor. Visez ca copilul ce vorbeşte pin somn, zâmbind, cu Maica Domnului, mă transport în ceri, pun aripi umerilor mei şi părăsesc pământul, pentru ca să mă dau cu totul acelor umbre divine-visuri care mă poartă din lume-n lume şi mă izbesc din gândire în gândire. Mor pentru pământ, ca să trăiesc în ceri.

O! de-aş putea iubi.

Înţelegi tu ce va să zică de-a nu *putea* iubi? A trece prin lume singur, mărginit în paşi, în ochi, să te zvârcoleşti în strâmtoarea sufletului tău celui rece, să cauţi a-l aprofunda şi vezi că e secat şi că apele sale se pierd în nisipul secăciunei soţiale, se ard de căldura unei soţietăţi de oameni ce trăiesc numai din ura unuia către celălalt.

A nu iubi nu-i nimica – a nu *putea* iubi e grozav.

Toma Nour, după ce sfârşise acest apolog al urei şi răcelei, el se sculă din pat şi începu să traverse* spaţiul cel larg al camerei sale, cu paşi mari. Lumina lunei bătea în faţa de marmură a icoanei din părete, a cărei ochi păreau că trăia[u] în noapte.

– O, Ioane! zise Toma, sărutând ochii cei de foc vânăt a icoanei, Ioane, iartă că am căzut într-un iad de ură, când tu nu-mi predicai decât un cer de amor, suflet de înger ce ai fost!

Luna s-ascunse-ntr-un nor negru de ploaie spintecat în două rânduri de lungi fulgere roşii. Casa se-ntunecă şi nu se mai văzu neci acea umbră pe perete: Ioan, neci acea umbră de marmură ce îmbla: Toma.

– Toma, zisei eu încet, eu mă duc... noapte bună. Cată să nu-nnebuneşti.

Ieşii şi mă dusei acasă la mine.

Deşi Toma rămânea acelaşi, dar eu băgam de samă că el se ruina din [zi] în zi.

În una din zile însă eu luai frumoasa deciziune de-a compune cât se va putea de serios mina mea, în sine cam mucalită şi nedemnă de-a fi funebră, şi a ţinea o oraţiune de morală şi igienă acestui om – pe care eu îl credeam că-i vun geniu pierdut. Aşa e felul meu. În visurile mele mă cred în stare de-a deveni un tiran carnivor, setos de sânge şi omor, avar de aur şi desfrânat ca un Eliogabal, când în realitate neci nu sunt în stare să mă mâniu cumsecade. Atâta timp sunt şi eu mânios pe-un om cât ţine el mânie pe mine. Ei bine, cu Toma puteam fi mai sever.

– Toma, zisei eu, te ruinezi. Pentru D-zeu, îmblă între oameni, până ce ei nu vor începe a crede că eşti nebun.

Am repetat adesea aceste vorbe, sau analoge cel puţin, mai multe zile de-a rândul, dar el nu răspundea nimica, faţa sa rămânea la imputările mele de-o amicie copilărească, rece şi impasibil[ă]. Însă într-o zi prorupse cu o voce puternică şi arzătoare, ochii săi se turburară şi răsufla mai greu.

– Taci, zise, copil ce eşti! Ce vrei?... Crezi tu or toate sufletele de pigmei ce mă-nconjor – cred ei oare că mă cunosc? Ei văd nişte membre de om, fiecare-şi croieşte câte-un interior cum îi place pentru acest biped îmbrăcat în negru şi omul lor e gata. „E un nebun“, zice cutare. „E fantast“, zice cutare. „Aşa! vrea să treacă de original“, zice un al treilea – şi toate aceste individualităţi croite pe sama mea, atribuite mie, nu au a împărţi cu mine nimic. Eu sunt ce sunt, destul că sunt altceva decât ceea ce cred ei. Lauda lor nu mă linguşeşte, pentru că ei laudă o individualitate care nu-i identică cu a mea – batjocura lor nu m-atinge, pentru că ei batjocuresc un individ pe care eu nu-l cunosc... Îi despreţuiesc pe oameni... m-am săturat de ei.

Se-nţelege că cu asta curmă şirul oricărui raţionament ce se putea naşte în mintea mea. Nu i-am mai făcut necio imputare, e în zădar să vorbeşti celuia ce nu vrea să te-asculte.

Într-o zi el plecase din Bucureşti fără măcar să-şi ia adio de la mine sau de la vrounul din cunoscuţii săi.

N-am mai auzit de el vrun an. Într-una din zile primesc o scrisoare din Copenhaga. Iat-o: *Iubitule, trimite-mi poeziile lui Alecsandri, poste-restante – sub literile Y.Y.* Ş-atâta tot.

I le-am trimis. Pe urmă am plecat la ţară, la o moşioară a părinţilor mei, unde-am petrecut o vară frumoasă, plină de poveşti şi de cântece bătrâneşti. Dar am însărcinat pe-o babă ce îngrijea de camera mea ca să primească orce scrisoare mi-ar veni în lipsă şi s-o arunce în sertarul mesei.

Cum veni toamna, zburai şi eu din câmpiile cele friguroase,

brumatece şi întinse* în camera din Bucureşti, din etagiul al treilea, caldă şi mică.

Sunt un fantast. Capul aplecat asupra mesei, îmi făceam planuri de aur, cugetam asupra acelor mistere din viaţa popoarelor, din mersul generaţiunilor care, asemenea fluxului şi refluxului mării, duc ca o teribilă consecinţă ici la înălţare, colo la cădere. Afară era un timp posomorât şi gemător ca gândirile murinzilor, ploaia vâjia bătând în ferestrele casei, focul se făcuse zgură-n sobă, lumânarea ardea palidă a stinse – şi mie mi se părea că aud şoptirea acelor moşi bătrâni cari, pe când eram mic, îmi povesteau în timp de iarnă, ţinându-mă în tremurândele lor braţe, poveşti fantastice despre zâne îmbrăcate în aur şi lumină, cari cântă senina lor viaţă în palate de cristal. Au trecut ani d-atunci – şi parc-a fost ieri – ieri pare-că-mi încâlceam degeţelele în barba lor cea albă şi ascultam la graiul lor cel înţelept şi şoptitor, la înţelepciunea trecutului, la acele veşti din bătrâni. Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia când Domni îmbracaţi în haine de aur şi samur ascultau, de pe tronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni bătrâni – poporul entuziast şi creştin undoind ca valurile mării în curtea Domniei – iară eu în mijlocul acelor capete încoronate de părul alb al înţelepciunei, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină de geniu, capul cel plin de inspiraţiune, preot durerilor şi-a bucuriilor, bardul lor. Spre a hrăni acele vise şi mai mult, am deschis vro câteva cronice vechi şi răsfoiam prin ele, când într-una găsesc o scrisoare nedesigilată încă, pe care desigur că menagera mea, primind-o de la poştă, o aruncase în cartea aceea. O desfac. Iată coprinsul ei:

Torino, în nu ştiu câte.

Omule,

Mi-ai trimis poeziile lui Alecsandri. Îţi mulţumesc. Citesc adeseori pe Emmi, *singurul lucru în lume care-mi poate stoarce lacrimi. Într-adevăr, voi ăştia cari trăiţi în lume numai pentru ca să trăiţi aveţi o idee ciudată de moarte... voi vă imaginaţi scheletul unui mort şi-i ziceţi moarte. Pentru mine e un înger drag, cu o cunună de spini, cu faţa palidă şi cu aripi negre. Un înger... îngerul visurilor mele, care are-o fizionomie cunoscută mie, singura fizionomie care purta pentru mine fericirea lumei în zâmbetul său şi melancolia pământului în lacrima ei. Acea fizionomie nu mai este. Acele buze ce surâdeau un surâs al morţii le-a închis, sau mai bine: moartea-namorată de mine a luat figura unei copile, a vizitat pământul şi mi-a răpit mai întâi inima, pentru ca, dispărând ea, s-o urmeze şi cu sufletul. Scrie-mi.*

Eu nu mai văd bine şi urechile-mi vâjâie mereu de cântecul

umbrelor ce-o să le văd peste puţin pe cealaltă lume. Îngerul meu se pune-n faţa soarelui şi în umbra negrelor sale aripi îmi întunecă din ce în ce mai mult orele, cari se vor stinge în curând. Voi muri. Scrie-mi curând, căci poate-oi mai primi încă. După ce-oi muri, vei căpăta o ciudată moştenire din partea mea. Ţine minte. Rămân al pământului cu corpul, al tău cu sufletul, cel ce-n curând nu va mai fi.

Toma Nour

O lacrimă se scurse tremurând din genile [mele] strălucitoare şi aruncai scrisoarea în foc. Ochii mei painjeniţi de lacrimi şi insomnie întrevedeau într-o sălbatecă fantasmagorie capul vânăt al acelui amic nefericit, cu creierii roşii de gândire, cu fălcile înfundate de venin şi de mizantropie, cu ochii înfundaţi şi turburi ca ochii unui nebun. Desigur murise. Deschid sertarul mesei şi iau puţinele portrete ce le aveam împrăştiate prin hârtii. Portretul lui era lipit de a lui Tasso.

Epistola stătuse de mult în cronică. Era veche.

Trecu încă o lună şi primii un pachet dintr-un mic oraş al Germaniei – reşedinţa unui rege-miniatură, rege-parodie, rege-satiră. Pachetul era c-un manuscript, manuscriptul biografiei lui Toma Nour.

Printre foi, o fâşie de hârtie cu cuvintele următoare:

Amice, N-am murit încă, însă sunt condamnat la moarte. Esecuţiunea mea va fi în curând. Locuiesc într-un palat mare – la poarta mea sunt santinele superbe – numai că e cam întunecos şi cam umed palatul meu – oamenii-i zic închisoare. Cu manuscriptul fă ce-i şti. Adio, şi la revedere pe cealaltă lume.

Toma

Iată manuscriptul:

III

Am zărit întunericul lumei sub un troian de ninsoare, adică într-una din acele colibe cari iarna nu-şi mai manifestă esistenţa lor decât prin fumul cel verde ce tremură asupră-le. Tata n-avea nimica; era unul din oamenii cei mai săraci ai cătunului nostru... Nu-mi aduc aminte de mama decât ca de-o

fiinţă palidă, un înger care mi-a descântat copilăria cu glasul ei dureros şi suferitor. Eram încă mic când, într-o zi, băgai de samă că mama nu mai vrea să-mi răspundă, căci ea adormise, galbenă, cu furca-n mână şi cu buzele ce zâmbeau abia. O gândire adâncă părea că o coprinsese; eu o trageam din când în când încet de mânică; dar ea mi se părea că nu vrea să-mi răspundă. A venit în urmă tata, oamenii a[u] întins-o pe-o masă – şi a venit satul întreg... unii din ei plângeau; eu priveam la ei, dar nu ştiam ce să cuget. Mai văzusem adeseori oameni ţepeni întinşi pe câte-un pat ce-i ziceau năsălie, purtaţi pe sus între cântece şi plâns, şi băgasem [de samă] că, de câte ori trecea o nuntă aşa de tristă pe lângă casa noastră, mamei îi curgeau din ochi lacrimi mari, dar nu ştiam de ce... Veni noaptea... Oamenii ce stau în casă se jucau d-a cărţile, dar mama sta tot întinsă, tot nemişcată, tot galbenă. A treia zi au dus-o oamenii la o casă de lemn cu o cruce deasupra – la biserică; un om bătrân cu o barbă albă, îmbrăcat în haină lungă şi văpsită fel de fel, cânta încet şi pe nas, apoi a pus-o într-o groapă, au aruncat ţărână deasupra ei de-au acoperit-o... M-am întors acasă... Nu vorbisem necio vorbă de trei zile şi minunea aceasta îmi ameţea capul meu cel mic. Nu ştiu ce simţeam, dar mă coprinsese frica grozavă că n-o să mai văd pe mama... Mă duceam de-o căutam în casă, o căutam pretutindenea... îmi părea că-i aud glasul ei cel dulce şi încet, dar pe ea n-o mai vedeam. Cum a înnoptat, m-am dus la biserică... Am văzut o movilă acolo unde pusese pe mama, şi o lumânare de ceară galbenă ardea pin noapte, ca o stea de aur prin întunericul norilor. M-am culcat pe groapă, am lipit urechea mea de ţărână. Mamă! mamă! am strigat, ieşi de-acolo şi vino acasă... Casa e pustie, zic, tata n-a venit toată ziua azi, porumbii tăi cei albi au luat câmpii... Mamă, vino, mamă! ori ia-mă şi pe mine la tine, acolo unde eşti... Ascultam; dar movila era rece, tăcută, umedă, un vânt stinse lumânarea şi întunericul cel negru coprinse sufletul meu. Mama nu venea... Lacrimile începură să-mi curgă, o mână de lemn îmi strângea inima-n piept, suspinele mă inundau şi, în glasul unei cucuvăi triste, am adormit.

Şi iată ce-am visat. De sus, sus, din acele stânci mişcătoare ce lumea li zice nori, vedeam o rază coborându-se tocmai asupra mea. Şi pe rază se scobora o femeie îmbrăcată într-o haină lungă şi albă... era maica mea... Ea mă discântă şi din pieptul meu am văzut ieşind o turturică albă ce s-a pus la mama-n braţe... Eu singur rămăsesem rece şi galben pe groapă, cum fusese mama; şi mi se părea că eu nu mai sunt eu, ci că sunt turturică... Pe braţele mamei m-am schimbat din turturică într-un copilaş alb şi frumos, cu nişte aripioare de puf de argint. Raza cea de aur se suia cu noi... am trecut printr-o noapte de nouri, prin o zi întreagă de stele, pân-am dat de-o lume de miros şi cântec, de-o grădină frumoasă deasupra stelelor. Copacii

erau cu foi de nestimate, cu flori de lumină, şi în loc de mere luceau prin crengile lor mii de stele de foc. Cărările grădinei acoperite cu nisip de argint duceau toate în mijlocul ei, unde era o masă întinsă, albă, cu lumânări de ceară ce luceau ca aurul, şi de jur împrejur sânţi în haine albe ca şi mama şi împregiurul capului lor strălucea de raze. Ei povesteau, cântau cântece de prin vremile de pe când nu era încă lume, neci oameni, şi eu îi ascultam uimit... Când deodată un întuneric rece izbi obrazul şi ochii mei ce-i deschisesem. M-am pomenit tot pe mormanul de hlei şi o ploaie amestecată cu piatră îmi izbea faţa, pe când norii cei negri ai ceriului se sfârtica în mii de bucăţi prin fulgere roşii ca focul. Clopotul cel dogit gemea bolnav în turn şi toaca se izbea de stâlpii clopotniţei.

Am fugit de pe morman, ud şi plin [de hlei], şi m-am covrigit în clopotniţă, cu dinţii clănţănind şi muiat până la piele; părul meu cel lung îmi cădea peste ochi – mânuţele mele slabe şi reci le băgăm tremurând în mânecele ude. Aşa am stat toată noaptea. Pe la cântători am început a merge cu picioarele goale prin noroi spre casă... am intrat în bordei... pe vatră lemnele se topise... şi zgura abia mai licărea... tata şedea pe un scăunaş scund şi pe faţa sa arsă şi nerasă se strecurau lacrimi de venin.

– Unde-ai fost? zise el, apucând cu blândeţe mâna mea îngheţată.

– Am fost să caut pe mama... unde-i mama?

Pieptul său se îmflă cumplit, el mă luă în braţe, mă strânse cu foc nespus şi-mi înecă faţa rece c-un noian de sărutări fierbinţi.

– Mama ta, sărace, şopti încet, mama ta?! Nu mai ai mamă...

Rămăsesem singura mângâiere a tatălui meu celui amărât. Eram lumina ochilor săi, cugetul minţei, speranţa bătrâneţelor sale. Când eram mic mă duceam la preotul cel bătrân al satului, care, ţiindu-mă pe genunchi, îmi dete primele lecţiuni în citire. O dorinţă nemărginită, o sete arzătoare de studiu se trezise în mine, care, vai, era să-mi devie fatală. De-aş fi rămas în munţii mei, să-mi fi încântat inima cu doine şi capul cu fantasmagoriile basmelor, poate că eram mai fericit.

Tata m-a dat la şcoală. Ce-oi fi învăţat nu ştiu, dar ştiu că zilele mele treceau ca o iarnă pustie, ca un vis fără înţeles.

Între copiii aceia lipsiţi, cari ascultă cu sete de pe băncile şcoalei graiul învăţăturei, între aceia cărora studiul nu li-i o silă, ci chemare, destin, în capul şi inima cărora se frământă câte puţin foc ceresc, sunt cu deosebire două clase – cu toate că amândouă au un punt în care nu diferesc: lipsa.

Numai că la unii e voluntară, la alţii e pentru că într-adevăr sunt lipsiţi. Cei dentâi auresc până şi prundul stradelor cu banii lor, până ce, rămaşi fără, beau paharul mizeriei până la drojdii, cei din urmă îl beau mereu, fără întrerupere.

Între cei patru păreţi gălbui a unei mansarde scunde şi lungăreţe, osândite de-a sta în veci nemăturată, locuiam cinci inşi în dezordinea cea mai deplină şi mai pacifică. Lângă unica fereastră stătea o masă numai cu două picioare, căci cu partea opusă să răzima de părete. Vro trei paturi, care de care mai şchioape, unul cu trei picioare, altul cu două la un capăt, iar la cellalt aşezat pe pământ, astfel încât te culcai pe el pieziş, un scaun de paie în mijloc cu o gaură gigantică, nişte sfeşnice de lut cu falnice lumânări de său, o lampă veche, cu genealogie directă de la lampele filosofilor greci, a căror studii puţeau a untdelemn, mormane de cărţi risipite pe masă, pe sub paturi, pe fereastră şi printre grinzile cele lungi şi afumate ale tavanului, ce erau de coloarea cea mohorâtă-roşie [a] lemnului pârlit. Pe paturi erau saltele de paie şi cergi de lână, la pământ o rogojină, pe care se tologeau colegii mei şi jucau cărţi, fumând din nişte lulele puturoase un tutun ce făcea nesuferită atmosfera, ş-aşa atât de mărginită a mansardei. Eram cu toţii în vârsta aceea în care urli arii din opere, declami pasage din autorii clasici, faci poezii de amor, vrei să treci de ştrengar şi de viţios, îţi închipuieşti aşa de mult despre mustăcioara d-tale, eşti convins că zâmbetul d-tale e fermecător şi ochiul săgetător – în fine, în vârsta cea pedantă şi nesuferită căreia nu ştii ce nume să-i dai. Pe când colegii jucau cărţi, râdeau, beau şi povesteau anecdote care de care mai frivole şi mai de râs, de Pepelea, de ţigani, de popi, eu îmi mânam viaţa cu capul aşezat între mâni, cu coatele răzimate de marginea mesei, neascultând la ei şi citind romanţe fioroase şi fantastice cari-mi iritau creierii. Între mulţimea de colegi era cu deosebire unul de-o frumuseţe femeiască. Palid, delicat, era cu toate astea capul tuturor esceselor de student. La beţie el bea îndoit cât orişicare din noi, numai că pe când ceilalţi cădeau în toate lăturile şi nu ştiau ce vorbesc, chiuiau şi se sărutau ca şi când ar fi amanţi – el singur sta în mijlocul lor senin, surâzând, şi singurul semn că beuse era că paloarea sa obicinuită se colora c-un gingaş rozat – ca acel al ofticei. Eu de felul meu nu puteam bea, dar într-adevăr că trebuia să mă mir de acel copil, acel înger cu păr negru* şi lung, cu ochii de-un albastru aşa de strălucit şi de adânc, cu faţa aşa de palidă, aşa de delicată, asupra căruia însă vinul nu producea neciun efect. El era sărac de feli, însă se părea că-i păsa aşa de puţin de sărăcia lui. Totdeuna vesel, totdeuna plin de glume şi noutăţi, însă totdeuna rupt şi fără bani, el era o individualitate care neci nu avea cunoştinţa de sine, care nu numai că nu ştia, dar neci că voia să ştie la ce trăieşte. Mie-mi părea cu toate astea că această veselie era silită, că aceste râsuri adeseori nenatural de nemăsurate şi nebuneşti nu erau decât trista şi desperata prefăcătorie a unui suflet rupt de durere.

Într-o friguroasă miazănoapte de iarnă – eu citeam, ceilalţi colegi

dormeau horăind care-ncotro – bate cineva la uşă.

– Intră! strig.

Într-o mantă ce părea [a] nu mai putea susţine lupta cu vântul, intră tânărul şi palidul meu amic, dar paloarea sa era mai adâncă, era vânătă, buzele seci şi strânse, râsul amar şi peste măsură silit, ochii turburi, părul său negru într-o dezordine cumplită.

– Ioane, strig eu, ce ai?

I-apuc mâna şi mă uit fix în ochii lui.

– Nimic, zise el râzând, nimica!... ea moare.

– Cine moare, pentru Dumnezeu?

– Ea! zise el şi, strângându-mă la el, apăsându-mi capul de pieptul său, cu nişte sughiţuri disperate – vino, zise, vino cu mine... te rog!

Mi-aruncai o haină mai caldă şi ieşii cu el. Era ger. Paşii noştri trosneau pe zăpada îngheţată – şi noi zburam alături pe stradele oraşului: eu învelit şi cu faţa înfundată în manta, el, ţiind faţa în dreptul zapadei ce izbea ca acele, rece. Sufla un vânt cumplit. Din când în când treceam pe lângă o lampă... Când priveam în faţa sa aşa de albă ca [a] unui mort, îmi părea că merg alături cu o umbră, cu un om ce murise de mult, astfel încât îmi venea să mă mir cum eu, viu, puteam să însoţesc pe* acest mort şi unde mă duceam cu această fantasmă palidă, sceptică, lungă. Aspectul fantastic a figurei sale, paşii săi ce abia atingeau pământul, ochii săi fixi, mantaua sa lungă şi ruptă ce ajungea mai până la picioare şi încă ăst fel cum mergea mut alături cu mine, mă-nfioram eu singur gândind că am a face c-o fiinţă ce nu este, gândeam că visez şi că nu e decât o înfricoşată fantasmă din visul unei nopţi de iarnă. Ieşirăm din oraş. Câmpia lungă şi lată acoperită cu zăpadă de argint în care se oglindea luna palidă... era o arie albă întinsă... noaptea de iarnă fantastică, plină de un aer de argint, în toată frumuseţea sa rece, câmpia de zăpadă, p-ici, pe colo câte-un tufiş nins, o momâie, o fantasmă de argint pe un câmp de argint, iată tot. Noi luarăm câmpul de-a curmezişul. Departe, la un capăt al câmpului, se zărea printre arbori desfrunziţi, în mijlocul unei grădini, o lumină ce părea că iesă dintr-o fereastră şi s-auzea lătratul amorţit al unui câne.

Am grăbit şi mai mult paşii noştri, până ce-am putut distinge pin ninsoarea generală o casă în mijlocul unei grădini. Am sărit amândoi gardul, ce se scutură de ninsoare, şi ne-am îndreptat înspre fereastra luminată. Apropiindu-ne, el m-a rugat să mă plec ca să se poată sui şi apuca de cercevelele geamurilor; sări pe spatele mele îndoite, de-aicea pe marginea temeliei, şi se uită înăuntru. Eu mă urcai după el.

Camera era mobilată sărac, scaunele de lemn, patul nelustruit, într-un colţ un piano. Pe-un scaun şedea un bătrân, pe pat zăcea o fată cu ochii

jumătate închişi, lângă piano şedea altă fată.

Cea care zăcea pe pat era d-o frumuseţe rară. Părul blond bătea în cenuşiu – faţa sa albă ca bruma, ochii săi mai negri decât mura sub nişte gene lungi, blonde, şi sp[r]âncene subţiri, trase şi îmbinate. Buzele ei tremurau o rugăciune, ochii săi se întredeschideau din când în când, tâmplele sale băteau încet. Un braţ de-o albeţe vergină ca cea mai curată marmură spânzura în josul patului, pe când mâna cealaltă zăcea pe inima ei.

Bătrânul şedea pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa pleşuvă şi încongiurată de câţiva peri albi ca argintul în lumină era norată de durere, ochii săi roşii de bătrâneţe şi de coloare turbure erau plini de lacrimi, capul său palid, pe jumătate mort, tremura convulsiv şi braţele sale spânzurau de-a lungul sprijoanelor scaunului.

Fata de lângă scaun era un înger-trandafiriu. Şezând în faţa pianului, mânele repozau ţepene pe clape, spatele răzimate de speteaza scaunului şi capul spânzurat, cu faţa sus, asupra spetezei. Faţa ei privea drept în ceri, lacrimele ei rămâneau în ochi, căci faţa ei sta orizontal. Faţa era palidă şi durerea ei – o durere sublimă.

Însuşi aerul camerei era mort şi trist, flacăra luminei tremura ca suflată de-un spirit nevăzut. Era toţi muţi ca morţi, privirea bătrânului devenise fixă şi disperată, când deodată mânele celei de lângă piano se mişcară. Electric inspirate, zburau ca nevăzute asupra clapelor, aerul se auri de note divine, cereşti: bătrânul se plecă ca pentru a îngenunchea, ochii murindei se deschiseră şi ea începu să cânte. Cântecul unei murinde. Notele zburau când puternic, când încet, abia auzite, ca suspinele arpelor îngereşti – era unul din acele cântece superbe a acelui maestro divin în ţipetele sale, Palestrina. Murinda cânta... dar ce fel! Un timbru ca a unui clopot de argint... Cântecul pianului se stingea sub degetele uneia – cântecul pe buzele celeilalte se stingea şi el – murinda, ce se ridicase pe cotul mânei drepte, recădea, încet, încet, cu capul în perini, cântecul se stinse, buzele amuţiră şi deveniră vinete, ochii se turburară şi apoi se închiseră pentru totdeuna. Lumina asfinţi!

– Sofia! strigă Ioan, căzând pe spate de la fereastră în zăpadă.

Sării jos.

Îl învălii în manta şi, cum era înţepenit de leşin şi ger, îl luai de-a umere. Era uşor ca o fată. Sării cu el gardul şi traversai cu el câmpia cea ninsă, asemenea unui fur de morţi. Aproape de oraş îl pusei jos la pământ, am început să-l frec cu zăpadă şi să suflu cu suflarea mea îngheţată asupra feţei de-o paloare ce în lumina lunei părea de argint. Faţa sa trasă îmi păru că se mişcă.

– Ioane! zic, scoală, hai acasă.

El îşi întoarse, culcat fiind, ochii spre casa unde fusesem. Lumina era stinsă.

– N-am fost noi acolo? zise el rătăcit, arătând cu mâna spre direcţiunea casei.

– Nu! Noi abia ieşisem din oraş, şi tu ai căzut aicea fără simţiri.

– Vasăzică am visat? zise el râzând nebuneşte, ştiam eu c-am visat! Nu se putea altfel... nu se poate.

Vocea sa era frântă, plângeroasă şi amorţită de durere.

– Hai acasă – răceşti!

– Tu n-ai auzit acea muzică divină, acel înger murind, acel bătrân disperat, n-ai văzut nimic?

– Dar, pentru Dumnezeu, ce vrei tu cu bătrânul tău şi cu îngerul tău murind? Ce vrei să fi văzut eu aici în câmp, când n-am fost nicăiri ca să putem vedea ceva din câte zici tu.

– Bine zici! Sunt nebun! Am visat. Aide-acasă. Lumina la ei nu arde... ei dorm... ei dorm duşi... vasăzică sunt liniştiţi, de vreme ce dorm şi lumina-i stinsă... vasăzică ea nu moare... din contra, e speranţă să se-nsănătoşeze de vreme ce doarme.

– Capul tău e ud, zic eu, căci, fierbinte fiind, s-a topit zăpada pe fruntea [ta].

Cu vorbele astea mi-am luat căciula mea de blană din cap şi i-am pus-o lui, apăsându-i-o peste ochi, căci băgasem de samă că lumina se reaprinsese. Apoi, apucându-l cu amândouă mânile de subsuori, îl ridicai, îl apucai strâns de-un braţ şi-ncepui s-alerg iute cu el până ce intrarăm în stradele oraşului... astfel încât, ameţit, orbit şi dus cu sila, în apatia lui nu se mai uitase înapoi.

Venirăm acasă. Ochii săi erau turburi, însă faţa luase iar aparinţa de linişte ce-i era obicinuită. Lampa pe masă o lăsasem aprinsă şi fumega pe stinse.

– O, D-zeul meu, aş vrea să nu dorm şi cu toate astea mi-e somn! mi-e somn! [zise Ioan] aruncându-se pe pat.

Ca la toţi degeraţii, îi era somn şi lui; şi fiindcă somnul era, după părerea mea, singurul remediu ce putea să aline o stare ca acea în care se afla el, l-am lăsat să se culce şi eu am început să mă primblu disculţ, ca să nu fac zgomot, de-a lungul camerei. Cam înspre ziuă îmi veni somn şi mie şi mă trântii lângă unul din camerazii mei. A doua zi, când m-am sculat, era ziua-n amiaza mare. El se sculase şi plecase de mult.

A treia zi, pe când se-nsera, Ioan intră trist, rece, însă liniştit în casă.

– Ea a murit, zise el. Vino.

Mă luă de braţ pe stradă. Sara era rece, stradele-pustii, când văzui luminându-se într-un colţ depărtat patru oameni ce duceau un sicriu negru de brad, cărora le urma un preot în pas repede şi după ei – ca şi când durerea ar fi fost repede – urma într-acelaşi pas un bătrân într-o manta sură, lungă şi veche şi o fată îmbrăcată sărac. Ne apropiarăm de convoi, ce mergea repede spre cimitiri. Intrarăm, prin crucile şi mormintele ninse, lângă o galbenă groapă săpată din nou, astfel încât din fundul ei ieşea încă un uşure abur de căldura pământului, pe când bulgării prinsese brumă. O-nmormântare într-o sară de iarnă. Cioclul îşi răzimase bărbia unei feţe adânci şi posomorâte pe sapa cea lată şi plină de lut, luna trecea ca un vis prin norii palizi şi reci, preotul cânta un „Pomeneşte, Doamne...“, iar bătrânul tată îşi descoperise capul. Pieliţa [feţei lui] era galbenă, iar pe ea ţesuse ani şi dureri în toate părţile trăsuri cari mai fine, cari mai adânci – capul său, mai mult fără păr: părea că perii argintii, presăraţi numai, erau sădiţi de mâna unei fiinţe nedibace... Ochii săi erau uscaţi şi necapabili de-a plânge... privirea ţintea fixă asupra sicriului, încât părea că toată espresiunea durerei celei adânci se concentrase în capul său pe jumătate nebun şi-n ochii săi turburi şi fără samă. Înainte ca purtătorii să depună corpul în sân[ul] său cel adânc de lut, bătrânul, ca prin instinct, făcu un semn, capacul se ridică, şi din fundul sicriului prea mare vedeai pare-că o umbră albă, părul în dezordine, faţa de-un alb vânăt şi împietrit ca al marmorei, buzele supte şi ochii cei mari închişi şi-nfundaţi sub fruntea lată şi veştedă. Bătrânul s-apropie şi apăsă lung timp buzele sale reci pe fruntea copilei moarte. Sora sa stătea, o marmură vie, un geniu al durerei, răzimată, cu faţa topită de durere, lângă un copaci ce-şi scutura frunzele galbene şi plină de neauă pe faţa ei albă şi rece. Ochii închişi şi seci, gura ei trasă cu amărăciune, faţa ei ce sta să plângă şi nu putea te făcea să crezi că maestrul Canova îşi săpase pe acele morminte o operă a marmoreului său geniu şi c-o intronase pintre cruci şi morminte acoperite de ninsoare. Ca un nebun sări Ioan, palid ca o stafie, de lângă mine, şi-şi apropie buzele lui de ochii moartei. Apoi capacul recăzu, pe funii fugea sicriul cel negru în noaptea pământului – şi pe pământ nu mai rămăsese decât suvenirea cea amară a Sofiei. Mi-am închis ochii şi-am visat... ce?... Nu ştiu. Când i-am redeschis, eram singur în cimitiri. Luna revărsa printre arborii ninşi şi străluciţi în haina lor argintie o lumină dalbă ca visul de vară, iar bătrânul cioclu arunca încet, nepăsător, melancolic bulgării ce sunau pe scândurile uscate ale sicriului. Un vis de moarte, de mormânt, iată tot.

Când mă întorsei şi intrai în mansarda mea, Ioan sta lungit drept pe patul meu, părul său era răslăţit ca noaptea pe perina albă şi mânile unite asupra capului, faţa neclintită şi ochii închişi. Pe o masă alături cu patul sta

o claie de cărţi prăfuite, deasupra lor ardea în sfeşnic de lut o lumânare de său care, necurăţită, făcuse mucul negru şi mare şi vărsa o lumină galbenă şi nepricepută asupra feţei nesimţitoare a junelui. Pe masă sta un pistol. M-apropiai încet şi-l luai de acolo. În letargia în care-l aruncase durerea sa cea adâncă, Ioan n-auzi nimica. Deschisei un oblon al ferestrei şi-aruncai pistolul pe-un troian de ninsoare. Apoi ieşii din casă şi mă dusei să-mi răcoresc visurile şi impresiunea vie, turburarea întunecoasă [a] sufletului în noaptea cea senină şi rece de iarnă.

A doua zi mă-ntâlnii cu Ioan.

– Ai văzut toate fazele acestei drame a inimei, Tomo, aide acuma de-ţi vezi de aproape actorii... aide la bătrânul şi la fiica ce i-a mai rămas. O, Dumnezeul[e], nu sunt egoist, dar cu toate astea tu ştii că eu aş fi vrut ca astlaltă...

– Taci, zisei eu, nu face un păcat. Astlaltă poate asemenea să facă un fericit, Ioane! E tot aşa de frumoasă şi pare-se tot aşa de bună... Dar, în fine, aidem.

Ajunşi la casa bătrânului, intrarăm în odaia încălzită şi familiară. Bătrânul sta, în durerea lui, mut, în fotoliul cel vechi, cu capul plecat asupra pieptului. Fata şedea visătoare lângă fereastră şi se uita în fruntea înflorită a unei roze ce lucea ca o stea înfocată alături cu-ale ferestrei flori de gheaţă. O bătrână-şi făcea de lucru lângă gura sobei. Ziua era aşa de posomorâtă încât în casă părea sară. Ei mai nu simţiră intrarea noastră. Ioan s-apropie de fată, i-apucă mâna şi zise c-o tandreţă de frate:

– Poesis, ce faci tu?

– Ce fac? Nimic – vorbeşte-ncet... tata doarme, numai că somnul său se cheamă durere şi desperare... Nu-l deştepta din somn!... Singurul nostru sprijin, Sofia... s-a dus.

– Îţi prezint pe domnul, zise Ioan, arătându-mă pe mine.

– A! Domnul!... zise ea încet şi înclinându-se nepăsătoare şi uitită, pare-că nu mă văzuse... Ioane,-ţi mulţumesc, zise ea, strângând mâna lui, care sta pe un scaun faţă-n faţă cu ea, ai fost în acea sară şi tu. Sărman copil! Cât ai pierdut!

– Eu n-am fost, n-am putut, Poesis, întreabă pe domnul dacă n-am căzut în zăpadă nesimţitor, pe calea de-a veni la voi. Domnia-lui mă-nsoţea.

– Domnul? zise ea surâzând cu tristeţă. Dar tu ai fost... nu te-am văzut în fereastră?

– Vasăzică am fost, zise el încet şi mişcat, vasăzică am asistat la espirarea ei. O, Tomo, cât rău mi-ai făcut. Să mă-nşeli, să-mi spui c-am visat. Mi-o imputam de-o crimă că nu venisem, dar acum... sunt scuzat înaintea ei în ceriuri... ea ştie... eu am fost... Dar de ce nu mi-ai spus-o? M-

aş fi întors de unde eram noi şi...

– În starea în care erai? zisei eu. De-ai fi venit, Ioane, azi nu răspundeam de mintea ta şi de viaţa ta, lucruri la care ştiu că nu prea ţii, dar la cari era datoria mea de-a ţinea.

– Sărman copil! Cât eşti de nenorocit! Eu aş fi nebunit de mult! zise ea, plecându-se şi sărutând fruntea cea curată a lui Ioan.

Fruntea lui rămase liniştită, dar se acoperi c-un nour de vise.

– O voi urma, zise el încet şi mişcat, şi ochii săi se împlură de lacrimi, o voi urma în curând.

– Taci, zise ea, să nu ne-audă! Arătă cu ochii la tată-său, ce stătea pierdut în durerea lui mută şi adâncă.

Mai stăturăm câtva... foarte puţin... ş-apoi ne-am întors înspre casă... Inima mea era înecată-n raze, sufletul meu îmbătat de-o dulceaţă nemărginită şi plin numai de-un chip, de-unul singur... Poesis! Ioan se despărţise de mine. Eu intrai în casă şi, trântindu-mă dinaintea mesei cu cărţi:

– Poesis, murmurai răpit, te iubesc!

Am visat... am cântat, am scris, toate despre ea... fiinţa mea era plină de-un singur vis... mintea mea nu vedea alt chip decât pe-acel înger de marmură: „Poesis!“

L-am căutat pe Ioan şi-am cercat a-i spune. Dar el devenise tăcut şi respingător... nencrezător către orice. Îşi râdea de cer şi de Dumnezeu; despreţuia oamenii, încât ţi s-ar fi părut că sub zdrenţele lui râde un rege sceptic şi crud ca Satana. Nu mai puteam vorbi cu el. Îl întrebai numai într-o zi despre împregiurările acelei familii.

– Mizerie, zise el, mizerie, soartea sufletelor mari, sufletelor de îngeri... pe când cei mari, idioţi în mărirea lor, se primblă în trăsuri aurite. O! aceşti mari! n-ar putea ei să încurageze, să susţie pe acel bătrân poet ce-şi hrăneşte viaţa cu visuri, ce moare de foame cu tot geniul său, care e silit să-şi lase fetele să îmble goale şi sărace pe strade, astfel încât prostituţiunea îmbrăcată în mătase râde cu hohot pe urma virtuţii zdrenţuite? O, prostituţiunea şi ruşinea se-ngroapă-n morminte de marmură şi-n sicrie de plumb acoperite de catifea, pe când virtutea doarme somnul ei etern între patru scânduri de brad. Şi la ce esistă virtute, la ce? Pe teatru cu virtutea, cu nobleţea – ce-nsemnează acei oameni de nimica, care-ntr-o lume de răi, de făţarnici, de egoişti fac pe virtuoşi[i], pe nobili[i], pe sufletele caste. Poate oare virtutea să-nvingă viciul... Învinsu-l-a vrodată? Când? Pe teatru, pe scenă cu virtutea, nu în viaţa practică, unde-ţi trebuie mişelie ca să nu mori de foame, şi părerea, numai părerea omului onest ca să mori fericit şi neplâns de cei ce rămân în urmă... mai ales dacă laşi avere. O! am văzut

scene unde mama ascunde testamentul tatălui în sânul ei, de frica fiilor ei, ce, aproape cu cadavrul nenmormântat încă, caută cu ochiri umede, însă de şarpe, testamentul răposatului. Am văzut asemenea scene, unde soţia leşină numai pentru că letargia şi libertatea ce dă paloarei sale îi şade bine. E infam tot ce e om... Nu cred în această bestie răutăcioasă care se trage din maimuţe şi care şi-a adus toate obiceiele rele ale străbunilor ei.

– Taci, zic eu! Sofia ta n-a fost femeie?...

– Femeie, ea? zise el, surâzând amar – ea, femeie? Aiurezi! Un înger a fost, un înger cum îl cugetă Dumnezeu numai o dată în mijlocul eternităţei sale fără margine. Ce e femeia? Acest om ce trăieşte pentru a-şi spoi faţa cu colori, vorba cu minciună şi ochii cu lacrimi înşelătoare? O sfinx ce plânge când te tradă, ce râde în inima ei, când ochii ei sunt plini de lacrimi. O, ea n-a fost o femeie... Protest în contra numelui.

Asta era dispoziţiunea lui Ion în urma morţii Sofiei. Mult timp în urmă, el, deşi cu inima sfâşiată, deşi cu sufletul turbure, însă cu fruntea sa de artist etern senină, nu te lăsa să întrevezi nimica.

Eu, din contra, care văzusem figura frumoasă a acelei fiice a pământului, a acelui înger blond, eu îl visam zi şi noapte, şi mi se părea că atuncea când îngenuncheam la o icoană neagră de lemn din biserica noastră, când dascălul murmura în strana lui rugăciuni într-o limbă veche şi mai mult slavă, pe când preotul în altar îşi înalţa slabele sale mâni spre ceruri, mie mi se părea că mohorâta roşie icoană a Maicei Domnului din iconostas lua conture din ce în ce mai albe, faţa sa cea ştearsă şi nenţeleasă devenea ca suflată de-argint trandafiriu, părul său acoperit de maramă brodată cu aur părea că undoia în lungi şi dezordinate bucle blonde ca aurul, ochii săi stinşi de vreme păreau că lucesc ca două flori vinete, iar buzele sale sânte, galbene şi închise păreau, rozate, a murmura vorbe, pe când haina cea plină de falduri şi roşie devenea în ochii mei painjeniţi albă ca gazul cel alb. În biserică, în locul maicei lui Dumnezeu, eu priveam, prin lacrimile mele amare de amor, pe acel chip drag inimei mele, pe Poesis.

Cine era ea? Ce era? Cu ce se ocupa?

Actriţă de mâna a doua, de la un teatru de mâna a doua, ea juca subrete, deşi pasul şi atitudinea arătau pe tragediana.

Teatrul era într-un suburbiu al oraşului, zidit de scânduri în mijlocul unor grupe de arbori cari formau, în complex cu alţii mai depărtaţi, un fel de grădină sau, mai bine zis, pădurice.

Pe-o uşă la capăt puteai privi pe scenă, cu toată crasa ei dezordine naintea reprezintărei, cu boschetele a căror verde e amestecat cu pete roşii, roze adică, cu bănci ce stau încă trântite pe scenă, cu fondaluri ce spânzură pe la jumătatea scenei, cu fundul în care vezi încă stând mobilele grămădite

una peste alta, candelabre peste scaune, mese culcate cu picioarele-n sus pe canapele, oglinzi întoarse cu sticla spre perete, scoarţe învălătucite, rechizite aruncate una peste alta, şi-n stânga, şi-n dreapta cabinete de scândură numite garderobe, în care se-mbracă şi se spoiesc actori[i] şi actriţele.

Intrai şi eu pe scenă, printre mulţimea cea foitoare de maşinişti cari se-njură unii pe alţii, şi m-apropiai de una din cabinele de scândură în care ştiam că se-mbrăca ea. Printre spărturile scândurei am privit şi eu înăuntru. Sărmana copilă! Abia-i murise sora-sa, şi ea trebuia să joace un rol vesel. Puţin alb trebuia feţei sale celei de-o albeţe palidă, o lină adiere cu roşu îi dete un fel de reflect trandafiriu asemenea [cu] al luminei serei. Sânul ei era acoperit numai c-o uşure cămaşă de gaz care trăda mai mult decât acoperea piepţii cei mai rotunzi, mai albi, mai mici, ce păreau sculptaţi într-o marmură de argint de mâna unui sculptor orb, căci, văzând, n-ar fi putut decât să sfarme de gelozie opera sa. Ea juca pe-un înger, într-o feerie fără de înţeles cu dei ex machina, care plăcea şi era frumoasă numai pentru că persoanele ce jucau în ea plăceau şi erau frumoase.

Îşi pusese aripele albe; îşi gătise complect toaleta şi, pe când orchestra începu uvertura cu rugăciunea din Norma, Poesis căzu pe scaun într-o atitudine visătoare, cu capul lăsat peste umere şi cu mânile unite, astfel încât nu te-ar fi prins mirarea dacă, răpită de acel cântec ce suia la cer, ea s-ar fi urcat încet, nemişcată şi tristă, ca sufletul unui înger suind, la ceruri, purtată ca pe nesimţite de aripele albe-argintii.

Eu stam ş-o contemplam. Voluptatea acelui sân de marmură, visătoria acelei feţe palide îndreptate spre cer, acele mâni mici şi albe unite ca pentru rugăciune, acele braţe rotunde, goale, fragede, lăsate în jos ca şi când ar fi denunţat desperanţa, acel corp ce sta să-ngenunche, acele aripi ce stau să se mişte şi s-o ducă – toate astea făceau un singur chip, un singur corp frumos, dulce, ideal – Poesis!

Dar clopoţelul cel amorţit al suflerului zgârie aerul scenei şi eu mă depărtai de cabină, pentru ca să nu observe cumva ea că eu surprinsesem frumuseţea ei în forma sa cea mai plastică şi mai divină. Ea ieşi în curând din cabină. Mă văzu şi surâse; eu încercai să invent un compliment cât se poate mai nestângaci.

– Ce te-a adus în atmosfera asta ce mirosă a colori de ulei şi ulei de lampe? zise ea surâzând.

M-am roşit şi-mi plecasem ochii ca un băiat din şcoală surprins asupra găinelor de hârt[i]e ce le face într-ascuns şi pe sub bancă. Dar luându-mi inima-n dinţi, pentru că, în fine, trebuia...

– D-ta! zic.

– Eu? Glumeşti, zise ea... şi albul dat pe faţă nu putu opri ca faţa ei

să se înflăcăreze ca focul.

Fondalul se lăsă cu desăvârşire la pământ, şi noi rămaserăm după el.

– De când te-am văzut, urmai, apucându-i mâna, ochii mei au orbit de lumina ta şi inima mea s-a-nchis pentru toată lumea din cauza amorului pentru tine. Poesis, am uitat cărţile colbăite, ştiinţa şi poezia, idealele uneia şi-a alteia, de când ai apărut tu înaintea mea. Nu ştii, nu poţi şti cât te iubesc. Tot ce e frumos azi pentru mine, azi se-ntruneşte-n tine: floare şi pasăre, primăvară şi basm de iarnă, albeţa Nordului şi flacăra Sudului, toate, toate idealele pierdute le regăsesc într-un singur chip, într-al tău!

– Replica, zise ea repede şi turburată.

– Mă iubeşti? zisei eu, îngenunchind şi reţinând-o cu furie.

– Da, zise ea turburată, surâzând, roşind, dar fugind totodată dinaintea mea acolo unde-o chema replica ei, astfel încât auzii vocea ei, de-un timbru umed şi copilăresc, pătrunzând scena, şi publicul ce aplauda entuziasmat la aparinţa acestui înger pământesc.

Eu rămăsesem în genunchi şi cu mânile unite după fondal şi sorbeam cu tot sufletul meu notele de argint a vocei sale ce veneau până la mine. Eram zdrobit de fericirea mea. Pe când stăteam estaziat, cu capul plecat în pământ, răpit ca de-o suvenire şi setos să mai ascult vocea ei, ce încetase, aud în dreptul meu un foşnit de rochie... îmi ridic ochii... era ea... Se uita cu o milă nemărginită, c-un amor nemărginit asupra figurei mele îngenuncheate.

– Poesis, şoptii eu, ridicându-mi şi întinzându-mi braţele.

O clipă, şi zăcea ca înmărmurită pe sânul meu, încungiurând cu braţele ei albe şi goale gâtul meu. Cu buzele mele căutam faţa ei, ce se ascunsese pe pieptul meu, dar în acel moment ea-şi descleştă un braţ al ei dempregiurul gâtului meu... îmi atinse cu dosul mânei gura mea însetată, apoi, întorcându-se, dispăru surâzând. În zădar întindeam plin de dorinţă braţele mele spre umbra ei fugitivă... Ea zbura.

Se-ntoarse înapoi.

– Copilul meu, zise ea c-un aer serios, netezindu-mi fruntea. Acompaniază-mă pân-acasă. Tatăl meu e în orchestră, el ţine violoncelul... până la actul al patrulea e încă mult... apoi el vine singur acasă. La* revedere! zise ea, intrând în cabină şi roşindu-se uşor, ca şi când s-ar fi ruşinat de ceea ce zisese.

Ieşi în curând, schimbată în hainele ei de totdeuna şi învălită într-o scurteică blănită, care-o prindea de minune, şi c-o pălărioară de catifea în cap.

– Uite! na legătura! zise ea, dându-mi în mână o legătură.

Ieşirăm pe portiţa de din dos a teatrului şi-n curând ajunserăm câmpul, în care se vedea de departe căsuţa bătrânului muzicant, a cărei ferestre ardeau în noapte ca două place de argint. Era aşa de tăcută şi albă câmpia, era aşa de rece şi senin aerul, era aşa de fierbinte şi întunecat amorul meu! Mergeam cu ea alături, cu ea, care trecea, un suflet cald şi tânăr de copilă, peste câmpia ninsă şi bătrână... în acel moment vedeam în ea totul... idealul meu, îngerul meu, femeia mea. Femeia mea... când îmi imaginam că acea copilă dulce şi blândă ce trecea alături cu mine putea să mă numească vrodată bărbatul ei, un farmec nenţeles, o căldură ca aceea a camerei încălzite în timp de iarnă, un aer îmbălsămat, apăsat, familiar trecea prin noaptea cea pustie şi rece a sufletului meu. De douăzeci de ori eram să mă repăd s-o strâng în braţe c-un amor copilăresc şi nebun, de douăzeci [de ori] zâmbetul ei mustrător şi viclean, care părea că ghiceşte tot ce se petrece-n mine, îşi râdea de încercările mele.

În fine ajunserăm la casă. Iute şi graţioasă, ea sări nebunatec gardul şi dispăru râzând prin arborii cei ninşi ai grădinei, eu o urmai – şi intrarăm prin uşa de din dos a casei, ce da în grădină, în tinda întunecoasă, în care lucea într-un colţ gaura cheiei de la uşa camerei iluminate. Intrarăm înlăuntru. Lumina ce-o arunca căminul cu oblonul deschis era roşcată, aerul cald, şi un miros de cafea prăjită, îmbătător, făcea ca aerul şi lumina din casă să doarmă pare-că. Singura schimbare a casei era că pianul venea acum de-a lungul păretelui de lângă fereastră, astfel încât clapele sale veneau tocmai alături cu fereastra, în care stau oalele cu o roză roşie şi-nflorită şi cu un palid crin, ca o copilă înamorată, şi strălucit ca argintul. Ea-şi aruncă blana de pe sine şi rămase într-o rochie cu talie, de mătase sură. Tălioara ei subţire, s-o coprinzi cu mâna, zâmbetul şi ochiul ei cel viclean, apoi un fel de slăbiciune molatecă, ce coprinsese toate mişcările ei ca adorminde, făceau ca ochii mei să se aprindă de-o dorinţă nemărginită şi nenţeleasă. Am tras un fotoliu faţă cu căminul ce ardea şi răspândea o căldură moleşitoare şi am silit-o mai mult să se arunce în el. Lumina roşie ce-o revărsa focul sobei peste faţa şi fruntea ei palidă, zâmbetul ei trist şi vesel ce părea că acordă totul, genele ei deja pe jumătate închise... şi eu, ce îngenuncheasem în faţă, ţiindu-i amândouă mânile cu mânile mele şi uitându-mă cu sete şi cu amor nemărginit în faţa ei.

Am coprins cu amândouă braţele gâtul ei, eu însuşi mă ridicam încet, încet, ca poate să-i răpesc o sărutare lungă şi fărmăcată. Dar ea păru că se trezi din visăria ei molatecă şi somnolentă... îşi deschise pe jumătate ochii, mă răspinse cu blândeţe şi, lovindu-mă peste frunte, surâzând, zise:

– Copil ce eşti! Du-te!

Apoi, desfăcându-se cu o silă de putere graţioasă din mânile mele

ce ţineau pe-ale ei, ea se duse de se aşează pe fotoliul de lângă piano şi deschise coveltirul. M-am repezit şi la fotoliul acela şi, aruncându-mă în genunchi, am coprins cu beţie talia ei cu amândouă mânile şi-mi apăsai capul ameţit de amor în poalele ei. Astfel, în atitudinea această, ea-şi întinse braţele pe clape şi-ncepu să bată clapele cu o vioiciune melancolică; era un valţ turbat, înamorat şi trist, a unuia din maeştrii germani, ce mă ameţea, mă tâmpea şi mai mult. N-auzeam note şi armonie, ci numai un vuiet melancolic şi voluptos, care se pierdea încet, încet.

Îmi ridicam capul, priveam cu atâta amor în faţa ei roşită de căldură şi strânsoarea braţelor mele, simţurile mele erau îmbătate şi nu puteam răspunde de ele de iritate ce erau, privirea mea era un foc, strânsoarea mea o turbare.

– Poesis, zisei cu voce înecată, te iubesc!

– Tst! tată-meu! ţipă ea încet, sculându-se şi răzimând mâna dreaptă de marginea ferestrei.

Mă sculai din genunchi la această veste neaşteptată. Ea rupse floarea de crin din oala din fereastră şi apăsă cu ochii *mai* închişi o sărutare arzândă pe floare – astfel încât se păru că albul cel d-argint al crinului se roşeşte, apoi c-o espresiune limpezită de amor mi-o întinse cu braţul stâng mie. Am depus şi eu sărutarea mea pe acel crin ce nu putea fi mai alb şi mai curat decât faţa verginei mele mirese – o sărutare de foc, o sărutare eternă! Mă repezii spre uşă... dar mă-ntorsei în prag şi-o priveam răpit cum nalta şi subţirea ei statură sta ca răzemată c-o mână de piano, privind în urma mea. Încă o privire şi-am ieşit, căci auzeam paşii bătrânului trosnind pe din faţa casei, pe cărările îngheţate ale bătăturei. Ieşii pe din dos şi, trecând prin grădină, sărind gardul, am trecut ca purtat de vânt peste câmpie, fericit şi aprins... şi intrând în chilia mea cea umilită, mă simţeam fericit ca un rege asupra acelor camerazi horăinzi. La lumina fumegândă a lampei am scris versuri, ce le-am găsit în urmă rătăcite printre hârtiile mele şi pe cari ţi le citez întocmai:

Când sufletu-mi noaptea veghea în estaze
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază,
Încins într-o haină de nori şi de raze,
Mişcând a lui aripi pe capu-mi aprins,
Dar când te văzui într-o palidă haină,
Copilă coprinsă de dor şi de taină,
Fugi acel înger de ochii-ţi învins.

Cum marea ce doarme profundă şi lină
Reflectă în sânu-i de-amor şi lumină
Pe soare, ce trece în calea-i divină,
Vărsând ziuă de-aur în umedu-i sân,
Astfel tu, copilă, tu, vis de iubire,
Din negrele-ţi stele, o dulce zâmbire,
Din sufletu-mi noaptea schimbă în senin.

Cine era fericit ca mine? Pierdut în visării fără fine, părea că fiecare floare şi fiecare stea e sor cu mine, sor dulce, surori amantei mele. Adeseori, în nebunia [mea], uitam pe Dumnezeu, visam că eu îs lumea cu miriade stele şi cu miriade flori, şi-mi părea că-mi plec albastrele mele mări şi înstelatele mele ceruri, munţii mei cei negri şi văile mele cele verzi, nopţile mele cele lunatece şi zilele mele cele de foc, îmi părea că le plec toate şi le-nchin cu tămâia vieţei lor unei palide umbre de argint, ce-mi părea centrul lumei, umbră ce arbora razele soarelui ca pe-o scară de aur – umbra Poesis! Adeseori îmi părea cumcă Eternitatea nu mi-ar fi destulă s-o ador şi că, îmbrăcat în haina morţii, eu, în luptă cu bătrânul timp, îi rumpeam aripele şi-l azvârleam în uitare! Altădată limbele mi se păreau neroade, vorbele fără înţeles... orce vorbă ce nu o puteam referi la ea îmi părea o nerozie, şi o nerozie să cuget asupră-le... mintea mea încetase de a-mi interpreta înţelesul vorbelor... uimit şi nebun, vedeam în închipuinţa fiecărui concept numai palidele conture a divinei sale umbre.

Dar acest amor timid ca al columbilor de argint cade în anul durerei 48. La ce trebuia să cadă atuncea? La ce? Oare [nu] putea anul acesta să treacă fără amoruri? începuse a fierbe în toată Transilvania, şi primăvara cea vergină a adus flori frumoase şi zile de aur, însă pentru ghicitorul profund ce-ar fi cutreierat câmpiile înflorite ale Transilvaniei ele s-ar fi părut profunzi şi întunecaţi ochi de mort. Asprul arhangel al răzbunărei părea că pătrunde pin aerul ei cel ameţit şi bolnav. Ungurii cugetau încă o dată, dar astăzi pentru ultima oară, cumcă prin uniune şi furci vor stinge pe români de pe faţa pământului, credeau cumcă vor putea unguri piatra rece şi izvorul vergin, că vor putea unguri codrul cel bătrân şi maiestos, că vor putea pune ideea uniunei ungare în creierii cei bătrâni şi înfricoşaţi ai munţilor, creieri ce începeau, ce începuse a se înfierbânta de-o idee uriaşă şi sublimă: Libertatea. Ei credeau, şi au crezut-o pentru ultima oară, cumcă bătrânii şi înviforaţii garzi ai cetăţei Transilvania – munţii cu capete de piatră – vor dormi şi-acum somnul lor etern, nu se vor trezi la urletele cele false ale descreieraţilor carii inventau imperii şi 16 milioane de unguri, cari

din fericire pentru lume nu există decât în oarbele fantasmagorii ale unor nebuni. Ci garzii regii s-au trezit. Freamătul codrilor ce dezgheţau din seculara lor amorţire freamătul aripelor de fier a vulturului român a speriat pe inimici – azi îi sperie somnul acestui vultur, căci nu ştiu la a câta potenţă va ridica acest somn puterile sale. O, inimicii noştri s-au temut totdeuna de noi, dovadă că secol cu secol a conspirat pe faţă şi-ntr-ascuns contra esistenţei noastre, şi aceste conspirări toate n-au servit decât spre a ne împietri, spre a ne-ncremeni în esistenţa noastră. De ne punea alături cu ea, de ne deschidea amândouă portalele de aur a privelegiilor şi a drepturilor ce erau numai a lor, cine ştie dacă, moleşiţi şi răsfăţaţi, nu deveneam unguri. Compatrioţi, vă mulţumim pentru ura voastră seculară şi ardem de nerăbdare după ocaziunea în care să v-o mulţumim astfel încât s-o ţineţi minte pentru eternitate. Cât pentru patria ce voi o numiţi maghiară, cată să aibă cineva insolenţa unui ungur pentru de-a o mai numi astfel – cât pentru noi cată să aibă cineva innoranţa unui Rössler, care ne face imigraţi, astfel însă încât cei imigraţi să fie 10 milioane, iar cei din izvorul emigrărei numai 800 000. În fine, insolenţă ungurească sau innoranţă pedantă nemţească; una din două e de trebuinţă pentru ficţiunile mari ale imperiului unguresc şi a nimicniciei românilor. Şi ce-au adus peste Transilvania cu scâlciatele lor idei? Moartea cea oarbă care-i secera cu miile şi ura cea cumplită a celorlalte popoară contra a tot ce-i maghiar. Şi toate astea le propagau deşerţii în numele poporului maghiar care, bun şi blând cum sunt toate popoarele, până-n marginele unde nu l-au ameţit, părea predestinat să trăiască în pace şi-n frăţie cu românii. Dar ei au esplicat rău şi fals foile cărţii Destinului şi au pătat şirurile sale cu sânge. Senina dicţiune a lui Dumnezeu: ... trăiţi în pace, căci sunteţi singurele naţiuni eterogene în oceanul panslavismului, această dicţiune ungurii trebuiau s-o întoarcă şi s-o traducă spre pierzarea lor. *Ei* au vrut-o, nu noi!

În ţara toată mişcarea română – antiunionistă fierbea în clocotul cel mare. Adunarea din Dumineca Tomei, preparatorie, fusese; fusese şi adunarea cea mare din Câmpul Libertăţii, unde flamurea reînvierei sfâşia aerul cu tricolorul său. Virtus romana rediviva!

Luasem parte cu Ioan la toate acele manifestări de viaţă ale naţiunei – etern unice în felul lor – şi apoi ne-am întors la locul turbure a studiilor noastre. Dar cine mai putea studia ceva! Capetele noastre prinsese foc, faţa cea palidă a lui Ioan se-nroşise de-un roşu ofticos şi bolnav, căci în inima lui fierbea amorul cel mare al naţiunei.

Mă dusei la Poesis. Noaptea era lucie şi dalbă, aerul părea nins de razele cele argintii şi înamorate* ale lunei, cari se pierdeau prin verdele întunecos a arborilor şi tufişelor risipite din grădina ei. Mă aşezai pe-o

bancă şi cugetam; D-zeu ştie de ce eram trist! Cu mânele unite şi lăsate leneş peste genunchi, cu fruntea plecată şi cu părul risipit peste ea, astfel şedeam în grădina ei şi gândeam lucruri de cari nu-mi pot da cont, pe când luna, lunecând alene printre nourii de argint ai cerului albastru, gândea şi visa ce neciun om nu ştie. Un foşnet uşor prin cărările nisipite mă trezi din reveria mea. Era ea. Un negligé ce părea o negură de argint scălda în albeţa sa fantastică şi diafană figura ei naltă, mlădioasă, subţire ca o elfă de mare. S-apropiase de mine; în momentul când o văzui, ea se aşeză molatecă pe genunchii mei şi-mi sărută ochii mei, ce se închideau de-o visărie profundă, căci nu-mi venea a crede că e ea, fantastica zână a visurilor mele îndelungate, îi luai capul ei cel blond între mâinile mele şi privii la el. Ce trist era acel cap, ce palidă faţa aceea, ce înfundaţi acei ochi albastri!

– Poesis, zisei, eşti nenorocită? Ce palidă eşti, copilul meu! *Tu* suferi? *Tu* plângi!

– O, dac-ar fi să plâng numai eu... Dar să tăcem despre asta. Tomo! poate că azi ne vedem pentru ultima dată.

– Ultima dată? Aiurezi, Poesis! Ultima dată?

– O, copilul meu, de-ai şti ce nenorocită sunt, zise ea, cu ochii plini de lacrimi, înlăturând cu mânuţele ei albe părul negru de pe fruntea mea şi arzând cu buzele ei contrase de plâns fruntea mea întunecată. Ce nenorocită sunt, fără ca să ţi-o pot spune ţie. Dacă te pot ruga ceva în numele maicei tale, în numele acelui înger curat, uită-mă! Uită-mă, cel puţin până ce voi muri... După ce voi muri...

– Poesis, pentru D-zeu, ce va să zică asta? Spune-mi ce ai?

– Ce am? Nu-ţi pot spune ce am. Dar să uităm asta... să le uităm. Ce frumos eşti tu în astă sară. Părul tău pare a fi de eben şi ochii tăi diamanţi negri! Ce frumos e iubitul meu... iubitul meu? Nu al meu...

– Nu al tău, Poesis?... Tu nu eşti a mea, îngerul meu cel blond? Aide, poate c-ai plâns unde-am lipsit atâta vreme, de-aceea oare să nu mai fiu al tău? Poesis, această patrie va fi a mea, ca şi a inimicilor noştri; atunci tu vei fi femeia mea, frumoasa mea femeie, zâna grădinioarei mele, matroana vetrei mele părinteşti, mama copiilor mei! O, ce frumoasă eşti tu... ce mult o să te iubim noi... eu şi cu tatăl meu cel bătrân, pietrarul! Tu vei scutura praful de pe cărţile mele, a lucrătorului cu spiritul, tu vei netezi cu mâna ta molatecă şi albă creţii de pe fruntea mea, tu c-o sărutare vei însenina-o! Şi o să te iubesc, o să te iubesc cum îmi iubesc patria, cum iubesc pe Dumnezeu! Poesis!...

Prin straturile de flori roiau fluturii nopţii... arborii înfloriţi îşi plecau ramurile îngreunate de flori albe şi roza pe frunţile noastre – parfumul îmbătător al primăverei împluse cu suflarea sa răcoare şi virgină

piepturile noastre, gură-n gură îi sorbeam suflarea, ea, cu genele jumătate închise, nu rezista defel dezmierdărilor mele melancolice... numai luna veghea ca un dulce soare de argint asupra îndelungului nostru amor!

A doua zi, sculându-mă fericit de pe patul meu cel vârtos de paie şi aninându-mi mantaua de umere, începui să colind stradele oraşului; o cocardă tricolor-român în butonieră, pălăria largă, cam într-o parte, faţa mea palidă, ce arăta osteneala, zâmbea, şi-mi târâiam bastonul pe prundul mărunt al stradelor fluierând printre dinţi o arie, nu mai ştiu care.

Deodată auzii în urma mea sunetele monotone ale unei muzice mortuare. Îmi întorsei capul, stătui în loc şi, luându-mi pălăria, faţa mea se întristă puţin câte puţin. În urma mortului venea o trăsură, şi-n ea, în rochie lungă de mătase neagră, o faţă palidă încadrată de păr de aur, faţă cunoscută mie, puteam să n-o recunosc?... Era ea... Poesis!... Cu toate astea nu putea să fie ea. Paloarea mortală ca aceea a păretelui, părul cel blond, faţa era a ei... dar ea în acea pompă?... Ea, aşa de săracă?...

Dar în trăsura a doua? Cine era! Doi dandy din cei mai corupţi ai oraşului, cari râdeau în convoiul mortuar, îmbrăcaţi cu pantaloni de călărie strâmţi, cu veste vinete, cu legături roşii, cu jachete galbene, cu pălării largi şi cu câte două lanţuri de orologii. Secele feţe de maimuţă râdeau râsul cel amar al desfrânaţilor sceptici, într-un convoi care numai râsul nu era apt de a-l escita.

Rătăcit, în neputinţă de-a-mi da cont de ceea ce cugetam şi simţeam, urmării convoiul până la biserică. Mulţimea se grămădea la uşă şi-năuntru. Eu pătrunsei izbind cu coatele fără cruţare în toţi ce-mi sta în cale; în ochii mei rătăciţi, în împregiurarea că nu-mi ridicasem pălăria intrând în biserică, în pumnii mei strânşi, în dinţii mei rânjiţi într-un râs sălbatec o fi fost ceva straniu care îndreptă ochii lumei spre mine.

– Un nebun! şopti unul aşa de tare încât îl auzii, însă, în noaptea turburărei mele, acel glas nu mi se părea aievea, neci mi se părea că sunt între oameni... mi se părea din contră că sunt singur, coprins de spasmurile unei viziuni teribile, căci nu vedeam decât coşciugul ce mi se părea plutind pin aer, nu vedeam decât pe ea topită de plâns, alintând după cosciug de braţul unui om. Ochii de foc a lumânărilor de ceară danţau pin aer în noaptea bisericei ca stele murdare şi roşii... mortul din cosciugul descoperit părea că se strâmbă la mine şi murii cei negri şi reci ai bisericei tăiau feţe urâte şi crepate pin păreţi, cu ochi negri şi cu capete strâmbate de turbăciune!

– Cine-i acel om? strigai din toate puterile mele, cu toate că părea că un demon cu degete de lemn îmi strângea gâtul!... Mă repezii la el... dar un cioclu mă pocni cu pumnul în frunte, încât îmi scăpărară ochii scântei

verzi şi căzui ameţit pe spate.

Nu ştiu cât am zăcut astfel, când m-am trezit însă eram culcat pe-o bancă de piatră din colţul bisericei şi la capul meu veghea Ioan!

– Cine-i acel om? fură primele cuvinte ce le putui pronunţa.

– Cine!... Ce treabă mare... cel ce-o întreţine pe dânsa... un conte, mai ştiu eu!... Dă-o dracului... nu e femeie?... putea [să fie] mai altfel de cum sunt toate? Aide de-aicea!

El mă luă în braţe şi mă sculă drept în picioare. Luându-ne de braţ, ieşirăm la uşa bisericei, la care sta bătrânul sacristan şi vro doi cerşitori zdrenţuiţi. Plecarăm stradele-n sus şi Ioan mă duse la el. Camera sa era mică şi-ntunecoasă, şi întunerecul ei mai era ridicat încă prin un părete îngust, acoperit cu pănură neagră în mijlocul cărei era o cruce albă. În genere însă camera sa respira eleganţa fină şi artistică, care contrasta foarte mult cu hainele sale mai mult unse şi rupte. Cărţile aurite şi legate stăteau în şir pe-o masă acoperită cu roşu, pe care stăteau risipite creioane, pensule, palete şi colori în cutii mari sau unse pe ţeste de scoici marine. Mă trântii pe-un scaun, aruncând o ochire numai indiferentă pe toate aceste obiecte ce-ntr-al[t]fel de dispoziţiune mi-ar fi părut poate stranii. De-o lature-a pănurei negre spânzura un canaf alb de-un şnur asemenea alb...

Ioan apropie un scaun de-al meu şi [s-*]aşează astfel încât pieptul îi venea drept în umărul meu cel drept, apoi, încungiurând c-un braţ grumazii mei, iar cu cellalt pieptul, el îşi plecă fruntea pe umărul meu drept şi-mi şopti la ureche:

– Azi rump orce legătură cu viaţa, azi rump legătura de amicie cu tine, legătura de amor cu umbra, cu aducerea-aminte a Sofiei. Tomo, de azi înainte eu nu mai sunt al meu. Eu mă duc şi te las pe tine aicea... dar înainte de-a merge voi să-ţi arăt în ce consista nebunia vieţei mele, căci tu n-ai ştiut că eu sunt pictor.

El se sculă şi, trăgând şnurul alb de la pănura neagră ce sta drept în faţă, văzui pe părete un cadru ce-mi părea viu. Ochilor mei turburi li părea viu în adevăr. Era Sofia. Părul ei cel cenuşiu, adunat într-o coroană ca o citadelă pe frunte, ochii ei profunzi, negri, străluciţi, faţa ei musculoasă şi palidă, buzele subţiri şi vinete... era Sofia... în toată frumuseţea ei cea originală... blondă, pe care numai Sudul o cunoaşte... Ioan îşi împreună mânile şi se uită în estaz la acel portret mare ca-n viaţă... Ochii săi ardeau, buzele lui tremurau, eu stam speriat, uimit şi mă uitam nencrezut de realitate la această scenă în care portretul părea viu, real, şi Ioan numai o umbră moartă în care trăia doar ochii cei înfocaţi.

– Sărman cadru viu, sărmană operă a imaginaţiunei mele! Ce greu a fost să te creez din caosul durerilor şi a desperărilor, ce cumplit e să te sparg

acum de stânca cea rece a deşteptărei mele! Dar te sparg... căci tu eşti singurul lucru ce mă leagă de viaţă şi de trecut.

El scoase un pumnal ascuţit şi mic din sânul său şi sfârtică cu o cruce curmezişă tot portretul, astfel încât pânza se-nvălătuci în câtepatru părţile de cadrele de lemn aurit a portretului şi sub el rămăsese gol părete le alb. Ochiul său era sec, surâsul amar, căci lupta fusese cruntă.

– Tomo, zise el, eu mă duc, cu toate că nu te oblig să mă urmezi. Rămâi tu aicea, în casa mea, aicea vei trăi comod şi neturburat de nimeni, cum am trăit eu, dat cu totul nebuniei mele, picturei. Trăsura mă aşteaptă de mult... adio!... Amicia mea, gândeşte că n-ai fi avut-o niciodată şi te consolă! Adio!

O dată-ncă-mi scutură mâna şi zbură pe scări în jos. Trântii uşa după el, mă trântii în pat şi apăsai capul afund în perini, cu faţa-n jos, abandonându-mă cu totul durerei celei mai crude. Cât oi fi stat astfel, în nesimţire mai mult, nu ştiu... când m-am deşteptat însă era noapte profundă şi orologiul vuia o oră după miezul nopţii. Aprinsei lumânarea şi, sărind la portretul sfârticat al Sofiei, începui a combina pânza... dar totul era în zadar. Lângă cămin era lemne multe şi risipite. Le trântii în sobă şi aprinsei un foc cumplit, trăsei o mică sofă roşie faţă cu focul, cu cugetarea decisivă de-a astupa soba nainte de-a se potoli focul, astfel încât să mă sinucid cu carbon. Am stins lumânarea şi m-am pus în faţa flăcărilor ce linguşeau gâtul căminului cu roşii limbe de balaur. Privind în flăcări, cu picioarele întinse şi cu capul pe piept, viaţa mea toată mi se părea un fantastic vis de nebun, fără înţeles şi fără ţintă, în limbile de flăcări vedeam pare-că arzând toate cugetările mele, zilele mele, visele mele de fericire. Când focul nu mai era decât o grămadă mare de cărbuni acoperită [cu] flacăre vinete, atunci astupai soba şi, aşezându-mă în faţa zgurei, îmi închisei ochii spre a adormi de moarte. Vântul urla afară cumplit şi ploaia cădea măruntă şi rece pe geamurile ferestrei... Parcă vântul cu norii, tunetul şi ploaia făceau nunta lor sălbatecă în regiunile cele negre a-nnoratului cer de noapte. Prin şuierul cel monoton, deşi puternic, al vântului am adormit şi simţeam, pare-că, cum creierii mei se paraliză de carbon. Murisem! M-am trezit deodată într-un codru verde ca smaragdul, în care stâncile erau de smirnă şi izvoarele de ape vergine şi sânte. Printre arbori cântau privighetori cu glasuri de înger, pin cărări rătăceau umbre diafane şi fericite şi se pierdeau prin verdura întunecată a dumbravelor sânte. În depărtare vedeam o dumbravă de aur care, cu freamătul frunzelor sale, cânta o melodie molatecă şi lină ca aceea a undelor adormite. Între toate umbrele sânte şi albe numai eu aveam corp... Rătăcii ce rătăcii prin pădure, până dedei de un râu cu undele de argint, în mijlocul râului o insulă incungiurată de ape, cu păduri şi grădini din a căror

mijloc se rădica la ceruri o biserică naltă cu cop[ol]ele rotunde, toată de aur gravat ce strălucea astfel căci soarele cerului curat se oglindea în copola cea mare a bisericei. La ţărm era o barcă de aur... Eu mă suii într-însa şi, spărgând cu lopeţile undele de argint ale râului, ajunsei la malul insulei. Aicea totul tăcea, nu cântau păseri, nimica, numai din biserică s-auzea un cântec încet, trist, mormântar, ca bocetul cel înăduşit lângă patul murindului. Intrai, pin portalele de aur ale bisericei, înăuntru. Pe jos, marmură albă ca laptele, pe sus, arcadele nalte de aur, stâlpii de aur... iconostasul cu icoane nalte şi palide de sânţi şi îngeri de-o frumuseţe suprapământească, ce păreau suflate pe pânze de argint, în altar – o masă de marmură cu sfintele Taine... în biserică nu era nimeni jos, ci numai sus în cor cântau călugăriţe cântece de mort... Când dintr-o uşă văzui intrând cu lumânări de ceară albă-n mână chipuri palide cu văl lung, alb, ce acoperea şi capul, astfel de palide încât faţa se confunda cu albul hainelor, ci numai ochii stinşi ca de sticlă se mişcau trişti în orbitele lor. Ei se mişcau încet, încet pân-în mijlocul bisericei... Eu mă ascunsei după o coloană de aur, cu groază. Printre ei văzui o umbră... un bătrân cu părul alb, cu faţa rătăcită şi trasă, lumânarea sa ardea şi el privea în ochiul lumânării cu buzele strânse şi cu ochii fixi... Mie-mi părea că-l cunoşteam. Răzimată de-o coloană, drept în faţa mea, stătea o fată palidă cu faţa ca marmura cea vânătă... ea-mi zâmbi trist şi-mi făcu cu mâna... Era Poesis... Poesis! strigai eu... şi deschisei ochii. Focul nu era încă potolit... fereastra însă deschisă, şi o vântoasă sufla cumplit pin el. Gândeam c-o fi deschis-o vântul şi mă dusei s-o reînchid. Când mă-ntorc însă... văd[2]

Corpul... s-ar fi însănătoşat curând, însă ceea ce era bolnav în mine, nebun de bolnav, era inima mea. Tot ce-mi aducea aminte de ea... de trădătoarea, le aruncam în foc, care le consuma cum se consuma inima şi viaţa mea. Palid ca o umbră, eu alintam de-a lungul zidurilor oraşului mai mult mort decât viu. Fălcile mi se-nfundase adânc, albul ochilor se-ngălbenise şi negrul era turbure şi stins, părul cădea în dezordine pe gulerul uns şi neşters a rocului meu – astfel umblam printr-o lume străină, din care nu făceam parte, şi când mă rătăceam în vro grădină publică, unde feţe roşii şi vesele chicoteau împregiur, pierzându-se pin arbori, eu credeam că sunt răutăcioase duhuri efemere, cari-şi râdeau de durerea mea. Or mi se părea cumcă-n juru-le râdeau morţi a căror feţe galbene erau spoite cu roşu, ceea ce le făcea şi mai înfricoşate, şi mai moarte, prin contrastul între adevărul morţii şi-ntre simularea cea spoită a vieţei. Altă dată mă pomeneam că mă uitam ore întregi în oglindă şi mă strâmbam la mine singur şi, când mă

trezeam din asemenea atonie, mă-nfiora siguranţa c-am înnebunit şi teama de mine însumi. Lucrul de care mă temeam mai mult era nebunia, mi-era frică să nu-nnebunesc. Adesea mă pomeneam că privisem, fără să ştiu, câte o oră-ntreagă-n soare şi că ochii mei, orbiţi de lumina lui caldă, nu mai puteau distinge nimică, ci un caos vânăt-roşu părea că piroteşte şi mă-nvârteşte mereu, până ce mă trezeam căzut pe iarba câmpului. Eram tâmpit, absurd, idiot. Astfel stam adese înmormântat în iarba mirositoare, albastri şi mici fluturi de vară roiau prin flori, un soare cald îmi ardea drept în creştet, totul era frumos cum îs frumoase zilele de vară... eu singur numai nu cugetam nimica. Zile întregi cutreieram câmpii până ce dedeam de râu. Acolo, de pe podul lui de lemn, mă uitam în valurile galbene cum zburau repezi, ciorăind, valuri turburi ca sufletul meu sterp, turburi şi neoglindoşi ca inima mea moartă. Apa limpede ca cristalul a izvoarălor nu-mi plăcea, când dădeam însă de ea, începeam o a amesteca cu bastonul până ce, turburată de pământul cel negru, era o icoană vie a gândirilor mele.

Dar nu putea să rămână astfel. Încă o lună de-o viaţă astfel şi ştiam că voi muri... De-aş fi murit, ce-mi păsa... cine ştie dacă adânc în pământ n-aş fi fost mai fericit... dar aveam un tată bătrân şi a muri eu însemna a-l băga pe el în groapă.

Într-o zi frumoasă de vară îmi făcui legăturica, o pusei în vârful băţului şi o luai la picior pe drumul cel mare-mpărătesc. Mergeam astfel printre câmpi cu holde... Holdele miroseau şi se coceau de arşiţa soarelui... eu îmi pusesem pălăria-n vârful capului, astfel încât fruntea rămânea liberă şi goală, şi flueram alene un cântec monoton şi numai lucii şi mari picături de sudoare îmi curgeau de pe frunte de-a lungul obrazului.

Zi de vară pân-în sară am tot mers fără să stau defel. Soarele era la apus, aerul începea a se răcori, holdele păreau că adorm din freamătul lor lung, de-a lungul drumului de ţară oamenii se-ntorceau de la lucrul câmpului, cu coasele de-a spinare, fetele cu oale şi doniţe în amândouă mânile, boii trăgeau încet în jug şi carul scârţâia, iar românul ce mergea alături cu ei şi pocnea din bici îşi ţipa eternul său hăis, ho!... Ascuns în maluri dormea Murăşul, pe el trosnea de căruţe podul de luntri, pe care-l trecui şi eu... De departe se vedeau munţii mei natali, uriaşi bătrâni cu frunţile de piatră spărgând nourii şi luminând ţepeni, suri şi slabi asupra lor.

Una câte una se-aprindeau stelele tremurând în nemărginirea albastră a cerului, când mai sus, când mai jos – şi luna, bălana lor regină, palidă ca o mireasă, trecea ca o secere de argint pin norii albicioşi şi subţiri. Mai greoaie scârţâiau carele cu lemne ce veneau din munte; românii şedeau culcaţi pe foale în vârful carălor sau, mergând alături, şuierau doine bătrâne şi triste ca suvenirile trecutului. Toate farmecele unei nopţi de vară – lună

albă şi stele aurii, fluierul melancolic şi câmpii ce par a adormi, iar drept în faţă, bătrânii urieşi de piatră, munţii, ce acum păreau încununaţi de stele ce tremurau asupra frunţilor lor.

Mergeam neoprit prin cărările albe ce duceau crucişe pin lanurile, unele încă verzi, mergeam, până ajunsei în poala răcoroasă a munţilor. De-acolo apucai pe-o pietroasă cărare de munte. Pe câte-un vârf de deal vedeam arzând focuri mari, şi oameni împregiur, din fundul codrilor ce-ncongiurau ca o manta neagră-verde umerii munţilor vuia câte-un bucium durerea lui de aramă; pe lângă alte focuri vedeai pare-că cum joacă fete şi flăcăi, iar pin codrii rătăciţi fluierau voinicii printre dinţi şi din frunze câte-o doină adâncă şi plină de foc. Astfel treceam înainte alături cu zidurile de piatră a muntelui, pe-o cărare îngustă ce ducea mereu în sus, năruită pe-alocurea, pe-alocurea baricadată de bolovani rostogoliţi din creştetul munţilor şi înţepeniţi în albia cărărei. Săream peste năruituri şi baricade şi-am mers mereu, până ce luna apusese, focurile se stingeau, cântecele încetară, iar răsăritul se roşea slab de faptul zilei. Aerul răcoare al dimineţei îmi pătrundea pieptul, simţeam cum îmi amorţeşte gâtul de răceală... până ce văzui satul meu, cu căsuţele lui mici, acoperite cu paie şi risipite prin creierii de piatră a muntelui, de ţi se părea un sat de cuiburi de vultur. Trecui prin mijlocul lui, pe lângă mica bisericuţă de lemn, şi tocmai la capătul satului mă oprii lângă bordeiul cel înfundat şi sărac al tatălui meu. Prin ochiul de sticlă se vedea lumină. Trăsei zăvorul de lemn de la uşa uscată şi intrai înăuntru. Pe vatră mai ardea vo doi tăciuni subţiri de nuiele, tata dormea pe-un pat de scânduri nalt ca vatra. După cuptori era încă patul mamei acoperit c-un lăiceri, deasupra lui era [o] icoană veche şi afumată a Maicei Domnului, dinaintea căria ardea o candelă mică cu untdelemn. Mă lungii pe patul mamei fără să-l trezesc pe tata şi adormii curând, căci eram foarte obosit. Des-de-dimineaţă, pân-a nu fi ziua, cucoşul cântă asupra bordeiului şi auzii ca pin somn pe tata sculându-se, luând în mâni apă din un ciubăr şi spălându-se pe faţă, făcându-şi cruce şi mormăind încet o rugăciune, apoi luându-şi ciocanele de pietrărie de sub laiţă şi plecând pe uş-afară, fără chiar să se uite îndărătul lui şi fără a mă vedea din dosul cuptorului unde dormeam.

A doua zi cam pe l-ameazi mă trezii şi eu din somnul meu adânc şi fără visuri. Nu ştiu cine pospăia prin casă şi pe la vatră. Era o vară a mea, care băga vreascuri în foc şi fierbea mâncare.

– Tu eşti, Finiţo? zisei eu sculându-mă, luându-i capul între mâni şi sărutând-o.

– I, Doamne! zise ea surâzând cu degetele la gură şi măsurându-mă cu ochii din creştet pân-în talpe. Ce mare te-ai făcut... Uite! şi barbă şi

mustăţi... Da tare eşti galben, vere, pare c-ai fi îndrăgit?

– Nu ştii tu, zisei eu, uitându-mă în ochii ei inocenţi şi lucitori, nu poţi şti tu ce am suferit.

Dar ce frumuşică era verişoara mea. Faţa albă şi obrazii roşii, părul castaniu şi des, făcut în două cozi întrunite pe spate, neted şi cu cărare pin mijlocul capului, ochii mari, caprii, ce se uitau miraţi la mine, sprâncenele arcate şi îmbinate, nasul fin ca [a] unei dame mari, bărbia rotundă şi plină, iar, când râdea, două gropiţe cochete. Cămaşa albă, cu altiţe şi mânici largi, fota curată şi nouă, iar picioarele goale. Cu cât o priveam, îmi părea mai frumoasă şi-o sărutai încă o dată.

– O! zise ea, râzând vesel, îţi iei la guri parc-ar fi dentr-al tău... ia fii bun, mă rog, de-ţi cată de treabă, domnişorule!

– De-de! zic eu, n-o lua-n nume de rău... Ş-apoi nu mă uit eu la ochii tăi... fie ei cât de frumoşi...

– O! frumos! Vine vărul pe la noi, ş-apoi lucrul ce mi-l spune mai întâi e că ochii mi-s urâţi! Frumos!

– Da nu...

– Destul, las’că ştiu... Domnu-a fost la cetate... Nevestele de domn au ochi mai frumoşi decât ai miei, se-nţelege, zise ea, punându-şi râzând mânele[-n] şolduri, fiica Evei cea limbută cu dinţii de mărgăritar.

– De-ai şti, Finiţo, zisei pe jumătate râzând, de dragostea mea...

– Dragoste, zise ea repede, ce dragoste?... Şi ridică cu curiozitate din sprâncene. Ce dragoste?... spune-mi şi mie... zău aşa! Te rog, vere! adaogă ea, încreţindu-şi gura şi plecând ochii cu atâta graţiozitate încât numai pe sub gene se uita la mine.

– Şezi ici pe pat, zisei eu, apucând-o-n braţe şi punând-o să şadă ca pe-un copil obraznic... eu mă aşezai alături cu ea, i-ncongiurai grumazul cu braţul meu şi începui să-i povestesc amorul meu şi nenorocirile mele.

Ea asculta c-un fel de seriozitate şi c-o atenţiune copilărească – şi când se uită drept în ochii mei, ai ei se împlură de lacrimi.

– Sărmanul văr, zise ea, sărutându-mă cu atâta dulceaţă şi tinereţe.

Oalele fierbea pe vatră.

– O, zise ea, ca aducându-şi aminte, trebuie să-i duc merinde tătâni-tău! Las’că ne mai vedem noi desară, mâni dimineaţă... zise ea şi drese ce drese, apoi luă vro două oale din cele pline, surâse şi cu ochii şi cu gura şi plecă pe uşă şi prin sat înainte.

Nu mult după aceea veni şi tată-meu, care auzise de la fată că venisem acasă. El mă strânse în braţele [sale]. Capul său era mai alb, creţii de pe frunte şi brazdele din faţă mai adânce, iată toată schimbarea ce-o băgai de samă la el – destul însă ca ochii să mi se împle de lacrimi.

Am stat mult acasă, într-o atonie monotonă şi moartă. Între grinzile casei găsisem o carte cu scoarţe de piele roase de molii, cu marginile roşii – în ea era nişte poveşti manuscrise cu litere bătrâne, iară literele începătoare paleografate cu roşu... desigur vro reminiscinţă de-a preotului celui bătrân, ce murise de mai mulţi ani. Cu cartea aceea în mână, stăteam zile întregi lungit pe prispa casei la umbră şi descifram maşinalmente slovele cele bătrâne or priveam cu ochii drept în grinzile afumate ale streşinei, până ce-mi simţeam capul ridicat şi pus în poale. Mi-întorceam ochii peste cap... era Finiţa, ce-şi aşezase capul meu pe poalele ei şi-ncepea a-mi povesti ba cimilituri, ba basme, ba-mi cânta cu vocea jumătate câte-o horă or câte [o] chiuitură cu vorbe cu tot. Astfel şedeam lungit seri întregi cu capu-n poalele ei, pe când vitele se-ntorceau mugind greu de prin munţi, iar talancele de la gâturile vacelor cu ugerul greu de lapte suna alene şi melancolic prin atmosfera cea dulce a serei.

Revoluţiunea ardea în câmpia Transilvaniei, dar mie ce-mi păsa de toate. Pentru realitate eu eram omorât... Nepăsare leneşă, lene de-a cugeta, lene de-a simţi, abrutizarea cea mai adâncă şi mai idioată, iată ce făcuse din mine amorul unei femei. Însuşi numele ei, Poesis, nu putea să escite neciun simţământ în mine. Era ceva ce murise de mult pentru mine ce-o uitasem de mult – lucru de care îmi era greu să-mi aduc bine-aminte; căci nu cugetam să-mi fi ucis inima şi să-mi fi omorât inteligenţa... şi cu toate astea tocmai aceea era ce neci nu-mi trecea prin minte.

Venise toamna şi-ngălbenise codrii din umerii bătrânilor munţi, pe vârfurile lor negurele deveneau mai dese – în fine, într-o zi ne pomenirăm cu cei întâi fulgi de zăpadă înecând cu puful lor de argint aerul neguros şi rece al munţilor. Prin sate colinda vestea cumcă se ridicase românii împotriva ungurilor şi Împăratul Codrilor bătrâni şi a munţilor suri şi sterpi aduna pe vulturii din vizuinele lor stâncoase împregiurul flamurei româneşti. În creierii împietriţi ai munţilor şi-n aerul lor cel rece, flutura tricolorul, trăia libertatea Transilvaniei.

Într-o noapte am văzut un spectacol măreţ. În culmile munţilor, pe frunţile lor de piatră, care de care mai înălţate, se aprindeau, unul câte unul, focuri mari, părea că munţii însuşi se apri[n]sese. Împregiurul focurilor vedeai şezând cete întregi de oameni, lăncile culcate pe umere străluceau în aer... lănci de coase cari-n urmă erau să devie spaima inamicilor. Din creştetele munţilor românii slobozeau roţi înfăşurate-n paie şi aprinse, cari se rostogoleau cu o repejune demonică până se pierdeau hăulind în prăpăstiile adânci, în inima pământului. Buciumele sunau din vârfuri astfel încât ţi se părea că sufletele de aramă a munţilor se trezise şi suna a moartea lumei. Culme cu culme ardea, atâţia uriaşi ochi roşii, câte unul pe o frunte

de deal. Codrii bătrâni trosneau amorţiţi de iarnă, stelele şi luna erau mai palide-n cer, cerul însuşi părea mai sur. Era unul din acele spectacole măreţe, din acele tablouri uriaşe pe care numai Dumnezeu le poate zugrăfi pe tabla întinsă* a lumei înaintea ochilor uimiţi şi a inimei înfrânte.

Revoluţiunea pătrunsese-n munţi. La noi, cari eram mai în poalele munţilor, veneau honvezii ca să recruteze oameni tineri, însă aceştia o apucase de mult la Iancu. Oamenii mai maturi aşteptau ca eu să mă fac pribunul (tribunul) lor, însă eu, în starea în care eram, am fost nesimţitor şi impasibil pentru aceste cauze mari. Cu toate astea satul era adeseori vizitat de cătră tribunii lui Iancu, adesea cete întregi găzduiau peste noapte pe la noi, spre-a pleca înspre ziuă iar, fără ca honvezilor să li fi trecut prin minte ca să-i surprindă cândva. Însă într-o noapte auzii împuşcături pin vecini. Speriat, sar din aşternut, ies afară şi mă sui pe gard, ţinându-mă de parii lui, astfel încât dominam cu privirea asupra unei părţi din casele vecine. Văzui o casă încongiurată de honvezi şi pe unii trântind cu paturile pustei în uşa casei, pentru a-i sforţa intrarea. Dar în momentul acela văzui fulgerând pin ferestrele casei împuşcături şi [auzii] vaietele celor ce-o încongiurase, uşa se sparse cu repejune şi dinăuntru ieşi [un june] cu capul gol, cu sabia-n dinţi şi mânele-narmate de pistoale-ntinse, pe care le slobozi drept în capetele celor ce stăteau în uşă. În urma lui o ceată de oameni înarmaţi cu lănci împungeau în dreapta şi-n stânga şi, răzbind pin ei, fugiră mereu până în risipiturile unei stânci, prin cari pierzându-se nu vedeai în lună decât oţelul ţevelor întinse şi împuşcăturile trimise în cei ce acuma cotrobăiau pin casă.

Dar pe acel june palid, cu capul gol, îmi părea că-l cunosc. Deşi-l văzusem numai la lumina fulgerelor din puşte, totuşi îmi părea că nu putea să fie altul decât Ioan. Mă-ntorsei în casă şi mă culcai iar; însă mi-era cu neputinţă să mai închid ochii de gânduri. Dacă acela va fi fost Ioan... iată ceea ce-mi îmbla mereu pin cap... căci de va fi fost el, deciziunea mea era ca şi luată... trebuia să-l urmez.

Astfel zvârcolindu-mă în patul meu, părea că demonii toţi intrase în sufletul meu cel turburat, asemenea unor visuri aievea... unor visuri cu ghearăle de fier. În toate părţile mă întorceam, spre părete... dar păretele părea zugrăvit cu chipuri roşii ca acelea ale icoanelor de lemn din bisericele bătrâne – mă-ntorceam spre cuptor, dar cărbunii ce ardeau vineţi pe vatră păreau roşi ochi de demoni cari se întorceau cumplit, iar în fumul cel verde ce se înalţa în sus păream a vedea fluturând părul despletit şi sur a unei furii crâncene. Îmi închideam ochii ca să alung toate visurile acestea... Un somn părea că mă coprinsese, însă somn cu durere de cap şi cu bătăi de inimă. Creierii mei părea că-i stoarce o gheară de lemn, pieptul meu părea apăsat

ca de-o piatră, părea că e cineva pe mine care-mi stinge suflarea, care m-apucă cu braţe lungi şi teribile şi m-aruncă într-un abis întunecos unde cădeam mereu, mereu... Astfel între cer şi iad văd piscul cel de piatră sfarmată a unei stânce pe care mi se părea c-am să cad. C-un ţipet teribil mă smuncesc pare-că din cursul ce-l luase corpul meu în jos, dar în momentul acela ajung de stâncă, o durere cumplită... îmi spărsesem corpul de ea... Mă pomenii. Căzusem într-adevăr... dar de pe pat jos. Focul licărea încă şi înaintea mamei durerilor ardea candela cea mică, luminând faţa ei cea sântă. Îmi făcui o cruce şi mă sculai drept în picioare.

Era cu neputinţă să mai dorm sau să mai rămân; ci decisesem de-a urma primei mele impresiuni, aceea de-a mă duce-n lume, unde mă vor duce ochii. Băgai vreascuri în foc, cari începură să trosnească vesel şi să arunce scântei cu pară. Apropiai de foc un scăunaş scund, luai dintr-un colţ al bordeiului coasa tatei şi şezând pe scăunaş începui, la lumina focului de vreascuri, c-un cuţit de brâu, să cioplesc cu băgare de samă coasa şi s-o prefac în lance. Făcui ca coasa să steie drept în vârful mânerului şi-apoi, luând o cute de piatră, începui a o freca de ascuţişul şi mai cu deosebire de vârful coasei, până ce se ascuţi ca un brici, încât, suflând c-un păr deasupră-i, s-ar fi tăiat în două. Din norocire tatăl meu dormea aşa de dus încât n-a auzit neci cum ascuţeam coasa, neci cum apoi, luând două pistoale lungi şi ruginite de sub pat, le încărcai cu praful de puşcă dintr-un corn de bou, mi le pusei în brâu, luai o ţundră veche pe umere, o căciulă de oaie-n cap, lancea de-a umere şi ieşii afară din casă. Afară era rece, însă o lună frumoasă plutea în câmpia cea albastră a aerului. În casa cea vecină, unde se-ntâmplase lupta, uşa era căscată cu desăvârşire, în mijlocul casei, la pământ, ardea un foc mare ce-l aprinsese soldaţii, pe când ei înşii şedeau trântiţi pe fân, cu puştele puse alături, cu lulele aprinse-n gură; la foc fierbea o oală mare, iar ei, vorbind din când în când, scuipeau când în foc de-a dreptul, când alături. Feţele lor era sălbătăcite, îndobitocite. Caii lor cei înşelaţi erau legaţi afară, de parii gardului – ci mai încolo de toţi era un cal sur, cu gura nepusă-n zăbală, căci mânca dintr-o legătură de fân ce i se pusese-nainte. Încongiurai casa pe din dos, astfel încât venii lângă calul sur fără de a trece pe dinaintea uşei deschise. Iau cuţitul den brâu şi tai repede curelele legate de gard, pui mâna-n coama calului şi-ntr-o clipă sunt pe el şi-l izbesc de-i răsună coastele. Ca turbat azvârle din copite, nechează una, dar o şi rumpe de fugă, încât zburam prin noapte ca purtat de-un duh-spaimă, fără să mă uit în urmă. O împuşcătură auzii în urma mea, glonţul îmi vâjâi pe la ureche, dar lăsând [calul] fără frâu, izbindu-l numai în coaste, el fugea, spărgând cu corpul lui fierbinte şi fumegând de sudoare aerul cel rece al nopţii. Zguduitura cumplită ce-mi da fugând mă cutremura

în toate fibrele corpului. Lancea ce-o ţineam de-a umere fulgera la lumina lunei şi sfâşia aerul nopţii, pe când cremenea de munte de sub copitele de fier a calului zburând scânteia trosnind şi trezind ecoul cel adormit al munţilor. Calul mă ducea mereu, astfel încât în urmă neci să părea că aş călări, ci că aş pluti între cer şi pământ, dus de-un geniu nevăzut, mereu înainte, răpit de-un balaur din poveste, de-un smeu, c-o falcă-n cer şi cu una-n pământ. Cât oi fi zburat astfel nu ştiu, numai deodată simţii cumcă calul poticneşte una ş-apoi începe a merge mai încet şi mai greu, suflând greu cu nările pline de spume. Fără s-o fi băgat de samă, eu ieşisem din munţi şi mă aflam pe şes.

Până aicea mersesem ca prin somn. Câte făcusem până acuma, toate le făcusem pe neştiute, dominat de-o dorinţă pe care eu singur nu mi-o puteam defini, de-un impuls întunecos şi fără sens. Acum îmi frecai ochii şi începui a privi în jurul meu. Dindărătul meu munţii, înaintea mea, departe, Mureşul, într-o parte un orăşel care, aprins din multe părţi, începea a arde. Departe era cam cale de două ceasuri. Calul era obosit şi nu mai putea merge decât în pas. Îl îndreptai spre orăşel. În curând însă suflarea cea limpede a aerului de noapte începu a deveni mai rece şi mai iute. Deşi cerul era senin, ace mici de ninsoare începură a-mi izbi faţa şi fruntea, îi dedei un impuls nou calului, care-o începu în treapăt. Din ce în ce vântul creştea şi prindea aripi, până ce, mai repede decât treapătul calului meu, începu să mă pătrundă cu frigul lui pin toţi porii vechilor mele haine. Oraşul se aprindea din ce în ce mai mult, cu-atât mă apropiam, păream a distinge vaiete slabe şi depărtate, calul fugea mai iute, vântul începu a vâjâi şi a fluiera, astfel încât vedeai cum cu el creşteau aripele flăcărilor ce se-nălţau la cer. Din ce în ce m-apropiam, din ce în ce vedeam cu[m] vântul s-arunca cu furie în braţele mărei de foc care creştea în toate părţile, prinzând din vântul cel rece şi barbar mii şi mii de suflete nouă şi repezi. Vaietele şi bocetele s-auzeau cumplit, astfel încât pietrele s-ar fi sfărâmat de durere auzindu-le, oraşul înflăcărat prin foc şi vânt se unise cu cerul, căci între cer şi pământ nu mai era deosebire. Flacăra zbura piezişă după îndreptarea vântului... aerul ardea cu fum cu tot, cerul se dogorise, astfel încât albastra lui boltă ameninţa a se [a]prinde şi a se nărui. Prin nori de fum roşii vedeai amestecate, ca ochi de aur, stelele timide şi tremurătoare. Pământ, aer şi cerul asupră-le erau coprinse de acelaşi foc... Calul meu, fără preget şi îmboldit, zbura poticnindu-se. Aproape de oraş mă coborâi de pe el... pusei lancea în şanţul de-alăturea drumului împărătesc, înfipsei de căciula mea o pană roşie şi, suindu-mă pe cal, intrai în stradele aprinse din amândouă părţile ale oraşului. Vuietul cel sălbatec al tobelor inamice, casele năruindu-se mistuite de flăcări, prin ferestrele plesnite ieşind flacăra neagră-roşie cu fum negru...

astfel şirele caselor păre[u] pus[e] în ordine de bătălie cu capetele arzânde, cu ochii cei plini de flacără şi fum. Oamenii alergau şi ţipau, stradele negre foiau asemenea muşinoiului de furnici, unii cărau şi duceau lăzi, cu faţa speriată şi ochii holbaţi la soldaţii ce nu ştiau ce urmări... prăzile ce fugeau, femeile ce, pe jumătate goale, alergau pe strade despletite şi palide asemenea stafiilor... Bărbaţii lor, cari aruncaţi sub roţile carelor sau izbiţi cu capetele de murii caselor arzânde, [cari*] trântiţi pe pietrişul stradei, gemeau pe ici pe colo, morţi sau pe jumătate morţi... copiii ţipau cu ochii plânşi şi îngânau nearticulat numele mamelor lor. Cu pistoalele-n mână, cu cocoşul tras, îmboldii calul de trecu prin strade, peste cadavre de oameni, peste căruţe sfarmate, peste lăzi sparte din cari curgeau haine şi unelte, peste mobile rupte, peste animale ucise – treceam ca sălbatec prin acest cumplit spectacol, prin această dramă teribilă şi sfâşietoare iluminată de focul cel larg al incendiului. Într-o parte şi-n alta şirurile de case arzând, pavagiul de pietri mărunte şi albe acoperit de cadavre şi împlut de sânge negru, lumea toată coprinsă de vaiet... jos omor şi noapte, sus nouri şi fum! Iată întregul acestui spectacol înfricoşat.

Ştiam aicea casa unui preot; trebuia să mă duc la el. Cât mă bucurai când, ieşind în suburbiul întunecos şi plin de grădini al oraşului, văzui cumcă acolo nu arde nimic. Grădinile încongiurate de un hăţiş des şi tufos, deşi scuturat de toamnă, se-ntindeau alături cu strada, pe când după acel hăţiş, ascunse-ntre arbori, se vedeau casele. Ajunsei şi înaintea casei preotului. Poarta era deschisă şi răzimată-n amândouă părţile. Ferestrele erau deschise, ci pin ele s-auzeau vaietele cele slabe ale unei femei. De-a intra astfel cum eram în casă era a mă espune pericolului vădit. Mă apropiai aşadar de fereastră şi privii înăuntru. Dar ce văzui, D-zeul meu!

Casa plină cu oameni care de care mai beţi şi mai sălbateci cari şedeau râzând şi chiuind înaintea unei buţi de mărime mijlocie desfundată. În păretele din dreapta ferestrei pe care mă uitam era un oblon în fundul căruia era icoana de lemn a Maicei Domnului, dinaintea căreia ardea o candelă mică, jumătate cu untdelemn, jumătate cu apă. Pe oblon şi deasupra, în cuie, era aşezat busuioc uscat şi flori galbene, cari asemenea se uscase. Sub oblon era masa cu cărţile bisericeşti ale preotului, legate în piele, vechi, risipite, unele căzute pe jos. Oblonul cu icoana erau în păretele dintre camera aceasta şi alta, mai mică, alături. Preotul era spânzurat de-un cui mare de fier deasupra uşei... Ochii lui erau întorşi cumplit, din gură, peste barbă, curgea spuma cea vânătă a morţii, mânele sale erau dinainte legate. Alături c-un părete sta răzimată fata lui, palidă ca varul, cu marii ei ochi negri înfundaţi, încongiuraţi cu mari cearcăne vinete, rătăciţi ca ochii unei nebune. Buzele vinete şi apăsate, părul negru ca noaptea, despletit, ce

flutura împregiurul gâtului ei alb ca marmura cea moartă... haina lungă şi neagră de matase îi dădea aspectul unei furii a durerei, unei dureri înmărmurite. Ochii erau seci şi priveau într-o disperare demonică şi nebună asupra acelor oameni roşii de beţie, cu ochii străluciţi şi murdari, cari, tăvălindu-se pe pământ, o priveau c-o ardoare sălbatecă şi neumană.

– Hoho!... răcni unul din ei, cu fruntea mică, cu faţa grasă şi roşie, cu ochii mici şi verzi, cu părul roşu ca focul... Oho! frumoasă fată... ce cauţi aşa... ce! c-am spânzurat pe tata-tău... popa blestemat! Râzi tu de el... Ce-ţi pasă ţie... tu cu noi ai să trăieşti... ai să fii ibovnica mea, puiule! Hehehe! zise el râzând şi abia ţinându-se pe picioare... Cum îţi par eu, fata mea? Frumos, hai?... frumos băiat... chipos m-a făcut mama... roşu colo... hehehe! şi-i place băiatul frumos şi roşu fetei celei albe... aşa-i că-i place?...

Cu astea se apropie de fată, a cărei buze se căscase de spaimă şi care tremura ca varga... El vrea să pună mâna pe ea... dar ea cade în genunchi... Dezolată şi frumoasă, ea îndrepta ochii ei mari, ce-ar fi putut mişca o inimă de aramă...

– Te rog, zise ea, omoară-mă! Omoară-mă şi pe mine, ca pe tata, căci îţi voi mulţămi.

– Hehehe! nerozie!... Ce? să mori, auzi! Auzi, Istvan, să moară ea! Nu, nu, nu! adaogă el râzând prosteşte, tu nu trebuie să mori.

– Nu trebuie să moară! adaogară toţi râzând care den-cotro, ea-i nevasta noastră a tuturora... Nu trebuie să moară.

– Eu am căzut întâi la sorţi, zise canibalul, lăsaţi-mă cu ea singur!...

Ceilalţi se sculară spre a ieşi din casă...

C-o deciziune teribilă, sărmana fată se repezi cu furie, izbindu-se cu creştetul capului de părete, însă, numai leşinată, ea recăzu în braţele canibalului care, c-o strânsoare murdară, cu hainele dehamate şi cămaşa descheiată la piept, astfel încât i se vedea pieptul plin de păr roşu – el voi să apese gura lui murdară şi cu musteţi roşii, rare, pe buzele ei cele vinete ca porumba... O simţi ea aceasta şi cu o ultimă sforţa[re] se rupse din braţele lui... Eu întinsesem pistolul prin fereastră în momentul când ea deschise ochii... Era să fugă pe uşă şi văzând arma-ntinsă... ea rămase dreaptă, o-nmărmurită statuă a disperărei sublime, cu mândrie de leoaică în faţă, c-o strălucire sălbatecă şi vergină în ochi. Cu mâna sigură, slobozii drept în pieptul ei... nimerisem bine căci, c-un surâs ce deveni angelic ca a unei martire, ea căzu de-a lungul pe pământ. În momentul acela ungurul scăpase din mână, la pocnetul armei mele, sfeşnicul de lut c-o lungă lumânare de său. Deodată intrară şi ceilalţi colegi ai lui, aprinseră lumânarea şi se apropiară, abia ţinându-se pe picioare, cu ochii holbaţi şi miraţi, de cadavrul întins drept pe pământ, cu mânele-ncrucişate pe piept, a bietei copile

moarte. Era pericol să mai stau la fereastra aceea, încongiurai casa, intrai pe-o altă fereastră în camera de-alăturea aceleia în care se-ntâmplase catastrofa şi care era despărţită numai prin o uşă (din norocire închisă cu cheia) de locul acelei barbare crudelităţi. În camera d-alăturea găsii lesne oblonul cu icoana Maicei Domnului. Pe partea de dincoace era un geam de fereastră. Îl deschisei şi luai iute icoana răzemată de geam, luând totodată şi candela şi stingând-o în clipă. După obiceiul caselor de ţară, între amândouă casele era un oblon mic de sticlă prin care puteam observa iarăşi toate. Frică nu-mi era, pentru că n-am ţinut neciodată mult la viaţă, şi-apoi eram decis de-a mi-o vinde cam scump în cazul unei lupte.

– Hehe! zise hâdul cel roşu, ai murit, bată-te-ar Dumnezeu, fată de popă! şi-o izbi una cu piciorul.

Într-adevăr ea era moartă... Haina ei cea neagră se răslăţise pe pământ... ochii cei mari se-nchisese şi, cu toate durerile, un zâmbet amar, dar sublim, înseninase faţa ei cea moartă, fără sânge, albă ca pânza linţoliului. Mânele, unite drept asupra acelei inimi ce-o rupsesem c-un glonte, nu lăsau a se vedea rana, şi pe haina cea neagră curgea un şir de picături de sânge. Era frumoasă astfel... acea martiră sântă, albă şi vergină, zăcând întinsă pe pământ alături cu acele figuri satanice şi dobitoceşti totodată.

Unul din ei da vânt preotului şi-l clătina de picioare într-o parte şi-ntr-alta, altul i-atinse lumânarea de barba lui cea albă, care prinse foc şi începu a arde-n sus... Pielea cea vânătă de pe faţa bătrânului începu să plesnească, genele albe şi lungi se aprinsese, pieliţa de pe ochi, arzând, se trase-n sus, astfel încât ochii încă lucii se holbau sălbateci şi-ntorşi către acei oameni stupizi. Într-adevăr era un spectacol cumplit şi înfiorător! Barba arsă, faţa negru de pârlită, ochii întorşi şi înfundaţi, gura deschisă, plină de spume ce fierbeau la arsura focului... În fine, un cap de mort schilod care-şi îndrepta ochii săi, ce părea a vorbi cu toată cumplenia faptelor, către acei oameni ce râdeau şi cari-n tâmpirea lor nu puteau înţelege rânjitul cel sec al mortului.

– Hehe! zise Ianoş, voi râdeţi de popa, eu de fata popei. Ce, crezi că moartă a scăpat de mine?... Nu, nu, nu! Ehei, fată, scoli, că Ianoş vrea să te sărute.

Şi cu asta, [o duse] târând-o de braţ din casă, astfel încât praful podelelor împluse şi albise hainele ei cele negre. Deşi nu înţelegeam bine pe canibal, însă o idee nefastă-mi trecu prin minte. Dacă acei oameni într-adevăr ar fi putut să fie aşa de sacrilegi ca să violeze până şi cadavrul unei vergine. Dar, deodată cu această idee, scânteie în capul meu şi ideea unei răzbunări înfricoşate.

A fost fapta unei minute să mă descalţ şi, pe din dosul casei, să car, pe-o scară ce suia în podul casei, o mulţime de paie uscate, pe care, răspândindu-le în tot întinsul podului, le dedei foc. Mă scoborâi iute şi, fiindcă uşa de la tindă era cu cheia în ea pe dinafară, o trăsei în clanţă şi întorsei cheia, fără ca cei morţi beţi în casă să poată băga de samă ceva. Numai fereastra cea deschisă era loc de ieşire. Dar, c-o furie supraumană, eu adusei o claie întreagă de paie sub fereastră şi apoi, ridicând poarta cea mare a curţei din ţâţâni, o trântii peste fereastră, iar sub ea aprinsei paiele cari, uscate şi-n vânt, începură a arde. În momentul acela cei din casă părură a se trezi, căci c-o furie teribilă începură a izbi în uşă. Dar uşa era îndoită, de brad uscat şi bătută peste tot cu teribile cuie de fier. Săriră la fereastră, însă poarta-n fereastră se aprinsese, şi eu pusesem asupra-i şi-a doua poartă şi înc-o claie de paie. În momentul acela acoperământul prinse foc, grinzile începură a trosni, vântul, nuntindu-se* cu flacăra ce arsese până-acuma închis, o înzeci într-un moment, şi urletele fioroase ale canibalilor îngropaţi în flăcări se auzeau asemenea vaietelor celor osândiţi la focul Gheenei.

M-aruncai pe cal disculţ cum eram şi, izbindu-l în coaste, începui să iau drumul înapoi pin oraş, flacările erau mai domoale, stradele – pustii, şi cadavrele erau pe-alocurea aşezate claie pe grămadă. Călării repede până ieşii din oraş afară, unde, la drumul împărătesc, luându-mi lancea din şanţ, scoţându-mi pana roşie din căciulă şi dând-o vântului, o apucai calare îndărăt spre munte, deşi nu-nspre satul meu.

Dedei de-o cale de munte pe care-ncepui de-a-mi mâna calul care, încet şi poticnind, suflând greu, pocnea alene cu copitele bolovanii mari de prin încovoiturile cararei dintre stânci. Din ce în ce mă-nfundam mai mult în munţi, din ce în ce aerul devenea mai liber şi mai rece, dar din ce în ce cerul devenea mai senin şi luna spărgea cu faţa ei cea galbenă vălul argintiu al norilor. Capul meu era aşa de pustiu ca amestecul fără-nţeles a unor colori varii, roşu, negru, verde, galben, toate amestecate pe unul şi-acelaşi loc, în fine, un nesens absurd ce semăna cu gândirile unui idiot, iată ceea ce se-nvârtea în capul meu. Impresiunea ce-o făcuse asupră-mi toate scenele precedente era acelea ale unui om nedormit de mai multe zile, cu creieri turburi de insomnie, care, îmblând printre oameni, visează aievea şi mintea lui croieşte pe faţa orcărui cunoscut trăsuri adânci, grime întunecate, proiecte funeste, care vede pe păreţi umbrele lungindu-se şi primind conture umane, ochilor căruia i se pare că apa limpede, privind la ea, se coloră – o dispoziţiune a sufletului, în fine, în coprinsul căreia neciun concept priceput de simţuri nu intra neturburat, neparodiat la cunoştinţa internă. Îmi părea că trecusem printr-o poveste cu smei şi crudelităţi, dar în a căror coprins, pe alte locuri şi pe alte ţărmuri, amanţii rătăcesc de-a lungul lor în umbra şi

verdele dumbrăvilor, cu feţele argintite de lumina unei palide lune ce zâmbeşte pin nori şi înseninate trist de plăcutele visării ale amorului. Era noaptea aceea un roman cavaleresc fără înţeles, din Evul Mediu, dar în care nu mai eram în stare de-a transpune tablourile colorate cu sânge, cu foc şi cu negrul vânăt roşu al fumului, cari trecuse turburi cu hidoasele lor feţe de mort, cu satanicele roşii feţe vii ce trecuse pe dinaintea ochilor mei. Toate astea s-amestecau în sufletul meu cel turbure şi din acest amestec se născu o tâmpire cumplită a organelor de cugetare şi simţire care-mi obosea capul, astfel încât simţeam că mi-e somn înainte de toate. Naturile cele tari dorm mult înainte de o catastrofă – eu cred că ele dorm mult şi adânc şi după o catastrofă, căci nimic nu tâmpeşte şi nu face nesimţitor pe un om decât astfel de spectacole teribile. Ajuns în culmea unui deal, prin care stanele de piatră sta risipite asemenea oilor albe, dorminde cu argintia lor lână în lumina albă a lunei, eu mă coborâi de pe cal şi-l legai de ramurile cele strâmbe şi nodoroase a unei tufe cu frunze galbene şi mâncate de frig. Eu singur, în nesimţirea cea mai mare, trăsei căciula de oaie peste urechi şi ochi, îmi aşezai capul pe-o piatră şi corpul pe-un morman de frunze uscate şi adormii. Visul – o lume senină pentru mine, o lume plină de raze clare ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura cea întunecoasă şi parfumată a dumbrăvilor de laur – visul îşi deschise auritele lui gratii şi mă lăsă să intru în poeticele şi etern junele lui grădini. Într-adevăr că muntele pe care dormeam mi se păru una din acele grădini pandante ale Semiramidei, grădini a cărei treaptă de sus unită cu cerul răsfăţa în lumina cea etern neturburată a soarelui un eden frumos, cu largi alee de palmiferi, cu cărări acoperite cu nisip alb, cu avulsuri de raze lungi şi diamantice, cu stânci zdrobite de smirnă, pin săpăturile cărora ciorăiau şi picurau curate ca cristalul, dar îngreuiat* de dulceţile şi mirosul ambrei: nectarul cel adormitor al Orientului. Şi toate acestea asupra norilor! Cerul era senin ca o boltă de smarand susţinută în orient şi occident, cu bolta ei puter[n]ică, de oglinzile cele verzi şi multunde* ale mărilor... numai într-un loc cerul părea dogorât şi ars şi o mare gaură-n cer din cari cădea la pământ pietre şi risipături de muri, ce ardea într-un loc. Acele pietre, căzând una câte una pe pământ, formau pare-că lângă Mureş ruinele unui oraş pustiu, nelocuit de nimeni, ars, pătruns prin ferestrele pustii şi negre de fluierile cele sălbatece ale vânturilor reci.

Dar deodată păru că lumea se-nsenină, că gaura în cer începe de[-a] deveni din ce în ce mai mare şi mai largă, încât prin ea se vedea asupra boltei albastre ce-mbrăţişează pământul o altă boltă cu mult mai naltă, cu mult mai largă, însă de-un aur curat şi limpede ca lumina cea galbenă [a] soarelui, astfel încât întreagă acea boltă părea un soare mare care îmbrăţişa

o lume, lumea deasupra cerului. Aerul tot era de lumină de aur, totul era lumină de aur, amestecat cu gemetul lin şi curat al arpelor de argint în mânele unor îngeri ce pluteau în haine de argint, cu aripi lungi, albe, strălucite, prin întinsul acel imperiu de aur. Pluteau ca genii abia văzute, umbre mai transparente, cu pieliţa vânătă ca marmura ce pare moale, cu ochii mari albastri, cu lungi bucle negre ce-ncongiurau faţa lor albă şi cădeau pe gâturile marmoree şi pe hainele de argint în falduri lungi ce muiau corpurile sublime cu albeţea şi moliciunea lor.

Prin acei îngeri albi şi cu ochii mari, albastri, văzui unul cu mari ochi negri, alb ca şi ei, însă cu faţa slabă şi muiat în lungi şi strălucite haine negre, cu mânile unite pe piept: el plutea pin aerul aureu [cu] ochii mari îndreptaţi în sus şi plini de lacrimi. Eu îl cunoşteam... Acel păr negru şi despletit eu îl văzusem, acea tristeţă adâncă şi sublimă eu o văzusem, acea desperare fără margini a cărei unică stea e Dumnezeu îşi gravase trăsurele ei adânci într-o faţă [ce] dinaintea mea şi eu o văzusem. Cerul era senin şi vesel, un singur înger era trist... Era Maria, fiica acelui preot bătrân, divinizată, schimbată la faţă... mie însă mi se părea că e geniul martirei naţiunei româneşti, geniu palid şi plâns, a cărui singură speranţă: Dumnezeu, a cărui singură tărie: cerul.

Dar bruma rece a nopţii se aşezase asemenea unor urdori de argint sur pe genele mele lungi şi negre, ochii îmi răciră în cap* şi se treziră. Luna apusese de mult, cerul era mohorât... şi în orient, departe, răsărea o auroră murdară şi somnoroasă [care] abia roşea cerul cel vânăt-sur. Îmi scuturai corpul cel plin de frig... îmi ridicai căciula de pe ochi, trezii calul care se trântise şi el pe brânci la pământ şi închisese ochii lui cei mari şi cuminţi. El sări de jos, eu îl încălicai şi începui a traversa înainte munţii. Cu cât mergeam înainte, calul îndoia paşii săi, căci mersul îi părea şi lui o binefacere, pentru că-l încălzea. Curând răsări şi soarele, şi din ce în ce se suia pe cer, cu-atâta tomnatecele sale raze deveneau mai calde şi mă ardeau în spate. Mă coborâi de pe cal – lancea mea lucea-n soare – eu alături cu calul traversam disculţ prundul cel mărunt acum al căilor de munte.

Pe-un creştet de stâncă văzui şezând în soare, cu lancea înfiptă-n pământ, cu picioarele-ntinse şi c-o lulea printre dinţi o avangardă de român care păzea munţii. Mă apropiai de el.

– Bun găsit, voinice, zisei eu, puind mâna pe gâtul neted al calului, n-aş putea găsi pe-aicea pe cutare şi cutare (numii numele lui Ioan).

– Ba cum să nu. L-găseşti, că-i pribun la noi, zise omul meu, scuturându-şi luleaua cea arsă de pământ, astfel încât căzu din ea toată cenuşa.

– N-ai putea să mă duci la el? zisei eu.

– Nu, zise el, scoţând dintr-o pungă albă şi strânsă la gură nişte tutun verde-negru şi apăsându-l cu degetul cel mic de la mână în luleaua lui. Nu pot să-mi las locul, zise el, trebuie să stau de pază aicea, dar uite, apucă-nspre deal, c-apoi dai de loghar.

Cu asta scoase din chingă o sulă subţire şi străpunse tutunul, aprinzându-l c-un lemnuş alb la capăt. Când începu să tragă din pipă, mustăţile cătau în jos a oală, şi ochii se holbeau naiv la gura lulelei cu atenţiunea cea mare de-a o vedea curând arzând ca un cărbune. Căciula creaţă de oaie i se lăsase pe ochi.

O apucai tot mereu mai la deal şi acolo văzui, pe lângă focuri mari şi aprinse-n lumina soarelui – focuri ce lingeau cu galbenele lor limbe lungi aerul cel senin şi rece – şezând roată de jur împrejur cete de români, iar pe frigări lungi frigând berbeci şi oi, chiuind, cântând, horind – într-o parte unii jucau pisând pământul pietros cu opinca cea uşoară, pe când unul şezând pe-un bolovan fluiera în fluier de soc. Chiuiturele vesele, fumul înălţându-se din focurile multe, feţele cele curioase cu ochii lor cei vii, cari de cari mai mari – în fine, acolo-l vedeai pe român, cu faţa arsă, dar adâncă, cu ochii caprii şi vioi, cu pletele lungi, creţe, negre strălucit, cari-ncadrau frunţi largi şi netede, mustaţa neagră, nasul de vultur, bărbia cam ieşită, ca a războinicilor străbuni. Sumanele cafenii ce spânzurau pe umere, cămaşa cea albă ce, slobodă, dezvălea pieptul cel ars de soare ce ascundea inimi libere, cioarecii cei strâmţi şi albi, opincile cu vârful îndoit şi legate de picior cu sfoară de lână neagră, brâul cel verde şi chinga cea roşie cu cuţit, amnar şi cremene, în fine, căciula de oaie naltă şi lăsată asupra ochilor pătrunzători, iată tipul ce-l vedeai repetându-se, în feliurite variante, în toţi aceşti copii ai munţilor.

Întrebai pe unul din ei de Ioan, el îmi arătă cu mâna un foc mare, dar cam depărtat de celelalte... el îmi spuse cumcă pribunul era acolo, deşi era cam bolnav. Mă dusei înspre focul acela, în care ardea cu fum mult trunchiul unui arbore putred şi găunos; alături cu focul stătea lungit pe-un pătul de frunze uscate Ioan, cu picioarele goale-ntinse-nspre foc, cu sucmanul tras peste cap, astfel încât faţa nu i se vedea. Lancea era-nfiptă-n pământ cu vârful de fier în jos. Îmi legai calul de lancea-nfiptă şi, îngenunchind lângă capul lui, trăsei încet cu mâna sucmanul ce acoperea faţa. Ochii lui mari erau închişi, astfel încât pin pieliţa cea fină şi albă a ochilor se vedeau clar vinele cele fine şi albastre; cearcănele adânci şi mari împregiurul ochilor din vinete devenise arămii, faţa era palidă ca totdeauna. Şezui cu desăvârşire la capul lui şi mă uitam lung la el. În fine îl scuturai încet de braţ, încât îşi deschise ochii. Cam somnoros, el mă văzu şi, cu lenea cea melancolică pe care numai somnoroşia o răspân[deşte] pe faţă, el

îmi încongiură gâtul cu braţul lui şi surâzând alene zise:

– Tu aici?

Surâsul cel liniştit arăta pe-un om fără pasiune, faţa lui era sântă, ca să zic aşa – se cunoştea că-n inimă se stinsăse orce lumesc.

– Cum vezi, zisei eu întunecat, strângându-i mâna cu putere într-a mea! Cum vezi.

– Nu te mai credeam capabil de-a-ţi iubi poporul, aşa te tâmpise amorul pentru o femeie nedemnă de tine, zise el înfăşurând picioarele în obiele albe de lână şi trăgând peste ele opinca cea roşcată de piele de viţel.

– A nu-mi iubi poporul, zisei eu c-un zâmbet amar, poate că nu l-aşi fi iubit neciodată dacă noaptea aceasta aşa de teribilă nu m-ar fi învăţat să-l iubesc.

Cu aceste vorbe începui a-i povesti pe scurt tot ceea ce văzusem cu ochii corpului şi cu-aceia ai sufletului. Cu fiece vorbă a mea ochii săi albastri şi mari se turburau de-un foc demonic şi nenatural şi faţa sa albă, palidă, delicată se grava cu trăsuri profunde şi teribile.

– O, canibalii! şopti el printre dinţi.

– Ei bine, am venit şi eu, zisei, şi într-adevăr cumcă altceva neci am de făcut. Ce am de-a pierde? Viaţa?... Nimic mai urât, mai monoton, mai sarbăd decât această viaţă... Ş-apoi sunt sătul de ea: un vis absurd. Sufletul?... Parcă cineva mai poate avea suflet în astfel de timpi!

– Aide, copilul meu, zise el, aide! Adevărat că viaţa nu plăteşte nimica dacă nu vom face noi ca să preţuiască ceva... şi, pre sufletul meu, vom face să preţuiască mult!...

Ochii săi străluciţi se aprinsese în fundul capului şi un fior de mândrie însenină faţa sa.

În curând mă simţii familiar între oamenii noştri. În curând încălţai şi eu cioarecii strâmţi şi lungi, încreţiţi cât ţine fluierul piciorului, şi pusei piciorul în opinca cea uşoară. Astfel îmbrăcat, adeseori păzeam pe culmile munţilor noaptea, în razele lunei, asemenea sentinelei Romei care, păzind creştetele de fier ale Carpaţilor, priveşte cu ochii plini înspre sud, gândind la muma sa, regina răsfăţată şi albă ce-şi scaldă corpul molatec în mările ei azure şi calde, fruntea ei coronată cu visuri de amor şi sânii ei albi şi plini, dezmierdaţi de albastrele şi luciile valuri ale mării. Mama uitită care, asupra visurilor, a uitat în creştetele arse şi bătrâne ale Carpaţilor pe fiul ei cel cu ochii negri de vultur şi cu faţa mândră de rege. Italia a uitat pe români... ci românii iubesc Italia.

Petrecusem iarna în lupte şi suferinţe. A le cita acele suferinţe ar însemna a cita istoria acelor legiuni de lănceri cari, după chiar retragerea oaştei imperiale din Transilvania, rămăseseră ei singuri credincioşi tronului,

avizaţi la mijloacele lor proprii, la inima lor cea voinică, la coasele lor legate de vârful prăjinilor.

Într-o noapte, stând de avangardă cu o companie de 20 de oameni, între cari şi Ioan, vine românul postat de sentinelă de ni spune cumcă într-un castel de conte maghiar s-ar fi aşezat vro două companii de honvezi şi petrec ca mai bine. Noaptea era rece şi noi ne suflam în mâni de frig.

Lui Ioan îi străluciră ochii.

– Copii, pe luptă! zise el c-o voce aspră.

Şi-ntr-adevăr că feciorii atâta păreau c-aşteaptă pentru de-a sări din atitudinele lor plecate sau culcate şi a apuca cu mâni vânjoase lăncile-nfipte în iarbă. În curând coborârăm dealurile şi ne-ndreptam de-a dreptul prin câmpii cu iarbă moale la castelul ce se ridica în mijlocul unui parc întins şi frumos. Ferestrele lui toate ardeau prin întunericul cel des al nopţii şi din ce în ce ne apropiam de acele lumini ce ni păreau magice. În curând ajunserăm la grilele parcului. Un buldog începu a lătra, trezind aerul nopţii cu lătrătura sa răguşită, însă în beţia ce părea a domni în castel, printre ciocnetele paharelor nu auziră gura lui [de] câne, iar el, nemulţumit şi mormăind, l-auzeai cum, scuturându-şi lanţul, se tologi pe pătulul lui de paie. Ca să nu-i trezim somnul, încongiurarăm castelul şi într-un loc sărirăm cu toţii grilele. Castelul era cu două caturi, la catul al doilea – un balcon ce dădea în grădină, şi sub el – un pavagiu grunzuros de lespezi. Jos, în toate camerele, erau mese-ntinse... oamenii, cu puştile aşezate pe lângă pereţi, beau, râdeau, cântau. Pusei din feciorii câţi aveau puşti pe lângă ferestre şi, la un strigăt al meu, ei dădură foc. Gloanţele vâjâind prin salele întinse, toţi se sculară speriaţi; unii, loviţi, rânjeau moartea lor... altora li căzuse păharele din mână, partea cea mai mare, uitând arma şi tot, o apucă spre a ieşi pe uşă.

– Pe ei! ţipai eu, rumpând o fereastră din ţâţânele ei şi sărind eu cel dentâi în sală. După mine toţi. Câţi rămăsese în sală, toţi fură măcelăriţi. Am luat puştile lor încărcate şi, alergând prin camerele largi şi luminate ale castelului, am zdrobit tot ce ne ieşea în cale. Din vârful castelului vuia un clopot de alarmă, înăuntru, pocnetele de puşti şi răcnetele bete şi sălbatece ale murinzilor amestecate cu chiuietele bucuroase ale voinicilor noştri. Eu şi cu Ioan o apucarăm pe scara cea mare în catul al doilea... Smulsei uşa cea mare şi intrai într-un salon mare c-o uşă ce da în balcon, uşă cu sticle, prin [ale] căreia geamuri pătrundea acuma lumina albă a lunei ce ieşise din nori. Luna lumina un părete plin de armărie. Deodată-n [în]tuneric luciră doi ochi înfricoşaţi... un om nalt părea că se repede dintr-un colţ spre noi. Cu mâna-ntinsă, slobozii pistolul şi la lumina lui zării o faţă vânătă, ci cunoscută.

– E el! ţipai turbat. Era amantul [lui] Poesis.

În momentul acela Ioan i se repezise în piept, însă, apucat el însuşi,

contele deschise c-o mână uşa balconului, cu cealaltă era să-l arunce peste balcon pe pavagiul de piatră. A fost fapta unui moment ca să-i tai cu sabia mâna ce se-nfipsese în pieptul lui Ioan... care căzu jos cu mâna cea moartă cu tot. Contele-ndreaptă cealaltă cu pistolul spre fruntea mea... Ioan, ridicat de jos, i-înfige pumnalul în cot ş-o ridică-n sus mâna, astfel încât arma pocneşte-n sus şi glontele trece vâjâind prin părul capului meu. Cu cealaltă mână i-apucă gâtul. Maghiarul se pregătise să-l muşte-n creştet, şi cine ştie dacă cu dantura nu i-ar fi zdrobit oasele capului, însă Ioan, ridicând pumnalul ce lucea, i-l înfipse drept în ţeasta capului, astfel încât cuţitul fugi adânc în creieri. Un urlet înfricoşat, iată tot. Uşa se deschise şi înăuntru intrară de-ai noştri cu torţe aprinse. Ioan căzuse peste maghiar, de care mă apropiai cu una din torţe. Mortul prezintă un aspect înfricoşat. Gura întredeschisă, dinţii rânjiţi şi preparaţi pentru muşcat... grima vânătă, înfricoşată, cu trăsurile coprinse de turbăciunea rumperei creierilor... măselele părea că râşnise spuma vânătă şi-nveninată ce se scurgea prin colţurile gurei.

Mă uitam c-o ură nespusă la omul ce-mi luase tot şi care acuma nu mai era decât un cadavru. Feciorii luară râzând armele din părete şi le-mpărţiră-ntre ei. Coborând scara cea mare, intrarăm într-o casă cu mese-lentinse, deschiserăm ferestrele toate, aruncarăm pe morţi afară pin ele şi ne aşezarăm cu toţii la masă, pare-că nu se-ntâmplase nimica şi parcă venisem la nuntă. Orcine va crede poate că asta nu-i cu putinţă, dar când ar şti cineva cum revoluţiunea şi nesiguranţa vieţei proprii îl face pe om nepăsător pentru viaţa sa şi face din omor şi luptă o stare normală a omului, acela va-nţelege nu numai starea noastră, ci şi secolii aceia unde ocupaţiunea principală a popoarălor consta din bătălii şi pradă.

Iată unul din evenimentele cele multe ale anului. Dar voi spune încă unul, unul care pe mine m-a costat aşa de mult. Pe Mureş plutea o moară a unui sas de la care noi obicinuiam a ne aproviziona cu făină, ceea ce-l făcuse pe sas să tacă faţă de patrulele maghiare ce cutreierau ţinutul. Moara se legăna liniştit pe Mureş, cu roţile ei asurzitoare ce se rostogoleau ca doi balauri negri scăldându-şi oasele de lemn mucegăit în apa albită de spume a râului, şi sasul, gras şi cu faţa cât o lună plină şi roşie, sub o pălărie largă ca o streşină se primbla cu şorţ alb dinainte şi cu mânile-n buzunări prin mulţimea de oameni ce veneau cu sacii la măcinat, aducând totodată fiecare din ei câte-o comoară de istorii, de poveşti, de noutăţi, astfel încât podul moarei era mai mult o piaţă de târg decât streşina unei case. Adeseori, neştiut de nimeni, şedeam şi eu pe-un sac de făină, cu luleaua aprinsă şi cu pălăria lăsată pe ochi, în chicotele fetelor, în poveştile bătrânilor, în înjurăturile bărbaţilor, în scârţâitura amorţită, însă dulce a unei vioare vechi,

pe care un ţigan bătrân o făcea să răsune când vesel, când plâns. Faţa neagră şi espresivă, barba albă ca zăpada, ochii mai stinşi şi discoloraţi de bătrâneţe, pieptul păros şi gol, abia acoperit de-o cămaşe neagră, căciula cafenie de oaie, ruptă, astfel încât prin rupturi ieşea pe-alocurea părul alb al capului: astfel şedea bătrânul pe nişte roţi rupte, trântite-ntr-un colţ al morii, şi povestea poveşti nu din gură, ci din strune. Era o zi caldă şi voinicii mei, cari aveau să facă o escursiune în vale, decisese să doarmă peste noapte în moara sasului, iar a doua zi des-de-dimineaţă să plecăm înainte.

Rândul se cam sfârşise la toţi, soarele se ducea după dealuri să doarmă şi el, ţiganul bătrân îşi lăsase capul pe-o piatră de moară şi adormise cu luleaua aprinsă-n gură, asemenea unui împărat în pat moale şi cu ciucuri de fir... oamenii, ducându-şi sacii pe cară, înjugându-şi boii albi, graşi şi cu coarne mari, apucau pocnind şi chiuind cari-nspre munte, cari-nspre câmpie. Înserase cu desăvârşire, roţile stătură şi ele şi numai moara uriaşă se legăna alene pe Mureş, făcând să tremure lungile şi groasele funii de tei cu cari era legată de ţărmuri. Sasul se puse-n uşa cea mare a moarei pe-un pietroi neted ca o bancă şi, aprinzându-şi luleaua, se uita melancolic la răsărirea luceafărului de sară. Eu mă aşezai lângă el, înnopta din ce în ce mai mult, când din deodată auzii un bucium vuind cu jale.

– Sunt ei! zisei eu sărind în sus şi apucând înspre câmp dar, uitându-mă înapoi cam de la 40 de paşi, îmi păru că zăresc în lumina serei un honved care, alături cu sasul, părea a privi împregiur cu mişcări repezi de nerăbdare. Ce putea fi neci că-mi trecu prin cap. În câmp mă întâlnii cu voinicii mei, între cari şi Ioan. Ce frumos era el în acea sară... mi-aduc aminte parc-ar fi acu. Cu ţundra îndoită pe grumaz şi dinainte, ast[fel] încât pieptul alb se vedea sub cămaşa de in, faţa palidă, dar dulce şi plină de bunătate, ochii mari, albăstrui priveau cu melancolie, iar părul cel blond şi lung i cădea pe umeri, acoperit de-o largă pălărie neagră... Era într-adevăr frumos ca o femeie, blond, palid, interesant.

– Parcă eşti o fată! îi zisei, strângându-l la piept.

– Şi tu parcă eşti un băiat, zise el râzând nebuneşte.

Dar strânsoarea cea rece şi tare a mânei lui atât de micuţe îţi dovedea că [ai] a face cu degete într-adevăr lungi, delicate, albe, însă pătrunse de măduvă de leu.

Ajunserăm cu toţii la moară. Salutarăm pe sas, care ni deschise uşa. Era ţiganul acela care şedea lângă el, povestindu-i cum în tinereţe fura cu şiretenie găinile vecinilor, atârnându-le cu picioarele legate de căngi sub ţundră şi mergea fluierând cu ţundra pe-un umăr prin sat fără ca oamenilor să li treacă prin minte ce avea el sub ţundră. Sasul râdea cu zgomot, deşi mi se părea că râde silit. Dar putea să mi se pară numai, unde, precum ştiţi,

presupusesem, înşelat din depărtare, cumcă ar schimba vorbe c-un honved.

Fiindcă eram toţi obosiţi, ne lungirăm care-ncotro prin moară; morariul drese ce mai drese prin saci şi prin ferdele, stinse focul din o vatră de pietre şi se lungi şi el în catul de jos al morii, unde erau roţile. Toţi începură a sforăi, cari de cari se întorceau cu zgomot şi gemând pe sacii pe cari se culcase. Eu îmi aşternusem ţundra jos şi dormeam cu Ioan, care-mi coprinsese cu braţul gâtul meu şi adormise şi el. Ca printr-un ce nu putui adormi. Simţeam însă cumcă sasul se sculase şi începuse a umbla prin podina de jos a moarei. El sui încet şi ca-n vârful picioarelor scara ce ducea în jos, c-un opaiţ în mână. Încă nu ajunsese, când îmi păru că prin ferestrele morii zăresc o vânătă şi lucie ţeava de puşcă ce părea a se-ndrepta în [spre] cei dorminzi. Eu tăcui şi închisei ochii, astfel încât prin genele abia deschise zării pe sas că s-apropia cu opaiţul de noi şi, plecându-se asupra-ne, părea că ne observă de dormim o ba. Faţa lui era teribilă. Însă în momentul când, tot pe vârful degetelor, se-ndreptă spre uşă, spre-a trage zăvorul cel mare de lemn, sării drept în picioare.

– Sus, copii! strigai din toate puterile, că-i pe moarte.

În moment toţi, somnoroşi şi speriaţi, erau în picioare. Sasul, încremenit, scăpase opaiţul; desigur că nu scăpa de moarte de nu, prin stingerea singurei lumini, nu se făcea întuneric. Se slobozi prin fereastră o puşcă, dar neciun vaiet... vasăzică nu era nimeni lovit. Zgomotul de-afară se-nmulţi.

– În linie! ţipă sonor vocea de argint a lui Ion şi văzui în razele de lună pătrunse prin oblonul de lemn cum lăncile se-nşirară în linia primă, iar în [a] doua, peste umerele celor dentâi, se-ntinsese lucii puştile cele mici de munte. A fost fapta unui moment. În momentul acesta uşa cea mare trosni din ţâţâni şi căzu pe spate.

– Foc! comandă Ioan, şi duşmanii năvăliţi prin uşa spartă începură a urla, cari răniţi, cari izbiţi de moarte, prin pocnetele şi lătratul cel des al puştilor.

– Înainte! comandă Ioan, şi lăncerii se repeziră cu furie în inimicii lor cei mulţi.

Eu apucasem o săcure de coadă şi izbeam cu ascuţişul şi cu muchia fără milă în tot ce venea înaintea mea.

Dădură şi ei foc şi rândurile se răriră.

– Înainte! ţipă Ioan ca turbat.

Încă un asalt, încă o repezire şi duşmanii, curmaţi în două lături, ne deschiseră o cale largă în această luptă la lumina lunei.

În momentul când ieşirăm cu fuga afară, un pistol singuratec se-ndreptă în pieptul cel gol al lui Ion. Pocni, un şerpe de foc se repezi din

gura lui, dar în clipa aceea eu repezii săcurea cu tăişul în capul celui ce slobozise pistolul, astfel încât i l-am crepat drept în două ca pe-un trunchi de lemn.

– D-zeul meu, mor! zise Ioan încet.

Îl luai în braţe şi fugii ca o nălucă, nebun, iute, înfuriat*, înaintea oamenilor mei ce fugeau şi ei în dezordine urmăriţi de împuşcături şi de oameni călări. Mereu înainte, mereu spre munte. Pieptul sărmanului copil sângera cumplit, luna părea că se aprinsese-n cer şi-mi ardea-n creştet, oamenii-mi păreau fantasme nebune ce zburau vâjâind alături cu mine, când deodată deterăm de-o potecă care ducea în munte.

Aicea paşii noştri deveniră mai grei, urcarea mai nevoioasă, până ce-ajunserăm într-un deal plin de bolovani mari şi risipiţi.

– Staţi! strigă unul mai bătrân dintre copiii munţilor. Bolovanii în şir, copii!

Într-un moment bolovanii erau puşi în două şiruri, în ordine de bătălie, asemenea unui mur. Când inamicii începură a urca dealul, şirul întâi de bolovani se rostogoli în ei, astfel încât, pocnind, rumpând, lovindu-se de colţuri de piatră ce răsăreau prin iarbă şi prin tufişe, bolovanii în urma urmelor rumpeau şirurile de oameni din vale sau, repezindu-se de pre câte-un vârf de stâncă, cădeau în întreaga lor greutate pe capetele semeţilor. De după şirul al doilea de bolovani se-ntinsese puştele şi unde vedeau fiinţe de oameni, într-acolo pocneau.

– Tomo! zise bătrânul ce luase comanda asupră-i, scuturând sabia lui cea bătrână pe care-o atârnase la coapsă. Tomo! Tu fugi cât poţi cu Ion, fugi mereu înainte, ca să fii cu mult înaintea noastră... noi vom fugi mai târziu... dar totuşi vom fugi, pentru că pare-mi-se că-s mulţi de vale şi tu ştii: de s-or sfârşi bolovanii mari şi gloanţele, trebuie s-o luăm şi noi la picior.

Mă dezbrăcai de ţundră şi înfăşurai corpul ce părea mort a lui Ioan. Mă repezii mereu la deal, prin tufişe, pe costişe ţepene şi pietroase, prin scu[r]suri prunduite de pâraie, peste ape fără punţi, până ce-ntr-o culme de deal, în mijlocul unei dumbrăvi de spinişe, zării cuibul unui foc în cari clipeau cei din urmă cărbuni prin cenuşa cea sură. Îl adusei lângă foc, pusei în el frunze uscate şi vreascuri câte putui aduna în clipă, astfel încât în curând se-nălţă un foc mare, palălăind cu fum mult. Mai strânsei frunze uscate şi făcui un pat... pe care aşezându-l pe Ioan îi desfăcui pieptul ca să-i cercetez rana.

Nu era decât o gaură mică, neagră-roşie, sub coaste, fără ca să curgă sânge din ea şi tocmai asta era cauza letargiei. Îmi apropiu gura de rană şi sug o dată cu putere, astfel încât gura roată mi se împlu de sânge. Sânge

negru şi-nchegat curgea şi din rană, pulsul începu a bate încet, încet şi Ioan îşi deschise ochii lui cei rătăciţi. Faţa lui se trăsese, de părea a fi numai piele şi oase, albuşul ochilor era ţesut cu subţiri vine roşii.

– Ioane, zisei eu, cum îţi e, copilul meu?

– Cum îmi e? zise el, surâzând amar. Cum să-mi fie? Am să mor, iată tot. Şi tu nu vrei să te consoli, amicul meu? De ce? O, de-ai şti ce fericit voi fi de-oi muri... o să văd pe Sofia.

– Aiurezi, Ioane! zisei cu blândeţe.

– Copil ce eşti! Aiurez? Eu?... Eu simt moartea strecurându-se răcoare, dar dulce, prin toate vinele mele, şi el zice că eu aiurez. Crede-mă că-s fericit, foarte fericit.

Faţa lui, ca alabastru săpat cu dalta în lungi gravuri de durere, erau senine, dulci. Un nou leşin s-apropie. Capul lui se lăsă pe frunzele uscate... pulsul iarăşi încetă şi părea iar că espirase.

Mă uitam în faţa lui fără să ştiu ce să fac, nu mai da neciun semn de viaţă; nu eram capabil de necio acţiune. Prin tăcerea de moarte nu auzeam decât împuşcăturile cele depărtate ale luptătorilor noştri, din cari fiecare mă făcea să tresar, căci întâmplarea aceasta mă făcuse fricos. Îngenuncheat lângă el, eu împregiurasem cu o mână gâtul său, astfel încât, ridicându-l, capul spânzura după braţul meu; astfel mă uitam la el şi nu ziceam nimic, decât sărutam faţa lui ca alabastrul cu gura mea cea plină de sângele inimei sale. Faţa rămânea nemişcată, moartă; numai albeaţa ei contrasta ciudat cu petele sângeroaselor mele sărutări. Un fluier vâjâitor din frunză mă trezi din atonia mea; împuşcăturile încetase şi auzeam din ce în ce apropiindu-se paşi; presupuneam cumcă sunt voinicii cari, neputând să susţină lupta, se retrăgeau. Şi în curând văzui apropiindu-se bătrânul tribun, asudat şi gâfâind, şi împuşcăturile se preînnoiră, mai în apropiere însă.

– Ce face? zise el, cu vocea ostenită şi aruncând o privire speriată asupra lui Ioan.

– Moare! zisei eu apatic şi rece.

– Ne urmăresc! Feciorii mai se-mpotrivesc cât s-or împotrivi... dar în urmă trebuie s-o ia la fugă şi ei.

Îngenunche şi el lângă Ioan, care acum, sub influinţa focului ce palălăia mare şi care-i roşea paloarea, începuse a da semne de viaţă.

– Ce să facem? Nu-l mai putem duce înainte – să-l lăsăm iar nu putem.

– Căpitane, acuşi-s aicea! strigă alergând un fecior care venea dinspre împuşcături. Feciorii abia se mai ţin!

Ne scularăm amândoi ca trăsniţi.

– Stăi! zise bătrânul, dându-mă c-un braţ d-o parte şi uitându-se la

Ioan, care-şi deschisese ochii lui cei mari şi murinzi, cari priveau fără înţeles, ca ochii unui nebun.

– Dă-te-ntr-o parte, Tomo, zise bătrânul, am a vorbi ceva cu fratele Ioan.

El îşi scosese sabia din teacă şi se uita la ea, pe când din ochii lui bătrâni curgea lacrimi mari.

– Frate Ioane, zise el încet şi liniştit, fă-ţi o cruce.

Ioan [î]şi făcu încet şi cu silinţă multă o cruce. În momentul acela sabia vâjâi prin aer şi capul lui Ioan se rostogoli pe frunzele uscate.

– Nebune! ţipai, îndreptând pistolul spre fruntea bătrânului, ce-ai făcut?

– Ce-am făcut? zise bătrânul, căzându-mi în mâni şi plângându-mi pe piept ca un copil. Ce-am făcut? Dar ce era să fac?

Tremurul său, gemetele sale convulsive, plânsul, cu care era neobicinuit şi care se storcea cu greu, asemenea unei puteri demonice, din pieptul lui, arăta cumcă durerea lui era adevărată. Vuietul fuginzilor venea mai aproape, pocnetele păreau că vâjâie deja pe la urechile noastre.

– Aidi! zise feciorul ce era cu noi, aidi, treziţi-vă; să fugim!

El acoperise corpul lui Ioan cu frunze şi cu pietre, iar capul lui îl aruncase într-un izvor de-aproape. Ca cerbii speriaţi şi gâfâiţi veneau feciorii din toate părţile.

– Să fugim! Să fugim! strigau toţi şi mă rupseră pe mine şi pe bătrân în fuga lor fără ordine.

Ameţit, turburat, fugeam fără să ştiu unde, până ce prigonitorii ne pierdură urmele, până ce noi ne crezurăm destul de siguri pentru de-a sta şi de-a răsufla.

Ajungând într-un vârf de munte, începurăm a scapăra din amnare, a clădi care-ncotro câte-un foc uriaş, pe lângă care se aşezară toţi. Toţi erau morţi de oboseală şi cu toate astea trebuie ca cineva să vegheze. Unii îşi legau ranele – cele mai multe uşoare – alţii, cum erau, se întindeau la pământ. M-am propus eu să veghez şi toţi primiră cu bucurie. Bătrânul sta asemenea gânditor şi se uita fix în măruntaiele cele roşii ale focului, ce plesneau în scântei. Feciorii se culca cu frica-n sân, bătrânul cioplea un lemn; eu singur mă sculai şi, luând lancea, mă depărtai ca să mă primblu prin scheletele de piatră ale stâncelor.

Noaptea era întunecoasă şi rece, gândirile mele erau turburi şi dureroase, astfel încât mă durea capul de ele şi simţeam cum ţasta nu-mi încăpea creierii mei cei revoltaţi şi siniştri. Să cuget nu mai puteam. Astfel, cu capul arzând, am vegheat noaptea aceea şi, de-mi aduc aminte de ea, e că nu-mi aduc aminte de nimica, afară doar cumcă, tâmpit şi nesimţitor, mă

lăsasem prada acelei atonii care-nsoţea totdeuna durerile mele.

A doua zi, când soarele de aur ardea din creştetul cerului, pe când voinicii, sculaţi de mult, vegheau asemenea unor vulturi din vârful stâncelor asupra câmpiei, pe când ne-ncredinţarăm că eram siguri de orce urmărire, eu luai un hârleţ de-a umăr şi plecai mereu la vale până-n locul unde murise Ioan. Duşmanii cercetase pe-acolo, însă corpul acoperit [cu] mormanul de frunze şi pietre nu-l zărise. În arşiţa zilei am început să-i sap groapa. Fruntea şi pieptul îmi ardea cumplit şi cu toate astea picătură de sudoare nu curgea de pe mine Săpam turbat, ca şi când aş fi avut să îngrop o comoară Când fu destul de adâncă, dezgropai corpul fără cap din pietre şi frunze şi-l aşezai încetinel şi cu băgare de samă – ca şi când ar fi mai simţit ceva – în locuinţa cea răcoare şi eternă. Apoi mă dusei la izvor, unde i se aruncase capul. Soarele se răsfrângea pe faţa apei lucii, care tremura ca o unduioasă oglindă de argint, dar în fundul apei clare zăcea capul cel frumos al junelui. Apa, curgând, curăţise şi dusese cu sine scursurile de sânge, astfel încât nu rămase decât capul cel blond, palid, c-o faţă albă ca argintul, cu buzele vinete ca porumba, cu ochii cei mari închişi şi cu părul moale plutind şi răsfirat în undele apei. Faţa cea palidă şi slabă părea că surâde. Luai apă în pumni şi-mi spălai alături cu izvorul faţa care ardea ca de friguri. Luai încă un pumn de apă şi mi-l turnai în sân, care ardea, fundul apei se turbură şi deveni sângerat, mă aplecai pe suprafaţa ei şi sorbii în sorbituri lungi din apa turburată cu sângele lui, apoi băgând amândouă mânile în izvor, scosei capul lui Ioan şi-l ridicai în lumina soarelui spre a mă uita lung şi cu durere la el. Îl aşezai în mormânt asupra corpului şi, acoperindu-l tot cu ţundra mea, ca şi când m-aş fi temut să nu-l doară bulgării, începui a împlea mormântul cu ţărână. În intervale îmi venea să mă culc şi eu cu el alăturea şi să lăs să cadă o stâncă de pe marginea groapei peste mine, or gândeam să mă-mpuşc şi eu să sfârşesc cu mizeria ce se numeşte viaţă. Pe-o stâncă, departe, sta un român cu flinta-n soare şi păzea privind în nouri. Un vultur ţinând în cângile lui de aramă o turturică albă zbură asupra capului meu croncănind şi dând din aripi, apoi se-nalţă rotindu-se în sus, în nori, speriat de prezenţa mea. Românul şi-ntinse flinta în punctul cel negru, ce plutea, din aer şi dete foc – atunci, rostogolindu-se prin aer, căzu vulturul cu turturică cu tot în prăpastie.

– Răzbunarea! murmurai eu. De ce să mor pân-a nu-l răzbuna. După aceea am vreme şi de murit şi de trăit de voi vrea.

Împlui groapa cu ţărână, frânsei o ramură verde dintr-un arbor şi-o aruncai peste mormânt – şi, fluierând printre dinţi c-o răceală sinistră, apucai îndărăt la deal.

Ajunsei la castre. Bătrânul şedea trist şi gânditor lângă foc cu

picioarele întinse, cu mâna pe frunte. Mă apropiai şi şezui alături cu el.

– Ce să facem? zisei eu încet şi răguşit.

– Gândit-am şi-am răzgândit, şopti el, şi pare-mi cumcă ceea ce-a clocit capul meu nici dracul n-ar fi putut răscloci. Ei au omorât un copil – pentru că nu eu l-am omorât, bine poţi şti. Decât să-l las mai mort în mâna lor, ca să-l chinuiască şi să-şi bată joc de el, mai bine l-am scăpat de toate. Nu ştii, Tomo, că chinul trezeşte sufletele omului şi pe murind chiar durerile cele cumplite îl fac să mai trăiască, darmite ce trai? Dar crezi tu poate că eu le-o uit asta... i-o uit sasului, care ne-a vândut ca Iuda pe Domnul Hristos? Am trimis iscoadă pe Niţă-a Floarei, care ştie a vorbi ca ţiganii. El s-a uns cu funingine pe faţă şi s-a îmbrăcat în trenţe – aşa va trece pe la moară să vadă acolo-s încă, or nu-s acolo. Dacă n-or fi, apoi pe desară ne-om duce pe la cumătru-meu sasul, ca să bem cu el câte-o fele de vin în sănătatea dumilor-sale.

S-auzi zgomot de gure între feciori. Ei veneau râzând, ducând ca-n triumf între ei pe Niţă-a Floarei care, desculţ, cu părul ieşit prin căciulă, cu coatele ieşite prin ţundră, cu genunchii ieşiţi prin cioareci, negru şi slab ca dracu, cu ochii înfundaţi în cap şi cu căciula pe-o ureche, povestea în stil hodorogit şi ţigănesc ce ispravă făcuse la nanaşu-său cel bun: sasul. Dar când fu aproape de noi, ochiul său fulgeră teribil, dar astfel că numai noi îl văzurăm. Era masca râzândă şi comică a unui suflet plin de ură şi răzbunare, faţa ironiza inima, surâsul viclean or prostatec ironiza cu starea sufletului său. Feciorii se depărtară de lângă noi şi el, apropiindu-se, ne povesti încet tot ce aflase. Bătrânul zise feciorilor să doarmă de cu ziua de vor putea, căci la noapte o s-avem de lucru. Niţă culegea de prin iarbă nişte lăptuci, pe care le scurgea în gloanţe mari de mămăligă, pe care apoi le băga în traistă.

Înserase de mult, feciorii dormise – numai eu mă primblam tăcut, capul coprins ca de-o turbare neştiută, inima plină de-un pustiu cumplit, nemaisimţit. Mai aveam ceva pe pământ? El îmi mai rămăsese, şi el se dusese asemenea. De-aş [fi] avut frate şi de mi-ar fi murit, cine ştie de mă durea mai mult. Nori cenuşii împluse cerul; creţi şi nestatornici, ei zburau prin aerul cel cald al nopţii, şi luna cu faţa roşie contrasta cu cenuşa cea lucie a norilor. Voinicii se sculau şi se scuturau de somn; lăncile lor vinete luceau în lună, ţuguiatele lor căciuli le da un aspect eroic şi sinistru.

– Hai, copii! zise tribunul bătrân, azi avem o cină minunată. Avem să mâncăm carne de sas!

Mă-nfiorai auzind, şi cu toate astea nu-mi puteam stăpâni o părere de bine.

Niţă mergea înainte prin întunecoasele cărări de munte. Paşii săi,

asemenea acelora a unei pantere, nu răsunau defel pe pietrişul şi prundul cel mărunt şi lesne de răscolit al căilor. Un munte arunca celuilalt umbra lui, cerul gândea nouri, iar stâncile – pocite schelete de piatră – şuierau coprinse de vânt. Din când în când se rostogolea câte-o piatră, se desprindea câte-o bucată de stâncă şi vuia la vale-n jos. Coborârăm muntele şi apucarăm prin câmpie până ajunserăm la moară. Moara era închisă, do[a]r cânele deslănţuit urla la lună a pustiu. Vocea lui morţie şi somnoroasă răsuna departe în aerul nopţii. Niţă făcu un semn şi toţi ne tupilarăm la pământ. El merse-ncet înspre câne şi-aruncă de departe gloanţele de mămăligă, pe care cânele le prindea din aer şi le înghiţea cu aviditate. Dar în curând efectul lăptucei începu a influinţa şi el se zvârcolea gemând încet în nisipul de pe marginea râului. Niţă ne făcu semn şi înaintarăm. Pântecele cânelui se înflase ca o tobă şi el suferea cumplit. Unui fecior i se făcu milă şi-i înfipse lancea-n inimă. Ne apropiarăm de moară. Începurăm a pocni în uşă şi auzirăm vocea speriată a morarului:

– Care-i acolo?

– Eu mi-s, baciule, răspunse Niţă cu vocea lui ţigănită.

– Da ce vrei tu acu noaptea? zise el.

– Am să-ţi [dau] o vestea rea, baciule; vin mocanii... i văzui d-ici şi-am venit să-ţi spun, ca să fugi.

Auzirăm cum sasul urcă scările tuşind şi greoi, apoi veni lângă uşă. În momentul când deschise, Niţă îi înfipse mâna în gât, astfel încât sasul, pierzându-şi prezenţa de spirit, scăpase felinarul şi cheia din mână, şi ochii începură a i se-nvârti în cap şi faţa să-i învineţască. L-ar fi gâtuit desigur, dacă bătrânul n-ar fi oprit. Ordonă să-i puie căluşi în gură şi să-l lege. Totul se făcu în tăcere, căci n-avuse timp neci să strige. Ochii bătrânului tribun se aprinsese teribil şi [se] învârteau cu înfricoşare în orbitele lor. Părea că-i palidul şi bătrânul demon al morţii. Argaţii morii, cari dormeau, nevasta morarului – toţi fură legaţi.

– Daţi drumul roţilor! strigă acum bătrânul.

Roţile începură a se-nvârti şi pietrele morii se-nvârteau durduind şi măcinându-se pe ele însele. Vuietul cel cumplit al pietrelor goale, vâjâitorul zgomot a roţilor, ce făceau să spumege apa ce le mişca, moara, ce începuse a se legăna şi trosni în toate încheieturile, întreceau ţipetele cele slabe şi înfundate a celor legaţi. Vro câţiva voinici se suiră pe acoperământul morii şi începură a da cu topoarele în el, zvârlind bucăţile de şindrilitură în ap[ă], în care s-acufundau ş-apoi, ieşind, înotau negre ca sufletele înecaţilor. În pod era o butie cu păcură, care fu vărsa[tă] pe întreagă întinderea podului. Apoi se aduseră cei legaţi şi se legară ţapăn de grinzile groase cari rămăsese din acoperământul devastat. Atunci li se descăluşi la fiecare din cei legaţi

gura.

– De ce ne-ai vândut? strigă bătrânul, rece şi teribil, uitându-se cu faţa unei furii de marmură în ochii morarului.

Sasul încremenise şi amuţise de spaimă. Gura lui [nu] mai putea să zică o vorbă... neci de graţie, neci de ură, fălcile i se-nfundase şi tremura, ochii turburi ca [a] unui nebun, limba bâlbâia fără să poată modula. Spaima-l amuţise. Femeia plângea amar, feciorii aruncau priviri rugătoare şi sincere pe înfricoşatul demon al răzbunării.

– Deslegaţi-i pe toţi ceilalţi şi pe femeie şi duceţi-i la ţărmuri, afară de morar – el rămâne-aici.

Într-un moment fură căraţi la ţărm.

Ne scoborârăm cu toţii din pod şi ne duserăm la ţărm. Un foc mare fu aprins în moment.

– Cine ne-a vândut? zise bătrânul crunt către femeie.

– El! zise ea, văitându-se... bărbatu-meu. Spusu-i-am eu să nu s-amestece neci în rău, neci în bine. Nu... nu s-a putut. Ungurii i-au dat 200 de zloţi buni, şi pentru aceea el v-a vândut.

– Femeie, zise bătrânul, cu tine n-avem noi nimica, neci cu voi, feciori, zise el către argaţi. Dezlegaţi pe muiere, să-şi [ia] bani şi lucruri şi ce mai are prin moară.

– Încărcaţi puştile, măi! să dăm în saşii ăştia, zise Niţă râzând.

– Fără gloanţe, şopti unul altuia.

Argaţii fură deslegaţi.

– Fugiţi, mă! le zise Niţă. Foc, copii! zise feciorilor noştri.

Saşii fugeau de le-ajungeau picioarele la ceafă – puştile trăsniră dar, fără gloanţe cum erau, nu făcură decât a înmulţi spaima celor ce fugeau. Femeia ieşise, cu banii şi cu lucruri ce avea mai scumpe, din moară şi plecă plângând. Morarul începuse a boci, legat de grinzile morii.

Bătrânul suci o funie de paie şi, împlând-o cu păcură, o azvârli aprinsă de jos pe acoperişul morii. Într-un moment podul cel uns cu păcură se aprinsesă, morarul ţipa teribil, de întrecea urletul roţilor şi durduitul pietrelor neferecate. Aci bătrânul tribun râse cu sălbătăcie – ideea satanică se-mplinea. Luă toporul şi tăie funiile ce legau moara de mal.

Moara începu a se mişca, a pluti aprinsă pe valuri.

– Şi foc şi-nec! strigă bătrânul teribil, suit pe-o piatră şi ridicând pumnul la ceruri; de-am făcut rău, pe sufletul meu să cadă!

Aspect teribil. Urlau roţile, scrâşneau pietrele, trosnea înflăcărată moara, ţipa cu sălbătăcie morarul în mormântul de jar. Întreaga moară părea un bătrân şi bolnav balaur de foc care scormolea urlând, cu aripile lui, valurile roşite de foc ale apei. Moara-nota repede, dusă şi de-nvârtitura roţii,

şi de repeziciunea apei. Dumbrăvele de pe maluri se-nroşeau pe unde trecea palatul arzător şi deschideau cărările lor de pădure ochilor ce urmăreau spectacolul... Norii cenuşii ai cerului se roşise de foc, fumul cel greu şi gros ce-l lăsa în urmă moara ce fugea ni-neca răsuflarea.

– Am sfârşit, copii! zise bătrânul, oftând greu şi adânc şi scoborându-se de pe piatra pe care se suise. Hai înspre munte!

Nu voi uita neciodată acel spectacol unic în felul său.

Între-acestea ungurii devenise nesuferiţi. Bănuiala şi adeseori neci aceea era destul pentru ca cineva să fie spânzurat or împuşcat. Moartea devenise starea cea normală, viaţa – starea cea anormală a omului. Ei prădau satele cele româneşti în modul cel mai barbar, omorau fără mizericordie femeile şi copiii, păreau a se-ntrece care pe care în cruzime şi-n grozăvie. Ce era dar mai natural decât ca românii, împinşi de răzbunare, să ceară dinte pentru dinte, ochi pentru ochi. Ungurii nu pusese-n scenă pe-atâta o revoluţiune, pe cât un brigandagiu, o hoţie ca să zic privilegiată – şi o hoţie cu-atât mai scuzată, cu cât ea se esersa asupra unei naţiuni de paria – asupra românilor. Numai că-şi găsise oamenii! Dinte pentru dinte, ochi pentru ochi! Asta era şi deviza lăncerilor – şi ei măsurau cu măsura cu care li se măsurase lor. Românii nu prădau, ei ucideau. Oamenii nu se numărau după ranguri, ci după capete, căci coasa nu ştia diferinţă între capul creţ şi negru al magnatului şi-ntre capul de câne al honvedului. Era teribil acest popor când îşi scutura lanţurile lui de fier, teribil ca varga lui Dumnezeu. Şi oare nu sunt toate popoarăle aşa? Blânde şi pacifice în timp de pace, fizionomia bunomă, ochii sinceri, statura aplecată de sarcina cea grea a vieţei. Dar vezi-le în revoluţiune! Vezi profunditatea acelui suflet teribil care zăcea sub masca bunomiei, vezi cum presupune, de nu ştie, injuriile trecutului, vezi cum aruncă lanţurile mânilor sale în faţa stăpânilor fără de suflet. Şi se tem stăpânii fără de suflet şi-şi dau averile ca să-şi scape viaţa. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l-ai împlea cu aur, geaba l-ai îmbracă în mătase. Pânea ce i-ai luat-o de la gura copilului i-ai cântări-o cu aur, lacrimele lui de venin şi sudorile lui de sânge i le-ai răscumpăra cu surele mărgăritare ale Orientului; ci el nu vrea aurul şi mărgăritarul tău, el vrea viaţa ta! Şi cine-ar găsi-o nedrept, cine rău? E o lege în natură care să nu scuze? E o lege în natură care să nu-ţi dea drept când tu ucizi pe cel ce ţi-a biciuit secoli pe părinţii tăi, pe cel ce ţi-a ars în foc pe străbunii tăi, pe cel ce împle fântânile şi râurile cu copilul sufletului tău? Legile cari compun fundamentul eticei chiar te-ndreptăţesc de-a cere cât ţi s-a luat, de-a face cât ţi s-a făcut, pentru că numai aşa se poate restitui echilibrul, dreptul pe pământ. Dar virtutea ar cere să nu-l ucizi. Nimeni nu-i obligat să fie virtuos, fiecine să fie drept – şi când sentinţa acelui drept nu găseşte carnefice, fă-te

singur carneficele ei. Un om de ucis, o literă necitită; un oraş de ars, o pagină de-ntors – iată cartea de legi a revoluţiunilor, a dreptăţii lui D-zeu!

.....

(Aici sunt mai multe pagine rupte din manuscriptul lui Toma. Or că le-a găsit de bine a le rumpe, or că vro mână streină căruia i le dedese el să le citească a avut indiscreţiunea de-a le găsi într-atâta de interesante încât să le rumpă spre păstrare. În orce caz nouă ni pare rău de-a nu fi în stare să dăm cont publicului despre ceea ce conţineau acele pagini; ci vom continua cu urmarea de unde-o găsim şi noi:)

... că-l văzuse acasă. Ce era să-i răspundă alta? Apoi deciziunea era luată de mai mult şi aveam de gând a o împlini fără chiar ca să-mi vină o asemenea veste. Moş Terinte îi tot da: că să vin în sat la ei, ca să mă fac popă. Scoate-or ei de la episcop carte ca să mă popească, nu te teme. Revoluţiunea se sfârşise şi n-aş fi avut de ce să nu mă fac popă, ci natura mea nu suferea reverendă.

Puţin după aceea era să se declare pacea de restituită, cu toate că noi, garde ale Carpaţilor, nu ne dizolvasem încă. Într-o zi îmi dă Terinte o oală, ca să mă duc s-aduc apă de la o fântână în apropiare. Ziua era caldă şi albă, codrii erau verzi. Atunci mă coprinse mai mare dor de ducă. Ajuns la fântână, privii mult în faţa apei din fundul fântânei, apoi lăsai să cadă oala înăuntru, iar eu apucai spre munţi la vale.

Satul nostru [era] mai tot ars, pustiu, şi numai câniі satului urlau pe ici, pe colo de foame, or rodeau câte-un schelet de vită moartă. Venii în bordei. Mă aruncai în braţele bătrânului meu tată, care mă crezuse mort. Am stat mult coprinşi astfel, tatăl şi fiul, ochii bătrânului meu se împluse de lacrimi şi nu vorbea neciun cuvânt, decât îmi mângâia părul şi fruntea şi mă săruta plângând şi mut de bucurie. O zi ş-o noapte i-am tot povestit, dar el nu se sătura de auzit... Când îl întrebai cum se purtase el în răzmiriţă, el îmi arătă surâzând cu viclenie o lance atârnată în cui.

– Apoi am făcut şi eu cât am putut, bătrânul de mine! Nu mai e măduvă-n oase! zise el voios. I! de-aş fi fost şi eu acu ca tine... numa-s bătrân, n-am ce-i face.

Şi mă măsura cu privirea lui fericită din creştet pân-în tălpi, parcă nu s-ar fi putut încrede de-s eu, or de nu-s eu.

Veni şi Finiţa. Era logodită c-un fecior nalt şi frumos. Îi pomenii de nuntă şi se roşi până după urechi. Dar... ştiam eu că-i place.

Pacea era deplină în ţară. Finiţa se mărită şi eu îi fusei nun mare – în fine, am stat ce-am stat acasă, până ce-ntr-o zi mă pomenii cu tata mort.

Adormise de bătrâneţe, ci pentru totdeuna. L-am pus în mormânt alături cu mama, am aşezat o cruce de lemn la capul lui şi-am încu[nu]nat-o cu busuioc. Finiţa, biata copilă, îşi ştergea lacrimile cu şorţul şi-mi promise de-a pune flori pe mormintele lor şi de-a [a]prinde câte-o lumină la zile mari, de sufletul celor [mor]ţi. Întristarea-mi intrase-n inimă, întristarea şi pustiul.

POESIS

M-am dus la Cluş. Am aşteptat să vină noaptea pentru ca să mă duc la casa ei, să văd ce se-ntâmplase cu ea. Îmi venise ideea să-i iert tot – trădarea ei – şi, de-ar fi fost o scânteie de amor în ea, s-o iau cu mine s-o fac nevasta mea. Inima mea era însetată de iubire şi, ca cel ce se îneacă, îmi plăcea să mă ţin de-un pai chiar.

Noaptea era cam ploioasă şi norii zburau negri prin cer şi numai prin rupturile lor groase se vedea câteodată luna. Am luat o laternă mică cu mine şi, ieşind pe strade, am început a le străbate în plesnetul cel mărunţel şi zuzuitor al ploii şi a o apuca, ieşit afară din oraş, peste câmpii inundaţi de şiroaie, cari, galbene, îneca iarba cea verde, şi sfâşiind cu picioarele mele valurile ce inundau câmpia. Era întunerec de nu-ţi puteai vedea mâna. Am ajuns la casa ei. Am scos laterna şi, aprinzând-o înaintea uşei de din faţă, voi să scutur uşa, dar văd că încuietoarea e sigilată de către autoritate. Ce să fie? Asemenea tuturor femeilor ce trec din viciu în viciu, ea o fi căzut în datorii şi or fi vânzând pe cale judecătorească singura ei avere: căsuţa. Ce-mi păsa mie – trebuia să mai intru în casă, să-mi mai readuc încă o dată aminte de singurele fericiri ale vieţei mele. Am rupt sigilul de pe încuietoare şi-am rupt şi încuietoarea.

Am intrat înăuntru – şi-n camera ei. Era ca în ziua întâia a amorului meu. Pianul sta deschis şi scaunul înaintea lui, înaintea gurei sobei stătea încă scaunul cu sprijoane a bătrânului. Patul ei alb şi curat era lângă păretele stâng. Pusei lampa pe masă – şi privirea dădu de-o epistolă sigilată cu ceară neagră. O luai. Era adresată mie şi scrisă cu mâna cea fină. Am deschis-o cu repejune şi-am citit-o. Era scrisă tremurat şi cerneala şirurilor era turburată de lacrimi căzute pe hârtie. O reproduc tot aşa cum era scrisă:

Amantul meu, dulcele meu amant!

M-ai crezut trădătoare, desfrânată, şi-ai luat lumea-n cap. Da, am fost criminală, inima mea, criminală cum a fost Maria Magdalena. Tomo, nu mai cer iubirea ta, căci când vei citi aceste şire, n-ai mai putea iubi decât cranul cel îngropat şi ochii cei morţi a unei fete nebune – nebune de amorul tău – zdrobite de iubirea ce i-o impusese natura, de iubirea pentru

bătrânul ei tată. Tata bolea, eu nu puteam câştiga nimic. Ce eram să fac? Să cerşesc, aş fi roşit. M-am vândut dar. Cu-acest mijloc am căpătat bani mulţi, prea mulţi încă – căci tata a murit. Să-ţi descriu ce-am simţit după ce l-am înmormântat? De câte ori am cugetat să mă duc la tine, să încongiur picioarele tale cu braţele mele, să te rog, să te conjur ca să mă ierţi. M-aş fi făcut sclava ta, căci te iubeam, te iubesc! Am fost la Ioan. L-am conjurat să te îngrijească, i-am dat banii ce îi aveam, dar i-am cerut jurământ să nu-ţi pomenească nimica de mine. Înainte de-a pleca el a venit la mine şi mi-a spus în ce stare te afli – l-am trimis însă îndărăt, căci ştiam că prima ta cugetare va fi: sinucidere – căci eu ştiam că tu mă iubeşti cum te iubesc eu. Într-una din zile tu ai dispărut. Ce-mi folosea că mă vândusem, când tata murise, când tu te-ai dus?... Am scris testamentul meu, în care te-am pus pe tine moştenitor al micei căsuţe... apoi am făcut foc în cămin, am închis uşile şi am închis şi oblonul – căci ideea-mi părea dulce, ca să mor de moartea de care-ai murit tu. În atmosfera năduşitoare ţi-am scris ceea ce vezi. Apoi, şezând lângă piano, începui a cânta valsul cel molatec, dulce, pe care l-am cântat când capul tău cel negru şi genial dormea în poalele mele. Să mai mângâi acea frunte de marmură nu mai puteam spera. Aşa-i că tu mă ierţi? De-ai fi fost numai tu şi eu în lume... ce mult ne iubeam eu şi cu tine. Traversam codrii cei verzi până muream amândoi unu-n braţele altuia, pentru ca în cealaltă lume să traversăm de braţ, doi îngeri, stelele cerului. Adio, copilul meu! Te iubesc! Gândeşte la mine – de voi putea, voi gândi şi eu numai *la tine,* numai. *Nu mă respinge, copilul meu, lasă-mă să fiu a ta...*

A ta *Poesis*

Am citit şi-am recitit ce scrisese ea şi apăsam plângând în hohot, ca un copil, şirurile ei şterse de lacrimi de buzele mele vinete şi arzătoare.

– Poesis! strigam eu, strângând aerul camerei la pieptul meu. Poesis, iartă-mă!

Mă aşezai pe fotoliul de lângă piano, în care murise ea, atinsei clapele lui pe cari fugise degetele ei aşa de delicate, aşa de frumoase, şi durerea mea devenea din ce în ce mai dulce, din desperare, melancolie. Poate că sufletul ei curat adia dulce în jurul frunţii mele. Poate că ea, aeriană, îmi atingea părul, îmi săruta fruntea mea. Îmblai mult prin casă, bântuit de idei când dulci, când amare. Apoi dezbrăcându-mă, mă culcai în patul ei cel alb. O visai alături cu mine – capul ei cel blond şi dulce pe pieptul meu – gura mea fierbinte pe fruntea ei albă – şi nu era nimica! Strânsoare în van, tandreţă în aer – nu era nimica. Strângeam cu unghiile

mele perina infamă, până ce somnul avu milă de mine şi-mi adormi mintea obosită.

Aş fi putut rămânea în căsuţa ei, care rămânea a mea, aş fi putut să-mi petrec toată viaţa citind şi recitind, într-o nebunie dulce, acea epistolă plânsă, scrisă de mâna ei, s-o visez pe ea toată viaţa mea, s-o visez cumcă îmbla prin casa mea, cumcă surâde la florile din fereastră, cumcă veghează cusând sau împletind asupra copilului meu. Aş fi putut să-mi creez o fericire iluzorie, o familie iluzorie, o femeie ideal – aş fi putut fi nebun. Dar la ce? Apoi, orcât de lungă să fi fost acea nebunie, totuşi fiecare îşi are momentele sale de trezie, momente în care sinuciderea e cugetarea cea dentâi, momente de urât, de scepticism, de decepţiune. De-aceea am luat lumea-n cap... Acea epistolă conţinea toată istoria mea.

1* lecţiune incertă (semn convenţional preluat din ediţia reprodusă).
2 Lacună în manuscris (de redactare sau lipsa unei file) (*nota ediţiei reproduse*)

ICONOSTAS ŞI FRAGMENTARIUM
[„Pe podelele reci de cărămidă...“]

1

Pe podelele reci de cărămidă umedă a temniţei se desemna în fâşii crucişate gratiile de fier din fereasta înaltă şi boltită, luna-nota pe nouri fugitori cari purtau corpul ei de aur. Un singur stâlp alb purta boltirea înaltă a temniţei şi, răzimată de stâlp, se vedea o figură naltă de femeie, albă ca varul, cu ochii turbaţi* şi fixi – ea-şi frângea mânile ei în lanţuri şi din când în când îşi netezea părul ei desfăcut, ce cădea pân la şolduri în viţe şi-ncovoituri cumplite. La picioarele ei era cadavrul ca de var al unui copil gol pus pe paie – un cadavru slab pe care bătea luna, legat la gât cu o cordeluţă roşie. Femeia răzimată de stâlp era atât de albă încât părea o statuă şi una cu stâlpul.

Apoi deodată şezu. Luă copilul în poală şi buzele ei vinete surâseră – ea [îi] vorbea lin cu glasul încet, uimit şi nebun:

– O, steaua mea, îngerul meu, frumosul meu înger, ascultă, ascultă. Pentru templul Sionului căzut în ruină, pentru zidirile Ierusalimului p[e] cari le-au dărâmat, pentru mărirea poporului lui Israil, pentru regii lui pe cari-i despreţuiră – stau în singurătate şi plâng. Dară veni-va ziua în care se va ridica un erou care-a aduce nouă mărire şi nouă putere. Şi tu eşti acel erou. Tu eşti Messia, îngerul meu! Tatăl tău poartă coroană, mama ta e sclavă. Copil de sclavă – copil de rege să te-ncoron.

Ea-şi desprinse de la gât un cerc de aur şi-l apăsă pe fruntea copilului.

– Unde este acum tatăl tău, acel om palid, frumos, o, prea frumos, nalt, în haina lui neagră, cu coroana scumpă pe frunte, să te vadă pe tine în leagăn – Împărat al lumei întregi. Surâzi, surâzi cu gura ta cea mică... îngerii vorbesc cu tine – îngerii îţi arată mantia, tronul, sceptrul tău... Visezi! visezi ce ai să fii... dulcele meu Domn!

Deodată ea se ridică. Umbra ei se-aruncă pe părete. Ea-şi întinse mâna slabă şi fină spre umbră, cu cealaltă îşi răsfoi părul de pe frunte şi zise cu bucurie:

– Tu eşti... Ştefane... Ce frumos eşti tu, Doamne! Dulce Doamne! Adu-ţi aminte de acea noapte... O! Tu ştii *acea* noapte, când în patul tău te-am cuprins pentru întâia oară în braţele mele... când mi-am mlădiat corpul de corpul tău – ***[3]!... Şi vezi-o! floarea amorului nostru... Doamne!... Dormi, dormi, amorul meu, floarea amorului meu!

Luna se strecura încet şi umbrele zăbrelelor şi a stâlpului se mutau din ce în ce pe podeaua umedă şi pe murul sur.

2

Ciudată ca o scrisoare în ieroglife sta uliţa jidovească a Sucevei în lună. Şiruri de case sărace, petecite, când uniforme ca legile Pentateuchului, când pestriţi şi mestecate ca hainele rupte şi lucrurile vechi din desacul unui jidov. În fereşti, bucăţi de steclă colorată, lipite cu hârtii sfâşiete din Gemara, pe care se coc colacii de sărbătoare. Perdele de atlaz roş înşirate pe-un fir de aţă şi singurul spectator, luna, privea când într-o casă, când într-alta, în toate deodată şi pe rând. El văzu cărţi vechi, în dulapuri vechi, sfeşnice de alamă, copii ce dormeau la pământ, caftane de atlas şi caftane sărace. Astfel lumina le revedea pe rând aceste odăi de-o pestriţă diferinţă, deşi casele păreau uniforme. În mijlocul mahalalei adormite, templul sur – Sionul ruinat – de jur împrejur proptit de bârne de stejar şi, înaintea casei cahalului, un bou jungheat ca spre jertfă. Era un aspect trist ca o viziune a lui Isaia, ca o tânguire a lui Iezechil.Sur era templul pe dinafară, tăcut înăuntru, legea pe balustrada de mijloc, hainele albe pe bănci. Grilagiul de la corul femeilor zugrăvea în părete o mreajă de umbră. Eloimii asupra intrărilor străluceau ca scrişi cu stele... Nu era aceasta cu bolţi mândre nalţate, cu icoane luminoase pe ele, cu şiruri de stâlpi sfinţiţi de cântări melodioase – era o arhitectură ţapănă, rece, goală – era atât de pustiu de frumuseţe ca pieptul unui om mort...

Sub murii acelei havre se strecura încet, c-un sac în spinare, un evreu tânăr. Trecuse miază-noapte. Luna poleia pietrişul uliţei de-l puteai număra, şi umbra evreului lipită pe păreţi, îl urma parecă... într-o căsuţă mică se vedea pin fereasta colbăită şi afumată arzând un muc. El s-apropie şi bătu încet. Un bătrân cu barba sură şi lungă apăru în prag. Erau Ruben şi Levy.

– Le-ai adus, zise el încet, şi ce face Hagar a mea, ginere? zise el încet, Hagar cea frumoasă!

– Hagar? Mă numeşti ginere şi-ntrebi ce face Hagar? întrebă cel tânăr oţărât.

– Şi de ce nu, ginere? Pentru c-am vândut pe Hagar creştinului? Ţi-oi plăti pentru c-am vândut femeia ta – şi nu este Hagar a mea în turn? Sărmana Hagar!

– Şi de ce nu mi-a trimis-o înapoi creştinul? zice cel tânăr şi o lacrimă îi udă ochii, aş fi primit-o înapoi... N-aş fi fost supărat. Eu sunt un evreu sărac şi mi-era dragă... Ce-mi pasă mie că ea câştigă bani şi altfel, numai să fie a mea... Să mi-o [fi] vândut pe jumătate preţ, ca o haină veche,

aş fi cumpărat-o napoi... De ce s-o închidă...

– Pentru că-i a lui... a cumpărat-o, îi sătul de ea... a închis-o. I-o ţii de rău, Ruben? Sărmana fată, cum va fi plângând ea-n pustiu şi mă va fi blăstemând, căci eu am jertfit-o pe Hagar a mea ca Iepth sin Gibud... Dar taci... să tăcem, zise bătrânul netezindu-şi barba, să-mpărţim aurul ce mi l-a dat creştinul, treizeci galbeni venetici, să-i împărţim ca rude de sânge.

El îşi ridică poala caftanului şi scoase o pungă veche de piele, o puse pe masă, trase un scaun şi şezu.

– Mi-au dat treizeci... capeţi tu cincisprezece.

– Dă-ncoace, zise Ruben pe jumătate îngenuncheat şi cu capul între mâni.

Bătrânul numără pân-în cincisprezece. Ruben îi cumpăni o vreme în palmă. Apoi zise apăsat:

– Cincisprezece capăt numai? Oare fata nu era întreagă a mea?

Levy băgă încet punga cu restul în buzunar.

– Nu-ţi las banii ceilalţi... dă-mi cei cincisprezece, căci sunt ai mei.

Levy nu răspunse un cuvânt. El se uită la mucul de lumânare fix şi neclintit, apoi trase saltarul de la masa veche, neagră şi negeluită, se uită la lumină, pe care-n vremea număratului o împinsese-ntr-o parte...

– Nu-ţi las banii, zise Ruben cu glas mai tare. Destul am stat ş-am plâns nopţi întregi, mi-am întors picioarele la căp[ătâi*] pentru Hagar – ş-acum nu vrei să-mi dai preţul întreg?

Bătrânul se uita ciudat. Lampa era pe stinse.

– Lumina se stinge, zise Ruben, pân-a nu se stinge lumina, numără-mi banii...

Levy scoase un cuţit din sertar şi juca cu ascuţişul lui în lumina lampei. Lumina pâlpâia mai tare.

– Ţi-o jur pe D-zeul Sionului, noaptea aceasta nu va trece fără să am banii toţi. Eşti surd, bătrânule, n-auzi?

– Lumina încă arde, zise Levy.

– Am spus*, lumina între tine şi mine – iată, zise Ruben, ş-o răsturnă la pământ.

Se stinse, numai sfeştila mai licărea.

El şi-ntinse mânile peste masă şi-l apucă pe bătrân de barbă. Bătrânul nu zise nimic. C-o mână-şi strânse brâul, cu cealaltă lovi cu cuţitul pe contrariul lui şi-i străpunse gâtul, încât sângele-i împroşcă obrazul. Tânărul se răsturnă cu scaun cu tot şi sângele-i curgea şiroi pe podeaua acoperită înadins cu mult năsip. Aurul lui căzuse la pământ şi se-mprăştiase prin balta de sânge. Nepreocupat de cel tânăr, Levy culegea galben cu galben, îi curăţea de sânge şi năsip şi-i punea în punga lui veche... Apoi

stătu mult în tăcere, părea a socoti ceva.

Apoi sări de pe scaun şi luă sacul pe care Ruben l-adusese, îl dezlegă la gură, scoase şi distinse* pe masă ce era în el... erau straie purtate de Domn, cari odată de mare preţ or fi fost. Levy murmură în barba pe care şi-o ridica[se] cu mâna la buze.

Pe uliţă nu era nimeni. Luna apusese, părea că inima nopţii îşi scursese sângele luminos, căci era întuneric... Cercă dacă uşa-i bine închisă, întinse o cergă veche peste mort şi se culcă.

Dar numai aţipea şi nu putea dormi. El se zvârcolea în pat şi din când în când îşi bătea cu pumnul în cap. Începu să ofteze şi să geamă, se sculă din pat, lung şi slab, şi pipăi pin întuneric s-ajungă la masa pe care distinsese hainele de Domn.

– Trebuie să mă duc la Hagar în turn, şopti el monoton, Hagar! Hagar! Şi nepotul meu Ismail, facă-i Dumnezeu izvor în pustiul temniţei, căci duşmanii ei au săcat apa din urcior.

Începu să se schimbe în hainele de Domn. Hainele atârnau pe corpul lui slab, curelele de sabie şi le-nchiasă pe dos şi în teacă bägă un *** vechi. Arăta ciudat acest Domn. Îşi puse o cucă veche pe cap şi se uită în oglindă. El se sperie.

„M-am făcut Domn, unsul goimilor, el căruia * i-am vândut fata, D-zeu mă ierte. Îmi trebuiau bani ca să mă duc la Ieruşalaim, căci sunt bătrân şi Rabbin. Acuma m-am făcut singur Domn, mi-am spurcat copilul meu ca Lot în beţie. Şi m-am făcut Domn! M-ai uns, Doamne, cu untdelemnul tronului din Sion. Şi Hagar a mea în turn, m-oi duce la ea ş-oi cânta un psalm al pruncilor lui Assaph şi o voi bucura cu cântecul arfei Sionului.“

El era nebun. Luă un urcior plin cu apă în mână şi merse pe uliţele strâmte ale mahalalei jidovilor. Dar drumul nu şi-l greşi. Ajunse la un loc gol, între murii cetăţii Sucevei şi murii închisorii. În acest loc nu puteai ajunge decât prin cărăruşi strâmte şi treceri printre case, de puţini cunoscute.

3

Luna apusese şi tânăra evreică şedea în fereastă şi se uita în noaptea neagră, umbra urieşas[c]ă a închisorii ei dispăruse şi lumina de stele era slabă. Faţa ei albă lumina ca a unei moarte din granitul sur al ferestei închisorii.

Veni bătrânul în ornatul lui... El era şi mai ciudat şi mai fantastic ca mai nainte. Bonetul îi sta strâmb pe cap, părul lui lung şi sur flutura în vânt.

Când evreica-l văzu începu să râdă cu chicot de bucurie.

– Ai sfârşit palatul tău cel nou? întrebă ea. Cu odăi frumoase

îmbracate-n mătase roşie, cu oglinzi nalte de şapte coţi în care să mă văd goală din creştet pân-în călcâie... Da, goală, albă ca omătul în acele sale îmbrăcate în purpură domnească. Nu-s eu floarea ta de zăpadă, Ştefane?

Ea-i întinse mâna slabă, mică, fină prin gratii.

– Ştefane! vezi tu regele evreilor! Gătitu-i-ai scaun împărătesc şi schiptru pentru mânile lui ca să judece asupra Israilului ca Samoil judecătorul? Dar ai slăbit, tânărul meu amic, zise ea întristată privindu-l din nou, şi pare c-ai îmbătrânit tare... de ce posteşti, să nu posteşti, făt-frumos ce eşti.

Dar deodată ea păru a-l recunoaşte.

– Nu eşti tu cumva Levy Canaan? esclamă ea. Halila! departe de mine.

Ea-şi smulse mâna-[n]dărăt, pe care bătrânul o apăsase pe mâna lui.

– Sunt Levy Canaan! zise bătrânul sughiţând. Păgânii au lăsat să sece izvorul de apă. Eu am adus un urcior plin şi am venit la Hagar a mea în turn.

– Vai, Ştefane, zise ea încet, te-ai făcut urât acum. Ai lipsit multă vreme de la mine şi de la copilul meu, ţi-ai lăsat barbă de supărare, n-ai tuns-o, de mult lucru ce-ai avut la palatul nostru cel nou... Şi erai aşa de frumos, Ştefane, şi sărutarea gurei tale era ca vinul de Chipru, şi ochii tăi – ca ochii de hulub.

– Hagar, Hagar a mea... Eu sunt Levy Canaan, evreu cel bogat.

– Tu eşti Levy Canaan, evreul cel bogat? Halila! Departe de mine!... Dar vezi tu, scumpe Ştefane, copilul amorului tău? Mi-ai dat să beau vin dulce şi-ai lăsat să afume cu smirnă miresme în palatul tău şi mi-ai sărutat buzele mele. Dar ia-mă, ia-mă numai, palatul cel nou va fi şi mai frumos decât cel vechi.

Bătrânul îi întinse urciorul.

– Halila! departe de mine.

Levy scăpă urciorul pe pietre de se făcu hârburi. Ochii lui se cascară – el se uita ţintă la fereastă şi scutura cu mânile grilagiul. Bonetul îi căzu de pe cap şi el alături.

– Ai adormit, frumosul meu mire, zise Hagar, ai adormit în palatul tău, în perini de purpură, în polog aurit.

Ea-şi întinse mâna cu dorinţă la bătrânul căzut, apoi îngână încet, ca şi când ar fi vrut s-adoarmă copilu-i:

– Dormi dulce, amorul meu, dormi dulce!

3*** cuvânt nedescifrat (semn convenţional preluat din ediţia reprodusă).

[AVATARII FARAONULUI TLÀ]

Sara... sara... sfânta şi limpedea mare îşi întinde pânzăriile transparente de azur sub luna care-n nălţimea departată a cerului trece ca un mare măr de aur neţinut de nimic în eterul albastru... pustiile Nubiei lucesc verziu-sur ca câmpii de gheaţă pe care a căzut o ninsoare uşoară şi Memfis, divina Memfis, îşi ridică colosalele ei zidiri ninse de lună în depărtarea ţării... parecă-ntr-o noapte de vară ar fi nins deodată o pulbere de diamant peste toată lumea şi urmele acelei străluciri ar fi muiat şi-ndulcit aerul cel dulce al Egipetului, şi numai Nilul îşi leagănă mişcătoarele şi lungele lui maluri de papură pintre cari curg oglinzile lui mari, cari reflectă lumea cerului şi parecă apele lui, mişcându-se una peste alta ca linţolii de cristal mişcător, sună în adânc cântarea-cântărilor. Uşor zboară luntrea mică şi neagră asemenea unei cugetări pintre tablourile măreţe desfăşurate de o parte şi de alta a râului... oraşe vechi ce-şi construiesc zidirile lor sure şi colonadele lor infinite în lumina nopţilor, piramidele – morminte de regi – , crânguri de palmieri şi numai pasări călătoare străbat cu aripele-ntinse, într-un lung triunghi, adâncimile fără de margine... unde merg? unde?

În luntrea neagră e culcat, şi capul lui mare în perini de matasă, bolnavul rege Tlà; în jurul naltei sale frunţi – o cunună de flori de mac... de flori a uitării şi a somnului...

Peste vecinicia undelor zboară luntrea lui, până ce dintr-o parte şi dintr-alta a Nilului se ridică grădinele pendente... Două pe maluri, deasupra lor, ca pe umeri de munte, iarăşi două, şi-n nălţimele scărilor iarăşi două... Erau scări urieşeşti ridicate la soare, şi fiecare treaptă era o grădină lungă, întinsă şi toată lumea lor repezită pas [cu] pas la cer s-adâncea ca-ntr-o oglindă pas cu pas în infinitul Nilului... Grădinele pendente întoarse străluceau adânc-adânc în râu şi pintre ele părea că trece luna ca o comoară în fundul apelor. Luntrea se opri la mal... Regele se dete jos palid şi adâncit şi se pierdu în umbra naltelor bolţi de frunze a grădinelor, trecu în lumina lunei şi umbra lui se zugrăvea pe nisipul cărărilor ca [un] chip scris cu cărbune pe un linţoliu alb. În fruntea grădinei cei mai nalte era palatul lui, cu cupola rotundă, cu şiruri de coloane sure, cu bolţi urieşeşti...

Erau atât de mari acele zidiri încât regele păru un gândac negru, ieşit în lumina nopţii, care suia scările şi trecea pin bolţile palatului.

El intră într-o sală mare: Memfis era la picioarele lui... oraşul infinit cu cupolele albe... a cărui ocean de palate urieşeşti, a cărui strade largi pavate cu pietre lungi şi albe, a cărui grădini de palmieri forma *un* tablou la care se uita uimit şi adânc... I se părea că spiritul Universului visează – el,

căruia un pământ cu imperii i-e un grăunte – şi că visul său măreţ e pentru ast moment Memfis... Bolţile ferestrelor i se arcau înalt deasupra frunţei... Bolta salei era scrisă de jur împrejur cu zodiile cerului... pe murii nalţi erau chipurile zugrăvite a regilor Egipetului.

El gândea... Ce umbre urieşeşti treceau în închipuirea sărmanului muritor care-ntr-o lume atât de măreaţă se simţea atât de mic, ca o furnică ce pluteşte pe o frunză tremurătoare pe suprafaţa Nilului... Deodată peste fereştile înalte căzură lungi perdele roze... şi el rămase în sala întinsă într-un întuneric trandafiriu, îngreuiat de lumina lunei ce plutea asupra Egipetului. Memfis dispăru de sub picioarele lui... el rămase singur, cu gândirile lui negre... Noaptea tăcea... El se primbla prin umbra trandafirie a salei în talarul lui negru-strălucit... apoi scoase din sân o fiolă cizelată dintr-un singur ametist, luă o cupă săpată dintr-un *** mare, pe care o împlu cu apa sântă a Nilului... Destupă fiola şi turnă trei picături ca cerneala din ea peste apa din cupă şi apa deveni încet-încet întâi galbenă ca un aur diafan, apoi roză ca cerul aurorei, apoi albastră şi adâncă ca albăstrimea cerului.

El se uită mult în pahar şi părea că vede lucruri ciudate în metamorfozele colorilor lui... Într-adevăr i se păru că vede în aurul diafan, în fund, o muscuţă de om, c-o cârjă în mână, bătrân şi pleşuv, dormind cu picioarele-n soare şi cu capul în umbra tinzii unei biserici... În apa roză văzu parcă un peştişor vioriu care semăna cu un tânăr frumos... în apa viorie văzu un om sinistru şi rece, cu faţa de bronz...

– Peste cinci mii de ani, şopti el surâzând... O, Rodope, Rodope!

Deschise o uşă mare şi intră într-o sală a cărei podea era o unică oglindă de aur... sală fără acoperământ... deasupra, cerul cu toate oceanele de stele... în oglindă, cerul cu toate oceanele de stele... I se părea că e un greier amărât suspendat în nemărginire...

– Isis, strigă el, spre oglindă... Isis, apari!

Tabla se-nnegri şi deasupra-i apărură scrisori albe... chipuri de oameni şi animale... Palatul întreg se cutremură lin.

– A sosit ora morţii mele... zise regele, ca şi când ar fi vorbit cu el singur... aştept să-mi spui adevărul... Nu-mi zugrăvi chipuri trecătoare... care să mă facă a crede că suntem numai pulbere...

Un râs clocoti pin toată sala...

– Ce râzi, zise regele întunecos... mie nu mi-e a râde, demone... voi adevăr, nu batjocură...

– Pulbere? răspunse un glas din oglindă cu o rece şi cruntă espresie de ironie... pulbere?... te-nşeli... ce eşti tu, rege Tlà? Un nume eşti... o umbră! Ce numeşti tu pulbere? Pulberea e ceea ce esistă întotdeuna... tu nu eşti decât o formă prin care pulberea trece... Ceea ce-nainte de doi ani se

numea regele Tlà este atom cu atom altceva decât ceea ce azi se numeşte tot cu acelaşi nume...

– Chipul tău, Isis...

Pe tabla neagră se zugrăvi un cerc mare roşu... de acest cerc erau aninate fiinţe ca o scară... Jos, minerale în care plantele îşi duceau rădăcinile... animalele îşi duceau rădăcinile în plante, omul în animale; minerale în om, plante în minerale, animale în plante, omul în animale, şi în toate aceste forme tremura cercul roşu şi făcea să joace formele negre pe firul ei roşu...

– Am înţeles...

Oglinda se auri... şi cerul se adânci în infinitul ei...

Regele se văzu iar... o clipă suspendată...

– O, Rodope! Rodope, murmură el trist. Ce am numit eu Rodope [?]... o umbră.

Regele ieşi şi trânti uşa după sine...

Oglinda singură se-ncreţi ca suprafaţa unui lac... glasuri se certau în fundul ei ca sfada valurilor... Chicot şi plâns... ţiuit, urlet... suspin şi un glas mare începu să râdă pin tot caosul de glasuri mici...

– O, inamicul meu cel mare... spunea un glas ce îmbla pin sală... Piramide şi temple, oraşe şi grădini suspendate puneţi contra pasurilor* mele... Râd de voi, regi ai pământului, râd de voi... Ce căutaţi a prinde eternitatea în nişte coji de piatră, care pentru mine sunt coji de alună... în mine, în pieire şi renaştere *este* eternitatea... Voi... o umbră ce mi-a plăcut a zugrăvi în aer... voi vreţi să mă prindeţi pe mine... Nebuni!

Apoi se limpezi oglinda şi eternitatea din cer se uită în ea însăşi... şi se miră de frumuseţea ei.

În singurătatea pustiilor se-nalţa piramida sură cu fruntea ajungând nourii... Luna o ningea, încât părţile lovite de ea păreau de zăpadă, părţile umbrite păreau de cărbune, şi lungă, ţuguietă, gigantică, se-ntindea pe nisip umbra piramidei. Regele îşi făcu drumul pe dunga umbrei, un punct negru mişcător, până ce veni în apropierea ei. Deschise o uşă c-o cheie de aur, o închise iar după sine... şi cu asta închisese porţile lumei după el... era singur, singur într-un mare mormânt... El aprinse o faclă... înăuntru se-ntindeau colonade, chipuri de zei abia lovite de lumina roşie a făcliei, a cărei raze treceau fulgerătoare pe chipurile urieşeşti şi negre de zei în umbra umedă a columnelor, încât părea că după fiece piatră, din fiece umbră sclipesc ochi siniştri, izvoare subţiri roiau de sub picioarele zeilor şi se pierdeau în pământ... din când în când flacăra roşie a făcliei, izbucnind mai tare, zvârlea

dungi de lumină în deşertele hale, prin arcadele sumbre şi sure, prin columnele reci... şi nimeni, nimeni în acest lăcaş al morţii...

Deodată apăru Tlà... El zvârlise uşa mormântului după sine, între el şi lume... faţa sa mare şi palidă, ochii lui adânci şi scânteietori, mersul său mândru, talarul negru ce-i curgea în cuţi sp[l]endizi de umeri în jos... astfel sta aspru zugrăvit în lumina cea roşie a făcliei. Ţi-era frică să priveşte în faţa lui... al acestui singur muritor în halele mari şi deşerte a morţii... Dar mai era el viu...? Puţin era şi avea să-şi rezime capul, greu de cugetările unui imperiu, pe perina păcei eterne... Eterne? Ah, nu cuteza s-o spere.

El îmbla ca-n vis... îmbla pe o generaţie de oameni... un sărman visător sfărâmat de durere, doritor de moarte... El deschise repede uşa de la o treaptă ce ducea sub piramidă, luă făclia... şi adânc departe sub piramidă se vedea sticlind un plan negru şi strălucit... Parcă un ocean se mişcă mut sub piramidă... El privi în jos...

– O, lac! în curând vei cânta la capul meu cântările...

El coborî scările jos, mai jos, ca şi când s-ar fi coborât în fundul unei mine... şi-n adânca depărtare îl vedeai lângă un lac. Razele făcliei n-ajungeau departe... O parte a apei se roşi de lumină şi-n mijlocul lui se desemnau formele negre şi fantastice ale unei insule acoperite de o dumbravă...

Regele sui scările unei urne de piatră înaltă cât un palat... El aruncă făclia-n urnă... Ca şi când o domă s-ar fi aprins deodată în mijlocul nopţii adânc negre, astfel s-aprinse fluidul din vas şi ilumină toată hala mare ca o boltă a cerului de sub piramidă, lacul ce strălucea, insula cu boschete verzi, cu straturi de flori palide şi înalte, cu cărările acoperite cu nisip de argint... era o grădină frumoasă în mijlocul unui lac suteran... Numai fumul gros se-nalţa din văpaia vasului şi se spărgea sus, sus de bolta suteranei.

Regele coborî iar la malul lacului... un podiş de prund, peste care apa trecuse, ducea la insulă... El mergea pe cărare... apa-i ajungea până la genunchi... mişcările lui năşteau cercuri murinde pe suprafaţa apei şi poalele mantei ajungeau în apă. Ajunse la insulă... în lumina roşie... pin umbra neagră a arborilor, pe lângă lungile straturi de flori, el merse până ajunse în mijlocul insulei...

Pe un piedestal scund erau două sicriuri... în unul era întinsă o femeie cu chipul de ceară... rozele roşii împletite în jurul frunţei contrastau cu faţa palidă şi moartă... Ochii cei mari închişi, faţa trasă şi slăbită, pleoapele-nvineţite peste ochii înfundaţi. Haina ei trecea din toate părţile peste marginile sicriului şi ajungea la pământ... Mânile reci, transparente de albe, cu degetele lungi şi subţiri încleştate peste piept... Era un cadavru de-o spăimântătoare frumuseţă...

– O, Rodope, zise el îngenunchind la sicriu şi plecându-şi faţa plină de lacrimi la pieptul [ei]. Cum te iubesc!... De ce-ai murit?... Nu ţi-am spus să nu mori... nu te-am rugat... copilă? Vezi tu flacăra lampei urieşeşti... vezi tu grădina ce-ncunjură sicriul tău... vezi tu coroanele regilor atârnate de crengile acestor arbori?... O, de le-ai vedea... de-ai putea să deschizi ochii tăi cei mari, să mă priveşti până ce voi muri lângă tine... căci voi muri curând... Rodope! Te urmez în noaptea de unde nu-i reîntoarcere... Cerul cu stelele lui, Nilul cu eternele-i unde... divina Memfis... generaţii vor plânge... şi eu mor... mor, căci ai murit tu, palidul meu copil... copilul meu... al meu*...

El apăsă fruntea de mânile ei unite... întuneric... o negură rece cuprinse creierii lui, i se părea că Rodope îl cheamă din depărtare, făcându-i semne c-un ramur de finic... el simţea că bătăile inimei i se răresc... simţea storcându-i-se viaţa din sân... simţea că... nimic... nimic.

El murise cu fruntea plecată pe pieptul ei.

Flacăra urieşească mai pâlpâia în aer, de făcea să joace în razele-i roşii, să dispară şi reapară fantastic toată lumea suteranei... apoi se stinse, şi un întuneric adânc, fără întindere, domni peste sfârşitul unui om.

Era ca şi când toată măreţia trecuse ca un vis iluminat de-un fulger pe dinaintea ochilor şi nu rămăsese decât un întuneric asemenea celuia din somnul fără de vis, un întuneric fără spaţiu şi fără timp.

***Nu-l lasa! Sfrrr! După el, băieţi!... Hahaha... Şi copiii desculţi, cu pălăriile lor mari, fugeau de le pocneau călcâiele după un cerşitor bătrân şi trenţăros, cu faţa speriată şi cu barba zburlită.

Azvârleau pietre după el... şi el plângea sărmanul şi striga din toate puterile:

– Cucurigu!...

Un franciscan tânăr şi palid trecu pe lângă el... el s-aruncă la picioarele lui şi-ncepu să-i sărute poalele rasei şi-şi ridică mânele plângând spre el...

– Copii răutăcioşi şi fără de milă!... strigă franciscanul c-o voce tare şi sonoră, nu vi-i ruşine să chinuiţi un biet idiot... un cerşitor... nu vedeţi cum plânge, nu vedeţi cum îşi ridică mânele uscat[e] de bătrâneţe... o! blestemul lui D-zeu are să cadă pe voi!...

– Cucurigu! strigă bătrânul răguşit şi tremurând de spaimă.

Copiii speriaţi holbară ochii lor cuminţi la franciscanul palid şi se risipiră ca un stol de vrăbii...

Franciscanul ridică pe bătrân de la pământ şi-l duse spre tinda unei zidiri mari, îl culcă binişor, puindu-i drept căpătâi sânul său... puse mâna lui frumoasă pe inima bietului idiot, care se spărgea bătând de spaimă şi-

ngrozire şi şezu lângă el până ce simţi c-a adormit... Îi puse o pâine albă alături cu capul şi-apoi se depărta suspinând... o lacrimă mare-i strălucea ochiul frumosului călugăr.

Era vechea zidire de piatră cubică a sfatului orăşănesc din Sevilla unde-l depusese pe bietul cerşitor. Cerul cu întunecatul lui azur şi cu soarele-i arzător se destindea asupra oraşului vechi, stradele cele strâmte erau mai deşerte, [era] o căldură moleşitoare şi nesuferită care-nfierbânta pietrele pavagiului, nisipul şi murii şi care făcuse ca la orce fereastră să fie lăsată perdeua... astfel încât părea un oraş orb şi nelocuit, aşa nu se vedea nicio fiinţă pe strade şi pe pieţe. Cerşetorul dormea cu capul în umbra murilor... adică cine ştie dacă dormea numai... Umbra uscată a murilor caselor, lenea cea călduroasă a zilei, nicio mişcare, niciun glas... ce fel murise toţi oamenii în acest oraş sau dormeau... căci tot strigătul de mai înainte n-a fost decât o întrerupere a unei lungi şi constante tăceri.

Bietul cerşetor adormise... Ce vise ciudate avea... I se părea că corpul lui întreg e ceva ce se poate întinde şi contrage şi poate lua orice formă din lume... I se părea mai întâi că i se îmflă capul din ce în ce şi el devine un bătrân ghebos, gras şi glumeţ... or că acuşi se usucă ca ţârul şi devine un om lung, cu ochii clipitori şi mici, îmbrăcat în straie lungi negre... or că i se îmflă corpul şi i se subţiază picioarele, de pare un sac de făină pus pe două fuse subţiri... Apoi simţi că se contrage repede, repede şi devine un grăunte mic în mijlocul unui gălbenuş de ou... Prin albuş el vede numai de jur împrejur coaja oului şi [se] zvârcoleşte ca o furnicuţă în centrul lui... şi tot creşte, creşte, pare că-i înghimpă ceva umerii...

„Aha! gândi el, îmi cresc tuleii“...

Apoi se simţi din ce în ce crescând, acu aripele i-erau mari... era cucoş. Cucurigu! strigă el, primblându-se într-o ogradă deşartă sub un gard, peste nişte bulgări de piatră şi pin glod, în care-i rămânea urmele labelor ca o scrisoare de zodii... Cucurigu... Dar nu-i era bine... îi era greu capul... creasta i-atârna în jos, ochii lui cei rotunzi ca două altiţe de oţel erau păinjeniţi... el îşi plecă capul şi-l ascunse sub aripă... îşi ridică un picior şi adormi... Dar într-un par era o cioară care tot striga: crrr! tlà! tlà! tlà! crrr... Sunetele astea-l urmăreau în somn... până ce simţi că nu simte nimic... părea că o tabla neag[r]ă* se-ntinde naintea ochilor lui, apoi încetă şi asta... apoi i se păru lui că e un punct negru, mic, care tot una* se contrage mereu, până ce n-a rămas din el... nimic. Înspre sară oraşul începu să-nvie... Treceau oameni cu pasul încet pe lângă el şi i se uitau curioşi în faţă... „A murit bietul Baltazar!“ gândeau ei... Veni un consilier al oraşului, gândi şi el c-a murit... Nu se găsi niciun popă să-l îngroape... „El fusese îndrăcit, ziceau ei, cum să binecuvântăm cadavrul unui îndrăcit“...

Doi oameni săraci se găsiră cari să-l îngroape pentru câţiva reis din casa comunală. Îi sapară groapa într-un colţ de cimitir. Sara, pe lună, veniră cu două scânduri bătute în cuie una de alta... îl puseră pe ele şi se uitară şi ei cam aşa cum se uită omul la mort... este totdeuna o simţire, nu de compătimire, dar de deşert sufletesc cea din faţa unui cadavru...

– Frumos bătrân, zise unul, pare că e un împărat răsărit din poveşti... Pletele sure cad grele la pământ... capul mare şi greu, căci morţii sunt grei...

– Ah! zise cellalt... ce mai gândeşti şi tu?... N-avem noi destule de gândit, ca să ne pierdem acuma vremea cu privirea unui mort. Pe scânduri şi hai!

Ajunseră curând afară de oraş, la ţintirimul cu murii lui albi şi lungi, ce păreau unşi cu var de lumina lunei... trecură peste pragul portiţei negre, s-apropiară de mormânt, lângă care fumega încă lutul proaspăt. În fundul mormântului umed erau aşezate paie... Ei îl răsturnară pe bătrân de pe scândură cu faţa în jos, pe paie... aruncară înc-un braţ de paie peste el... şi începură a arunca pământ peste el...

– E târziu, Boromeo, zise unul, hai şi ne-om duce acasă... Mâne om veni de om împle mormântul... Am aruncat destul pentru ca să nu fie descoperit...

– Hai dar!

Luară lopeţile de-a umere şi, în noaptea cea clară, ieşiră şoptind şi povestind încet din cimitiri*... Crucile albite se uitau în lună, florile de pe morminte foşneau mişcate de-o suflare lină, murii cei albi, ce se ridicau peste câmpia crucilor şi a mormintelor, luna, ce trecea atât de palidă şi dureroasă... şi, de departe, oraşul, cu conturele lui fantastice, cu case şi turnuri, cu ferestele-i mute ce ascundeau mistere, şi peste toate un linţoliu transparent de lumină albă... Numai un brotăcel trezit în iarbă sărea cu picioruşele distinse... „Tlà, tlà“, ţipa el în lună şi trezi un ţânţar ce adormisă* pe pieliţa lui cu: Bzzz! Tlà! Acest duo solitar nu era întrerupt de nimic... numai în urechea mortului suna un greier parecă... El auzea parecă acel greier, dar nu gândea nimic... Şi greierul subţia glasul, de părea tremuratul glas a unei coarde de aur mişcate şi tremurânde, şi lui îi veni acum clar ideea *aur* în minte... Aur, aur... sunetul creştea nu în mintea, ci în inima lui.

Din ce [în ce] mintea i se ilumina... i se părea că lada de creieri este o sală frumoasă plină de flori şi oglinzi, dar fără lumină încă... o muzică înceată trecu prin sală, ciudată şi dulce, şi el simţea fiinţe trecând prin sală, fete în haine albe... cu suflarea lor caldă şi cu pieptul plin, şi bărbaţi strângându-le de mâni şi şoptindu-le de amor... Era o lume de semiîntunerec

şi mezzavoce. O candelă ardea în mijlocul salei a cărei lumină creştea din ce în ce, din un punct ca vârful unui ac într-un licurici, din licurici într-o flamă subţire şi albastră, şi cu cât flama creştea, cu atât vocile s-auzeau mai tare, tot mai tare... până ce deodată [în] sala luminată* şi plină de un aer de diama[n]t... el auzi râsuri rari, zgomotoase, glume, vorbe, joc... un zgomot ca-ntr-o sală de bal... Şi văzu că toate sunt propriile lui închipuiri, clare ca-ntr-un vis limpede... El se simţea apăsat... dete paiele şi lutul de pe faţă şi se trezi într-o groapă adâncă – fără să ştie cum, fără să ştie cine-i el, şi deasupra frunţei lui cu închipuiri senine plutea sus, sus în cer, luna cea plină.

„*Cine* sunt eu?“ fu cea întâi cugetare ce-i veni în minte. Mintea lui era clară, închipuirile erau ca formele concrete, vii şi pline de viaţă... el avea o lume gata în capul lui, de a cărei izvoare nu-şi putea da socoteală... Se găsea cuminte... şi... memoria, memoria era ceea ce-i lipsea... El închise ochii, ca să rămâie în întuneric şi ca, nenfluinţat de lumea de dinafară, să cutreiere câmpul aducerei lui aminte... Era ca un orizont negru şi fără de sfârşit... nimic, nimic... numai prezent avea... trecut defel... sau unul atât de tenebros încât nu vedea nimic pe el... departe, departe... ca şi când într-o noapte neagră ca lumina din sticla cu cerneală... ai vedea undeva un foc arzând... Cer înnorat şi negru... pământul şi noaptea de nu-ţi poţi vedea mâna cu degetele răşchiete dinaintea ochilor... departe parecă vedea în noaptea plină* a sufletului lui o antică coroană de rege.

„Ah! gândi... mă tem să nu-nnebunesc iar... căci, cum văd, ceea ce am acuma... mintea... n-am avut-o-ntotdeuna... trebuie s-o fi pierdut odată.“

El ieşi din mormânt după ce tocmise la loc paiele şi pământul, ca să nu se cunoască că el a ieşit din mormânt, şi-ncepu să meargă încet prin cimitir... Ajunse lângă mur... îl sări... şi-ncepu să meargă spre oraş... Ajunse într-o ulicioară strâmtă, de a căreia amândouă laturile se-nalţau case negre şi lungi cu ferestrele rotunde... Un turn de biserică lung, cu piatra lui mucigăită, acoperit cu olane negrite de vreme, cu fereşti risipite* şi oarbe, cu o uşă masivă şi veche de stejar, ferecată c-o cruce de spijă lucrată în mii de podoabe şi flori... El deschise c-o cheie mare şi ruginită poarta, sui scările înguste în sus şi intră într-o cămară nalt boltită în mijlocul căreia se afla o masă de piatră sură şi un scaun vechi, a cărui îmbrăcăminte de piele era toată ferfeniţită... Numai luna se uita sperioasă pin fereasta veche, năruită* şi fără obloane, care sămăna mai mult [cu] o găvăună de piatră de la o vizunie. Bătrânul sur se uita uimit la lucrurile ce-l încunjurau... un pas instinctiv îl dusese în această vizunie... el găsise cheia la sine... Un dulap

vechi de lemn mohorât, lucrat cu fel de fel de sculpturi, era pe jumătate deschis, o candelă de steclă roşie-închisă vărsa raze slabe de rubin în cămara pustie... el deschise dulapul... scoase un pergament vechi şi-l desfăşură dinaintea lui... Era o cartă a Spaniei. În un loc al ei era mânjită cu coloare galbenă ca aurul... El s-apropie de fereastă şi se uită mult la locul mânjit.

– Hm! da, da! aici trebuie să fie visul vieţei mele...

Şi, ca şi când s-ar fi speriat de neîngrijirea cu care lăsase dulapul deschis, aruncă iute pergamentul în fundul lui şi-l închise iute c-o cheiţă de oţel... Apoi începu să se primble prin cămară... O oală de flori numai cu pământ era într-un colţ... El turnă pământul afară... sub el erau monede de aur... C-un fel de aviditate el legă banii într-o treanţă veche şi-i puse în sân... Toate ce făcea i se păreau fireşti şi totuşi iacă s-ar fi întrebat de ce le face nu şi-ar fi putut da socoteală... Avea instinctul neconştiu a unui animal, care face tot ce-i de trebuinţă fără să ştie spre ce scop.

El îşi tunse barba şi părul c-un foarfece ruginit... deschise [o] ladă seculară şi mohorâtă... scoase din ea haine frumoase de catifea şi se schimbă în ele... Scoase o oglindă din ladă şi se admiră în ea... găsi un şip vioriu plin de mireasmă şi-şi stropi hainele cu ea... şi când ieşi din turnul vechi, cu pălăria lui cu şnur de aur... cu bumbii lui de pietre scumpe, cu inele de diamant pe degete, părea un gentilom bătrân şi bogat...

Merse în faţa unui palat vechi, zidit într-un frumos stil maur, înaintea căruia se-ntindea o grădină de pomi în floare, înconjurată de un grilagiu de fier cu vârfuri aurite... În bolta porţii sună un clopot... I se deschise, portarul se plecă până la pământ înaintea lui... El trecu pe o cărare lungă în urma unei alei de castani, ajunse la scările nalte acoperite de un baldachin suspendat pe columne în forma lujerilor de crin, intră înăuntru... Sui repede scările acoperite c-un covor moale... intră într-o sală splendidă... a cărei tablouri de pe pereţi se zugrăveau şters şi neclar în semiîntunericul luminei de lună. Pe-un jeţ lângă fereastă şedea o fată naltă şi palidă, care la intrarea lui îşi întoarse mută capul... El s-apropie de ea...

– Voi sunteţi, Signor? zise ea încet... şedeţi în faţa mea... am să vă istorisesc multe...

Ochii ei mari şi întunecaţi purtau în ei o durere fără de lacrimi... Uscăciunea lor teribilă trăda disperarea.

– Vorbeşte, copila mea.

– Signore... familia mea m-a destinat să vă fiu soţie... şi trebuiesc s-o fiu, căci nu am nicio putere de rezistenţă... Dar nu vă pot iubi... Iubesc un tânăr cavaler, tânăr şi frumos, şi voi sunteţi bătrân... Însă de când v-am văzut, marchize, mi s-a părut că aveţi un caracter nobil, că nu veţi voi a mă

sacrifica unui maritagiu care nu vă va ferici şi care pe mine mă va despera...

– Te iubesc, Señora, zise el c-un ton sec şi scurt... dar nu voi să te nefericesc... Dar prezenţa d-tale ar fi în stare de-a mă face egoist, căci eşti atât de frumoasă... Señora, renunţ la mâna d-tale cu o condiţie numai... foarte uşoară de-mplinit, se-nţelege... Trebuie să mă congediaţi chiar în astă-sară... Să-mi puie caii la trăsură... plec... Aveţi bunătatea de a-mi da condei şi hârtie, ca să scriu renunţarea mea... chemaţi pe părintele şi pe vărul d-voastră, ca să servească de martori... căci doresc ca să fii fericită...

Fata, roşie de bucurie, ieşi, ordonă să i se gătească trăsura de drum, aduse pe tatăl şi pe văru-său...

– Cum, d-le marchiz... d-ta renunţi la...

– Aide, conte! să nu pierdem vorba-n zădar. Ai voit să-ţi nefericeşti copila, şi eu nu voi ca bogăţia mea să fie cauză la aceasta... Ştiu că eşti sărac, conte... dăruiesc deci drept zestre miresei la care renunţ jumătate din averea mea... Puteţi chema un notar...

Notarul fu adus iute.

Marchizul dictă actul de donaţiune... Contele-i strânse mâna cu ochii plini de lacrimi... fata şi vărul ei îngenunchease-nainte-i sărutându-i mânele... el îi binecuvânta şi ieşi repede. Trăsura era gata, caii sforăiau în hamurile lor... El se întoarse repede, intră într-o odaie slab iluminată unde dormea în pat un bătrân care, trăsură cu trăsură, era el. Haine ca ale lui erau aşezate pe scaun... bătrânul visa adânc... „Da, da! zicea el pin somn... nu vă uimiţi... renunţ la mâna doñei Ana... îi dăruiesc jumătate din averea mea.“

– Visează ceea ce eu am făcut, zise el încet. Cu atât mai bine... cu atât mai bine...

Coborî, se sui în trăsură, care ieşi din curte şi-ncepu să zboare pe stradele lungi, apoi ieşi în câmp pe drumul de ţară... Părea câmpia o pânzărie întinsă şi verde presărată cu buchete de flori felurite... Astfel merseră până cam la două după miezul nopţii...

Un castel vechi c-o grădină părăginită se-nălţa pe o coastă de deal... Părea mai mult o grămadă de pietre decât o zidire, cu murii ei risipiţi, cu copacii uscaţi, pe a căror tulpină creştea generaţii tinere de arbori noi şi subţiri... Era un parc cu o pădure veche, unde pe ruinele copacilor vechi şi putrezi cresc cei noi şi tineri... Trăsura intră în curtea plină de ierbărie şi de huci sălbăticit, ajunse la scări... el îi dete drumul şi intră în înaltele şi surele hale ale castelului, cu păreţii reci de piatră pătrată, cu mobile antice şi veştede, cu tablouri şterse şi mohorâte, în cadruri de lemn negru... Astfel îmbla bătrânul, c-o lumânare de ceară într-un sfeşnic de argint, prin toate odăile largi şi deşerte, şi [ca] vise din bătrâni îl încunjurau acele portrete care, serioase în cadrele lor, se uitau parecă la el...

El ajunse într-o cămară naltă şi fără fereşti... Afară de uşa pe care intrase nu mai era o alta... El închise acea uşă după sine, trase, pe dinăuntru, un drug de fier peste ea... s-apropie de un părete de piatră pătrată şi împinse într-un loc cu mâna... Părete de piatră se-ntoarse ca-ntr-o ţâţână... el ţuşni iute cu lumânarea pin crăpătura deschisă şi se trezi, cu lumânarea-n mână, asupra unei scări ce ducea în jos... El întoarse părete la loc... şi coborî scările ce sunau tâmpit sub paşi... un aer bolnav îi îngreuia pieptul... Ajunse în o suterană mare... De jur împrejur erau boltiri în muri în care erau statue de piatră... chipuri de cavaleri îmbrăcaţi în fier... ce se uitau cu ochii lor răci de piatră la el... O manta era spânzurată-ntr-un cui... într-un colţ era o bute aşezată pe tălpi, de mult putrezite, şi o cupă de argint alături cu ea...

El scoase cepul de la bute... Nu curgea nimic... desigur că camaşa prinsă asupra vinului era foarte groasă. El băgă spada în bute şi ţinu cupa... Un vin ca chihlibarul, transparent... mirositor curse din bute... El o astupă, îşi apropie buzele de acel lichid vechi... şi bău paharul întreg. I se cutremură corpul de plăcere... Părea că chipurile de piatră începeau a se legăna pe piedestalele lor balanţând cu mânile, apoi el se culcă pe manta la pământ ca să privească... Stanurile de piatră se coborâră şi-ncepură a juca în pivniţă, şi sub greoaiele lor tălpi de granit urla cerul suteranei... Mai stângaci decât urşii se-nvârteau ţopăind şi strigau şi se certau... Hopp! hopp, zupp, zupp! Şi-şi legănau taliile lor ţepene, şi-şi mişcau picioarele lor, şi ochii lor de piatră se-nvârteau uscaţi şi morţi în încoifatele lor capete...

– Să trăiască Almanzor, striga unul.

– Să trăiască, răsunară suteranele...

Părea c-o mie de glasuri răspund la esclamarea lui, simţeai că eşti într-un labirint de suterane la care aceasta era numai tinda... Ropotul înfricoşat al cavalerilor de piatră, strigătele lor sălbatece, turbarea lor înfiorătoare îl făcea pe bătrân să se-nfăşure-n mantaua lui... El nu zicea nimic... dar ei nici observau prezenţa unui om viu... Părea că el e mort sau că nu e defel şi numai ei sunt.

Apoi vorbele lor deveniră din ce în ce mai încete, mărunte, ţăndărite... ei povesteau de păreai a auzi glasuri de babe noaptea pe prispă... poveşti în care se desfăşura înaintea sufletului auditorilor toată istoria cavalerismului Spaniei... şi tot mai molcom, mai molcom auzea bătrânul glasurile lor şoptitoare, până ce nu mai auzi nimic... El adormise.

A doua zi se sculă, lumânarea mai era un muc numai în sfeşnicul cel de argint ce ardea abia... El găsi pe masă o legătură de chei şi, topite, multe [mucuri] de lumânări de ceară galbenă... Aprinse unul de mucul ce era să se stingă, luă cheile şi deschise o uşă ce ducea într-o suterană alăturată. Ţinea lumina în aer cu braţul distins... Lăzi cu grămezi de argint

erau în colţurile acestei suterane fără vo răsuflătoare... Argint, argint... el merse mai departe... Deschise o altă uşă... Lăzi de aur grămădit licureau slab în lumina cea roşietică a făcliei de ceară. El s-apropie... Erau monete foarte vechi, din cele mai deosebite vremuri. Unele bătute de romani încă, altele de mai încoace, însă toate vechi... El merse înainte... deschise o altă uşă şi acolo găsi mici sicrie, pe poliţe de fier, pline de pietre scumpe. Diamante într-una, rubine şi smaragde într-alta... şi o ladă plină de cele mai frumoase mărgăritare... Atotputernicia omenească era strânsă[-n] suterană... Mai deschise o uşă şi... şi găsi un sicriu acoperit c-o pânză albă... El dete pânza într-o parte. O ţeastă goală cu gura rânjită se strâmba parecă la el...

„Ce te strâmbi, gândi el mânios. Ca şi când eu nu ştiu că ăsta-i sfârşitul omnipotenţei omeneşti?“

Simţiri întunecate îi turburau pieptul... O imensitate de dorinţe îi mişca inima şi toate... toate realizabile.

– Ah, zise el încet... lume, am prins colţul fericirii în mână... Am aur, şi de-aş zice de o mie de ori aur, n-aş şti încă bogăţia ce o am în puterea mea... Şi ce nu poţi cumpăra cu acest metal strălucit, în care toţi demonii lumei trăiesc... Tot, tot! Mărire, renume, coroane chiar... plăceri... şi ceea ce plăteşte mai mult... dreptul şi putinţa de-a despreţui lumea întreagă...

Ce costă inocenţa unei copile? pot întreba eu, ce, iubirea unei mame pentru copilul ei ucis, ce, onoarea unui tată, ofilită prin ofilirea fiicei sale... mi s-ar şopti sume mari... mari pentru ei, nu pentru mine... Ce costă absoluţiunea bisericei pentru crimă... o sumă mare, dar o sumă... Ce costă mila lui Dumnezeu... s-o scoatem la vânzare... Ce, îndulcirea diavolului, ce, iubirea poporului, ce, gloria, ce costă opera unui geniu, cu care să-mi eternizez numele meu... Toate, toate sunt de vânzare... El râse crunt. Ecoul boltelor răspundea cu clocot la râsul lui cumplit, şi cranul cel mort parcă rânji din sicriu... Iată-mă dar în vârful lucrurilor omeneşti... Ce aş fi eu fără tine, metal rece şi mort? Un cerşitor pe stradele Sevillei... Ce sunt cu tine?... Tot ce voi... Ce este în tine?... Nu pot afla un răspuns din sunetul tău... Ce este în tine? Este amor? Nu. Unde-i?... E amiciţie, mărire, geniu? Nu... căci nu-l văd... Şi totuşi este tot... tot...

În vremea asta marchizul Alvarez se trezise dimineaţa în casa contelui, după ce avuse un vis ciudat pe care, se-nţelege, nici în minte nu-i venea să-l realizeze. El intră în sala unde era adunată toată familia la dejun.

– A, marchize, dar tânăr mai eşti!... Când pustia ai venit atât de repede de la ţară... dar, în sfârşit, cu toate astea ne oferi numai ocazia de a-ţi mulţămi din nou pentru generoasa d-tale donaţiune ce-ai făcut-o asară... Eşti

superb, marchize...

– Eu?

– Bine... Ce fel... te faci că nu-ţi aduci aminte... [?]

– Eu am visat asta, dar n-am făcut-o... Nici prin minte nu-mi trece...

Îi aduseră documentul.

El se uită netot pe el:

– Iscălitura mea, fără contestare, dar e falsă...

– Ce fel falsă ?

– Eu n-am renunţat la mâna Doñei Ana, nici i-am donat ceva...

– Dar asară... adu-ţi aminte, marchize...

– Eei... dar eu nu sunt nebun, d-le conte... Vreţi să vă bateţi joc de un om în toate minţile. Caii mei... voi să plec!... Voi să văd unde veţi ajunge cu donaţiunea d-voastre.

– Ce cai, zise portarul privindu-l din creştet până în tălpi. Trăsura şi caii nu-ţi sunt aici, d-le marchiz... ieri ai plecat cu ei la ţară...

Marchizul se cruci...

– Eu? eu am plecat la ţară...

– Da, da, da! D-ta, cine altul...

– Bine, frate... eu am visat...

– Ai visat realitatea, marchize...

– Aduceţi-mi trăsura de poştă... voi să mă duc... în urmă cineva o fi luat în posesie şi castelul meu sub numele şi figura... Nu are nicio valoare actul de dar, conte... M-oi reîntoarce ş-apoi voi vorbi... Sunt lunatec doar... nu mai pricep nimic...

El plecă la ţară...

Trăsura şi servitorii venise cu el de cu sară acolo... Se mirară când îl văzură apărând într-un al doilea esemplar.

– Am venit eu asară cu voi la ţară?

– Venit, marchize...

El sui iute scările... intră în apartamente... Găsi portofoliul propriu pe masă, pe care ştia că-l avuse în oraş... „D-zeu cu mine! gândi el. Ce-nsemnează asta?...“ Căută urme de om strein pin toate odăile... Nimic... Ajunse doar la uşa apartamentului din urmă. Ah! aceea era închisă de o sută de ani. Broască ruginită... Apoi se cunoştea că nu îmblase nimenea...

Toată ziua aceste cugetări nu-i putură ieşi din minte...

Sara, după ce închise uşa după sine, se puse-n dreptul oglinzei şi privi lung la el însuşi... ca să vadă de-i el ori de nu mai e el... El începu să amenінţe cu degetul chipul din oglindă, râzând şi strâmbându-se... „Ha! blestematule! mă persecutezi, ai? faci sinete în locul meu... mă bagi în datorii, hoţule?“... Chipul din oglindă amenінţa şi el cu degetul, dar parecă

se uita serios, şi parecă strâmbăturile lui erau de nebun... „Ce-i asta, gândi marchizul speriat... Eu râd, şi el se uită serios la mine!...“ El râse tare ca să se încredinţeze că chipul din oglindă e umbra lui... şi chipul râdea... dar cum... D-zeul meu! Un râs satanic, nebun...

– Oh! Oh! strigă marchizul, aici e mai mult decât umbra mea...

Apucă o spadă lungă şi-ncepu să manevreze pe lângă oglindă. Şi chipul manevra c-o spadă... „Ieşi dar, zise el vânăt de turbare, ieşi, umbră, să mă lupt cu tine... Să vedem cine-i marchizul Bilbao, eu ori tu...“

Oglinda se-ntoarse-n ţâţâni şi un chip uscat ce era marchizul însuşi într-un al doilea esemplar se arată dintr-un gang înfundat în muri...

Spadele lor se-ncrucişară... amândoi suri... amândoi serioşi şi tăcuţi... Trăsură cu trăsură acelaşi om ce se lupta cu el însuşi... Dac-ar fi căzut unul din ei... n-ai fi ştiut care a căzut... Se părea că marchizul se luptă cu chipul lui propriu ieşit din oglindă.

El căzu străpuns drept în inimă... şi umbra din oglindă începu a râde... Apoi luă cadavrul... îl aruncă după oglindă... o repezi la loc ca pe-o uşă... şterse sabia de sânge şi se puse pe jeţul unde cel mort şezuse c-un cart de oră-nainte...

A doua zi sosi o scrisoare de la contele, în care acesta-i reproşa modul cum se joacă cu familia lui şi-i trimise actul de donaţiune-ndărăt.

Noul marchiz scrise următorul bilet către Doña Ana:

Iubită Doña,

Sunt, cum ştiţi, un om bătrân şi ciudat. Nu-mi plac mulţămirile, asigurările de amiciţie şi toate aceste forme goale sub care adesea nu s-ascunde nicio simţire... N-am voit a vă face bine ca să-mi fiţi mulţămitoare, ci, simplu, pentru că mi-a plăcut a face. Pentru a mă sustrage de la toate mulţămirile ce îmi sunt atât de neplăcute am făcut acel mic scandal. Vă trimit actul de donaţiune-napoi... El stă şi e valabil...

Bilbao

Avea în mână cheia voinţei omeneşti, putea să producă orce mişcare i-ar fi plăcut. Bucurie, invidie, durere, iubire, ură... „Vasăzică te am în mână, chintesenţă a mişcărilor istoriei... avere. Tu, reprezentant al puterilor omeneşti şi al puterilor naturei subjugate, atârni de tremurul mânei mele, atârni de închipuirile capului meu, de dorinţele inimei mele... Aide, poeţi, descrieţi luna, învăţaţi, descoperiţi izvoarele gândirei, eu le am toate

în acest sunet al aurului... Tot ce căutaţi, tot ce nu puteţi avea, eu pot... Dar vor fi minciuni... Ce e adevărul [?]“

Curând el avu cel mai frumos palat în Madrid... curând saloanele marchizului erau împopulate de lumea cea mai elegantă a ţărei... princesele frumoase, auzind de acea fabuloasă avere, voiau a pune mâna pe acea nemărginire de probabilităţi ce aurul ascunde în el... Aurul însemna castele asupra plângerei eterne a mării, grădin[i] de***... cântec de arfă, amanţi frumoşi... Şi doar acest aur nu costa decât ocheade înfocate şi adânci, surâsurile voluptoase a buzelor coapte de tinereţă... undoirea delicioasă a evantaliului în limba mistică a amorului... De ce nu? De ce nu?... Scrisorele parfumate împleau buchetele marchizului, întinerit de atâta prevenire...

Şi ce frumoasă era Ella...! Ella avea frunte de marmură, cu părul de aur cenuşiu, cu ochii mari, în care cerul se-namorase... gândeai că universul înstelat se uită asupra pământului numai de dragul ochilor ei. Şi mânele ei de crin şi umerii ei de zăpadă... Un poem... şi totdeuna când trecea pe lângă el... surâdea... Inima lui întinerea la vederea [ei]... ş-apoi era atât de gingaşă... gândirile ei părea c-o leagănă cum aerul mişcat leagănă o trestie... Astfel apărea în hainele-i lungi şi albe... un înger al cerului, cu cununa ei de roze... Şi când privea el bogăţia lui i se părea că sufletu-i fusese o comoară întunecată unde aurul şi mărgăritarele zăceau în întuneric şi că o rază de amor, intrând într-acea inimă, ar face să strălucească florile de metal în toată splendoarea şi toată conştiinţa puterei lor... O, Ella! raiul îl puteai visa cu ea... În căldura arzătoare, ce acoperea c-o pânzărie diafană câmpiile cu flori, ce desparte oştile norilor, ce lustruieşte oglinzile mării eterne, el se visa îmblând cu ea de braţ... şi sufletul ei îi ghicea cugetările... Şi de câte ori trecea pe lângă ea... buzele ei murmurau încet, era amor [?]... capti[va]re* [?]... ah! cine ar fi putut-o şti?

Odată, după sfârşitul unui bal, ea şedea pe un colţ de sofă... el s-apropie de ea... Ochii ei cei mari străluceau de dulci lumini... pieptul ei se mişca de bătăile inimei... El îngenunche la picioarele-i.

– Ella! zise el lin, mă poţi tu iubi... mă iubeşti tu?

– De mult, de mult! şopti ea abia auzit.

– Tu minţi!

– Mint? Ce m-ar fi făcut să mint?

– Poate că stai sub influinţa magică a averei mele... N-o am... Tot ce am este un milion... Restul s-a risipit de mult... Ei bine... Sunt un om ciudat... îţi dau jumătate din acest milion ca să te pun în libertatea de-a decide asupra inimei tale. Dacă, avută... ţ-ai fi aruncat ochii asupra unui om mai asemenea ţie-n vârstă... spune-o...

Ochii ei fulgerară de indignaţie:

– Ah... cum poţi crede cumcă aur, cumcă numai interes poate mişca inima mea... Nu, nu! Sunt în stare de-a renunţa... dar te voi iubi în veci... Sunt în stare, speriată de această inimă crudă, să fug de prezenţa d-tale... dar nu sunt în stare să te uit.

– Ella, toată averea mea... milionul întreg... iată-l în acest portofoliu... E-nsoţit de un act formal de dăruire... îl pun pe masă... mă duc... Nu voi ca prezenţa mea să te facă să roşeşti... Nimic... nimeni în lume nu va şti izvorul bogăţiei tale viitoare... Pură ca un angel, bogată, vei putea să alegi ce vrei...

– O, zise ea plângând, nu s-aseamănă nimic cu această răceală şi cruzime de inimă...

El ieşi... Ea rămase-n faţa portofoliului deschis... Mânele ei tremurau, ochii îi străluceau c-o lumină avară... Ea băgă portofoliul în sân... Ieşi...

Marchizul reintră în odaie...

– S-a dus, zise el încet... O, aur... totuşi nu poţi orice. Părerea amorului doar... Amorul nu!... Să vedem amiciţia... Mâne oraşul va şti că sunt un cerşetor... Un cerşetor bătrân înamorat de chipul unui angel...

A doua zi îi veniră o mulţime de scrisori... femeile-şi cereau înapoi biletele lor de amor... Amicii se scuzară că nu mai pot avea onoarea etc., etc. ... O istorie veche se desfăşură înaintea ochilor lui... Amicii-i deveneau inamici, linguşitorii-l batjocureau... femeile-l găseau urât şi prost... întunericul cuprinse sufletul lui...

„Părea, părea... Gândeam a căpăta cu aur *un* lucru adevărat... *o*... recunoştinţă... *o*... iubire... Nimic, decât părerea acestora... Cerşitorul se va bucura c-am căzut... găseşte o satisfacere, o mângâiere pentru durerea lui văzând un om avut căzând alături cu el... Cei bogaţi se vor bucura că văd rivalul ce li cumpără plăcerile că le-a lăsat câmp liber... că femeile şi vinurile s-au ieftinit... pentru că nimeni nu le mai plăteşte aşa de scump... nimeni nu mai pune o măsură mare asupra valorei acestor lucruri...

El nu dormi multe nopţi... era însetat de iubire, şi cu aurul pierit dispăruse toate visurile de fericire...

– Le-am plătit ca să mă mintă... Aurul e izvorul făţăriei ş-a minciunei... nimic adevărat. O, amor, amor, şopti el adormind...

Simţea iar nebunia cuprinzându-i sufletul... simţea iar sufletul contrăgându-i-se într-un grăunte de jăratec... Simţea iar că nu-i nebunie*... că o noapte întinsă îi învăleşte simţirea şi cugetarea, că lumea încetează împrejurul lui... şi în somnul lui mortuar parcă mai simte, încet, ca un sunet de vioară subţire şi dulce, vorba: amor... apoi nu simţi nimic... nimic...

În mijlocul paraclisului negru şi nalt era zidit catafalcul îngreuiet de

un sicriu şi asupra întregului era aruncat un linţoliu de catifea neagră cusut cu stele de aur... în noaptea solitară arde o singură făclie... niciun preot nu murmură cu glasul măsurat rugăciunile morţilor, numai câte-o rază se fură asupra înălţării mortuare şi din formele ce transpar cunoşti că sub linţoliu e un cadavru...

Deodată o uşă [de] spijă se deschide şi [apare] un înalt chip de femeie. Rochia ei neagră foşneşte uscat asupra pietrelor bisericei, un fin văl de dantelă îi acopere faţa palidă... un bătrân o urmează, cu mina servilă.

– El este dar...? Ah! copilul meu... astfel se sfârşeşte o viaţă de om... astfel?

– Ah, princesă, zise bătrânul... cum poate cineva cu spiritul vostru să se-namoreze de un om fără inimă, care despreţuia femeile, căruia moartea-i părea o mângâiere... O femeie, doamnă, n-ar fi putut să cuprindă inima acestui om superstiţios, mândru, sărac... al acestui nebun, c-un cuvânt...

– Pentru că inima virgină nu cunoaşte amorul...

Ea ridică colţul linţoliul[ui] şi descoperi un frumos cap de marmură-nvineţită, un surâs de o nespusă beatitudine era pe buzele [lui]...

– O, Angelo! zise încet, ai ştiut tu ce-i amorul, ca să-l despreţuieşti...? Ţi-a mângâiat vodată urechea acelea dulci şi întunecoase flori ale nopţii, vorbele de iubire, dezmierdările unei femei... a bătut vodată la fruntea ta acele bătăi line, sărutările, pe care o gură umedă de femeie să le bată spre a afla cari gândiri sunt acasă... ale amorului, ale dorinţei, ale durerei?... Ah, sărmană frunte solitară, te acopăr cu flori... dormi! dormi!

Ea pusesă mânele pe fruntea albă şi moartă... El surâdea în sicriul lui cu zâmbetu-i mort şi sfânt!...

Un sarcasm învioşă buzele bătrânului c-un surâs rece şi sceptic... „De-ar fi viu, l-ar omorî... gândi el, i-ar fi o jucărie de [o] zi... Dar ceea ce nu se poate câştiga... un om mort deja... o inimă neatinsă, sfântă, de care moartea a avut milă în cazul de faţă... aici frumoasa mea princesă poate fi sentimentală... Ce batjocură...“

Ea acoperi iar faţa mortului... Afară s-auzi zgomot de glasuri... Ieşiră repede şi închiseră uşa de spijă după ei... Mortul rămase singur...

– Mă iartă, domnule, că-ţi spun, dar în metaforă vorbind, se-nţelege... d-ta nu-mi pari în toate minţile...

– Vom vedea, vom vedea, d-le Dreyfuss...

– În metaforă vorbind, d-ta vrei să învii morţii... Mă iartă, d-le, asta-i contra a orce convenţiune...

– În metaforă vorbind, d-ta eşti un casap, d-le!

– Dar, d-le, lăsând toate specificaţiunile deoparte... un om mort nu

poate fi viu... Una şi cu una sunt două... unul viu nu poate fi mort... Două şi cu două sunt patru... în metaforă vorbind...

Se deschise uşa principală a paraclisului şi intrară doi oameni, gesticulând şi certându-se...

– Dar omul nu numai că-i mort, dar nici a vrut să trăiască.

– Conced, conced... dar... ce-mi pasă, fapta e că nu e...

– De vrea or nu vrea... nu vrea ori vrea... nu-ntreb eu de astea... O lumină-ncoace!...

Paraclisul mic se împlu de oameni...

– În metaforă vorbind, omul nu poate fi viu şi mort totodată, zise d-nul doctor Dreyfuss.

Celalalt s-apropie, dete linţoliul jos...

– Acasă cu el şi-n pat, da nu-n biserică.

Popa-şi făcu cruce... Dar el luase banii de-ngropare anticipând... Ce-i păsa...

Cui i-era ciudat în astă împrejurare... era mortul însuşi. El auzea vorbindu-se împrejurul lui, vedea cu ochii închişi bolţile gotice ale paraclisului şi făclia de ceară albă de la capul lui... dar i se părea că totuşi nu va fi decât o închipuire... I se părea şi-i plăcea de a fi mort... gândea că e într-o altă lume şi nu pricepea cearta pentr-un cadavru... I se părea că e prezent fără ca s-o fie... că se vedea el însuşi întins în sicriu... ştia bine că c-un moment înainte un demon s-apropiase şi-i acoperise fruntea cu flori albastre, şi cumcă era mort nu se-ndoia numai din împrejurarea că, dacă voia, acoperământul bisericei dispărea pentru el şi miile de stele ale nopţii întindeau câmpiile lor de azur asupra fiinţei lui... I se părea că e într-o câmpie lungă şi deşartă... că sicriul stă singur sub bolta cerului, că universul se coboară şi-l plouă cu stele... astfel încât, acoperit cu ele, el nu mai vedea cu ochii decât ţăndări de aur ce căzuse pe ochi...

Tot ce voia vedea... Vedea pe mama lui plângând într-un colţ de fereastă, ţiind spasmotic cu mâna o perdea albă... Vasăzică era mort... Apoi nu mai simţi iar nimic.

După acest interval de întuneric, el văzu iar cei patru păreţi tapisaţi cu flori albastre ale odăiei lui, părea că era în pat... că vechiul orologiu zăngăneşte încet şi monoton în părete... i se părea a vedea o umbră-n fereastă, împletind, şi el auzea parcă ciocnirea andrelelor, şi portretele din păreţi se uitau la el atât de familiar... ca nişte vechi cunoscuţi de pânză... apoi gândea să mişte mâna, dar nu putea... să strige, dar era peste putinţă... şi umbra diafană din fereastă cânta încet, cu glasul plâns, un cântec de leagăn pe care el îl auzise ades când era mic... îi veni să plângă...

– Mamă! strigă el...

– O, trăieşte! trăieşte! auzi acum tare.

Mamă-sa s-apropie de el şi-i acoperi faţa de sărutări...

– Copilul meu... dulcele meu copil...

– Trăiesc, murmură el dezolat. Vasăzică n-am murit... Nimicul cel plin de mângâiere n-a cuprins fiinţa mea chinuită.

– Taci, taci! Vorba ta e un blestem... Vei trăi... pentru mine... Vei însenina fruntea ta etern întunecată de cugetări aspre... vei fi om între oameni...

– Bună sară, fată mare, zise ea zâmbind. Atât de trist şi de-namorat?

– Nu ştiu.

– Ah! nu ştii... Dacă-ţi ascunzi ochii cei plini... Dar ştim noi ce-i în adâncimea lor... o icoană.

– Ochii mei mint, doamnă.

– Minţeşte-mi ceva cu ei... Să văd ce povestesc aceşti ochi, domnule.

– Nimic...

– Uite-te drept într-ai mei, să vedem de te poţi uita...

El şi-i ridică... Ea-i închise pe ai ei după un moment...

– Nu voi să te uiţi astfel!... Atât de clari, atât de albastri, cu întunecoasa lor transparenţă... Nişte ochi de copil... Parecă-mi inspiră încredere, parecă le-aş spune tot ce am pe inimă... tu, om bătrân cu faţa de copil... parecă mă simt mai înţeleaptă sub lumina lor şi totuşi, când mă uit şi mă uit, îmi vine să mă speriu de adâncimea lor... Eşti fără de milă, scumpul meu...

– Fără de milă, cum zici, doamnă... dar pentru nimeni mai mult decât pentru mine însumi... Dacă te-aş iubi, doamnă, n-aş fi fericit...

– Ah, taci, ori îţi astup gura... Nu-mi vorbi nimic de amor, nici de probabilitatea lui măcar... Prezenţa ta colorată de asemenea vorbe îmi întunecă vederea... Lasă-mă icoanelor tinereţei mele... Vrei să te iau la şcoală? Să prezint spectacolul unei femei agresive, care vrea fără succes să înveţe a iubi pe un om ce despreţuieşte femeile, ce-i indiferent faţă cu ele, ce le fuge spre a se înamora în chipul lui propriu... Vrei să mă joc cu tine? Aş cuteza-o, chiar cu pericolul meu... Să ne jucăm jocuri de copii, să-ţi dau palme care să nu doară, să te fac să-ngenunchi şi să-mpleteşti colţuni? Aş face-o, dar nu e un rol de tine... să-ţi spun drept... dar drept, soarta ta cum o prevăd eu...

– Spune, doamnă, zise el încet, ştii că sunt superstiţios... O femeie ca d-ta, c-o minte atât de clară, îmi va spune adevărul... Afară de aceea, eşti

amica mea... Şi singura mea amică, căreia îmi place să[-i] comunic toate neroziile, toate durerile mele, pe care le numeşti imaginare...

– Tu te vei înamora, căci nimeni nu scapă de asta... Vai ţie, căci minchipuiesc de cine şi ştiu cum... Vai de capul tău dacă te vei înamora, ţi-o spun dinainte... Mai bine te-ai uşura... şi asta-i o nenorocire, dar pe lângă cealaltă nu-i nimic.

– Însoară-mă, doamnă!... nu vezi că te ascult...

– Să te-nsor... bine...

Ea şezu lângă el şi puse cotul ei gol pe umărul lui...

– Uite acolo, în colţul salei, la acea fată... Vezi fruntea ei albă în jurul căreia curge părul ei blond, vezi ochiul ei albastru atât de serios şi de atâta lină blândeţă totodată... Împrejurul gurei şi-a umerilor feţei ei e o tânără şi înduioşătoare umbră de melancolie... Ea ţine-n mâna ei de ceară şi contemplă liniştită o floare de crin... Capul ei frumos se pleacă puţin şi parecă floarea se usucă de amor sub privirea ei... Închipuieşte-ţi acum că acea copilă ar fi a ta... că ai vedea-o luminând pădurile negre a domeniilor tale cu frumuseţea ei angelică, că ar şedea lângă izvoarele albastre ale codrilor tăi şi şi-ar împleti cununi aşteptând pe rătăcitorul ei iubit să răsară din cărările înguste de munte pentru a se aşeza lângă ea, pentru ca ea să-i acopere fruntea şi pieptul cu flori... spune... n-ai iubi-o tu? Eu sunt înamorată de ea...

– Un înger, doamnă! zise el c-un fel de nemulţumire... ştii că mie nu-mi plac îngerii, cu privirea lor lină şi cerească... Ei, cu toată fiinţa lor candidă, cu zăpada cea castă a feţei, a umerilor, a sânului lor, sunt o obsesiune a sufletului meu... Ea mi-ar muri şi sărmanul diavol ar rămânea singur pe pământ în pieliţa lui de sărbătoare... Apoi mă tem de un asemenea amor, mă tem cumplit... De voi fi rău, ea va fi blândă ca un miel... prin blestemele mele s-ar înmulţi rugăciunea ei tremurătoare, când aş fi numai venin, ea şi-ar săruta cruciuliţa ei de aur... Ah! aş fi nefericit cum n-am fost niciodată şi, ce e mai mult, m-aş înamora nebun, ea m-ar iubi asemenea... şi prin asta s-ar repeta o veche tragedie lumească... Doi oameni ce se iubesc făr-a se potrivi...

– Să ştii că m-am supărat... să ştii că nu mai vorbesc cu tine... Tu nu mai ai mamă, s-o ştii asta...

– Iubita mea mamă, zise el, sărutându-i mânile.

– Mă rog d-tale... Ah! cât mi-e de ciudă... De te-aş putea urî c-o ură neagră şi cumplită... Dar peste putinţă... îmi vine să te sărut... Să te sărut, lavă îngheţată ce eşti... Ştii tu ce te va învinge? Răceala... Dacă te-aş arunca în marea îngheţată, atunci abia ai izbucni ca un vulcan, ţ-ai arunca razele de lavă în cer, şi el ar încremeni ca o eternă apunere de soare... Nebunule! ceea

ce mă mângâie e că sunt mama ta... tânăra şi frumoasa ta mamă... că-mi împărtăşeşti gândirile, că îmi cauzezi momente de o dulce spaimă, că eşti un diavol şi că te iubesc! Sunt poetă în apropiere... Pleacă-ţi capul după perdea... să te sărut, dar să nu vadă nimenea...

Perdeaua tremură ascunzând acest mister...

– Un lucru mă miră, zise ea purpurie ca o roză, de unde-am luat acest rol de mentor pe lângă tine?... Afară de aceea, mă mir de amorul ce-l am pentru tine. Este o simţire ciudată... Parec-aş fi femeia ta, dar de mult, de mult, ori parecă muma ta... În sfârşit, e o simţire dulce şi familiară... Amantul meu n-aş suferi să fii... şi cu toate astea te iubesc...

– Să-ţi esplic *eu* această simţire?... îmi pare ades că noi am mai trăit odată şi că eu te-am iubit c-un amor nebun şi copilăresc... Visez ades, şi în fundul visărilor mele văd Egipetul cu toată măreţia istoriei lui şi îmi pare c-am fost rege şi c-am avut o femeie frumoasă ce se numea Rodope şi că acea femeie eşti tu...

– Şi mie îmi pare c-ai fost odată un om tânăr şi că acest om a fost nebun şi că acela eşti tu... Adio, copilul meu! Mai vrei o guriţă?...

– Ş-o mie, Rodope!...

O, perdelele! Câte ascund ele...

– Vasăzică de azi înainte sunt o bătrână matroană de patru mii de ani... o respectabilă mumie, zise ea ridicându-se şi făcând o mutră întunecoasă. Adio...

Apoi sări uşoară ca o gazelă şi se pierdu în zgomotul societăţii.

„Ciudată copilă“, gândi Angelo. „Dar a definit foarte bine iubirea noastră... E ca şi când aş fi însurat de mult cu ea, ca şi când amorul înfocat ar fi trecut şi n-ar fi rămas în mine decât o nespusă, o prietenoasă tinereţe... Şi ce frumuşică e... Aş putea-o privi zile întregi, aş putea vorbi zile întregi, dar ca un bătrân c-o copilă de 18 ani... Sunt bătrân, sunt foarte bătrân, zise el suspinând.

Doctorul de Lys s-apropie de el... El îşi luă un jilţ şi-l puse faţă-n faţă cu Angelo, s-aşeză, îşi bătu cu palmele pe genunchi şi se uită mut în faţa tânărului, zâmbind cu gura strânsă şi nălţându-şi bărbia... şi întrebă ceva cu ochii... ca şi când ar fi vrut să zică: „Ei?“

– Nu ţi-ai găsit alt loc, tinere, zise Angelo râzând.

Doctorul nu răspunse.

– Vrei să mă duc eu?

Niciun răspuns.

– Să stau dar?

Asemenea.

– Nu răspunzi[?]

Doctorul clăti din cap că nu.

– Bine.

Angelo i se uită drept în faţă şi stătură muţi ca doi nebuni vo câteva minute. Dar, în sfârşit, Angelo voi să se scoale.

– Stai, stai! strigă bătrânul. Şezi ici molcom... am să-ţi spun o vorbă mare... Dă-mi o ţigară...

– N-am.

– Bine. Crezi în spirite?

– De când te văd, nu.

– Bine. Nu crezi, mă duc... să ştii că mă duc, zise el semnificativ.

– Ba nu, serios, zise Angelo, şi ochii lui se împlură de un întuneric turbure şi voluptuos, ce ai să-mi spui?

Doctorul era cunoscut ca membru al societăţii mistice numite: Amicii întunericului, şi într-adevăr un om cuminte ca el da oarecare greutate misticismului...

Rodope s-apropie şi-şi puse gura pe urechea doctorului:

– Împlineşte-ţi promisiunea, voi să-l văd înamorat.

Ea dispăru.

– Crezi în spirite? continuă doctorul neturburat.

– Cred.

– Atunci vino cu mine-n astă-noapte... Se-nţelege, cu ochii legaţi.

Sufletul lui Angelo se cutremură... Doctorul deveni grav şi solemn...

– Angelo, zise el încet, te vom introduce între amicii întunericului. Mă vezi în societatea oamenilor veseli, cu fruntea senină... Nu sunt astfel totdeuna... Îţi voi arăta singura realitate a vieţei, îţi voi arăta adevărul scos în palmă... plăcerea... Amicii întunericului sunt amicii voluptăţii sufleteşti. Vei vedea cu ochii minţii tale ceea ce n-ai mai văzut niciodată... vei bea viaţa ta în o mie de picături de lumină şi de sălbatece simţiri... vei trăi... Este asta trăit, cum trăieşte lumea? Cu sufletul gol, cu suferinţele şi bucuriile lor meschine, un nimic suspendat. Dacă suntem nimic, cel puţin de acest painjeniş* al gândirii noastre să se acaţe toată lumina şi tot întunerecul, cerul şi iadul, deliriul şi desperarea.

Angelo-i strânse mâna...

– Şi poţi, poţi... O! dacă-i putea, doctore... Simt demonul din mine trezindu-se şi strângându-mi sufletul cu ghearele lui... Asta-i, asta-i ce doresc... Numai nimic nu jumătate, nimic nu meschin... totul întreg, sau să turbez de bucurie, sau să turbez de durere... Turbarea, iată idealul meu!

Sania zbura pe stradele ninse şi largi ale oraşului, în aer clipea, ca o pleavă [de] diamante, câte un fulg de ninsoare, luna trecea în floarea chihlibarului pin nourii vineţi, închegaţi p-ici, pe colo în bucăţi rupte şi negre, răriţi şi desfăcuţi pe alte locuri în fâşii şi-n trenţe de argint, deasupra cerul cu bolta lui oţelită, pe strade în urma săniei se desemnau urme-n omăt, ca şi când gelăul ar fi trecut lung, lung pe [o] podeală de tei... zurgălăii cailor de la sanie zângăneau în răstimpul treapătului cailor şi în sanie, înveliţi în blane de lup cu faţa de postav măsliniu, era doctorul de Lys, cu urechile-nfundate într-o căciulă de jder, şi Angelo, a cărui blană se ţinea abia de umeri, încât pieptul era neacoperit de ea, aşa cât asupra-i flutura o mare legătoare de gât ce flutura triumfătoare-n vânt... Pe cap o pălărie naltă de castor, şi faţa palidă lasată-n voia răcelei şi a fulgărărei fulgilor de ninsoare, care-i păreau o binefacere în ameţeala sufletului său. Ochii erau legaţi c-o batistă de mătasă neagră. Unde se ducea sania el n-o ştia... în fine, ea intră pe o poartă într-o ogradă solitară îngrădită c-un gard putred de mult, deasupra căruia atârna în şiruri dese şi vii, ca un val nestrăbătut, răurusca desfrunzită, neagră, ghemuită cu miile ei de ramuri încâlcite de-a lungul gardului... În mijlocul gardului era o casă cu două caturi, a cărei var era negrit de ploaie şi vânturi, peste a cărei ferestre erau închise obloanele şi nici pin una din ele nu se străvedea o rază de lumină... Coborârâ la scara intrărei... nimeni nu le ieşi înainte...

Doctorul îl luă pe Angelo de mână, deschise uşa principală, o-nchise după el cu cheia, apoi coborî pe-o scară-n jos tot în jos, până ce nu mai avură unde coborî... El ridică legătoarea de mătasă de pe ochii tânărului. Acesta se trezi într-o boltă a cărei muri erau ca de cărbuni unşi cu untdelemn, adică negri ca cerneala şi străluciţi, şi în mijlocul bolţii lucea o lampă clară ca de diamant, care da o arătare şi mai franjurată şi mai aspru zugrăvită colţuroşilor muri şi nenetedelor bolte...

– Unde suntem? zise Angelo.

– În peştera demonului amorului, zise de Lys încet... Sună din acest clopoţel de metal şi strigă: Abracadabra...

Angelo sună din clopoţel o dată.

– Înc-o dată... pân-în trei ori, zise de Lys.

El sună încă de două ori... Răsunetul zgârie aerul salei şi deodată, ca din pământ, văzură un băiet frumos, palid ca suprafaţa mărgăritarului, cu ochii în bolţi mari, negri, cam turburi, dar adânci, cu părul care-i curgea în viţe negre şi strălucite deasupra umerilor, cu pantaloni strâmţi asemenea ciorapilor de matasă neagră... în genere toate hainele îi erau strâmt lipite de corp, încât formele cele mai frumoase asemenea ale unei statui erau îmbrăcate cu acest tricot de matasă. Pe cap avea o pălărie de catifea viorie

c-o pană roşie. Mânele lui de zăpadă purtau o vargă...

– Ce vrei, Angelo? întrebă el cu glasul trist şi dulce.

– Cere ce vrei! zise doctorul.

– Voi ca această peşteră urâtă să se transforme-ntr-un salon...

Deodată murii se-ntoarseră ca-n ţâţâne şi dispărură şi se prezintă o sală frumoasă cu covoarele moi, cu mari candelabre de argint, cu mobile îmbracate-n catifea vişinie, cu mese de lemn de nuc lustruit... Un cămin de marmură cu focul arzând era-ntr-un colţ al salei...

– A, zise Angelo, apropiindu-se de foc, ce dulce căldură... Cum te cheamă, frumosul meu demon...

Misticismul era elementul lui... el nu mai simţea nicio frică.

– Cezar sau Cezara, zise demonul surâzând c-o firească echivocitate.

– O, graţioasă androgină, zise el beat de strălucirea arătărilor, vin de-mi dă o sărutare...

Cezar se uită rece la el.

– Asta nu stă în contractul ce l-om face, Angelo... faptele mele stau la dispoziţia ta, fiinţa mea nu. Trebuie să-ţi câştigi afecţiunea mea... vom vedea de-o vei fi în stare, frumosul meu copil...

– Să văd puterea ta magică, demone, prefă această sală deşartă într-o adunare de bal! Voi să fiu vesel... Nu vezi cum sângele mi-a împlut faţa mea palidă c-o bolnavă roşaţă, cum îmi negreşte vederea, încât îmi păreţi nişte umbre sure zugrăvite pe un părete negru...

Demonul ridică varga... păreţii se dădură-ntr-o parte şi deodată din toate laturile se văzură sale cu păreţii îmbrăcaţi în atlas alb ca omătul, cusut cu frunze verzi întunecate şi cu flori vişinii şi strălucitoare. În candelabre mari ard lumânări de-o ceară ca zahărul, cu flacăre diamantine. Aerul salei e argintat, cald de miroase, strălucit de oglinzi cu privazuri de marmură neagră... Cu părul disfăcut poetic, pale trec copile pin ninsoarea aerului şi de razele albe, de dulceaţa cântării nevăzute, de aprinderea danţului e plină lumea salei... Câte graţii tăinuite, braţele lor albe şi goale, hainele lungi, cununile de roze în părul lor... şi numai muzica animă plăcerile cu sunetele ei sfinte, le mişcă cu suflarea ei...

Pintre ele, tineri în haine negre, cu veste în floarea crinul[ui], cu mănuşe ca mărgăritarul, cu botine radioase şi bumbi de diamant la maneşcă. Prin bolţile ce reprezentau locul ferestrelor lipsinde erau trepte cu oale de flori proaspete şi împupite care împleau c-o dulce răcoreală sala, într-un loc era un joc de ape cari sticleau ca [argintul] izbucnind în sus şi recăzând în bazinul lor de marmură albă în snopuri înalte de fire de diamant...

Angelo şedea în jilţul lui şi se uita cu mirare la această zi de

primăvară îngropată-n noaptea pământului. Toţi amicii întunericului purtau câte o mică jumă[ta]te de mască de catifea care le acoperea fruntea şi nasul, numai unele din fetele tinere erau fără mască... O tristă blândeţă era pe faţa lor...

– Ce frumoase sunt fetiţele acelea, zise... În acest aer strălucit ele îmi par umbre de zăpadă aruncate-ntr-un aer de diamant...

– Ah! sunt demonii cei mai periculoşi... par că sunt flori de inocenţă şi bunătate... Teme-te de ele... în genere am început a mă teme de soarta ta, Angelo... demonul se-ntrece-n astă-sară pe el însuşi... Vezi-l cum trece palid, frumos, adormit pin grupele de bărbaţi şi femei... pentru nimeni nu are un surâs, pentru nimeni o vorbă... parecă abia ar fi căzut din cer şi că desperarea eternă n-ar fi atins încă cerească sa frumuseţe...

– Ştiu... nu mă atinge...

– Dar chiar de te-ar atinge... Ea se joacă numai cu inimele omeneşti... Vai de tine de i-ar veni în minte să se joace şi cu a ta...

– Dar mi se urăşte, de Lys. Toat-această feerie, clipind ca un moment pe dinaintea ochilor, ca o viziune scurtă, te-mbată... dar prelungită devine monotonă ca un balet încremenit sau o poveste adormită pe loc...

– Cheamă pe demon...

– Cezara! strigă Angelo tare.

Cezara tresări ca lovită de un sunet ascuţit de clopot... Ea s-apropie cu fruntea sinistră de Angelo.

– De ce Cezara şi nu Cezar? întrebă ea c-un graţios zâmbet.

– Ce ceri socoteală pentru-n „a“ mai mult, frumosul meu sclav. Nu poţi aranja un concert[?]...

– O, da... Vrei să cânt eu?

– Da, da!

– Vrei să jucăm ş-o dramă? Îţi dau un rol în ea...

– Primesc.

Un părete din fund îşi ridică zăpada sa înflorită cu roze de jăratic şi se văzu o scenă a cărei culise reprezentau arbori şi tufişe de-o tânără şi mustoasă verdeaţă, iar fondalul reprezenta un deal îmbrăcat în pădure de mesteacăn, un râu curgea alene pin salcii plângătoare şi în vârful dealului se-nalţa un castel vechi acoperit cu*** fier a cărui muri colţuroşi erau înseninaţi de lună... Pe scena ce reprezenta grădina acelui castel, cu straturi nalte de flori, cu boschete tainice şi cu şiruri de trandafiri, ieşi Cezara într-un domino negru a cărui glugă era lăsată pe spate... Era frumoasă astfel... faţa ei de marmură contrasta cu dominoul de mătase neagră şi părul ei propriu care cădea în şuviţe lungi, strălucite, negre pe umerii ei... din mânici se iveau mânuţele ei de regină cu degeţelele lungi. De sub poalele

dominoului se iveau picioarele mici în botinele lor lustruite...

Ea cântă... Era atâta dulce tristeţă, părea c-o esperienţă lungă şi dureroasă vorbeşte din acest frumos demon, era atâta tristeţă, atâta dulceaţă, atâta resignaţiune şi atâta superioritate de spirit în toată espresia vocei ei încât îţi venea să-i plângi de milă, dar parecă simţeai că, dac-ai [fi] plâns, ai fi atins acel fond de mândrie şi de întuneric din sufletul ei... Angelo o privea şi parcă-n sufletul lui se născu asemenea o sălbatică, viguroasă mândrie, îşi părea că e leul pustiilor, că inima-i bate cu putere la or[ce] sunet îl aude, dar c-o putere mândră, generoasă, nu în modul femeiesc, cu care moleşeşte amorul unei copile, căreia ai voi să-i săruţi mânile şi să-i sufli-n degete pentru că s-a-nghimpat c-un ac. Nu era nimic meschin... era o simţire tare şi furtunoasă ceea ce-i mişca inima... i se părea că dac-ar fi iubit pe acel demon n-ar fi fost în stare să-i zică o vorbă de dezmierdare, un nume dulce, or s-o compare c-o floare, or să găsească plăcere în primblări romantice la lună.

„Ah! gândi el în sine, asta nu-i amor, asta-i înălţare peste firea mea proprie... este simţirea stejarului când creşte... a leului când se tologeşte-n soare, a calului arab când sforăieşte în faţa incendiaţiunei de care fuge... Parecă dac-aş strânge[-o în] braţe, aş omorî-o, dac-aş săruta-o, i-aş sângera buzele tiranei mele... o urăsc... dar o urăsc de mor...“

Cortina căzu... De Lys îi făcu semn să vie pe scenă... Erau copile blonde cari jucau piesa în tricourile lor de mătase cafenii şi cu pourpoinuri de atlas vişinii, cu pălării de catifea neagră cu pene albe... Ele i s-aninară de gât... El se desfăcu [cu] dulceaţă din îmbrăţişările [lor], se-mbrăcă însuşi în cabină, în tricouri negri şi cu pourpoin de catifea neagră, luă o mantie frumoasă şi strălucită a cărei poale le aruncă romantic peste umeri... El juca pe un cavaler tânăr în care-i-namorată o regină... Viaţa lui în acea dramă este încunjurată de mâni de fee, pretutindenea vede că e-mprejmuit de intrigi de iubire, aşa încât îi vine să-şi piardă mintea în aceste dulci încurcături... Era o poveste frumoasă aceasta... într-o scenă el apare-n faţa ei... pe regină o joacă Cezara... Niciodată atâtea vorbe de foc şi de un desperat amor n-a vorbit o femeie... el răspundea rece şi măsurat, ca şi când amor[ul] nu l-ar fi fericit... Dar regina-i înşală cavalerismul... el o crede-n pericol... atunci s-aruncă-n braţele lui. Minunea* ce o atinge acum i îmflă inima-n piept... Inima ei îi sfarma pieptul, el o simţea bătând cu putere pe pieptul [lui]... ea-şi încleştase braţele împrejurul gâtului lui, părea că nu mai vrea să-l lase, gura ei uscată caută gura lui... o sărutare desperată... Ca o lipitoare, sau* ca o boa constrictor în forma unui înger căzut, ea îi ţinea capul lui cel frumos în braţe, vrea să-l înăduşe cu această singură-mbrăţişare...

– Cezara, pentru D-zeu, ce ţi-i? întrebă el încet.

– O! te iubesc, şopti ea cu turbare... nu vezi tu cum turbez de amor şi de dorinţă, frumosul meu copil...

– Publicul râde... taci... Cortina jos...

– Ah, cortina nu cade... nu te las, nu te las!

El se desfăcu cu putere... Publicul aştepta... El începu să improvizeze. Declamă c-o dureroasă mândrie,*** se revărsau frumoase şi mari în fruntea lui. Ochii lui de un întunecat albastru se luminară ca cerul... umbrele lor lungi se ridicau ca şi când ar fi vrut s-o fixeze pe Cezara în locul în care sta, încât să încremenească, un sublim demon de marmură... Poza lui proprie părea tăiată în fier... Nicio mişcare în acele membre zvelte şi nalte... numai faţa lui roşită de nebunesc* entuziasm, numai buzele lui subţiri se mişcau în declamaţiune...

Cortina căzu...

De Lys prinse pe Cezara-n braţe, care era aproape să leşine.

– Ce frumos e! murmură ea zâmbind... atât de trist, atât de resignat, cu atâta amor totdeodată.

Angelo se retrase-n cabina lui... Era ostenit... ostenit de sărutarea ei, de îmbrăţişarea ei nervoasă. Îi era ca şi când l-ar fi bătut cineva...

– Angelo, răsună vocea ei.

El se sculă... Ea era... îl chemă în cabina ei...

– Dezbracă-mă.

– Ce fel...

– Dezbracă-mă-ţi zic... zise ea cu mânie.

El îi descheie corsetul... Zăpada umerilor ei se ivi splendidă de sub rochia albastră... El îşi băgă mânile între sânii ei... Ea răsufla greu şi se-ntoarse c-o ochire rece la el...

– Aide! nu fi copil... Vino ici la picioarele mele... îngenunche... Scoate-mi botinele şi ciorapii.

El nebunea. Lacrimi de turbare îi împlură ochii când simţi în mâna lui acel picior gol, neted, mic... el îl apropie de gură...

– Mă iubeşti tu, Cezara? zise el încet.

– Nici pin gând nu mi-a trecut... Aide, dispreţuitorul femeilor...

Şi bucată cu bucată el îi luă hainele... Până ce, tremurândă, ea rămase goală, reflectată de oglinda cabinei... Ochii lui se primblau şi cuprindeau cu sete acel corp de marmură, ar fi voit s-o prindă-n braţe... dar o mişcare rece a mânilor ei îl opri.

– Sunt demonul amorului, nebunule! De ce te-njoseşti înaintea mea

[?]...

– Nu mă-njosesc defel... dar eu sunt om... Lasă-mă să recapăt putere asupra simţurilor mele crude...

Ea râse tare, s-aruncă în braţele lui, îl răsturnă într-un jilţ, îi încleştă grumazul şi-ncepu să-i netezească părul, îşi puse gura deschisă pe ochii lui, parec-ar fi voit să-i soarbă, îi netezi fruntea, îl sărută... O voluptate nespusă îi cuprinse tot corpul... inima lui tremura... era slab, ar fi voit să moară în acel moment...

– Ai milă de mine, rugă el cu glasul muiat, ai milă de mine...

Ea se-mbrăcă iute în hainele cu cari fusese îmbrăcat el pe scenă... Ce frumoasă era astfel. Era un pagiu frumos şi melancolic, un Hamlet-femeie...

– Astfel mă joc cu tine... ca tigresa cu prada sa... Căci eşti prada mea, Angelo... fiecare sărutare a mea va fi un voluptuos martiriu pentru tine... fiecare-mbrăţişare – un iad de întunecoasă şi dulce durere... Asta-i voluptatea cea crudă a chinului... aşa voi să mă iubeşti.

Ea surâse aşa ca şi când gura i s-ar fi-ncreţit spre sărutare.

Dar acum se stârni* mândria lui veche... El recăzu în răceala şi impasibilitatea sa...

– Să vedem... zise el...

Îi era somn de osteneală şi poate că această oboseală îl făcea imperceptibil pentru nouă dureri şi nouă delirii...

– Haide, zise ea, să ieşim de-aici...

Ea-i legă ochii... şi ieşiră iute în aerul cel rece a nopţii de iarnă. Afară aştepta o sanie a cărei cai băteau pământul de nerăbdare... Cezara-l apucă pe Angelo-n braţe ca pe un copil, îl aruncă în sanie, într-o blană mare, sări şi ea lângă el, înfăşă blana împrejurul lor [al] amândurora... Caii începură a zbura şi ei erau învăluiţi ca-ntr-un cuib pufuit de vrabie, îşi scoteau capul numai când voiau... Ca şi când ar fi fost acasă-n pat sub o plapumă de pene trasă peste capete... astfel li era lor acum... Ea se juca cu el, îl strângea-n braţe, ’l dezmierda ca pe-un copil or ca pe-o pasăre pe care ar omorî-o strângând-o şi dezmierdând-o... Şi faţa ei netedă, dulce s-alătura de faţa lui, el o simţea ca şi când i-ar [fi] şters faţa c-o catifea, gura ei se lipea de urechea lui...

– Sunt demonul amorului, zicea-ncet, sunt un drac, s-o ştii... Mă prind de tine ca iedera de stejar până ce corpul tău se va usca în îmbrăţişările mele cum stejarul se usucă supt de rădăcinele iederei... Te nimicesc, voi să-ţi beau sufletul, să te sorb ca pe o picătură de rouă în inima mea însetată... îngere!

Ea-l înlănţui cu braţele şi cu picioarele... îl strângea tare la piept, ca

şi când ar fi voit să-l sferme... ca şi când n-ar fi voit ca pieptul ei să se îmfle... Sângele lor fierbea ca mustul îngropat în pământ... li se părea c-ar fi ţâşnit pin pori şi dacă ea şi el ar fi avut rane la pieptul lor... desigur că în acest moment de viaţă concentrată sângele lor ar fi comunicat reciproc ş-ar fi concrescut organismele lor ca doi trunchi de copaci.

O voluptate era, aproape de desperare, o amărăciune dulce care-i rupea parecă nervii şi creierii, o slăbiciune moleşitoare [îi] cuprinse corpul... Toată natura lui semăna a coardă întinsă peste măsură, care trebuie sau să se rupă sau să se-ntindă astfel încât să-şi piardă pentru totdeuna toată elasticitatea...

El se zbătea în braţele ei ca turturica în ghearele vulturului şi părea că, asemenea mielului care caută cu gura lui gura lupului spre a-l săruta, căci nu-l cunoaşte şi crede că-i cânele, astfel el, în slăbiciunea sa copilărească, căuta fără de voie gura ei, ca şi când ar fi zis: „Sunt timid în căutarea lor... previnä gurei mele însetate, cruţă simplitatea mea şi dă-mi sărutări numai de-i vedea că gura mea se-ncreţeşte uşor... nu ştii cât de mult mă costă ca să dau gurei cea mai uşoară a dorinţelor mele, cari mi-a împlut inima şi sufletul cu rădăcinele lor, astfel încât dacă-i vrea să le smulgi, ai smulge viaţa cu ele... Sunt ca floarea cu rădăcini adânci... cine cunoaşte de gura flo[a]rei ce adânci sunt rădăcinile ei? Dar cine cunoaşte să-i previe dorinţele...“ Şi ea pricepu din mina lui ce luase o rară espresie de inocenţă, din mina lui de copilă-namorată... că el, cu toată neenergia mişcărilor lui, murea de amor... L-ar [fi] putut omorî acuma fără ca să reziste, fără ca s-o simtă chiar, atât era cuprins de iubire... aşa cum fluturul s-aruncă-n foc... aşa cum efemeridele mor în atingerea lor amoroasă...

Ea-l duse acasă... El era beat, turburat, abia se ţinea pe picioare... Ca pe un copil somnoros ea-l dezbrăcă, îl puse în pat, îl înveli... apoi îi mângâie încet fruntea pân-ce văzu c-a adormit... de supraosteneală, de zbuciumarea inimei lui, el adormi adânc... Ea se uită zâmbind la el... căuta flori ca să-l împle cu ele... găsi o rază-n fereastă, o rupse, o sărută şi i-o puse apoi lui pe gură...

– Sărutarea mea să rămâie până mâni dimineaţă pe gura ta, îngere! şopti ea încet. Îmi pare că n-am iubit niciodată astfel, zise ea zâmbind, ba-mi pare că, faţă cu acest amor, n-am iubit defel... simt toţi demonii în mine... îmi e ca şi când [î]n fiece picătură de sânge aş avea o scânteie de durere voluptate... Toţi ceilalţi cum erau ei?... agresivi, dulci, complementatori, afectaţi, lăudăroşi, înamoraţi... Acesta se lasă iubit... îşi lasă sufletul frământat de cugetările şi îmbrăţişările mele ca o bucată de ceară de-o vergină albeţă... şi rezistă... Cu atâta frăgezime şi slăbiciune uneşte atâta intensivă putere de rezistenţă... floarea mea cea tânără... parcă

mi-e milă să te smulg... Ah! sunt nebună... Ce-aş da eu ca această simţire să ţie vecinic în noi; în curând va fi vestejit, în curând sufletul şi inima lui se vor răci şi îmi vine să plâng... îmi vine să fug, să las pe astă virgină cu chip de Adonis să înflorească în umbra cugetărilor lui melancolice... şi să moară cum o floare moare, cu toată primitiva ei frumuseţe... astfel cum a mai murit o dată... de gândeai că e un înger înmărmurit, să nu-i brăzdeze pasiunile faţa lui cea netedă şi rotunzită în ovalul ei, să nu se usuce, să nu devie urâte aceste irezistibile umbre de tristeţă zugrăvite cu măiestrie sub umerii feţei lui... Şi cu toate astea... Ah! am prejudiţii! *Eu* am prejudiţii. Aide, demone... Nu este cel întâi, nu va fi cel din armă, zise ea zâmbind c-un fel de ură... să concedem, zise ea cu vocea îmblânzită, să concedem, Cezara, că este unic în felul său.

El se trezi a doua zi târziu... Era atât de obosit ca şi când l-ar fi bătut măr şi l-ar [fi] învelit apoi într-un cerşaf ud şi rece... Avea friguri... imagini turburi, chipuri negre amestecate cu nouri, astfel era cadrul închipuirei lui... era în acea dispoziţie în care se află un om care a trecut prin tortura inchiziţiunei ş-acum se află, cu membrele zdrobite, într-un pat moale... durerile sunt întunecoase însă nu tari şi devin sfâşietoare abia la atingere...

„Trebuie să fug de ea... trebuie să fug de ea... căci dacă m-ar omorî numai n-ar fi nimic... dar are să mă tortureze, are să-mi omoare nerv cu nerv, gândire cu gândire, bucată cu bucată din creierii mei s-ar muia sub sărutările ei... Ah! şi cum ştie femeia asta a săruta... te trec fiorii... cu fiece sărutare mori, spre a învia şi a muri din nou sub o alta... Dac-aş fi fost îmbrăcat în cuirasă de fier şi m-aş fi luptat în turnir, corpul nu mi-ar fi atât de zdrobit ca sub îmbrăţişările ei. Într-adevăr parecă s-a lipit de mine şi mi-a supt pin toţi porii ei sângele din carne, sucul din nervi, puterea din muşchi... E teribilă femeia aceasta sau, [mai] bine, demonul acesta...“

Astfel, obosit de orgia sufletului său, se-mbrăcă, se uită în oglindă... [O] umbră viorie îi colora faţa... era vânăt de palid ce era... Dar astfel era şi mai frumos de cum fusese vodată... „Sărutarea ta* de dimineaţă, sărmanul meu Angelo zise el zâmbind cu tristeţă... să sărutăm această gură care nu mai este verginā...“ El s-apropie şi sărută chipul lui propriu din oglindă...

Deşi era cald în casă, mânele erau reci şi degetele supte încât aprinse într-o ceaşcă de porţelan spirt de viorele, ca să-şi încălzească mânele la flama vânătă-roşie... Ieşi în grădină să se primble pin cărările ninse, pin arborii desfrunziţi: cu ramurele-ncărcate de omăt şi-i părea c-a fost bolnav... îi părea că e un reconvalescent ieşit pentru prima oară din camera lui de boală... Şi se sorea în soarele de iarnă şi parcă eternul părinte al vieţei îl împlea de sănătate şi-mprospătare... „Nu! Nu! nu voi s-o mai

văd...“ El vedea în ziua caldă de iarnă copii jucându-se pe strade şi *** îndu-se cu mingi de omăt... chicot, râs, veselie... Toată natura naivă şi bucuroasă că trăieşte, numai [el] întunecat, nefiind bucuros de viaţa lui, el cu naivitatea lui pierdută, cu ochii adânci, cuminţi, însă fără de speranţă... „Şi se zice că nu e fericire-n lume“, murmură el. O fată rumenă şi grasă, într-o scurteică blănită şi cu mânele-n muf, trecu de braţul unui tânăr, chicotind, surâzând din când în când cu şireţie, uitându-se c-o galişă voioşie şi pe ascuns în faţa companionului ei... ochii ei căprii erau viaţă, bucurie, naivitate... „Ah! gândi el şi-i privi... cum [nu] am tinereţea lor sufletească... cum nu sunt ca ei... fericiţii!“

Spre sară veni de Lys să-l ia din nou...

– Nu mă mai duc... nu voi s-o mai văd...

– Nu vei mai vedea-o, îţi promit...

– Atunci... atunci, haide!

După ce-i legă ochii, ei ajunseră iarăşi cu sania în curtea descrisă deja. Coborârâ scările în suteranele amicilor întunericului... De Lys îl lăsă singur... El îşi luă legătura de la ochi... Se afla într-un cabinet mic, tapisat cu negru... Un cămin de marmură roşie, cu foc, o oglindă-n părete... covoare moi pe jos, o masă c-un sfeşnic de argint, două jilţuri cu sprijoane nalte...

Cezara intră...

– De Lys m-a minţit, îi zise el cu imputare, iartă-mă... dar n-am vrut să te mai văd...

Ea era foarte tristă...

– Bine, bine, înţeleg simţirea ta... vrei o fericire calmă, pe care eu nu sunt în stare a ţi-o da... simţi că amorul meu oboseşte... dar cine-ţi spune să mă iubeşti... Din contra, daca vrei eu îţi aduc în braţe îngeri de copile... blonde la[c]rimi de aur... căci eu sunt servul tău... eu sunt un demon, o crezi asta? zise ea-ntunecată, trebuie s-o crezi până ce eşti încă liber de a te desface de mine... până ce nu e prea târziu... căci nu voi să te-nşel asupra viitorului tău... te vei usca sub suflarea mea ca o floare desrădăcinată în arşiţa soarelui de vară... Trebuie s-o ştii... Îţi trebuiesc angeli? Voi şti să seduc angeli pentru tine... numai să nu te dezguste...

Un zâmbet de nespusă şi sântă fericire trecu pe buzele lui... Ea făcu o mină de scârbă şi dispreţ când văzu acel zâmbet... Ea cetea din espresia feţei toată cartea sufletului omenesc...

– Ţi-aduc îndată ceea ce voieşti... un angel... De Lys, zise ea deschizând uşa, esemplarul nostru de crin, care de ieri oftează după Angelo...

În acest interval Cezara se uită-n oglindă ca să-şi compuie faţa. După un moment se puse-n fotoliu... Niciodată Angelo nu văzuse atâta

bunătate şi blândeţe esprimată pe un chip de om ca acuma-n faţa ei... Era îngerul milei ş-a îndurării...

El se uită mult în faţa ei, apoi se-ntoarse şi se uită în jăratic... astfel încât nu-l puteai vedea de spata naltă a jilţului... Uşa se deschise şi el auzi un glas dulce şi molcom, auzi foşnind lin o haină de gaz, auzi atingând picioare mici şi uşoare covorul moale...

– Bună sară, Cezara, zise ea c-o copilărească veselie...

El se uită îndărătul scaunului...

Cezara păstrase încă espresia de nespusă gingăşie, complezenţă şi bunătate care şi-o compusese lângă oglindă...

– O, Lilla! Copilul meu! vino-ncoaci la mama ta să te sărute... Ce frumuşică eşti... eşti un înger... un boboc de roză... cum să te numesc numai... spune-mi cum ai adormit...

– Ah! n-am putut dormi... Nu mi-a putut ieşi din minte... ştii tu cine... nu! nu spun numele...

– A... A... An...

– Nu... Mă tradezi mie înseşi... Şi-mi părea că-i ţiu capul în mâni... părea că-ngenunchease naintea mea şi mă uitam în ochii lui... şi mă uitam... şi mă uitam... şi parecă m-aş fi uitat vecinic...

Angelo asculta zâmbind.

– Ş-apoi ştii tu... îmi părea că şi el se uită la mine... Ah! cum? Nu ştiu cum... Ce să-ţi spun... Astfel aţipeam numai şi vise vii treceau pe lângă ochii mei... Ah! cum aş fi în stare să-l iubesc... parecă i-aş săruta mânile dacă mi-ar permite...

– Dar dacă el ar şti că tu-l iubeşti... dacă el te-ar iubi asemenea, îngeraşule!

– Nu spune, o, nu spune... Ah! nici gândesc la asta... ştiu eu că nici gândeşte la mine: o sărmană fată proastă...

– Dar, vezi tu, tocmai asta iubeşte el în tine, zise Cezara glasul plin şi moale... naivitatea ta... el ar vrea să desfăşori acele foi ale inocenţei spre a se uita la bobocul de roză, în înţelesul acestor nerozii dulci de care eşti în stare să spui o mie pe zi... şi fiecare gentilă, fiecare interesantă... Câte enigme i-ai dat tu asară de ghicit, de-şi sfarmă capul cu ele... Tu nu ştii puterea ta, tu guriţă de roză ce eşti! sau eşti şirată, te faci că nu ştii!

Elli râse cu glăsciorul ei de argint...

– O, eu ştiu că sunt frumuşică, zise ea înecată de plăcere, ştiu că plac... dar zău, ţi-o jur, Cezara... nu ştiu că el mă poate iubi... Ochirea lui era aşa de rece pentru mine... pe când eu... eu aş fi murit ca să-l sărut o dată...

– Mă duc să-l chem... zise Cezara râzând şi bătând din palme de bucurie.

– Nu, nu, nu! te rog! Cezara, pentru D-zeu...

– Spune că-ţi pare bine dac-ar veni...

– Nu... zise ea afirmând cu capul.

– Zi că-l iubeşti.

– Nu! zise ea plecându-şi capul pe piept şi jucându-se cu colţul şorţului...

– Mă duc, mă duc... o guriţă, îngeraşule.

Elli o sărută cu gura plină, cu gratitudine... Cezara ieşi şi-nchise uşa cu cheia după sine...

Angelo şi-ntoarse jâlţul spre ea...

– O, d-le! zise ea speriată şi toată pudoarea, toată inocenţa, o lină indignaţie, imputare, o lume de simţiri contrazicătoare îi jucau în faţă...

El îngenunche la picioarele ei...

– Te-ai supărat? întrebă el cu blândeţe.

– Da!

– Să ne-mpăcăm dar, vrei?

– Da!

– C-o guriţă, aşa-i [?]

Ea clătină din cap...

Dar el şezu lângă ea... îi prinse capul cu mâna, îi întoarse feţişoara ei roşie, care se uita cine ştie unde, drept în faţa lui şi-o sărută... El simţi că şi ea-l sărutase, dar aşa de lin, aşa de abia mişcat... încât ar fi putut spune că nu l-a sărutat... Ea-l respinse c-o mână de la ea.

– Tu nu mă iubeşti... ştiu, Elli... nu mă săruţi măcar...

Ochii ei se împlură de lacrimi.

– Nici nu mă crezi măcar, zise ea încet.

– Atunci sărută-mă.

Ea-şi lipi guriţa ei de buzele lui... de i se părea că i s-a lipit un fruct copt şi dulce de gură... el îi supse o sărutare...

– Ce dulce ştii tu a săruta, Elli...

– Ah! n-am învăţat de la nimeni... Asta vine aşa numai... N-o ştiu orişicând...

– Atunci de ce [te] depărtezi de mine... vino ici în braţul meu...

O atrase încet pe pieptul lui...

– Ah, uite, zise ea... ce rău îţi stă legătoarea la gât!...

Ea drese cu mânuţele ei legătoarea...

– Şi-apoi nu-i nici pieptănat cumsecade, hahaha! şi lipseşte un bumb de la maneşcă.

– Mi-a căzut în sân, Elli... caută-l.

Ea-şi băgă mâna-n sânul lui. El [o] prinse ş-o apăsă pe inimă...

– Nu găsesc, zise ea închizând ochii de roşie ce era... apoi i redeschise şi [i] se uită c-o cuminte şi tristă seriozitate drept în ochi... Parecă vrea să[-i] zică: „Eram să-ţi zic o vorbă grea, dar n-o mai spun“.

El îi deschise ei sânii...

– Să caut butonul meu [de] diamant, poate că a căzut între sânii tăi...

– Nu, nu, zise ea apărându-se.

– Iacătă-l, zise el, lipindu-şi gura de fragul mărului de zăpada ce ieşise de sub corset...

Ea se apăra de dezmierdările lui, dar se apăra lin şi mai mult pentru că se cuvine... De mult nu mai avea puterea de i-i refuza ceva...

El stinse lumina şi un întuneric adânc acoperi suspinul lor de amor.

Pe când Lilla şi Angelo erau într-o stare dezordinată, unde hainele parte căzuse de pe ei, parte atârnau în toate părţile şi ei pe jumătate goi dormeau strâns îmbrăţişaţi pe sofă, gură-n gură, intră Cezara c-o lampă-n mâni în casă şi se uită la ei... Ea era palidă, serioasă, tristă... Ţinea în mâna ei un cerşaf alb şi mirositor şi-l aruncă peste mire şi mireasă, apoi se puse-n faţa focului şi se uită multă vreme în ultimele urme a jăraticului. Ochii ei se împlură de lacrimi... apoi se sculă repede, ridică colţul cerşafului, descoperi capul lui Angelo şi-i sărută fruntea:

– Ai să-mi plăteşti tu asta, copilul meu, ai să mi-o plăteşti!

Apoi ieşi din cabinet.

A doua zi Lilla îmbla cam pe lângă păreţi şi nu i se uita nimărui în faţă... Angelo era de-o paloare umedă, ochii-i erau turburi şi moi în cap şi pierduse din demonica lor strălucire.

Ea se-mbrăcase şi-i ajută şi lui, îi îmbumbă cămeşa la gât, îi făcu fiongul de la legătoare... Era blândă ca un miel...

– Aşa-i că mă iubeşti, Angelo?

– Mai întrebi... Lilla, erai de mult venită în societatea asta a Amicilor întunericului?...

– Ah! să-ţi spun cum... Eu te-am văzut pe tine în saloanele doamnei N. Mi-ai fost recomandat, dar tu te-ai uitat aşa, pe deasupra, la mine, mi-ai spus o banalitate şi te-ai dus apoi... şi eu te urmăream, priveam în vo oglindă ca să te văd în colţul de fereastă în care şedeai... stam seri întregi, plângeam nopţi întregi... ah! cum te iubesc, Angelo, zise ea înecându-i faţa cu sărutări... Într-o zi s-apropie doctorul de Lys de mine. Se uită în ochii mei cum ştie el a se uita – ciudat adică...

„Iubeşti pe Angelo, d-şoară, zise el cu tonul fără espresie şi firesc,

cum e felul lui de a vorbi...“

„Nu“, zic eu.

„Haide-n astă-sară în clubul Amicilor întunericului, dacă vrei să-l vezi...“

„Dar nu voi să-l văd.“

„Sania mea te va lua“, zise el.

„Dar nu voi să merg cu sania d-tale...“

„Ea va sta la portiţa grădinei d-tale“, zise el, ridicându-se şi surâzând.

Angelo, m-am dus noaptea în grădină, am deschis portiţa, m-am pus în sanie şi iată-mă-s.

Ea luă dreapta lui în amândouă mânuţele, o bătu ş-o sărută apoi...

– Lilla!

– Lasă-mă, Angelo... eu nu mai am ce-ţi da... ţi-am dat tot... De mult n-am mai fost stăpână pe mine, de mult eram toată a ta... Ai milă de mine... Dac-ai crezut că sunt cuminte... iată cuminţia mea toată... dac-ai crezut să sunt frumoasă, iată frumuseţa mea toată... Toată faţa mea e sfinţită de sărutările tale... de nu mă poţi iubi pe mine... iubeşte-ţi sărutările tale, Angelo, iubeşte-mi ochii mei, căci te-au privit, căci ş-au lipit razele de frumuseţa ta... iubeşte gura mea, s-a atins de a ta... Iubeşte-te pe tine în fiinţa mea... Angelo, zise ea plângând şi lipindu-se spasmotic de pieptul lui şi apropiindu-şi gura de urechea [lui]: iubeşte-ţi copilul tău...

El nu răspunse nimic. I se părea că e un delicvent... că o vină mare apăsa sufletul lui...

– Şi cum vom trăi noi? întreabă zâmbind cu tristeţă...

– Cum? Ah! iată cum... Iată tabloul ce mi-l zugrăvesc... Dimineaţa, când vei dormi încă, te-oi săruta pe ochi şi te-i scula... apoi ţi-oi aduce cafeaua şi cămeşa cu butonii puşi, şi ciorapii, halatul, fesul, o ţigară... te-oi îmbrăca, apoi te-i duce la treaba ta... şi, rămasă acasă, voi şterge colbul de pe cărţile tale, voi aranja hârtiile, voi drege penele stricate şi când vei veni acasă va fi masa pusă... pânza albă, farfuriile cerate, paharele limpezi de clare... după masă vom şedea la cafea vom vorbi nerozii... apoi, adaose încet abia mişcându-şi buzele, apoi... zic şi eu, de... vom avea copii... un băiet frumos ca tine, icoana ta, ş-o fetiţă ca mine... Ah! vom fi fericiţi...

– Da, fericiţi! murmură el încet şi-ntunecos. „O, Cezara! Suflet de demon, gândi el, cum citeşti în sufletele omeneşti... cum vezi în ele scris viitorul, cum pricep zâmbetul tău de despreţ de ieri.“

– Dar tu pari trist, dulcele meu amic... de ce?

– Sunt obosit, femeia mea, dulcea mea femeie, nimica alta...

– Acuma mă duc, ca s-ajung acasă... Vei veni să mă ceri, nu-i aşa...

Vino azi, voi aştepta cu nerăbdare venirea ta... Oh! cât te mai pot iubi...

Ea-şi aruncă mantila pe umere, îl sărută şi dispăru pe uşă...

El rămase trist...

„Vasăzică asta-i viaţa mea viitoare... Adio visuri orbitoare... am devenit umil bărbat al unei mici femei... Vom avea copii... mi-o aduce halatul şi papucii dimineaţa... Ah! doar o dezgustătoare perspectivă de urât şi monotonie...“

Cezara în haina ei de Hamlet râdea într-un colţ al odăiei. D-zeu ştie când şi cum se furişase-n casă... La vorbele lui vorbite încet, însă destul de clar, ea trase-un hohot ironic şi splendid de răceală...

– Taci! taci!

– Ei bine! iată dar idealul tău... iată viaţa îngerilor... iată scopul pe care natura voieşte a-l împlini prin aceea c-a îmbrăcat acel bobocel de fată cu naivitate şi graţii... un băieţel... o fetiţă, aerul odăiei apăsat de voluptatea patului conjugal... un pat cu cerşafuri cari trebuiesc foarte des schimbate... N-a rezistat mult îngerul, nu-i aşa... Se grăbea natura să-şi împlinească scopul ei măreţ, reproducerea neamului omenesc, şi şi-a asigurat această împlinire pin îmbrăţişări multe, pin dulci rezistenţe, pin vorbe cu două înţelesuri... O! O! pfui! hahaha! Ei, ce faci, fugi?...

– Te-aş ucide, Cezara, de drept ce ai! Mă desperezi...

– Şi orb nebun ce eşti... nu vezi tu că eşti o unealtă, că bucurii, dureri, pasiunea, plăcerea ce o ai pentr-un sân femeiesc care nu contribuie nimic la voluptate, plăcerea ce o ai pentr-o fată naivă, căci cu cât va fi mai naivă, cu atât mai greu îi va veni în minte să-şi ucidă copilul... nu vezi că eşti o unealtă în mânele unui demon, că eşti jucăria simţirilor tale, că nimic ce ai nu e al tău, că tu eşti cauza involuntară pe care natura, sau numeşte-o cum vrei, îşi scrie aşa-numitele scopuri măreţe... Nu vezi tu că legi, state, monarhi, religii nu sunt decât aparatul greu pentru a face cu putinţă acest act murdar de reproducere şi a vă arunca apoi în braţele monotoniei meschine a urâtului, a ridiculului, a unei vieţi care-mi face greaţă?... Te-nchipuiesc cu halatul înflorit, cu fes în cap, cu papuci, cu ciubuc, c-o claie de copii, c-o ocupaţiune monotonă şi somnoroasă; apoi vei muri şi copiii tăi cei de spirit vor repeta aceeaşi viaţă spirituală...

– Ai drept... asta mi-o spun şi eu... taci, râsul tău mă supără...

– Şi de ce aş tăcea... zise Cezara-ncrucişindu-şi mânile... Tu ai pierdut pe această copilă... Tu ştiai că n-ai s-o poţi iubi, puteai cel puţin şti că ea nu-ţi va ajunge, şi cu toate acestea ai avut-o ca pe soţia ta... Ai nefericit-o... Crezi că-mi trece prin minte să-ţi cruţ mustrările de cuget... nu! De aceea sunt un demon...

– Dar tu mi-ai adus-o...

– Spun că nu?... Da... sunt liberă eu de a încerca să seduc... De ce te-ai lăsat sedus?

– N-am remuşcări...

– N-ai... Bine... Copila va fi alungată de părinţi... va naşte-n sărăcie... Va fi o femeie pierdută... dacă n-o vei lua de soţie... Dar tu o vei lua. Vei avea o viaţă de urât, vei îmbla după alte femei... eu voi îngriji ca ea s-o ştie aceasta şi atunci adio pace casnică, atunci abia vei vedea ce va să zică iadul pe pământ... A! pân-acum n-ai nici idee... Pân-acum melancolia ta şi coloarea neagră sub care priveşti lumea sunt teorii sure pe lângă realitatea ce te aşteaptă...

– Voi suporta inevitabilul...

– Adio, Angelo...

– Cezara!... Cezara, murmură el încet plecându-şi genunchii la ea... te iubesc... nu poţi tu ierta...

– Ce să iert? Te iubesc eu?... Ea ieşi repede din casă.

– Lilli a venit apoi la mine, trimisă chiar de tatăl său, ca să-mi ceară din nou scuze... I-am spus că tu n-o poţi lua de soţie şi am esplicat punctele mele de vedere... A plâns mult biata fată... dar voi şti eu s-o mângâi... Am un camerier care nu e de despreţuit...

– Cezara!

– Ei, D-zeul meu! dar tu eşti nebun... Ea va fi fericită în felul ei... Vino-ncoace şi suge rana asta... nu vezi că-mi curge sângele pe haine...

El îşi lipi buzele de rana pieptului şi supse acele picături de rubin ce păreau a curge pe zăpadă... Ea-i ţinea capul cu mânile... apoi-i ridică capul şi sărută gura lui roşie de sânge... Asta drept mulţămire... Ea-şi acoperi sânul, îl ridică pe braţele ei ca pe un copil, îl strânse la piept, îl dezmierdă...

– Cum mă faci să pătimesc, şopti el încet.

– Bine, încă n-ai cunoscut tu ce voi eu să cunoşti... Amicul meu, ai alegerea între două lucruri: între urât, ordinar, meschin şi între durere, pasiune, turbare... între Lilli şi mine. Eu nu te-nşel, ţi-o spun dinainte: eu voi usca viaţa ta de m-alegi pe mine... eu te voi omorî... dar nu-ţi voi coase halat, nici ţi-oi împleti pungi de tutun... eu te [voi] despera... Dar nu ţi-oi face copii... De un singur lucru te asigur, nu ţi se va urî cu mine, poate însă ca mie să mi se urască cu tine... atunci, se-nţelege, se sfârşeşte totul... atunci ştiu că vei trebui sau să mori, sau să nebuneşti.

Ea-l juca pe genunchii ei, îşi băga mânile-n sânul lui şi el simţi înnegrindu-se lumea-naintea ochilor lui...

– Ah! aş rezista de mi-ar mai fi cu putinţă, zise el cu durere... dar

acum... acum când aş [da] toată lumea pentru o sărutare a ta şi viaţa mea-mpreună... acum e prea târziu, diavol de femeie ce eşti...

– Voluptatea cea crudă a dorinţei şi a durerei... iată ce-ţi ofer... De-un lucru fii sigur: te iubesc. Nu te lăsa înşelat de împrejurarea că amorul samănă aşa de mult cu ura... Aş fi în stare să mă las ucisă pentru tine...

[POVESTE INDICĂ]

De mult, de mult a fost un Împărat în ţara depărtată a Indiei şi avea o fată frumoasă cum nu se mai povesteşte, bălaie ca o lacrimă a soarelui, dacă soarele a plâns vodată. În nopţi cu lună, când se primbla prin întune[coa]sele dumbrăvi de laur ale castelului răsărit din rădăcini de stânci, ea auzea un glas frumos, parcă de privighetoare, totuşi era de om. O arfă, asemenea sunetului blând şi regulat al valurilor mării, o acompania. Era un paria cântăreţ, care o iubea pe fata de-mpărat. Ea-l văzu răsărind prin crenge în lumina de lună – era nalt şi frumos. Pletele negre se ridicau deasupra frunţii măreţe, ochii străluceau în bolţile lor ca două flori, [ca două] picături de întunerec topit. Ea-l iubi, căci nici n-ar fi ştiut să facă alta, aşa era de frumos.

Într-o noapte, printre mreje de frunziş [î]ntunecat de oliv şi laur, suspendea luna ca o pavăză de aur, el sta-ngenuncheat la picioarele ei şi, [cu] capul culcat în poalele-i albe, se uita lung şi-ntunecat c-o privire de profet în întunecimea cea blândă şi albastră a ochilor ei mari. Cu mânele ei dulci ea-i neteza părul, cu gura-i încreţită de amor ea-i săruta fruntea.

– Ce frumoasă frunte ai tu, coroana lumii s-ar mândri să şadă pe ea.

– Ai dori-o tu? zise el şi ochii lui se deschideau mari, ca doi luceferi.

El se sculă şi o privi. Numai Împăratul Saharei, leul, priveşte astfel, o dată în viaţa lui, când *iubeşte*. O strânse-n braţe şi se duse-n lume.

Adio, stea – amor, tot!

Noaptea era clară, tăcută, mare. Numai valurile sfinte ale Gangelui murmurau lin ca înţelepciunea vremilor. Simbol uriaş al timpului. Paria se uită lung în el, şi-l *înţelese*. Auzi vorbirea sântelor sale origini, înţelese ce este aceea ce mişcă cele trecătoare ale pământului. Îşi sfărmă arfa de o stâncă şi se duse-n sus. Răscoli popoare contra regilor şi legilor lor, răsturnă regii şi marii pământului şi în fruntea acelor popoare, unele de origini sânte, altele de origini obscure, el curgea de-a lungul râurilor mari şi răsturna imperii şi le opunea şie.

Popoarele-l iubeau că era drept şi bun, regii se temeau de el. Era împăratul lumei şi Domnul tuturor celor trecătoare.

Atunci se duse la castelul răsărit din rădăcini de munţi. Intră în înaltele turle* ca să puie coroana lumei pe fruntea miresei lui – dar întinsă, albă ca o ceară mărmurită, moartă era iubita lui. El nu auzi nimic, nimic – numai valurile sânte ale Gangelui vuiau cu un răsunet depărtat şi ironic în urechile lui – îşi plecă fruntea şi zise: „La ce? La ce?“ – apoi o apucă-nspre

pustii şi nimenea n-a mai auzit de el.

[ARCHAEUS]

Netăgăduit că sunt multe lucruri la priceperea cărora nu-l ajunge capul pe-un membru gros de la primărie sau pe-un subcomisar de poliţie – deşi aceştia sunt în genere oamenii cari pricep tot. Cel puţin când e vorba de espropriarea unei găinării, de insuflarea de respect în cetăţeanul măcelari cu măsuri false, oameni mai îndemânatici decât cei doi de sus nu cunosc. Totuşi ni se pare – se-nţelege că nu impunem nimărui părerea – că, afară de cumpene strâmbe şi găinării în faţa uliţii, mai există oarecari lucruri, de-o însămnătate secundară într-adevăr, de ex. filosofia, poezia, artele, tot lucruri cari scapă perspicacităţii numiţilor domni, dar a căror existenţă nu se poate nega.

Se vede că autorul vrea să-nceapă de la az buchi. Într-adevăr, lumea cum o vedem nu există decât în crierul nostru. Nimeni nu va tăgădui că este deosebire între gânsac şi câne. Privirea cânelui e inteligentă, el pricepe din lumea această o porţie mult mai bună decât gânsacul; cu toate acestea amândouă aceste fiinţe au ochi şi crieri. Lumea nu-i cumu-i, ci cum o vedem; pentru gânsac, cum o vede el, pentru câne item, pentru membru de la primărie – pentru Kant item. Totuşi câtă deosebire între ochii de porc a susînţelesului membru şi privirea adâncă a înţeleptului de la Königsberg.

Care-i adevărul? Cel văzut clar de un gânsac sau cel abia întrevăzut ca printr-o negură de Kant? Într-adevăr, iată un lucru ciudat. Cel dintâi deosebeşte lămurit grăunţele de porumb de prundul galbăn, el înoată cu siguranţă pe apă, măsură cu ochiul distanţele ce le poate ajunge şi nu-i fără oarecare îndoioşere în faţa unei gâşte în epoca virginităţii. Cel de-al doilea uită să mănânce, voind să sară peste o groapă cade-n mijlocul ei, iar frumuseţile virgi- sau nevirginale trec pe lângă dânsul fără ca el să-şi [fi] ridicat ochii.

Cu toate acestea noi presupunem că filosoful e mai cuminte decât un gânsac, ba că în *problemele* aceluia e mai mult adevăr decât în *siguranţele* acestuia.

Un semn că pentr-o minte mare totu-i *problem*, iar pentru 75 de dramuri de crier totu-i *sigur*.

E ştiut că regula pitagoreică din geometrie se numea puntea măgarilor. Puntea măgarilor pe care trebuie să treci în orice cugetare mai adâncă este: că nu putem pricepe lumea în sine, şi că toată esplicarea ei este esplicarea unor reacţiuni a crierilor noştri şi nimic mai departe. Lumea-n sine rămâne un problem înlăuntrul căruia se rătăceşte câte-o rază slabă, câte-o fulgerătură pe care cugetătorul adânc o-ncremeneşte pe hârtie, pe

care, citind-o, se naşte în păreţii capului tău acea rezonanţă lungă care face să vezi într-adevăr că lume şi viaţă sunt un vis.

Dar, cum am zis, toate acestea sunt fleacuri pentr-un membru de la primărie. Viaţa are pentru el însămnătate numai întrucât se percepe taxa pentru înscrierea în condicele stării civile, moartea întrucât se percepe o taxă pentru îngropăcine şi întrucât se adaogă cu *unul* numărul născuţilor şi al morţilor. Membrul de la primărie nu vede în aceşti oameni decât indivizi impozabili, subcomisarul – indivizi ce trebuiesc privegheaţi ca să nu [se] fure unii pe alţii şi să se ţie în regulă.

După această pătură de oameni urmează învăţaţii cuvântului. Aceştia întreabă totdeuna quid novissimi? Cartea cea mai nouă e pentru dânşii cea mai bună. Ei citesc mult şi au în capul lor o mulţime de definiţii, formule şi cuvinte despre a căror adevăr nu se îndoiesc niciodată, căci n-au vreme de-a se îndoi. Îi numesc ai cuvântului pentru că înţelepciunea lor consistă în cuvinte, în cojile unor gândiri pe cari memoria lor le păstrează. Căci o gândire este un act, un cutremur al nervilor. Cu cât nervii se cutremură mai bine, mai liber, cu atâta cugetarea e mai clară. La ei acest act, prin care cugetarea străină să se *repete* întocmai în capul lor, nu se-ntâmplă, pentru că mulţimea citirei şi obosirea creierului n-o permite. Cele citite trec ca nişte coji moarte în hambarul memoriei, de unde iese la iveală apoi tot în aceeaşi formă.

Iar eu din parte-mi gândesc aşa: orice-a gândit un om singur, fără s-o fi citit sau s-o fi auzit de la alţii, cuprinde o sămânţă de adevăr. De-aceea cărţile vechi, pe cari oamenii nu le scriau numai iac-aşa, numai ca să le scrie, ci pentru că gândise ceva ce le apăsa inima şi voiau s-o spuie şi altora, cărţile vechi eu unul le citesc şi găsesc între lucruri abstruse unele seminţe de lumină pe cari apoi le ţin minte.

Aşa în una din zile stam fluierând la fereasta deschisă, era zăpadă şi frumos afară, când iată văd trecând un bătrân c-o manta lungă în spate şi cu pălăria cu marginile foarte largi. Îl văd intrând la Corabia lui Noe. Corabia aceasta este o crâşmă unde se găseşte vin unguresc bun. Acolo aveam şi eu masa mea de baştină şi sara, când mi se ura cu cititul şi scrisul, mă duceam la mesuţa din colţul corăbiei şi mi se părea că mă făceam iar copil, că eram în vremea lui Sim, Ham şi Iafit. Când îl văd intrând pe bătrân zic: „Ce drac! pe acesta nu l-am văzut niciodată... hai să vedem cine-i?“... Iau pălăria din cui, cobor iute scările şi la Corabie.

Întru-nlăuntru... moşneagul – la masa mea. Corabia era o odaie mare, boltită şi întunecoasă în care şi ziua ardea lampă. Bătrânul era interesant. Părul capului era alb, ras cu totul la faţă, ochii suri, mari şi pătrunzători, apoi mirosea de departe a tabac şi mie mi-a plăcut totdeuna

oamenii cari mirosă a tabac.

I-am dat bună sară şi m-am pus în faţa lui, pentru că eram în dreptul meu să şed la masa mea. El răsări oleacă, dar nu spuse nimic. Apoi începu a ciocăni în masă cu degetele lui lungi şi subţirele şi fluiera pintre dinţi... Era o necuviinţă... dar acuma eu tăceam; căci, oricât de necuviincios ar fi fost, aria era de-o frumuseţă rară... era subţire ca bâzâitul de albină, dar ţi se părea că-n gura [lui] s-a aşezat un virtuos de violină lung de [o] palmă şi, pe o vioară cât cojiţa unei alune, cânta subţire şi frumos, de stai îndrăgit de el... Apoi tăcu şi iar începu a ciocăni cu degetele lui lungi, încât mâna lui îmi părea un paingăn mare, care joacă tremblante.

– Iartă-mă, d-le Doctor, zisei eu încheindu-mi surtucul dinainte, dar mie-mi pare că aria aceasta care ai fluierat-o am mai auzit-o undeva... şi aş voi să vă-ntreb...

– Aria asta ai auzit-o în capul d-tale, zise el, pe când ştergeai ciubotele lui Beethoven.

– Mă iartă, d-le, dar nici n-am avut onoarea de-a cunoaşte pe Beethoven.

– Ce ştii d-ta, daca l-ai cunoscut sau nu. Eu îţi zic că l-ai cunoscut... Eu îţi zic că i-ai şters ciubotele, şi basta.

„Ce dracul! Îi nebun moşneagul iesta, gândeam eu.“

– Ce dracul! Îi nebun moşneagul iesta, zise el clipind din ochi şi imitându-mi glasul întocmai. Apoi urmă: Kellner! Vin de maghiarat de cinci ani, astupat bine... Iute. Ei, nepoate, urmă el, aşa-i că cea dentâi gândire care ţi-a venit în minte la răspunsul meu a fost: „Ce dracu! îi nebun moşneagul iesta“. Vezi tu, asta voiam s-o ştiu!... Omu-i ca o vioară... dacă pui degetul într-un loc pe coardă, sună-ntr-un fel, într-alt loc într-alt fel, dar o vioară samănă cu alta. Astăzi mă simt dispus să fac filosofie şi bine că te-am găsit, nepoate, pentru că mie-mi pari un om neofenziv şi care se miră, şi mirarea este mama înţelepciunei.

Eu căscam gura.

Bătrânul se uită la mine şi-ncepe să râdă.

– Spune-mi, nepoate – *daca poţi* – un lucru imposibil şi o idee imposibilă.

– Un lucru imposibil e ca eu să fi şters ciubotele lui Beethoven, care-a murit înainte de atâţia ani, iar o idee imposibilă este ca ceva să fie şi să nu fie tot în aceeaşi vreme.

Kellnerul adusese vinul cerut, moşneagul împlu un pahar mie, unul lui, pe care-l şi deşertă pân-în fund.

– Ascultă-mă, nepoate, tu eşti un prost, zise el. Ai auzit tu vrodată despre Archaeus?

– Ba nu.

– Nu? Ei bine, Archaeus este singura realitate pe lume, toate celelalte sunt fleacuri – Archaeus este tot.

– Ptiu! bată-te vina, unchiule, cu tot Archaeusul tău... Cum văd, [vrei] să mă iei peste picior. Cine ţi-i Archaeus?

– Şşut! Taci, nepoate... Toate celea la vremea lor. Am să-ţi spun eu îndată cine-i Archaeus, numai mai întâi bea-ţi paharul de vin şi ascultă următoarele cuvinte a moşului. Cugetări imposibile nu există, căci, îndată ce o cugetare există, nu mai e imposibilă, şi dac-ar fi imposibilă, n-ar exista. Ce este imposibil? Am să-ţi pun îndată o mulţime de probleme. Condiţiile a orice posibilitate sunt în capul nostru. Aicea sunt legile ciudate cărora natura trebuie să li se supuie. Aicea-i timpul cu regulele lui matematice, aicea spaţiul cu legile geometrice, aicea cauzalitatea cu necesitatea ei absolută, şi dacă le ştergi acestea... şi un somn adânc le şterge pentru câteva oare... ce simţemânt ni rămâne pentru acest interval al ştergerei? Nimic. Şi cu toate acestea sosesc momente în viaţă în cari aceste trei elemente ale minţii noastre, aceste sertare în cari băgăm o lume dispar pentr-o clipă... e drept, ca o fulgerare numai, dispar sau în parte sau în tot şi stai ca înaintea unei minuni şi te-ntrebi... aşa ca omul care crezuse că tot ce vede e chiar aşa cum este... că oare ce-nsemnează asta. Când priveşti o fizionomie ciudată, îţi vine de sine întrebarea: oare cum dracu-o fi gândind acest om? Ba lipsa unuia din cele cinci simţuri, chiar venind mai târziu, modifică radical lumea cugetării.

– Cum aşa? Apoi tocmai Beethoven a compus muzică pe când pierduse auzul.

– Ştiam c-ai să-mi obiectezi aceasta. Da, Beethoven compune opera *Fidelio* după ce uitase de mult natura vocii omeneşti... el scrie muzică pentru voci cum crede el c-ar trebui să fie şi te trezeşti faţă c-o operă care ţi se pare că fuge dinaintea ochilor... c-ai privi-o cu binoclul întors... ş-ai vedea departe, departe, în fundul cugetării *unui* om, ceva straniu ce pari a nu pricepe bine, până bagi de seamă că sunt închipuirile unui surd despre vocea omenească, a cărei natură normală el o uitase sau avea numai o reminiscenţă slabă despre ea. Dar închipuieşte-ţi cumcă toţi oamenii ar avea în urechea lor numai o reminiscenţă de memorie ca aceea a lui Beethoven... toată opera s-apropie vădit, ca şi când ai privi-o cu stecla aşezată normal la ochi... ba s-apropie aşa încât toată scena ţi s-aşează-n cap ş-auzi opera urlându-ţi în cranul deşert, cu boschete, cu temniţe, cu actori, cu actriţe, cu tot. Cum va fi arătând capul unui om care are-o operă ori o dramă-n el, cu oamenii ei interesanţi, lumina de lampe, cu pânzele zugrăvite, cu totului tot în capul lui... Un teatru întreg în care sufletul lui, ghemuit într-un colţ al

salei, e singurul spectator.

– Bine. Dar de ce să nu credem că făptura normală a omului este cea anume făcută ca să vadă adevărul?

– De ce? Pentru că tocmai această făptură normală nu este una şi-aceeaşi – totdeuna vor fi mici deosebiri; unde însă deosebirile sunt mari, avem altă lume. Dar să urmez. Nu ştiu dacă cineva s-a visat vrodată elastic... că poate creşte, se poate îmfla, se poate contrage... Dacă pe-un asemenea om nu l-ar trezi nimene din somn, el ar trăi o viaţă întreagă c-o lume reală şi pipăită, căci în somn se pipăie aşa de bine ca-n trezvie... vasăzică nu lipseşte nici acest control, cel mai sigur, al realităţii... Şi acest om s-ar contrage-ntr-o cartofă care-ar striga oamenilor de pe uliţă să ia sama să nu-l calce, ori s-ar subţia într-o prăjină cu barbă englezască şi cu pălărie naltă, ori s-ar îngroşa ca un birtaş bavarez... ar trece printr-o mie de figuri el însuşi şi, dac-ar dormi toată viaţa lui, nici în minte nu i-ar mai veni să se îndoiască că aceasta este natura lui, că altfel nu poate fi şi că toate trebuie să fie cum sunt... Dacă s-ar trezi puţin înainte de-a muri, ar crede, din contra, c-a adormit şi că visează. *O lume ca nelumea este posibilă, neîntreruptă fiind de-o altă ordine de lucruri*. Există multe buruieni cari, aducând o mică modificare a organului vederii, creează înaintea omului o altă lume. O băutură preparată dintr-un burete măreşte proporţiile lucrurilor. Un pai pare mare cât o bârnă şi omul, în reminiscenţa figurei ce o avuse înainte de asta, sare peste un fir de pai din drum. Un lan de grâu devine o pădure de aur, oamenii devin urieşi şi poate că povestea veche, că-nainte urieşii locuiau pământul, atârna de construcţia ochilor de pe atunci şi nu de mărimea lor obiectivă sau, mai exact, de mărimea în care reflectă ochiul nostru de astăzi făpturile omeneşti. Care este criteriul realităţii? Despre ochi nu mai vorbim... Cine nu ştie cu câtă realitate, cu cât adevăr se prezintă în vis chipuri cunoscute, grădini, case, strade; urechea aude muzică plăcută şi mintea şi-aduce aminte cumc-a mai auzit odată această muzică... Un amic se arată... el a-mbătrânit, vro câţiva peri albi are pe cap... mintea-l compară cu reminiscenţa ce-o aveam despre dânsul, şi închipuirea cum el a fost şi vederea concretă cum este ni smulge părerea de rău: „Cum s-a schimbat omul acesta!“... În starea de nebunie toate ideile sunt de o cumplită realitate... Omul e torturat, e pus pe cruce, e bătut, fără ca cineva să-l atingă. Cele mai cumplite dureri fizice sfâşie sufletul şi-i brăzdează faţa... din contra, dureri reale în senzul nostru îl găsesc nesimţitor... Nu avem criteriu... Nu ştim dacă ştim ceva... O credem, fiindc-o cred şi alţii, pentru că e o normă predomnitoare, şi asta nu fiindcă lumea ar fi cum ne-o închipuim, ci pentru că om cu om samănă mai mult ori mai puţin... Poate-se zice însă că cutare om ciudat nu are drept când spune ceva? Cu ce-l

combaţi?... Cu aceea că şi alţii zic ca tine că nu-i aşa? Cu ce drept? Valoarea privirei lui este aceeaşi cu valoarea privirei noastre... numai c-a lui e izolată, pe când a noastră găseşte şi altele turnate pe-acelaşi calup. Dar e un visător! Bine. Cine? Noi ori el? Asta e-ntrebarea. ... Poate că noi nu facem alta decât visăm într-*un* fel şi el într-altul...

– Dar bine... vedem lumea.

– Şi el o vede.

– Dar o pipăim.

– Şi el o pipăie. Cu ce drept modul nostru să fie cel adevărat şi al lui cel fals? Pentru ce nu viceversa? Suntem noi nebuni ori e el nebun... asta-i întrebarea. Şi de gândim numai cât de *altfel* a fost privirea oamenilor în alţi secoli, că ceea ce ni pare nouă ciudat lor li părea firesc, că în orice lucru nepriceput n-avem decât o formă sub care o altă frunte de om vedea un lucru foarte priceput, atunci ni vine să-ntrebăm care-i criteriul minţii sănătoase? O minte care azi aprobă ceea ce-a dizaprobat ieri, care dizaprobă ce-a aprobat; o minte care vedem că se hrăneşte secol cu secol din paradoxii...

– Cum din paradoxii?

– Da! Căci spune-i numai un[ui] om ieşit din coaja naturei cumcă soarele stă şi pământul se-nvârteşte... el va găsi-o iraţional, paradox, contra minţii sănătoase... Spune-i că stelele sunt tot atâtea lumi... el va găsi-o paradox.

– Dar cu toate acestea e adevărul.

– Adevărul? Cum vrei... Cum dispar, cum devin pe-ncetul nepipăite chiar teoriile mişcării când presupunem ceea ce ni se impune de sine... că spaţiul e nemărginit!... Unde-i mişcarea când spaţiul e nemărginit?... Pământul a făcut o bucată... Bine... Deasupră-i şi dedesuptu-i a rămas tot atâta spaţiu, căci e nemărginit... vasăzică ce a parcurs el, când n-a parcurs nimica, căci pretutindenea stă în acelaşi loc, în acelaşi centron, în nemărginire, şi dac-ar sta pe loc şi dacă s-ar mişca, tot atâta ar fi... Care-i criteriul mişcării lui? Iar simţirile noastre, iar acest senzoriu vizionar, încât mişcarea lui nu-i de cugetat fără ca să punem totodată fiinţa noastră. Pământul îmbla cum îmblăm noi în vis. Departe ajungem, şi totuşi pe loc suntem... În urmă şi-nainte nici nu s-a mărit, nici n-a scăzut distanţa – căci e nemărginită.

– Dar timpul?

– O, acest blestemat de timp, care e când lung, când scurt, fiind cu toate acestea acelaşi, cel puţin remontoriul o spune... Când aşteaptă cineva iarna la portiţa vrunui zaplaz pe drăguţa lui... şi ea nu vine... şi aşteaptă... şi ea tot nu vine... ce-i timpul? O eternitate. Şi când citeşte cineva o carte

frumoasă... mii de tablouri se desfăşură pe dinaintea ochilor... ce-i timpul? Un minut. Cine n-a avut vrodată un roman întreg în minte pentru a cărui realitate normală i-ar trebui o viaţă întreagă ori o tinereţă întreagă?... În vis el poate avea într-o singură noapte viaţa întreagă a unui om. Şi de ce a *unui* om? De ce nu a tuturor celor ce se-nvârtesc împrejurul lui? Şi în câtă vreme? În şapte ori opt oare. Dar ce-i o tragedie ori o comedie altceva? Şi, într-adevăr, dacă un asemenea op interesează, nici bagi de samă cât timp a trecut. De luăm criteriul normalităţii, am şters tot esclusivismul unei posibilităţi convenţionale şi de calup ş-am pus în locu-i o alta tot atât de îndreptăţită. Atunci nu mai zicem: numai *asta* este posibil şi numai *aşa* e posibil, ci zicem: După cât ne ajunge capul, aşa e... dar dracul ştie dacă n-ar putea fi şi de o mie de ori altfel...

– Ce ciudată idee despre viaţă!

– Închipuieşte-ţi un manuscript vechi, cu filele unse, într-un colţ de sertar... o comedie, de exemplu. Directorul de teatru, în încurcătură, dă de el, citeşte... citeşte... pocneşte din degete... „Da ştii că asta-i bună!“... Şi iată că te pomeneşti deodată pe scenă c-o icoană vie a vieţii... publicul râde, actorii se strâmbă şi toate acestea ca-nainte... de o sută de ani. Atuncea-ţi vine-a zice că ori publicul şi teatrul sunt depărtaţi cu două sute de ani, ori că piesa este nouă. Unde este timpul? Când întorci binoclul, [lucrurile] ţi se par într-o abnormă depărtare... Un om născut cu binoclul pe nas ar alerga viaţa lui toată după nasul lui propriu, ca să-l ajungă, şi ar fi foarte firesc asta... Unde este spaţiul? De aceea când auzim trâmbiţa marilor adevăruri, cari prezintă cu atâta conştiinţă de sine, să zâmbim şi să zicem: Vorbe! vorbe! vorbe! S-ascultăm poveştile, căci ele cel puţin ne fac să trăim viaţa altor oameni, să ne amestecăm visurile şi gândirile noastre cu ale lor... În ele trăieşte Archaeus... Poate că povestea este partea mai frumoasă a vieţii omeneşti. Cu poveşti ne leagănă lumea, cu poveşti ne adoarme. Ne trezim şi murim cu ele... Auzit-ai tu vrodată povestea regelui Tlà?

– Niciodată... Dar aş dori să ştiu mai întâi cine-i Archaeus?

– Hm! Cum dracu să ţi-o spun dacă n-ai priceput pân-acuma. Măi băiete! Cu toate schimbările ce le doreşte un om în persoana sa, totuşi ar vrea să rămâie el însuşi... persoana sa. Am cunoscut oameni ce doreau a fi mai frumoşi (câte femei!), mai cuminţi (câţi oameni de stat!), mai geniali (câţi scriitori!), am cunoscut unii cari aveau dorinţe de Cezar, în cari se grămădeau visurile de glorie a lumii întregi... dar ei voiau să fie tot ei. Cine şi ce este acel el sau eu care-n toate schimbările din lume ar dori să rămâie tot el? Acesta este poate tot misterul, toată enigma vieţii. Nimic n-ar dori să aibă din câte are. Un alt corp, altă minte, altă fizionomie, alţi ochi, să fie altul... numai să fie el. Ar voi să se poată preface în mii de chipuri, ca un

cameleon... dar să rămâie tot el. Abstrăgând de la dorinţa acestei reamintiri, fiecare-şi are dorinţa împlinită, ...căci este indiferent, pentru cel ce nu voieşte *memoria* identităţii, dacă-i el sau nu-i el rege. *El* este regele, dacă nu face numai această pretenţie să fie tot el... Iată alt corp, altă minte, altă poziţie, numai că nu eşti tu. Ei, ai priceput ce-i Archaeus?

– Ba nu. Mai puţin decât oricând.

– Nici nu-i uşor de priceput – pentru că-i etern. Şi etern este tot ce este întotdeuna de faţă... în acest moment. Nu ce au fost, căci au fost stări de lucruri, nu ce va fi, căci vor fi iarăşi stări de lucruri. *Ce este*. Numai dacă vremea ar sta locului am putea vedea lămurit ce-i etern... Numai într-un punct în care s-ar naşte un moratoriu între moarte şi viaţă, căci lumea nu-i decât o vecinică plătire către viaţă, o vecinică încasare din partea morţii. Şi această împrejurare este mama timpului. Fără de aceasta, suma celor ce există într-adevăr s-ar putea privi peste tot, am şti ce este netimporal.

– Ce-mi folosesc mie espunerile acestea când eu tot nu ştiu ce-i Archaeus ?

– Hm! Eşti greu la cap. Când gândeşte cineva că neînsemnata mărime a corpului omenesc nu stă defel în raport cu puterea, cu imensitatea voinţei (gândeşte la Napoleon), cumcă omul e numai prilejul, adesea slab, abia suflat, pentru nişte patimi cumplite, când gândeşti cumcă purtătorul acestor patimi poate în orice moment să devină o coajă, ca un vas pe care l-a spart vinul, apoi când vezi că unul şi acelaş princip de viaţă încolţeşte în mii de mii de flori din cari cele mai multe se scutură la drumul jumătate, puţine rămân, şi şi aceste puţine au în sfârşit aceeaşi soarte, atuncea vezi cumcă fiinţa în om e nemuritoare. E unul şi acelaş punctum saliens care apare în mii de oameni, dizbrăcat de timp şi spaţiu, întreg şi nedespărţit, mişcă cojile, le mână una-nspre alta, le părăseşte, formează altele nouă, pe când carnea zugrăviturelor sale apare ca o materie, ca un Ahasver al formelor, care face o călătorie ce pare vecinică.

– Şi este într-adevăr vecinică.

– În fiece om se-ncearcă spiritul Universului, se opinteşte din nou, răsare ca o nouă rază din aceeaşi apă, oarecum un nou asalt spre ceruri. Dar rămâne-n drum, drept că în mod foarte deosebit, ici ca rege, colo ca cerşitor. Dar ce-i şi ajută coaja cariului care-a-ncremenit în lemnul vieţii? Asaltul e tinereţea, rămânerea-n drum – decepţiunea, recăderea animalului păţit – bătrâneţa şi moartea. Oamenii sunt probleme ce şi le pune spiritul universului, vieţile lor – încercări de deslegare. Chinul îndelungat, vecinica goană după ceva necunoscut nu samănă cu aviditatea de a afla răspunsul unei întrebări curioase?

– Dar mie mi se pare că unde-i un problem e totodată şi deslegarea

lui.

– Da. Kant. Cei mai mulţi oameni însă rămân întrebări, uneori comice, alteori neroade, alteori pline de-nţeles, alteori deşerte. Când văd nas omenesc, totdeuna-mi vine să-ntreb ce caută nasul iesta-n lume?

[MOARTEA LUI IOAN VESTIMIE]

1

Ioan Vestimie nici nu era predispus să fie vrun om mare, nici pretindea să fie. Se poate însă că era mai lipsit de invidie decât alţii, că recunoştea cu multă uşurinţă meritele altora şi nemeritele sale, din care cauză lumea-i zicea că e un spirit observator, deşi nu ştim ca fineţa de observaţiune şi reumatismul unit cu bătaie de inimă să fi stat vrodată în legătură. Avem cu toate acestea să ajungem la halul moral în care justiţia pur şi simplu a vederii să treacă drept spirit de observaţie... dar nu e vorba de asta.

Vorba e d[e] Ioan al nostru, care-n toate zilele îşi urma regulat drumul de la căsuţa lui la cancelarie, de la cancelarie la o cafenea din colţ, unde citea jurnale ilustrate, de-acolo la birt, de la birt acasă, fără ca în această circulaţiune a mersului său să se-ntâmple vro întrerupere sau iregularitate, pe când, contra, în pulsaţiunea şi în bătăile inimei sale se-ntâmplau foarte des iregularităţi.

Fie cauza aceasta, fie altele la mijloc, dar de la [o] vreme încoace Ioan, care avuse o memorie splendidă, începu s-o piardă încetul cu-ncetul. Astfel s-a-ntâmplat că-ntr-o seară, voind să scrie o epistolă unei fetiţe blonde, pe care o iubea cu credinţă de 16 ani şi mai bine, să-i uite cu totul numele fetei. A deschis un dicţionar de nume proprii, a alăturat terminaţii de nume femeieşti la orice literă a alfabetului, în zădar, numele ei a rămas uitat.

Prima lui idee a fost că poate ar fi fost lovit de-o afazie parţială, c-a uitat o literă din alfabet, a doua că în vasele craniului ar fi căpătat o umflătură care-i apasă creierul şi multe alte idei ipocondriace îi veniră lui Ioan Vestimie. Opinia noastră este însă că Ioan închisese prea de timpuriu cahla de la sobă şi că-l durea poate capul.

Dar aceasta nu era, se vede, ideea lui. El se culcase şi-ncepu a simţi o stranie amorţeală în braţul drept. Deşi era hotărâtor treaz, nu-i era cu putinţă să mişte acel braţ. Apoi urmă amorţirea piciorului stâng, apoi adormi în sfârşit.

Dar mult n-a ţinut somnul lui. El s-a sculat foarte uşor şi atât de sănătos din patul lui precum nu se simţise nicicând; inima lui îi bătea cu vioiciune şi căldură, pasul era uşor ca acela a unei ciute. Erau 10 ceasuri înaintea miezului nopţii. El se-mbrăcă repede şi plecă în oraş, intră în cafeneaua sa obicinuită şi-ncepu să răsfoiască jurnalele.

Ceea ce i se părea ciudat din cale-afară e că stâlpii de cafenele îi

luau jurnalele din mână fără ca să-l mai întrebe, mulţi din ei nici păreau a-l vedea, numai unii, şi anume aceia cari se deosebeau prin fineţa palorii lor sau prin ochii prea adânciţi în cap, se uitau la dânsul şi suspinau. De ce aceşti oameni îi erau cu deosebire simpatici nu ştia nici el.

La apropierea miezului nopţii el simţi o uşoară nelinişte.

Plecând din cafenea, unde prin excepţie nu ceruse nici cafeaua lui neagră, el îşi aruncă privirea pe unul din jurnalele de seară şi văzu cu mirare următorul lucru:

Aflăm că astăzi, la 7 ore de seară, d. Ioan Vestimie a încetat din viaţă în urma unei violente bătăi de inimă. Nu putem decât să deplângem moartea prematură a unui tânăr care, pe lângă un caracter solid şi demn de toată încrederea, mai avea un spirit fin de observaţie şi multă dreaptă judecată.

El nu-şi putea explica cine-i jucase festa ca să-l anunţe drept mort prin ziare.

Ieşind pe uliţă, o lună plină de toată frumuseţea împânzea cu razele ei turburi-străvezii oriunde găsea loc prin întunerecul uliţelor. Ici bătea într-o firmă de croitor, dincolo prin fereştile închise a unui salon deşert, într-alt loc pe zidurile lungi şi albe a unei curţi de biserică, curat o frumuseţe de lună. El se mira şi de această lumină nepomenit de dulce, dar şi de uşurinţa cu care îmbla el, până ce în sfârşit ajunse acasă şi se culcă. Se vede că-ncepuse a miji de ziuă, căci cucoşii cântau şi el adormi adânc, foarte adânc, de astă dată fără să-i pese de cancelaria lui de mâni sau de alte treburi. În somnul lui cel adânc auzea însă mormăind primprejurul [său] ca nişte roiuri de albine, dar foarte trist, foarte melancolic. De mai multe [ori] voise să-şi scuture capul, ş-atunci, încordându-şi vederea, zărea o mulţime de lumini aprinse, dar apoi recădea repede în somnul lui adânc şi nu mai pricepea nimic [din] acel murmur misterios şi tânguitor de roi.

2

Când se trezi a doua zi văzu că era târziu seara, iar nişte prieteni de-ai lui jucau cărţi la o masă. El dete „bună seară“ c-un glas cam răguşit şi ei deodată răsăriră toţi şi se uitară uimiţi unul la altul.

Numai unul, care era mai obraznic dintre ei, Alexandru, zise:

– Măi hoţule! stai acolo şi dormi, doar n-ai poftă să ne strici landsquenetul.

Ceilalţi începură a râde, ba unul îl trase de picior.

Ioan nu ştia de ce, dar purtarea aceasta era atât [de] supărătoare pentru el încât se sculă şi ieşi tăcând din casă. Ceea ce-l mira era însă că se culcase dezbrăcat şi se trezise îmbrăcat în hainele lui cele mai bune, negre. Astfel ieşi pe uliţă. Căzuse cea dentâi ninsoare şi pe zidurile de-a lungul uliţelor el văzu pe ici, colo câte un copilaş îmbrăcat bine, făcând bulgări de omăt şi aruncând unu-ntr-altul. Erau veseli şi râdeau copiii.

– Măi băiete, cum te cheamă? îl întrebă el pe unul.

– N-am nume, n-am fost botezat, zise copilul râzând.

Acelaşi răspuns i-l dete al doilea copil.

Astă-seară el nu mai merse la cafenea, dar s-aşeză în portalul teatrului, ca să admire femeile cele frumoase cari ieşeau după spectacol.

În curând văzu ieşind, roşie ca o roză şi blondă ca un caier, cu un capuşon alb-vânăt în cap, princesa B., una din frumuseţile marelui oraş.

Lui îi plăcuse de mult acea princesă înaltă şi barbată, tânără şi frumoasă, puternică şi dulce totodată. Dar de unde şi până unde ajunge el la cutezarea de-a se sui alături cu ea în cupè, a-i pune braţul de după gât şi a o săruta?

– Şezi binişor, zise ea zâmbind şi prefăcându-se a se supăra.

Curând ajunseră la palatul frumos al damei, el îi dete braţul şi se urcă cu ea pe scări în sus; prinţul îi văzu şi nu rămase deloc scandalizat, ba ea îl ţinu de mână pe bietul băiat şi-l trase după sine în budoarul ei, îmbrăcat în vioriu şi alb. Fără nicio jenă ea-ncepu să se dezbrace şi, când el îi încunjura grumazul gol şi alb cu braţele, ea zâmbea şi se uita în ochii lui atât de adânc şi cu atâta nespusă fericire şi dragoste ca şi când l-ar fi cunoscut de zeci de ani.

Dar lui însuşi purtarea aceasta nu-i părea deloc ciudată. Trupul cel dulce şi alb ca zăpada a acestei minunate femei i se părea atât de sfânt, de atâta îngerească curăţire, încât i-ar fi fost ciudă dacă ea s-ar fi ruşinat de-a i-l arăta cu atâta libertate. Ea se uită în oglindă, apoi se uită lung şi visător la dânsul, ca şi când ar fi fixat un punct în părete, şi-i zise:

– Haide vino, vino de dormi lângă mine!

O candelă cu lumină trandafirie răspândea raze slabe pe vioriul părete ornat cu flori de argint, pe cerul violet al patului garnit cu broderii albe şi fine; frumoasa statuă vie se urcă în patul ei ca Susana în baie şi bietul băiat se aşeză lângă ea sorbind-o cu ochii şi mângâindu-i sânul.

Ea zâmbea mereu, cuprinsă ca de un vis ceresc, se-ntindea leneş în patul ei moale şi-i şoptea foarte încet:

– Ce băiat cuminte şi dulce eşti tu şi cum te-am iubit din momentul în care m-ai privit cu ochii tăi cei suferitori. Şi ce dulce e dragostea când n-

o ştie nimeni, nimeni în lume. Tu nici visezi cât te iubesc eu, nu-i aşa? Nici visez[i] că suspin după tine ca turturelele noaptea, ba nici ai cuteza de a visa. Dar pare că tu ai ştiut vreodată ce frumos eşti şi că te prăpădeam din ochi de drag ce-mi erai? Numai nu fi nebun, nu te lua după mine ca să te vază alţii... Aşa... în taina buduarului, când nimeni nu mă ştie, când sunt numai eu şi cu mine, singură, atunci te iubesc mult, mult...

Ea-şi subţie buzele şi Ioan o sărută cu foc. Ea îl [ţinea] la piept şi-l strângea, până ce adormi în braţele lui.

Sub candela cu lumină trandafirie el dezveli încet acea figură cerească, de-o curăţie şi de-o fineţă ca marmura, îi sărută picioarele ei în ciorapi *à jour* şi se uită ceasuri întregi la ea, cum dormea atât de lin, încât nu i se auzea răsuflarea deloc şi numai ridicarea regulată a sânului şi o uşoară îmflare a nărilor fine dovedea că ea trăieşte.

Dar, cum sosi miezul nopţii, îl apucă un frig în spate. El se plecă înc-o dată peste faţa ei ş-o sărută lung, lung până ce i se păru că buzele sângerau, apoi se ridică repede şi plecă acasă.

Ajungând acolo văzu pe amicii lui adormiţi cu cărţile în mână. El se culcă şi adormi iarăşi repede.

3

A treia zi un murmur într-adevăr foarte tare auzea împrejurul capului, ba i se păru chiar că-l poartă oameni pe sus. Cu toate astea, cu toată voinţa din parte-i, nu putea mişca nici braţul din acea cumplită amorţeală, nici piciorul; ceea ce simţea însă în suflet era o estremă mulţumire, un sentiment de uşurare a inimei.

Când se trezi acuma, se trezi nu acasă, ci-ntr-o grădină mare şi frumoasă, pe arborii căreia atârna omăt. Vro câţiva copii se jucau cu bulgări de zăpadă şi fugeau repede prin grădină, iar într-alt loc văzu o fată tânără îmbrăcată în alb foarte, foarte palidă la faţă şi cu ochii pe jumătate deschişi numai. El s-apropie de ea, iar ea-i zâmbi şi-i întinse mâna.

– Mergem amândoi în oraş, nu-i aşa?

– Desigur, răspunse Ioan, deşi or să râză oamenii de noi.

– Las’să râză, zise ea. Acuma râsul lor n-are niciun înţeles. Alaltăieri încă aveau drept să râdă şi râsul şi vorbele lor mă dureau, azi...

– Ai dreptate, dar unde mergem?

– Ce fel? Tu nu ştii încă? Dar voi să-l mai văz o dată; el doarme acuma şi visează la mine şi sufletul lui mă atrage, mă atrage ca un magnet...

Ciudat era că Ioan nu se prea mira de întâmplările lui. Mai întâi avea sentimentul că-şi pierduse în parte memoria, apoi sentimentul că cu uşurinţă poate intra oriunde voieşte, poate face tot ce voieşte, al treilea

sentiment, dar cel mai energic din toate, era că toate acestea se petrec într-un vis aievea, a cărui raţiune fiziologică este o durere uşoară la tâmpla dreaptă.

De astă dată el se duse întâi acasă. Alexandru dormea horăind în patul lui.

– Măi Alexandre, scoală-te, zise el.

Alexandru se sculă speriat şi dibui prin întuneric după un chibrit.

– Ce cauţi chibrit, nu vezi destul de bine?

– Ba văd, dar trebuie să-mi ţin mâna la ochi.

Pe Ioan îl trecu atunci un fior de bucurie. El ştia prin inspiraţie că, daca va şopti acum trei cuvinte magice, pe care le ştia cine ştie de unde, Alexandru are [să] devie ca el.

– Îţi ghicesc gândul, zise Alexandru, dar te-nşeli. În soare trebuie să mă uit, cu mâna la ochi, pentru ca tu să mă poţi face...

Cel din urmă cuvânt Ioan nu-l auzi, căci glasul iubitei lui îl chema.

Ea sosise c-o trăsură la scară.

– Hai la bal, hai la bal, zise ea, toată seara am să gândesc numai la tine.

El se sui alături cu ea, îi cuprinse strâns talia şi văzu că ea plânge.

– De ce plângi, Anna? întrebă el.

– Doamne, mă mir cum mai întrebi, sărmanul meu amic. Tu nu ştii că eu am aflat?

– Ce-ai aflat?

– Şut! să n-auză nimeni, căci nimeni nu ştie.

El intră în sala de bal. Cântece, vuiet, danţ... dar mai ciudat i se părea că orice femeie îi zâmbea, ba-l lovea peste obraz cu evantaliul, chiar fetele cele mai ruşinoase nu se jenau deloc de el. Dacă una ajunsese până a-l ruga să-i încheie calţaveta, şi cu toate acestea, deşi era cea mai veselă, era însă foarte de treabă.

Când muzica reîncepu, el o acompanie cu glasul, mai întâi încet, apoi tot mai tare. Lumea era răpită, dănţuitorii de vals zburau răpiţi şi fermecaţi, muzicanţii îşi mânuiau c-o demonică măiestrie instrumentele, iar el cânta, cânta, când încet, când tare, ca un glas de vânt trecând prin arfa lui Eol.

Şi cu toate acestea nimeni nu băga de seamă că el cânta. Din contra, toată lumea se uita la un violonist beţiv şi ofticos, a cărui [vioară] s-auzea într-adevăr ca un melodios ţipet de durere care inspira şi celelalte instrumente.

AUR, MĂRIRE ŞI AMOR

Se făcea cam în anul 1840 şi câţiva, în Iaşi.
Ne trezim în una din cele mai frumoase seri de iarnă. Rece dar luminoasă, ca o cugetare cerească în mijlocul unei gândiri senine se ridică luna palidă şi argintoasă ca mărgăritarul pe bolta albastră şi adâncă a cerului Moldovei. Era o noapte italică amestecată cu frigul iernei, amestecul unei lumi vărătece, pline de senin, cu intimele plăceri ale iernei, cu căldura focului potolită, cu dulceaţa visătoarei gândiri. Afară o vară rece – în case oamenii ştiu să-şi facă o iarnă caldă.

Pe stradele în zădar luminate ale capitalei flacările din fanarele cu undelemn îşi întindeau limbele avare în aerul rece, trecătorii umblau iute pe stradele pavate cu trunchi de stejar, luna se răsfrângea clară şi argintie pe murii nalţi şi albi a caselor, aruncând pe ele umbrele urieşe şi ridicole ale trecătorilor. Numai din când în când se auzea zgomotul unei trăsure, glasul unui om cu chef, şuierul trist al unui om pe gânduri.

În catul de jos a unei case mari se adunase o societate aleasă, pentru joc de cărţi, societate compusă din membrii unor familii din cele mai cu influinţă, din mai mulţi consuli străini cari-şi făcuse principala ocupaţiune a vieţei lor în jocul de hazard, al cărui cult atât de stricăcios l-au introdus la noi cu deosebire risipitoarea ofiţerime rusească. Pereţii salonului, altfel albi, erau acoperiţi cu covoare lucrate de scorţari din ţară, un ram de meserie care-a-nceput a se pierde cu totul. Mărginele acestor covoare sau scoarţe era cuadrate roşii şi verzi, iar în mijloc, ţesut în linii, câte-un idil întreg. Colo o fată dă iarbă verde un[ei] capre, dincolo doi copii îmbrăcaţi ca-n poveştile dramatizate şi cari, prin poziţiunile lor, par a afecta reciproce intenţiuni subversive. Scândurile de pe jos erau ceruite deschis, cam în coloarea alămâiei, în opoziţiune cu ceruiala întunecată ce se-ntrebuinţează. Dară auroasa lor netezime se vedea numai p-ici, pe colea, căci podelele erau acoperite cu scoarţe trainice de lână în pătrate ce reprezentau în piezişurile lor toate colorile simple. Pe jilţuri cu sprijoane nalte, boltite şi negre, a căror scaun [era]-mbrăcat cu lână verde, şedea risipită societatea, [la] acele ingenioase mese cari în starea lor normală reprezentează un dreptunghi de lemn de nuc lustruit, dar cari cu orice ocazie se puteau desface şi întoarce astfel încât reprezentau un pătrat îndoit, aşa de mare ca dreptunghiul, îmbrăcat în postav verde. N-am nevoie să adaog că-n săltare găseai orişicând cărţi şi cridă.

Am vrea să-i dăm a înţelege cititorului cumcă acesta nu era un salon principal de paradă, căci într-acelea l-ar fi uimit luxul sau mai bine zis

acea barbară superfluenţă de mobile scumpe aduse din străinătate, ci o odaie mare destinată plăcerilor intime a băutului de ceai, a jocului de cărţi şi a limbuţiei răutăcioase asupra tuturor întâmplărilor, altfel atât de corupte, de pe vremea aceea. Ş-aceste lucruri se povesteau în româneşte, căci sunt lucruri cari nu se pot spune decât în româneşte. Limbagiul era parte acela a cucoanei Chiriţei, parte acela a filosofiei lui Gane – dacă cunoaşte cineva filosofia lui Gane.

Samovarele nalte de alamă galbenă fierbeau pe mese şi ceştele de ceai împărţite dădeau minţii şi vorbirei acea voluptate caracteristică pe care o dă numai sara de iarnă unită cu plăcerile ei.

Şezând alături, pe un divan turcesc, lâng-o masă lunguiaţă încărcată cu ceşti, şedeau mai mulţi oameni bătrâni, jenaţi vădit de costumele moderne ce purtau, şi un arhimandrit cu barba sură şi cu faţa destul de veselă le povestea lucruri pe cari un arhimandrit n-ar trebui să le ştie. Mai mulţi ofiţeri tineri, din acea clică de adiotanţi domneşti şi de oameni fără nicio treabă cărora domnul le dădea, după naştere, un rang în armată şi pe cari ei le solicitau pentru ca să poată avea dreptul de a purta o uniformă bine tăiată şi încărcată cu fir şi ca să se mişte astfel cu mult succes împrejurul damelor, a căror imaginaţiune rămăsese de când plecase oştirea rusească. Damele erau frumoase, îmbrăcate după moda cea mai nouă (din Paris, se-nţelege) şi, ce e mai mult, cleveteau cu mult spirit.

Din acest soi de oameni s-a recrutat apoi în urmă acel contingent de aşa-numiţi oameni mari ai României a căror cel mai mic defect era acela că nu ştiau carte. Aceştia apoi au încurcat lumea amar de vreme, vrând ca să-şi recâştige valoarea unei vieţe pierdute-n cărţi. Nu creadă cineva că vorbesc din ură sau din predilecţiune pentru cele trecute. Nici prin minte nu-mi trece. Urât sau iubit, orcare obiect sau relaţiune care e capabil de-a stârni unul din aceste două afecte în sufletul nostru este în sine considerabil. Pe săcături însă nu se supără omul cuminte, pentru că n-are pe ce şi la ce. Te miră numai cum s-au putut naşte asemenea minuni.

Erau în sală mai mulţi consuli cari, înţelegând greutatea misiunei ce o pretindeau *diplomatică*, nu-şi căutau defel de treabă şi o lăsau pe deplin pe sama subalternilor, ca necompatibilă cu rangul lor. Cel mai cu haz din ei îşi adusese cu el tot personalul cancelariei lui. Acest domn nu dormise vo trei nopţi şi era cam somnoros, şi nici cred că altceva l-ar fi putut opri de-a [se] părăsi acestei plecări naturale decât stosul.

În mijlocul acelei veselii elegante, în fond însă lipsite de cultură adevărată, priveau ca nişte umbre tablourile din pereţi, pe cari am uitat a le aminti. Erau litografiile institutului Albinei româneşti, binişor executate, unele copii de pe tablourile maeştrilor străini, altele originale. Aşa, capul lui

Crist în cunună de spini de Guido Reni, Belizar, generalul lui Justinian, ducând în braţe pe călăuzul său muşcat de şerpe, Arhangelul Gabriel şi, în dreptunghi, ambasadorii Constantinopolei aducând coroana şi mantia regale lui Alesandru cel Bun, Dochia şi Traian, într-un colţ portretul litografic al Domnului ţării, Mihail Grigore Sturza, şi într-alt colţ, într-un cadru aurit, lucrat în olei, bustul în mărime naturală a Mitropolitului Moldovei şi a Sucevei, Kyrio Kyr Veniamin Kostaki, cu rasa neagră peste potcap, cu barba lungă şi albă, pe piept ordinul Sântei Ana în briliante. Faţa era bine lucrată, dar rasa călugărească acoperea cu desăvârşire conturele corpului, numai mânele foarte fine şi mici păreau mai mult de damă decât de prelat.

Dar să ne gândim la oamenii înfundaţi în dosul perdelelor. În fiecare societate se găsesc oameni ce se izolează, siliţi de natura lor proprie sau de vro preocupaţiune, şi nu iau decât o parte foarte pasivă la decursul petrecerei şi instinctiv îi vezi ascunzându-se ori în dosul unei perdele, cam în semiîntuneric, ori la gura unui cămin depărtat, or să uită pe fereastă, şi stau astfel până ce nu-i scoate mâna vreunui romanţier indiscret, căci aceşti nefericiţi sunt în genere mai interesanţi pentru toţi indiscreţii decât cei ce se pierd în complexul flecărirei şi a petrecerei.

Alături cu căminul, lungindu-şi picioarele în curmezişul oblonului, şedea un bătrân cu faţa prietenoasă şi senină. El era ras şi rădăcinele albe ale bărbei îi pudruia faţa. Părul alb de la tâmple şi de la ceafă era pieptănat în sus, poate cu prea multă îngrijire, spre a acoperi fruntea pleşuvă şi naltă, ochii mari, suri, cu desăvârşire limpezi, se uitau cu o cuminţie bunomă în norii ciubucului din care fuma, nasul avea o tăietură corectă şi gura era desemnată cu o ironică fineţă. O femeie nu – dar o fată s-ar mai fi putut înamora în el. Dacă fusese vreodată pasiune în sufletul acesta şi îndoială, ele făcuse loc unei linişti curate şi bătrâneşti şi privea c-un fel de superioritate bunomă la rătăcirile unei tinerimi nătânge şi pretenţioase. El privea cu multă atenţie la joc, asculta clevetirile damelor şi gogomăniile bărbaţilor, corigea frazele şi da învăţături cu multă fineţă şi rezervă, însă atât de clare, încât ele totdeuna erau ascultate. Orcând petrecerea ar fi stat pe loc, îndată ştia să-i dea o direcţiune atât de grată şi fertilă, încât ea reintra în râzătorul ei curent. Era un gurmand al conversaţiunii.

Răzemat cu cotul de un pian, având pe genunchi nişte carte şi răsfoindu-le poate cu atenţiune, vedem un om tânăr, care însă părea îmbătrânit de vreme. Era însă o-mbătrânire nu dintr-un trai prea răpede, pin o consumţiune prea repede a puterii fireşti. Avea aspectul unui om tare, cel puţin sufleteşte rare. Deşi n-a fi avut mai mult de 25 de ani, totuşi părea a fi peste treizeci şi cinci. El era uscat şi subţire, de o statură de mijloc. Ras, cu o frunte ce se pierdea acută în colţurile laterale, încadrată de un păr roşu-

închis, aspru şi amestecat cu fire de tot albe, ce contrastau cu nuanţa întunecată părului. Nasul era uscat şi buzele foarte subţiri; ochii erau suri, mari şi de-o asprime estraordinară. Nimărui nu i-ar fi venit în minte să zică că-i frumos, dar vigoarea deosebită, care respira din toate mişcările sale îi dădeau acea atragere pe care-o esercită fără s-o vrea sau s-o ştie toate naturile tari. Afară de aceea era foarte cult, îmblase şi citise mult şi era un muzicant escelent. Prin pielea mânelor sale uscate vedeai toţi muşchii şi toate vinele. Ele erau tari de păreau de oţel. Avea un glas adânc, cam aspru, dar plăcut în rara lui preciziune. Râsul lui era însă supărător.

Înfundat după o perdea grea de mătasă verde şi uitându-se pe fereastă în noaptea clară, şedea un tânăr cam de 18 ani. El îşi răzemase bărbia plină de cot şi se uita, neparticipând defel la petrecere, ocupat se vede cu sine însuşi şi cu visele sale. Fruntea lui naltă, albă, foarte netedă şi rondă se pierdea sub părul lung, moale şi negru strălucit, care era îmflat în viţe naturale mari cari înmulţeau strălucirea părului. Faţa lui era vânătă de albă şi, fiindcă răsese fulgii de barbă neagră ce începuse a împlea părţile în josul urechei, el părea pudrat cu brumă de pe struguri; nasul era corect şi plin, parcă tăiat în marmură, ochii mari sub nişte sprâncene arcate cu măiestrie erau întunecoşi, dar de o coloare nedescriptibilă. Păreau negri, dar, privind bine sub lungile lor gene, ai fi găsit că sunt de un albastru întunecos, demonic, asemenea unui smarald topit noaptea. Poate că, neumbriţi de gene atât de lungi şi atât de dese, n-ar fi părut atât de întunecoşi, poate că lumina, neoprită de acea mătase brună, ar fi limpezit noaptea voluptoasă a acelor ochi. Aveau albăstrimea transparentă a strugurului negru. Dacă a cunoscut cineva ochi frumoşi, la a căror vedere se cutremură orce fibră, pe care i-ai privi cu o intensivă şi, ca să zic, dureroasă plăcere, atunci erau ai lui. Era îmbrăcat într-un surtuc de postav albastru deschis, cu talie lungă, pantaloni negri şi jiletcă de catifea neagră cu pui verzi de mătasă. Botinele de lac cuprindeau strălucit şi cu fidelitate formele unui picior mai mult mic. Părul lui strălucit, căzând pe umeri bine făcuţi, contrasta cu albastrul postavului.

Espresiunea feţei lui era tristă, dar nu dureroasă. Cel puţin umerii obrazului, cam ieşiţi, arătau că rotunzimea lui slăbise şi făcuse loc acelei umbre dulci şi interesante în mijlocul obrajilor care le şade atât de bine oamenilor tineri – umbra sentimentalităţii. Această umbră, semnul setei de iubire, este la amândouă sexele irezistibilă. În vreme ce damele se uitau foarte des, ca-n treacăt, dar cu multă intenţiune la tânărul nostru – şi nu era discreţiunea ce le oprea de-a-l atrage în mijlocul lor, ci refuzul cu care le-ar fi răspuns, el se uita pe fereasta care dădea în grădină. Cerul se acoperise cu nouri albi, luna învineţise şi fugea cufundându-se în ei şi începuse a ninge.

Copacii, a căror crenge marcate se strecurau negre pin tufele de zăpadă, şi vântul trecea ascuţit pin crăpăturile ferestrei şi mişca portiţa din grădină, care scârţia monoton şi ascuţit în ţâţânele de fier. El era într-o dispoziţiune leneşă şi călduroasă pe care-ar fi dat [nu] ca D-zeu s-o eternizeze. Îi părea că-i singur şi visurile treceau c-o limpezime rară înaintea ochilor minţii sale, era un fel de lipsă de pasiune, un simţământ nemişcat, pe care mari estreme în afectele lor o doresc atât de mult. I-ar fi fost urât dacă urâtul n-ar fi fost atât de dulce, un urât ca mirosul florilor de măr cari cad scuturate de vânt, urâtul melancolic ce naşte în om după ce a citit un idil sau o poezie liniştită, intuitivă, cu bucurii şi nefericiri modeste; în asemenea momente omul tânăr simte intrând în el liniştea bătrâneţei şi mai că-ţi vine să te apuci de lucrul cel mai plăcut, de acela a recapitula viaţa scurtă or lungă, cu durerile şi bucuriile trecute, cari amândouă sunt pentru inima omenească, de o iernatecă voluptate. Şi, în fiecare din aceste tablouri, îţi vezi capul, ici tânăr, colo matur, colo bătrân, mai mulţi oameni şi totuşi unul şi-acelaşi. Dar el nu vedea numai capul lui, ci încă unul, acela al unei copile. Doi ochi mari căprii se uitau cu timida şi ruşinoasa lor blândeţe la el şi gâtul ei alb părea că se-ntoarce spre a-şi ascunde faţa plină de amor. El râse fără voie la această reamintire.

În acest moment se anunţă consulul rus, societatea rămase încremenită în acea dispoziţiune respectuoasă care o inspiră aşteptarea unui personagiu însemnat, uşa se deschise în amândouă lăturile şi domnul Consul intră încărcat cu toată splendoarea decoraţiunilor sale. Doamna de casă îl primi. El se-ndreptă spre jucători.

– Mă rog nu vă jenaţi, zise franţuzeşte, şi-ncepu apoi a ferici damele cu complimentele sale şi pe cavaleri cu poantata sa conversaţiune, care pe vremea aceea devenise o modă. Omul rămas nemişcat în tot intervalul acesta era numai Iorgu.

De momentul acesta se folosi o damă tânără, cu părul negru, dar nu des, pieptenat cu multă cochetărie pe tâmple, cu ochi ca doi diamanţi negri, care se roşise ca focul de multă vorbă şi râs. Ea era în rochie de mătasă neagră, cu o talie admirabilă. Ea se apropie de Iorgu şi-l lovi peste umăr cu evantaliul de lemn de roză.

– Urâtule, zise ea c-un surâs gentil, ce şezi singur?

– O, doamnă... zise el roşindu-se şi lăsând să cadă peste ochi acea perdea care-i făcea şi mai periculoşi de cum erau.

Ea-şi puse mâna albă pe umărul lui.

– Nu sunt cu prejudiţii, zise, îmi placi foarte mult.

– O ştiu, doamnă.

– O ştii? ei?... şi?...

– Şi... nu sunt capabil să te înşel, doamnă, zise el întorcându-şi pe jumătate capul.

– Şi de ce... să n-o poţi fi?

– Pentru că... pentru că nu te iubesc. Ţi-o jur că nu-mi eşti indiferentă... zise el, uitându-se la ea.

Ea se uită într-ai lui, de gândeai că i se topesc.

– ... dar, doamnă, nu te iubesc, nu pot.

– Vasăzică îţi sunt chiar nesuferită.

– Deloc... dar iubesc. De n-aş iubi pe altcineva, desigur că te-aş iubi pe d-ta, căci eşti atât de frumoasă – şi afară de aceea îi semeni ei, puţin, dar totuşi...

– Dar nu-i de trebuinţă ca să mă iubeşti pentru ca să-mi iubeşti desperarea mea, zise ea. Vin oriunde aud că eşti, numai ca să te văd.

El se uita la ea şi începu să râdă, dar fără răutate. Îi părea aşa de ciudat ca o femeie să-i pretindă în acest mod iubirea.

– Şi ţi-o repet dar, adaose, eşti cea mai graţioasă femeie din lume şi nici îţi poţi închipui cum îmi e de simpatică toată arătarea d-tale, şi chiar de-aş simţi aplecări cari să-mi nesfinţească amorul meu, am o voinţă tare. Doamnă, te iubesc şi nu te iubesc, te ador şi nu te ador. Închipuieşte-ţi că ne-am iubit odată, că acea iubire s-a stins şi că în locu-i a rămas amiciţia. Crede-mă că m-aş arunca în foc pentru d-ta, că de câte ori te văd mi s-aprind crierii şi nebunesc ca un copil, dar inima... inima... ce vrei să-i fac, doamnă, ca să tacă...

[FALSIFICATORII DE BANI]

Domnule Cezare!

Perspicacităţii d-tale îi datorim o descoperire de cea mai mare importanţă. Banda de monetari falşi e prinsă şi locul e descoperit. Dar nu putem scoate dintr-înşii niciun fel de declarare. Din nefericire sunt convins că fabricatele lor se urcă la valoarea de sute de milioane şi că toată moneta e rusă. Dacă am spune-o-n public, capii vor şti pe de o parte să se ferească, pe de alta creditul statului e ruinat. Este vorba ca sub aparenţa unor comunicări modeste şi inocente, care să nu alarmeze publicul, să putem descoperi capii, cari s-or lăsa înşelaţi prin natura declarărilor noastre şi se vor crede îndestul de siguri ca să şi manipuleze cu moneta. Aştept ideile d-tale în această privinţă.

Şobolţof

Şobolţof!

Am motive de-a crede că descoperirea mea ş-a d-tale n-ar fi bine văzută în cercuri aşa-zise nalte. Cine ştie pe conta cui şi de cine s-a lucrat în acele spelunce. Maniera de a lucra care mi-ai des[c]operit-o e bună, dar trebuie complectată. Fă un raport oficial în sensul în care mi-ai indicat. Zi: „Un lucru mic şi indiferent, s-au fabricat poate maximul de 2 000 de ruble, au fost descoperiţi la-nceputul activităţii lor“. *Caută de descopere numele capilor şi strânge-i pe neştiute pe cei ce ştiu, dacă vor fi nume însemnate. Trimite-mi numirile mie. Dacă vei căpăta o decoraţiune, să ştii că numirile sunt adevărate şi să te faci că nu ştii nimic. Amicul meu! lumea-i o pânză de painjăn, muştile mari trec prin ea, muştile mici se-ncurcă voind a trece drept prin ea. Suntem muşti mici.*

Cezar

[PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIŢĂ]

Părintele era cam nalt de boiul [lui], nu-i vorbă, dar i se şi şedea, ca popă vezi Doamne. Trecea stânjenul şi mai bine, îmbla ţapăn, din care cauză reaua omenire îi pusese numele: popa Melesteu. Avea părul şi barba roşie şi arăta mai mult a tâlhar decât a popă, dar ce are a face? Cele mai [mari] merite ale părintelui erau că se deprinsese a fi prost şi beţiv. Tată-său fusese porcar la sat şi, fiindcă băietul lui era leneş, rău şi târziu la minte, a găsit că-i bun de popă. Apoi pe lângă toate astea îl mai chema şi Ermolachie Chisăliţă. Evangheliile le ştia pe de rost, unde nu ştia ce să zică, zicea Doamne miluieşte! or punea pe palamar să zic-un Tatăl nostru, iar e îl secunda cu gagagaga! Când popa se-ncurca rău şi oamenii se-ntreba: „Ci Doamne! oare ce-o fi zicând“, palamaru răspundea categoric: „Tăceţi, mă, nu vedeţi că părintele cântă greceşte?“ Asta impunea. – Foarte frumos îi şedea potcapul părintelui Ermolachie, cam pe ceafă, pentru că era larg, da-i şedea, nu glumă. Gândeai că-i un rus cu coadă. Când cetea, potcapu-i cădea peste ochi şi popa suduia urât. În biserică, ne-n biserică, puţin îi păsa... „Dăă! nu cădea!... potcapul dracului!“

Cu totului deosebit în felul său, om cu duh şi cu multă cunoştinţă de ale lumei, era dascălul Pintilie Buchilat. El era foarte moqué* p[e] popă pentru că-l suduia-n biserică aşa cum nu se cuvine nici în crâşmă, afară de aceea el zicea că popa nu ştie carte. Şi popa, aceeaşi vorbă despre el – şi amândoi aveau drept. E drept că, pe lângă părintele, ce s-atinge de-ale trupului dascalul nu era nimica. Pune-ţi pe genunchi o pălărie şi vezi pe dascălul aievea. Dar de-nvăţat, apoi să te pazească Dumnezeu. Pân-a nu sloveni vorba n-o citea, măcar să-l tai. Unde nu putea des[c]urca, apoi încurca de-i mergeau petecele.

Câteodată Buchilat greşea la glasuri.

– Buchilat! striga popa din altar.

– Aud, părinte.

– Prochimen glas al şaptelea, futu-ţi curu mătii!

– Eei! părinte! Apoi bine, se cade să mi te spurci în obrazul meu! Apoi zău nu se cade!

– Taci, că te rup, zicea părintele cu o apostolicească linişte.

Însă postul onorific de palamar îl ocupa onorabilul domn Nicodim Parpalac. Băiet cu multă ambiţie, fecior de popă, cam prostuţ, nu-i vorbă, da-ţi ştia Crezul pe de rost de, de, de... nu altceva. Altfel trăgea clopotele tot

într-o dungă, de gândeai că arde satu, or că s-o aprins pădurea, şi căpătase şi bătaie de la oameni pentru scandalul ce-l făcea... s-ar fi şi lăsat bucuros de palamarie, da de colaci nu. În taină o putem comunica că-i plăcea şi coliva; să-l fi văzut pe mândrul Nicodim îmblând pe la prohoade şi pe la pomene cu Basaltirea şi cu Vanghelia (aşa-i zicea el) după părinte şi luând acel aer de seriozitate şi mândrie care-i şedea atât de bine, mai ales când era cu ciubote lungi. Era un spectacol de invidiat.

Dar ceea ce făcea ca părintele să fie idolul pădurarului, moş Iftimie Fedeleş, era glasul său, ca şi care nu se mai pomeneşte – de ferească Dumnezeu. Asta era şi ideea văcarului din sat şi aceşti doi oameni găsisă într-adevăr un punct în care cugetările [lor], de altmintrelea eterogene, să fie aceleaşi.

– Hiu, mă, da groaznic mai urlă popa nostru, îl aud tocma-n pădure.

– Ie, răspundea cu sânge rece văcarul.

La o utrenie i s-a şi-ntâmplat popei o şotie cu glasul lui cel groaznic, ca şi care nu i s-a mai întâmplat altui popă pe lume. El era-n altar. Lumânări subţiri şi încovrigite de ceară galbenă ardeau cu mucuri mari lângă icoane şi ceara curgea topită pe podele. Buchilat, fornăit, încurca-ntr-o carte, [cu] ochelari pe nas, nebăgând de samă că i s-aprinsese o mânecă de la antereu. Puţea a ars, dar el gândea că miroase a tămâie. Nicodim, cu lacata de la biserică-n mână, adormise într-o strană şi cânta prin somn Doamne miluieşte! Când tresărea pe trezite, începea mai tare, când adormea zicea tot mai încet. În fund, lângă pridvor, erau mai mulţi oameni din curtea boierească cari vorbeau încet între ei mai una, mai alta.

Popa mormăia încet în altar fără să se uite măcar pe carte. Cine avea să priceapă [?] Deodată-ncepu mai tare:

– Gaga gagaga!

– Beh! s-auzi pe fereasta bisericei.

– Iacă dracul, mă! zic oamenii-n fundul bisericei ş-o tulesc la fugă.

Nicodim, cum deschide ochii, miroasă putoarea din antereul lui Buchilat, gândeşte că s-a aprins biserica, urlă groaznic şi fuge.

Buchilat dă peste sfeşnic, îl răstoarnă... întuneric. – Beh! pe fereastă, Nicodim urlă, Buchilat simte cum îl frige cineva de mână ş-o rupe de fugă.

Popa-şi ia pin întuneric cojo[c]ul şi-l încalţă de spaimă. N-are vreme să bage de samă, ia poalele cojocului în cap şi năvăleşt[e] spre uşă. – În fereastă: Beh!

Când dă să iasă pe uşă, Nicodim zice:

– Uite-l mă, uite-l, repede uşa-napoi ş-o închide cu lăcata.

– În fereastă: Beh!

Popa scutura de uşă, oamenii ţineau vârtos, ca să nu lese pe dracul să fugă...

– Vezi, mă! Trăsni-l-ar crucea lui Dumnezeu, Necurat, cum mi-o fript mânica, zice cu spaimă Buchilat.

– D-apoi cum puţea în biserică, zice Nicodim, gândeai c-o dat cineva foc [la] biserică.

– Necuratul! Putoarea iadului!

– Chiu! popa-n biserică.

– Ţineţi, mă, nu lăsaţi uşa.

În fereasta bisericii: Beh!

– Pintilie! mergi de trage clopotul, eu alerg la crâşmă să chem oameni!

Aduceţi păcură, mă, să dăm foc bisericei.

– Chiu! popa-n biserică.

O, muză! învaţă-mă să cânt tragicu acestei scene, vedeţi-l pe micul Buchilat sărind să ajungă funia de la clopot şi trăgându-l tot în sărituri, vedeţi pe boarul alarmând satul şi trezindu-l cu toaca, ca la mănăstire. Popa urla în biserică de cădea tencuiala de pe pereţi.

Şi cine, o muză, numeşte numele acele ilustre a acelora cari, pentru ca să deie foc bisericei, se adunase în ţintirim [?] Înainte merge cu o prăjină lungă viteazul Mitruţă Buruiană. Lui îi urmează, cu parii, straşnicii şi înţelepţii Ftoma lui Culbeci şi mărinimosul Toader Zurgalău. Şi pe cine mai zăreşte ochiul meu în strălucitele şiruri? Oare nu-i acela teribilul Dămian Cuşmălungă? Şi oare cine te întrece în fapte strălucite pre tine, de berbeci adunătorule Curcă? Şi v-am văzut şi pe voi pe calea mărirei, pre tine, între toţi isteţii mai cu cap Văsălie Cotcodac, şi pe tine, Neagule a lui Şolomon.

Iară asemenea unui chip nepieritor prin chipuri omeneşti şi trecătoare, asemenea unui cârnaţiu făcut cu gingăşie între cartaboşii cei mari, străluceşte un tânăr viteaz în întunecata mulţime. Tânăr plin de speranţă, el salută cu entuziasm pericolul şi fericita * victorie. El a numărat abia douăsprezece roze şi în conformitate neglijeul său îi stă foarte frumos. Ciubotele lungi şi largi ale tătâne-său îi dădeau un aspect eroic şi plin de demnitate, cojocul spânzura până-n pământ şi căciula sămăna un stog de fân pe un cap de curcan. Dar oare la ce să trădăm dulcele său nume? Cine nu-l ghiceşte – oare istoria nu-l va însemna pe paginele sale, dacă n-a avea altă treabă de făcut? ... Aşadar pourquoi?

– A! Zi! tu, zavistnicule, ai tras clopotul ca să vie oamenii să mă bată! Ei, stai, mări, las’ că ţi-oi da eu. Poc! Şi zi, eu îs dracu, ai? Dă-i! !... Ei

las’ că ţi-oi da eu ţie pe dracu. Poc!

Bietul Buchilat înţepeneşte sub loviturile popei, s-ar fi făcut covrig, da n-avea de unde, prea era scurt, numa scădea * ca un dop de plută. Popa l-ar fi rupt bucăţi dac-ar fi avut ce rupe, dar aşa... unde lovea i se părea că nu dă-n nimica, aşa de nensemnat era sărmanul dascăl.

Am mai putea scrie un capitol [cu] subtitlul: *Cum părintele Ermolachie a crezut a face îndestul onor*, spre a releva * fel şi formă în care acest venerabil om a-ncercat a bate tot satul pentru necinstea făcută, fără ca satul s-o simtă. Mai întâi gândea să citească molitve şi să cheme urgia dumnezeiască asupra satului. Dar i-a venit în minte de devreme că Domnul ar prefera să-şi caute de treabă decât să-l asculte pe părintele. Despre neeficacitatea duioşiilor sale religioase era convins. Apoi chiar să se fi pus părintele Ermolachie pe aceea ca să citească blestemele Sf. Vasile, oare-ar fi putut [?] El nu ştia s-o citească.

Versurile părintelui Ermolachie:

LA UN PARPAGAI

Pasăre cu mândre glasuri
Nu eşti tu de-a noastre nasuri.
Ci de nasuri boiereşti,
Parpagai, te potriveşti.

Căci la preoţească casă
Nici tu papă, nici tu masă,
Ş-apoi eu nu-mi dau mălaiul
Să-l mănânce parpagaiul.

Dedesupt, drept notiţă:

Aceste stihuri după cum le-am
izvodit eu, Ermolapie Pisăliţă,
*ierei, se cântă pe glas vosmai *.*

[„S-A-NTÂMPLAT ÎN VREMEA MEA...“]

S-a-ntâmplat în vremea mea ca Domniţa Mărioara lui Bogdan Vodă, D-zeu să-l ierte!, să facă prunc la 15 ani – şi se mira lumea de aşa Domniţă tânără să facă prunc aşa frumos. Şi zicea unii din nărod că să se fi coborât duhul sfânt în chip de porumb asupra ei şi c-a fi născut cumva pe mesia jidovilor, uciză-l toaca! Da eu ştiu acu cum a fost ş-a fost, ş-o ştie şi şuchetul de popă Onufrei, bată-l D-zeu, că mai bine nu i-oi zice. Altfel a fost, zic eu, dascălul Damian, şi de duh sfânt nici vorbă. Eu gândesc, cu mintea mea cea proastă, că duh sfânt nu se coboară aşa, cu una cu două, măcar domniţă fie, numai aşa-i nărodul, crede câte i se spune şi nu judecă dar noi, boierii, care suntem, din mila Domnului, cei cari trebuie s-avem minte mai multă, ca s-ajungă şi pentru nărod – iaca c-o spun cu ruşine că şi din noi mulţi or crezut aşa lucru fără samă şi s-o făcut spaimă mare şi burzuluială la curtea lui Bogdan Vodă de Messia jidovăsc. Da eu am scris direpţ şi moldoveneşte ceea ce ştiu eu, c-acu doi ochi am şi cât poate vedea om pământean cu doi ochi am văzut şi eu şi m-am socotit că, Doamne, ce proastă-i lumea de crede aşa lucru dişanţ. Da ce să spui, pe vremea mea cine te-ngăduia să spui direpţ, că era lumea hitleşugoasă şi erau rău om Bogdan Vodă, D-zeu să-l ierte... Îmi mâncam capu de spuneam. Dar acu, venind de la târg din Hârlău, meream cu sania pe drumul de ţară şi luna juca prin năuri... şi mi s-a făcut aşa deodată parec-aş fi mers la Suceava şi parecă eram tânăr şi mi-or venit în minte câte toate din tinereţea cea deşartă – şi cum am venit acasă mi-a deschis poarta Buzdugan mazilul, care s-a-ntâmplat să fie la mine. Ne-am pus la o vorbă la un pahar de vin şi ne-am adus aminte de toate celea. Veni vorba despre Marioara doamna şi despre prunc şi zise el că tot n-a fost mesia jidovăsc.

[LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ]

Pe când ţara de jos a Moldovei e semănată numai de coline cari, arate primăvara, par, cu brazdele lor răsturnate în soare, nişte muşunoaie mari şi negre, în ţara de sus colinele devin dealuri şi văile – râpe. Cei dentâi înalţă coaste albe şi neroditoare de lut, pin râpele adânci cresc ierburi mari şi nepăscute, pietre grunţuroase dar fără consistenţă se văd clădite ca păreţi în huma cenuşie şi umedă şi prin adâncituri de bălţi şi pâraie leneşe se aşează pe grunzurii pământului o salitră albă şi strălucitoare ca bruma. Spata dealurilor e adesea întinsă, şeasă ca palma şi de o productivitate mare şi regulată, de aceea adevăratul grânar al Moldovei rămâne ţara de sus. În văi şi deasupra râpelor neroditoare stau risipite satele, pe planul dealurilor, arătura. O deosebire de la această regulă face însă valea Siretului şi a Sucevei care, prin perspectiva sa frumoasă, prin mândra depărtare a dumbravelor sale şi prin acea întinsoare molatecă şi strălucită sub o boltă ce pare menită a fi etern albastră, pare un rai pământesc.

Pe valea Siretului, întinsă sub arcurile de safir ale cerului, ale căror fluvii de aer tremurau de căldura soarelui de vară, stau risipite, cu întunecata lor umbră, păduri şi dumbrave, dosind pintre ele sate întinse, încungiurate cu şanţ, a căror căsuţe mici şi acoperite cu paie şi stuf dogorit par ca nişte stupi scunzi, şi din fumul ce le împle atmosfera biserica-şi ridică turnul ei boltit şi rătund, acoperit cu tinichea albă care năluceşte frumos în soare, ca o argintoasă gândire, din mijlocul satelor cufundate în tăcere şi a verzii şi-ntunecatei lumi a pădurilor.

Siretiul, în văratica sa lene, e oprit adesea în drumul său de iazuri mari, încungiurate cu papură ce-şi înalţă ciucalăii copţi în soare, cu stuf, cu măturile mohorâte ca blana de urs şi răgoz verde. Pe malurile iazurilor jur împrejur mătreaţa de un verde tânăr străluceşte ca mătasa, iar în mijloc ochiul verde cel clar al apei pare negru, reflectând în el umbra lumii ce-l înconjură.

Pe câte-un plan mai ridicat se văd curţi văruite cu îngrijire, cu arătarea plăcută şi liniştită. Fereştile dreptunghe strălucesc în soare, în cerdacul nalt duc scări curate, în faţa curţii se-ntinde o ogradă mare în semicerc, încunjurată cu zaplaz şindilit, umbrit de plopi, salcâmi sau nuci. În dreapta care se numeşte „sus“, sunt în genere grajduri şi hambare, în stânga – acarete pentru bucătărie şi servitori, numită „jos“, iar din dosul curţii se întinde-n pătrat, cu şanţ, pomătul, florăriile, via şi prisaca.

Aceasta este arătarea stereotipă a satelor şi curţilor, fără privire la modificaţiunile întâmplătoare cari individualizează pe fiecare din ele.

Caracterul vieţei de sat este liniştea şi tăcerea. Ziua, oamenii fiind la lucru, numai copiii se joacă cu colbul drumului, babele de tot bătrâne şed torcând la umbră pe prispă şi moşnegii adunaţi la crâşmă îşi petrec restul vieţei lor bând şi povestind. Abia sara, când satul devine centrul vieţei pământului ce-l înconjură, se începe acea duioasă armonie câmpenească, idilică şi împăciuitoare. Stelele izvorăsc umede şi aurite pe jumalţul cel adânc şi albastru al cerului, buciumul s-aude pe dealuri, un fum de un miros adormitor împle satul, carile vin cu boii osteniţi, scârţiind, din lanuri, oamenii vin cu coasele de-a umăr, vorbind tare în tăcerea sării, talangele turmelor, apa fântânelor, cumpenele sună, scrânciobul scârţâie-n vânt, câniii încep a lătra şi prin armonia amestecată s-aude plin şi languros sunetul clopotului, care împle inima cu pace.

Într-un asemenea sat stătea pe deal curtea bătrânului Oleanu. Ea avea forma descrisă mai sus. Înfundată în cercul curţii, încunjurată de pomăt, albă şi invitatoare, ea avea un cerdac încăpător, în care sta bătrânul sara, cu ciubucul în gură şi cu fesul pe ceafă, uitându-se melancolic la priveliştea ce se întindea sub ochii lui. În această curte se născuse Iorgu.

Să ne familiarizăm cu casa întreagă în simpla ei frumuseţe şi cu copilăria eroului nostru.

Cuconul Vasile Creangă era bogat şi om bun de suflet. Oamenii din satul lui şi din cele-nvecinate povesteau că el are-n pivniţă poloboace de irmilici şi dimerlii de galbeni, dar – lucru ce se-ntâmplă rar – nime nu-i bănuia aceasta. Se-nţelege că poloboacele şi dimerliile erau creaţiuni ale fantaziei, însă într-o scatulcă veche de fier ce era şrubuită de podelele unui ietac mic se adunase, din moşi-strămoşi, fără avariţie, dar cu economie, mulţi ochi de vulpe şi mulţi bani albi, încât rafturile ei n-ar fi fost pentru nimenea indiferente. Creangă era un bătrân bun şi prietinos, vesel şi glumeţ la petreceri, îngăduitor cu supuşii lui şi, unde trebuia, îşi punea şi el mâna ca să mai uşureze greul. El nu-nvăţase multe-n viaţa lui, pe vremea aceea nici nu se cerea multe, dar avea o-nţelepciune şi o isteţie firească care preţuiau mai mult decât pretenţiosul semidoctism de azi.

Altfel vecinic la moşie, viaţa-l costa puţin, deşi trăia ca un Vodă, căci, dacă cunoaşte cineva mai de-aproape viaţa din curţile boierilor mari, acela va trebui să conceadă că ei ştiau a cristaliza împrejurul lor un fel de curte, compusă din boierănaşi sărăciţi cari, slujind, îşi recâştigau pe-ncetul o avere din care să poată trăi fără grijă, din rude scăpătate, însă pline de deşertăciune, cari trăiau pe sama vărului avut, din refugiaţi străini – poloni, unguri sau nemţi – cari, mai la velinţă, mai la gospodărie, mai în cancelaria domeniilor, formau o clasă de amploiaţi, din călugări, feciori de boieri, cari înconjurau mănăstirea spre a trăi bine pe moşiile şi la curţile cunoscuţilor

lor, afară de aceea, un popor de servitori, ţigani şi străini, cari „jos“ trăiau sfădindu-se şi clevetindu-se la boieri unul pe altul. Capelmaistru curţii era în genere vo cioară bătrână şi isteaţă care ştia cântece bătrâneşti, doine, hore, cântece de lume, ba nici poetul nu lipsea, reprezentat adesea prin persoana vrunui scriitoraş or dascăl de copii isteţ care făcea acrostihuri pentru doamna şi, la zile mari, fintosmosuri nimerite pentru lăutar. Astfel era şi arătarea curţii lui Creangă, la a cărei componenţi caracteristici vom reveni mai târziu.

Femeia cuconului Vasile era cu mult mai tânără decât el şi încă destul de frumoasă. Ea era o damă naltă şi foarte albă la faţă, avea ochi mari şi albastri, faţa lungăreaţă şi plină, nasul foarte corect, iară gura ei roşă purta totdeuna acel surâs voluptos şi satisfăcut care-l au femeile frumoase şi fără de dorinţe. Fruntea ei, boltită sub un păr castaniu împletit cu multă măiestrie şi unit dinapoia capul[ui] cu un pieptene de aur, mânele dulci şi pline, cu degete lungăreţe, ea se primbla totdeuna gătită, când prin grădină, când pin odăi, fără a vorbi niciun cuvânt. Îmbla cu acea superbă maiestate în salele nalte ale casei sale, ca acele regine din epopeele nordice cari cu voinţa lor ţin mărirea casei şi a neamului. Ea era de o blândeţe rară, însă niciodată într-atâta încât să nu rămâie mândră şi niciodată atât de mândră încât în faţa ei să nu rămâie urmele unei neşterse şi adânci blândeţe. Când şedea nu avea ţinuta plecată proprie femeilor nalte – splendidul ei bust de marmură rămânea drept şi mândru – ai fi gândit că se simte pe tron. Bătrânul o iubea nu pentru că ar fi esistat doar vo afinitate sufletească între ei, din contra, ea avea un fel de spirit de o înălţime religioasă, el cugeta mireneşte, ea avea mult simţ pentru muzică şi poezie, el le privea numai ca distracţiuni de care un om nu poate scăpa, în fine, peste toată viaţa ei era răspândit un fel de farmec poetic – el era proză, deşi proză bunomă – el [o] iubea pentru că era frumoasă, de o nobilă cuviinţă care-i impunea şi pentru că-i dăruise un copil pe care-l iubea precum numai un om [î]şi poate iubi copilul său.

Iorgu era încă în epoca pantalonilor cu basma, un copil frumos şi plăcut. Cu ochii albastri ai mâni-sa şi cu părul cel negru al tatâni-său, cu faţa albă şi gingaşă de-ai fi tăiat-o c-un fir de păr şi curios ca un motan, el îşi crease multe plăceri domestici, cari altfel nu supărau pe nimenea. Duşmănia lui cu gânsacii şi cu gâştele cu pui, amicia intimă cu Şoltuz, cânele de la stână, pe care îmbla şi calare, puii de gâscă mici pe care-i închidea în cuşcă ca să vadă de-or cânta cum canarii, în fine stima ce-o avea pentru moş Miron prisacarul, care-i spunea poveşti şi-l ţinea pe genunchi, sunt amănunţimi neinteresante. Adesea s-ascundea în câte-un saltar de scrin, ca să nu ştie nimeni unde-i, or în vo ladă veche cu lumânări de său,

din care ieşa uns ca dracul. El observase că nu pe el, ci pe dadacă o batjocuresc totdeuna şi de aceea nu trecea zi fără comedii. Dadaca lui era roaba Maria-ţiganca, dar era clar cumcă ea nu putea fi fiica tatâne-său. Ea era de-un boi mijlociu, dar părea naltă în trup pentru că era subţire. Cu păr negru şi totdeuna pieptănat cu îngrijire şi acoperit c-un bariz verde, ochii ei mari şi sprâncenaţi aveau o nespusă dulceaţă. Buzele mici şi subţirele se-ncreţeau de un fel de mândrie, rochia de lână verde cu piepţii strânşi îi da un fel de mlădioasă graţie, pestelca era albă ca omătul, iar mânecele totdeuna suflecite trădau nişte braţe de alabastru. Pe piept cădeau şiruri de hurmuz sur ca mărgăritarul. Astfel îmbla.

Bietul Porfirie Rufă afirma adevărul. Este caracteristic pentru gineri că mai toţi samănă cu ai regelui Lear. Şi Dumnezeu îl ştie că el nu era omul care să ceară lucruri mari de la gineri-său. Un loc la masă şi unul la sobă şi acel cuviincios respect. El îşi ridicase fesul asudat de pe fruntea asudată şi netedă pe cari erau urcate de dinapoia capului viţe de păr alb ca argintul, şi-şi scoase din sânii* antiriului basmaua mare, neagră cu flori verzi, şi tabacherea [de] tinichea zugrăvită c-o turcoaică cu ciubucu-n gură.

– Ş-apoi am mai auzit că nu mai trăieşti sub un acoperământ cu dânşii.

– Nu, zise Rufă, luând din chiseaua cu dulceţi pe care-[o] adusese pe o tabla frumoasă Maria, ştii casa cea veche din vie, vere, unde în urmă nu mai şedea nimenea decât prisacarul şi vierul, acolo m-am mutat şi eu. Rele zile am mai ajuns, că nu-şi cinstesc nici copiii părinţii...

– Rele – rele.

– Apoi, Mario, să trăieşti, fata mea, ş-apoi, zi tot frumoasă rămâi de când te ştiu, pui de pasere ce eşti, se-ndreptă Rufă către ţigancă, vine vara, vine iarna, vine primăvara ş-apoi iar vara, şi Maria tot aceea – ian* spune-mi tu, prin ce farmece rămâi tot aşa cum ai fost cu douăzeci de ani? Iaca, eu îs moşneag acum...

– D-apoi că nici nu-s aşa mare de ani cum socoţi, zise Maria râzând, ş-apoi nici n-ai de ce te mira atâta, boierule, eu îs înţeleaptă, adăogi cu cochetărie.

Cum ţinea tablaua întinsă, se vedeau gropiţele cele mai tinere în coatele mânilor.

– Ş-apoi ia zi-mi, cam ce vânt te aduce pe la mine, Porfirie. Mă bucură că nu-s cel din urmă pe la care te abaţi, zise Vasile privind c-un fel de compătimire la arătarea săracă a bietului văr.

Antiriul era cam ros la piept, ca [la] un cobzar, şi nici coatele nu

erau tocmai trainice.

– Oi încărca... ce mi-i da, răspunse acesta umil şi cam cu ruşine, pân-l-atâta am ajuns, vere.

– Nu aşa, nu aşa, vere, ci-i lua tu ce-i vrea şi ce ţi-o trebui. Dar rămâi vo câteva zile la mine ca musafir. Ş-aşa, cam tot singur la ţară, mi se şi mai urăşte, om vorbi de cele trecute, de pe când eram holtei, de pe când îmblam să stricăm casele oamenilor, adaose el râzând, şi uită şi tu ce-i pe capul tău... ştii, vorbea ceea... capu să trăiască, belelele curg.

– Drept ai... bine zici... zise Rufă ştergându-şi cu vârful mânicii o lacrimă involuntară... capu să trăiască, că belelele curg din mila Domnului... De la D-zeu vin toate, şi bune şi rele, să le primim aşa cum vin daca nu le putem schimba.

Frumoasa damă de casă se ivi şi Porfirie-i sărută mâna. Stătură de vorbă până la prânz, când Maria-i chemă în sofragerie. Sofrageria era plină de persoane cari aşteptau să se aşeze după boieri. În frunte Vasile-i meni* locul lui Rufă şi, pe rând, şezură toţi, încât nu rămăsese loc pentru copii. Ei au fost avizaţi a şedea la o măsuţă scundă lângă sobă, adică Iorgu, Maria şi Ion al Mariei, care era privit ca copil de casă.

– A trebuit să mai vie şi Rufă, şopti Ioan încreţindu-şi sprâncenele, ca să n-avem [loc], să şedem la masa mâţelor.

– Eşti nesuferit, Ioane, zise Anica, acuşi te spun mamei.

– Spune, se răsti el.

– Taci, zise Iorgu, aţintind ochii lui albastri cu fermitate asupra copilului pretenţios.

El crâşni din dinţi.

Boierul din casă obicinuia se vede a şedea cu toate rudele şi cu toţi servii de-o ordine superioară la una ş-aceeaşi masă. E drept că cei mai mulţi din aceştia erau de neam, deşi sărăciţi, şi s-ar fi simţit atinşi dacă lucrurile mergeau altfel.

Aproape de Rufă, în dreapta şi-n stânga lui, şedea Vasile cu frumoasa sa nevastă, iară de amândouă lăturile mesei cei lungi şedeau deosebiţi oameni, fiecare caracteristic în felul său. Vechilul moşiilor, un om cu faţa arămie şi cu barba castanie, îşi aţintea cu lăcomie ochii verzi la felurile de bucate ce le aducea sufragiul şi-şi ştergea degetele de surtuc or de vestă, nicicând de şervetul curat ce sta-naintea lui. Un văr al boierului, cu părul roşu amestecat cu viţe albe, cu fruntea mică şi cu ochii ca zărul, îşi răsucea mustăţile de praporcic rusesc sub nasul lui roşu şi privea cu plăcere la garăfile de vin de dinainte-i. Stalmaistru vorbea cu sine însuşi, ungureşte se-nţelege, iar doctorul de casă, un neamţ cu faţa rasă şi plină de creţi, cu o pleşcă mare şi ochelari verzi, tuşea din când în când netezindu-şi barba pe

care n-o avea. Farfuriile sunau schimbându-se, vinul roşu şi alb sclipea turnat [în] pahare şi încet, încet se stabili acea veselie firească care însoţeşte orce prânz îmbelşugat. La coada mesei şedea bietul scriitoraş. Surtucul lui cel negru (el îmbla îmbrăcat nemţeşte) era periat cu multă îngrijire, părul de pe tâmple era pieptenat c-un fel de cocheterie peste urechile cam lungi, mânele lui mici şi slabe atingeau c-un fel de frică mâncarea şi farfuriile, şi vinul îl sugea cu vârful buzelor, ca femeile. Faţa lui era palidă ca o mască de ceară albă. Ochii negri şi desigur slabi aveau o dulceaţă potolită, ţi s-ar [fi] părut că are pânză neagră peste lumina lor. Lângă el şedea un frate a stăpânu-său, cel mai mare. Fruntea lui era naltă şi boltită cu măiestrie şi pletele galbene de albe încadrau o faţă blândă, rasă cu îngrijire. El îşi răsucea din când în când musteţile şi nu vorbea mai nimica, deşi ştia atât de multe. Acest om avea o istorie ciudată. Cu-o adâncă plecare religioasă, el se hotărâse a merge-n monăstire, dar în urmă şi-a schimbat planul. El a vândut partea lui de moşii fraţilor săi, cu bani[i] scoşi a înzestrat fete sărace şi-n urmă a apucat-o pe jos către sântul mormânt şi către Muntele Atos. Văzuse multă lume, auzise multe, era foarte citit, deşi, se-nţelege, în materie bisericească. Nu era sfânt a cărui biografie să nu o ştie. Simpatiza mult cu ruşii, şi avea şi un manuscript scris de dânsul însuşi, legat în piele, asupra lui Petru cel Mare. La masă el pretindea totdeuna locul cel din urmă, mânca numai de post şi bea numai apă. Şedea într-o camară fără încuietoare şi toate mobilele lui era lucrate din topor de mâna lui proprie. Câteva scânduri pe două scăuieşe erau patul lui, acoperit c-un mindir de paie, o masă plină cu cărţi bisericeşti şi mirene de pe vremea lui, un scaun de lemn fără spate, nişte icoane vechi lucrate de mâni călugăreşti pe păreţii albi ca omătul – atâta era totul. Fereasta lui era-n soare, ceea ce da întregului simplu o arătare plăcută. El nu se supăra de nimic în lume, nimeni n-auzise vorbă slabă din gura lui. Altfel toată ziua-şi făcea de lucru. Lega cărţi, lucra roţi foarte solide, zugrăvea icoane pe scânduri mici geluite, pe care le dăruia oamenilor din sat. Tot ce-i trebuia lui însuşi îşi făcea singur. El era cusătoreasa, spălătoreasa, croitorul şi ciubotarul său propriu. Nu mai pomenim cumcă era şi bucătarul său propriu, căci mânca foarte rar la masa fraţâni-său. Darul ce-l bucura mai mult în lume şi care-primea de la orcine cu plăcere şi recunoştinţă erau oalele nouă nesmălţuite. Cum căpăta [una] nouă, spărgea pe celelalte, chiar de ar fi fiert numai o dată în ele. Toate apucăturile lui erau de pusnic, şi dacă nu pu[s]tnicea era pentru că-i erau într-adevăr dragi oamenii; el n-ar fi putut trăi departe de ei, deşi nu-mpărtăşea aşa-numitele plăceri şi trebuinţe ale lor.

Sigur era cumcă acest om era pe deplin fericit. Cine-l vedea mâncând adesa numai azimă albă, coaptă pe vatra sobei lui, şi bând apă

curată de izvor, putând dispune de atâtea şi nedispunând de nimic, poate că se mira, dar nimărui nu i-ar fi trecut pin minte că acest om ar putea fi nefericit. Atât de firesc era traiul lui, cu toată originalitatea. Când vorbea, gura lui era aceea a înţelepciunii. Pildele lui biblice şi dulceaţa limbei sale erau o mângâiere pentru orişicine, şi încă cu atât mai mare daca cineva-l cunoştea. Cine se mai putea îndoi asupra preţului adevărat a lucrurilor lumeşti dorite sau pierdute când vedea cum un om într-adevăr înţelept se lepădase atât de uşor de ele şi că prin această lepădare el câştigase ceea ce ei căutau prin ele: fericirea. Mai clar or mai neclar fiecare o simţea aceasta venind în contact cu el. Poate că bietul Rufă, orcât de blând era din firea lui, ar fi-nceput judecată cu ginere-său dacă nu-l sfătuia Iosif la contrar. El îi dovedi clar ca lumina zilei că printr-un proces şi-ar amărî şi mai mult puţinele zile care le mai avea de trăit.

– Vei muri cu sufletu-ntunecat de amărăciune şi duşman sângelui tău propriu, zise el blând, şi Rufă n-a mai gândit la judecată.

El era Solomon al curţii frăţâni-său. De s-ar fi născut în sărăcie, oamenii l-ar fi numit nemernic ş-ar fi întrebuinţat faţă cu el povestea cu vulpea şi strugurii – despreţuieşte averea pentru că n-o poate câştiga – dar astfel starea lui era reflectarea vie a tot ce se putea şopti, toţi ştiau că un loc la divan chiar i-ar fi fost orcând deschis, cu cunoaşterea pravilelor mirene şi bisericeşti care o avea şi după isteţia sa firească.

Ca om de pe atunci, el tâlcuia şi vise, se-nţelege. Dar metoda sa era precalculată şi de aceea nouă. Tâlcuind oamenilor în vârstă, spusele lui se compuneau totdeuna din doi *dacă*, unul afirma dorinţa, altul o nega, înainte de a tâlcui însă el se informa asupra dorinţelor celor neîmplinite a persoanei. Astfel tâlcuirile lui, se-nţelege de sine, erau întotdeuna adevărate – nu trebuie să uităm un moment că avea o privire clară, cu care precalcula uşor mersul lucrurilor lumeşti. În fond, el nu da nimic pe visuri, şi tâlcuirile le-ntrebuinţa numai ca un mijloc – ademenitor pentru că supranatural – pentru mângâierea şi liniştirea sufletelor omeneşti. Şi totuşi erau vise în cari el credea cu evlavie – visele copiilor. În naiva sa religiozitate el credea că, pe când visele oamenilor vrâstnici erau născute din dorinţele lor egoistice, visele copiilor care nu cunosc asemenea dorinţe, nu puteau fi decât insuflarea îngerului păzitor. În aceste el încifra un fel de înţelepciune care-n faptă nu era în ele şi care era adaosul minţii lui. De aceea ades ţinea pe Anica pe genunchii lui – el o numea „frumuseţa neamului meu“ – şi o ruga să-i spuie ce a visat. Visele Anei erau însă într-adevăr atât de frumoase, ca nişte poveşti, şi era uşor de a pune în ele un înţeles mai adânc. Visele acestei copile erau fireşti în frumuseţa lor. Mamă-sa murise puţin după naştere-i, şi tată-său, un om tăcut şi melancolic, care şedea toată ziua închis

în casă, nu-i da ocaziune de veselie or distracţiune. Ea deveni meditativă şi un copil nu cugetă, ci visează. Somnul ei nu era decât o continuare a cugetărilor de peste zi. În urmă îi muri şi tată-său, şi ea nu plânse după el. Ei îi părea firesc cum că moartea pentr-un om atât de trist şi singur ca el trebuia să fie o fericire – şi ea ghicise adevărul.

– Lui i-i mult mai bine decât mie, el acolo va găsi pe mama, va avea cu cine vorbi – numai eu n-am pe nimene-n lume.

În faţa lui şedea cuconul Drăgan Ciufă, antiteza întrupată a înţeleptului Iosif. C-o moşioară mică până la dispariţiune şi c-o închipuire de sine ş-o deşertăciune până la dispariţiune de mare. Capul lui era un calup chelbos, nasul mare, faţa sluţită de vărsat şi nişte musteţi zborşite, groase şi roşii complectau arătarea acestui om urâcios. Afară de-acestea, omul acesta mai era şi nebun. Pustia ştie cine-i pusese-n cap cumcă va deveni nu vodă, ci-mpărat – şi adică împăratul lumii, pe când nu va fi decât o turmă ş-un păstor. Şi el nu glumea defel, vorbea c-un fel de convingere adesea urâcioasă despre planurile lui. Oameni de aceştia pe vremea aceea nu erau tocmai rari. Domnia o visa pân şi cel din urmă mazil după căderea fanarioţilor, mai ales cugetând la uşurinţa – se-nţelege că anecdotică – a unei asemenea eventualităţi. Îmbla vorba adică cumcă turcii alesese pe Sandul Sturza – care între cei 7 trimeşi era cel mai neînsemnat – de domn al Moldovei numai pentru că era om chipos şi avea o barbă neagră şi frumoasă, fără păreche în împărăţia Sultanului. Se vorbea, zic. Ciufă nu era bogat, dar de neam (numirile noastre sunt pseudonime), ceea ce era însă mai ciudat este că boierul Ciufă credea cumcă morcovul lui cel chel era de o arătoşie ş-o frumuseţe rară. De la domnia Moldovei pân la împărăţia pământului ce-i era unui om ca Ciufă – o jucărie, un nimic. Seriozitatea cu care-şi desfăşura planurile ar fi fost comică dacă purtătorul ei n-ar fi fost atât de urâcios. El era avar şi se lăuda cu dărnicia lui, rău şi-şi mărea bunătatea, crud cu supuşii săi dar, ce-i drept, mândru faţă cu toată lumea. O tabachere de la Moruz-vodă o purta totdeuna în sânul antiriului lui celui lung ş-o arăta la toată lumea, lăudându-se cum Măria-sa Moruz-vodă ar fi fost împrietenit cu toţi ai lui. El uita şi poate nici ştia în ce ocaziune venise tabacherea în proprietatea [lui], de aceea pomenea zece ocaziuni. În aceeaşi vorbire spunea o dată că-i era trimisă prin Vodă de cătră Împăratul rusesc, altă dată că de amintirea unei primblări prin Iaşi, altă dată că cu ocaziunea unei înălţări în rang. Avea o memorie slabă şi era prost ca gardul. Creangă, care avea tact firesc, iubea să-l încurce în plăsmuirile lui, puindu-i câte un obstacol atât de vederat în socotelele lui, încât chiar el începea să râdă de prostiile lui.

[MOŞ IOSIF]

Astfel cum şedea pe scaunul lui, plecat cu pieptul înainte, fiindcă scaunul n-avea spate şi sprijoane, cu mânile căzute cruciş peste genunchi, fruntea lui puternic lucrată căpăta prin acea poză aplecată un fel de arătare adâncită, părul prin poziţia asta era urcat în sus, parte cădea fără ordine peste tâmple unele viţe împleau fruntea cu argintul lor mătăsos, parte se mai ţinea urcat, dară înfoiat în vechea lui ordine. Ochii, adânciţi în boltiturele lor, păreau a fixa un punct sub încreţitele sprâncene, buzele gurei se îmflase creţe în meditaţiune, iară barba îndoită de aplecarea pieptului îşi răstea în sus capătul stufos şi argintiu, dând întregei feţe o arătare nemulţămită şi rebelă. Lumânarea subţire şi încolăcită de ceară arămie care sta lipită de masa plină cu cărţi deschise întindea mucul negru şi crestat şi lumina roşie şi turbure în camără, abia ajungând icoanele călugăreşti de pe păreţi, adâncind umbrele din faţa visătorului zahastru şi îngălbinind părul său cel alb şi trăsurile cele bătrâne a feţei. Mâna mică şi păroasă întorcea, cu degetul muiat, paginele unse a unui manuscript grecesc de astrologie zugrăvit cu cercuri şi figuri geometrice roşii. Literile începătoare a fiecărui capitol erau ca de tipar şi roşii... Ce căta el în acea carte? Adesea nimerea între foi zăloage de mătase cadrilată or verde, acolo-şi oprea privirea mai multă vreme, apoi iar întorcea şi scria cifre pe o hârtie, însă bisericeşte – adică cu slove; o tăcere adâncă era în cămară şi numai pana cea veche de gâscă scârşnea pe hârtia vânătă şi grunzuroasă or suna izbită [de] călămările pline c-o cerneală cleioasă şi oţetită. În urmă el închise manuscriptul vechi, plin de note marginale scrise foarte mic şi legat în pergament; îl aruncă cu nemulţămire peste o claie de cărţi şi-şi netezi barba cu espresia unei profunde neîndestuliri cu sine însuşi.

Moş Iosif avea un defect foarte mare. Cu o maistrie rară el ştia să se înşele pe sine însuşi. Toate deslegările pe care i le-nsufla mintea lui sănătoasă şi ageră el gândea că provin numai din combinările astrologice, în cari el încifra ceea ce nu era în ele. Unde mintea lui proprie nu-i da o deslegare, acolo nici astrologia cea grecească n-o putea face nemijlocit. Ea aproba numai aposteriori ceea ce el pusese în calculele sale apriori.

Adesea-i vinea greu de viaţă, nu pentru că trăise prea mult, ci pentru că ajunsese cu capătul pân-într-o vreme a cărei înţelegere-i lipsea. Nu că doar ar fi preţuit pe oamenii moderni, ori ar fi crezut în superioritatea lor spirituală. Cu drept cuvânt presupunea cumcă ei nu au decât lustrul esterior a unei culturi pe cari nici n-o înţeleg, nici nu ştiu s-o reprezinte – toţi aceşti oameni tineri erau atât de deşarţi, atât de lipsiţi de cunoştinţe, încât i-ar fi fost lesne să-i ruşineze prin întrebările sale, de natură mireană

chiar. El era un polihistor considerabil, dar miile de cunoştinţe grămădite în capul [său] se cristalizează împrejurul unui singur sâmbure mai presus de orce îndoială: *Biblia*. El avea destule cunoştinţe astronomice spre a şti că stelele nu sunt scântei semănate pe bolta cerului numai spre plăcerea oamenilor, dar locul din Biblie pentru el avea un înţeles adânc. După el, fiecare atom era centrul lumii înt[r]egi, adică a nemărginirei, şi fiecare sta în legătură cu toate lucrurile lumii. Fiecare, după ideea lui, este numărat de ochiul Domnului şi neapărat în esistenţa sa să [piară] unul din lume şi toată lumea se turbură şi cade. De aici consecuenţa că tot omul poate fi influinţat de o steauă, adică că o lume întreagă, cu popoarele ei, cu viaţa ei poate influinţa asupra unui individ omenesc, precum, iarăşi, cine ştie dacă pământul nu [poate] influinţa asupra unei persoane însemnate a unui glob departat. Aceasta era legătura dintre cunoştinţele lui pozitive şi-ntre astrologia lui.

El nu găsea nicio contrazicere în Biblie, unde toată lumea se zice a fi creată pentru bunul plac al oamenilor. Dacă lume-i [ne]mărginită, fiecare punct îi tot aşa de bine centrul ei ca şi cele ce-l înconjură, aşadar lumea-i făcută pentru plăcerea fiecărui din centrele sale în aceeaşi măsură, fiecare zice că *numai* pentru el, şi drept, căci el e tot în lume, dacă ar muri cu desăvârşire, lumea ar fi moartă pentru vecie. Cu deosebire naturile bogate trebuiau, după părerea lui, [să fie] în legătură cu o stea. Căci de ce [nu] sunt toţi oamenii înţelepţi şi mari, gândea el, căci altfel sunt toţi tot asemenea? Prin aceea se deosebesc pentru că unii au în ei o rază cerească care-i face să fie pătrunşi de puterea suprafirei a unei stele iară ceilalţi, născuţi din lut şi nefiind în legătură decât cu coaja pământului, sunt robi cu duhul şi fericiţi numai atunci dacă oamenii insuflaţi prin mişcarea stelelor de Dumnezeu însuşi se pun în fruntea lor şi le prescriu destinele.

Să nu creadă cumva cumcă, în urma esplicărilor vechilor teologi, el era geocentrist. Este drept cumcă pământul a fost creat înaintea soarelui, zicea el. Tocmai aşa cum un ceasornic[ar] face şi pune pe rând toate rotiţele şi pana ceasornicului, aşa D-zeu mai întâi pământul l-a făcut ca o roată nensemnată şi după aceea abia a făcut roata cea mare şi, mijlocul sistemei, soarele. Istoria veche era pentru el o pregătire la creştinism, Evul Mediu era plantarea lui, iară vremile viitoare vor face din pământ grădina Domnului. Astfel Biblia era sâmburul întregei manieri de a privi lumea şi a cugetărilor lui. Ştiinţa pozitivă o ştia s-o împreune cu învăţăturile Bibliei foarte uşor şi cu multă isteţie – nu aşa însă ideile speculative ale celor noi. Acestea erau pentru el erezii păgâneşti. El zicea că învăţăturile a niciunei ştiinţe pozitive nu dau omului dreptul şi pretextul de a se îndoi de Biblie. El nu afla nicio ruptură între aflările* celor noi, de câte auzea şi el, şi-ntre cartea cărţilor,

dar o găsea între Biblie şi-ntre ceea ce mulţi din oameni se sileau, după el, a găsi în aceste esperienţe.

Aceste fundamente a caracterului său sufletesc erau acuma, la bătrâneţe, rădăcina unei nemulţămiri pe care el nu ştia să ş-o esplice. Orcând venea în contact cu vun om tânăr de care se lipise ideile Apusului, el se simţea lovit de o lume cu totului nouă în toate ale ei, o lume nu mai bună, nu mai frumoasă, dar cu totului alta. Şi ceea ce-l jena mai mult era că această lume contrazicea în curentul ei curentului aceluia pe care el şi-l pusese ca ţinta istoriei omeneşti. El citise încă-n tinereţe scrieri de-ale enciclopediştilor, dar ei-i insuflase apatie. Dovezile lor îi păreau silite, căci se-ndreptau toate contra unei axiome pe care el nu permitea nimănui s-o nege: atotputernicia lui Dumnezeu. El îşi închipuia că un om trebuie să fie bolnav sau foarte nenorocit pentru ca să compuie cărţi contra Bibliei. De aceea mirarea lui era mare când vedea că pe zi ce merge tocmai aceste idei se lăţesc pe care el le credea ca un pas înapoi al lumei, iar nu unul înainte. De aceea el se-ndoia dacă lumea aceea înaintată la care semenii lui îşi trimiteau copiii era într-adevăr înaintată. Aceste îndoieli apoi îl făceau să consulte astrologia dar, fiindcă el singur nu ştia ce să-şi răspundă, de aceea astrologia răspundea lucruri a căror înţeles obscur el nu-l pricepea. Dacă răspunsul ar fi fost latent în el, dacă el l-ar fi presupus înainte de a întreba cartea lui, atunci desigur că ar fi ştiut să puie sensul tocmai cel voit fără să ştie în spusele obscure a Sibilei lui, astfel însă, adesea în deplină nesiguranţă în privinţa celor ce întreba, el se simţea neliniştit şi se-ndoia adesea de mintea sa proprie.

VISUL UNEI NOPŢI DE IARNĂ

Ai venit să petreci, prostule? Aşa se petrece? Trebuie să sai, să joci, să şicanezi măştile, să zici: Ce faci, frumoasă mască? Şi să-ţi răspunză: Merci, mosieu! Dar d-ta? Să le dai braţul, să le faci confesii şi să le primeşti, să... să... o, Maria!... E... nu-mi mai iese din minte... Şi cu toate astea e o nebunie... E bine, când auzi muzică, să-ţi închizi ochii şi să-ţi închipuieşti ce vrei... Sună, mereu sună sunetele, când picură, când cad în valuri spumegânde parecă, şi din valurile acelea răsar capete încununate... blonde, oacheşe... Marie!... E! iar?... Şi tocmai de-asta am venit aci, s-o gonesc din minte... S-o uit... s-o uit, da!... Prea e frumoasă... Ochii atât de copilăreşti, atât de strălucitori... atât de blânzi... pentru toţi. Ei şi? Nu e lumea plină de femei? Plină, da, cum e plină de măşti, cum e plină de morminte, cum e plină de dez[i]luzii. *La danse macabre*... jocul morţilor... Privesc peste ei toţi, cum râd, cum şuşuie mătasa, cum glumesc, cum şoptesc cu şoaptele lor calde şi îmbătătoare? Şi peste o sută de ani ce-o să fie toţi, toţi din sala aceasta? O, ochi frumoşi, o sute de ochi strălucitori, o, sute de guri surâzătoare, o, sute de inimi tinere... ce-o să rămâie din voi?... Marie! E ceva penibil în măştele astea... danse macabre... Ah, câte virtuţi n-a murit aci, câte inimi! Şi fiecare din ele ar fi putut face un om fericit... unul. Aş! unul?... Tu eşti o frumoasă moartă, Marie, o moartă frumoasă... Tu n-ai inimă... Murit-au şi inima ta într-un bal mascat... de-ai rămas rece ca marmura? Iar? Aide... să uit... În poveştile lui Hoffman unul îndrăgeşte un chip de ceară ce sta într-o fereastă... Degeaba se-nchina la luceafărul dimineţii sale, degeaba la luceafărul serilor... Luceafărul era o păpuşă... *coeur de marbre*. Marie... Iar? Să m-arunc în vârtejul măştilor...

... calea acelui castel... ajung la lac... începuse a însera... eu mă sui în luntre şi-ncep a trece încet, încet prin papura şi stuful lacului spre mijloc, luna răsărea din pădurile seculare şi dura * o cărare de văpaie * pe valurile ***. Era vară, o noapte de vară îmbătătoare, şi-n mijlocul apei adormii în luntre... Părea însă că pleoapele mele sunt deschise, că nu dormeam. Deodată văz că din vârful unui copac din zare până la luntrea mea se ţese o pânză subţire şi diamantină şi că pe acest năvod * minunat * coboară, îmbrăcată-n alb, o fată tânără, foarte frumoasă şi foarte blondă... Cum păşea încet, îşi netezea părul despletit cu mâna dreaptă şi venea încet, parecă ar fi dormind... Veni lângă mine şi-mi zise:

– Să vii mâni la noi şi să-ntrebi de mine... şi să ştii că mă cheamă

Maria...

Ea era cu mult mai mare decât mine, poate cu zece ani... Visul meu se-ntunecă încet şi dormii pân a doua zi de dimineaţă... A doua zi m-apropiai de ţărm, de îngrăditura parcului, rupsei din el şi-mi făcui trecere, mă târâi pe pământ în grădină şi ce văzui? O frumuseţe de grădină cu flori, cu cărări nisipite curate, cu mere mari domneşti şi... nimenea acolo... Începui să sui dealul... când şi * văd că o uşă despre grădină se deschide şi văd o femeie... Atunci stau locului şi şed pe-o bancă... Ea venea încet, era ea, pe care-o văzusem astă-noapte, numai * mult mai frumoasă... Şi avea nişte ochi... şi avea o gură cu gropiţe la unghiurile ei şi avea nişte păr atât de blond ş-atât de moale şi nişte mâni atât de albe şi tot cu gropiţe şi nişte picioruşe mici... Ah! n-oi uita-o niciodată! Ea s-apropie de mine, se uită mirată:

– A cui eşti tu, măi băiete?...

– A mamei, zisei, nici nu ştiu cum îl chema pe tata...

– Dacă eşti a mamei, vin la tata, zise ea, şi mă luă de mână...

Intrai în nişte odăi frumoase cu covoare pe jos, cu divanuri de jur împrejur... iar un boier bătrân şedea pe divan şi bea ciubuc.

– Uite, tată, ce-am găsit în grădină, zise ea.

Bătrânul mă dezmierdă şi mă întrebă de ştiu să cânt. Ştiam să cânt, dar mi-era ruşine... În sfârşit, ştiu că-mi dete portocale, că mă desculţai şi-ncepui s-alerg pe divan[uri] * de jur împrejur... Boieriul zise-n glumă:

– Vezi, fată, ce voinic a venit să te peţească... Vrei să iei pe Maria?

– Mă-nsor, zic, am s-o iau desigur...

După asta m-am întors acasă, dar n-am spus nimănui nimic de aventura mea. Şi-n toate zilele mergeam acolo şi-n toate zilele mă-ntorceam de la fata cu grădina frumoasă şi nicicând n-am spus nimărui unde fusesem...

Dar veni iarna şi nu mă mai puteam duce... Am început a cobi de dor şi m-am îmbolnăvit. Stam închircit într-o blană pe cuptor şi doream să mor... când deodată aud zurgălăi de sanie. Mama intră în casa de tors; era îmbrăcată într-o rochie moarè neagră şi pusese mănuşi pe mânile ei foarte mici.

– Unde mergi, mamă? întreb eu. Mă laşi să mor singur...

– Nu, dragu mamei, n-ai să mori, zise ea zâmbind. Mă duc în vecini la nuntă...

– Cine se mărită? zic.

– Maria, dar tu n-o cunoşti...

– Maria se mărită... Mamă, dragă mamă, Maria-i a mea, mi-a făgăduit-o tată-său ş-am să mor de nu va fi a mea.

Mama îşi scoase mănuşa şi-mi puse mâna la frunte... apoi se plecă şi se uită lung, lung la mine, cu acea privire care liniştеşte pe copii.

– De unde-o cunoşti tu? mă-ntrebă.

– O cunosc de mult, de mult, zisei zgribulindu-mă. Nu şade acolo unde bolta străluceşte din stejari, în grădina cea frumoasă?...

Mama-şi făcu cruce. Dar ea era religioasă şi credea că am o viziune...

– Mamă, unde-o să dorm eu când voi muri? o întrebai.

– Unde, dragul mamei? Unde vom dormi toţi... în ţintirim.

Ţintirimul şi biserica noastră erau alături cu grădina. Cum plecă mama, luai o pătură şi mă dusei în ţintirim... Era multă şi clară lumină de lună... ramurile salcâmilor erau negri, gratiile de la capela noastră, cu vârfurile aurite, străluceau şi vântul atingea *** de clopot... clopotul abia atins suna dulce, foarte dulce şi melodios...

– Vântu-mi trage clopotul, zisei.

Mă-nfăşurai bine, deschisei portiţa de la gratii şi mă culcai pe piatra mare de deasupra. De departe vedeam din ungherul * pomului desfrunzit castelul cu ferestrele luminate... auzeam parecă muzică şi plângeam, plângeam încet * până ce adormii... A doua zi mă trezii în pat acoperit cu perini şi mă durea capul... Mama-ntorcându-se acasă şi negăsindu-mă şi-a adus aminte de ce-mi spusese şi m-a căutat numaidecât în ţintirim, unde m-a şi găsit. Săptămâni întregi am zăcut în neştire, până ce m-a dat la şcoală...

– Frumoasă istorie... dar n-are sfârşit...

– Ba are, doamnă, un sfârşit insuportabil...

– Ei bine?

– Ei bine, au trecut zece ani de-atunci, a trecut douăzeci. Venisem în acest oraş mare... Câte-a trecut de atunci peste capul meu!... Când, într-o noapte, tot de vară, trec pe-o stradă pustie... şi... aud deodată dintr-o fereastră glasul de porumb al Mariei... Dacă * am rămas uimit... mi-am răzimat faţa de zidul acelei case... gândeam că-nnebunesc... Toată feeria nopţii de pe lac, toată durerea copilăriei se-nfăţişară deodată înainte-mi... Eram beat... eram nebun... eram mărmurit * de acest glas.

– Şi-ai făcut cunoştinţă cu ea...

– Dac-am făcut?... Se-nţelege... Era alta, altcum, dar avea acelaşi glas îngânat de porumbiel, avea ochii de căprioară ai dragostei, era alta şi totuşi era ea. Ea, care-mi închipuisem că va fi murit, că nu mai poate esista alta în lume de felul acesta.

– Şi nu ţi-a răspuns?

– Ah! e o nerozie a-ţi închipui că o femeie atât de gingaşă n-o să-şi aibe deja amantul ei. Ş-apoi... Tinereţea şi sărăcia sunt doi duşmani

nempacaţi... Manierele, arta de a vorbi şi încânta, toate aceste sunt străine * omului care-a trăit între oameni comuni şi care-a fost sărac. Ce folos că iubeşti... Ce folos că ţi-ai da sufletul pentru o sărutare, când nu te vrea... Şi de ce să te vrea? E nebună să se uite la un om care n-are nici avere, nici frumuseţe, nici spirit... Amor? Amor se găseşte pe toate uliţele... Şi sunt gelos, gelos de trecutul astei femei, gelos de oamenii cu care vorbeşte, gelos de tot ce-o încunjură.

CONTRAPAGINĂ

4*se poate considera d.e. ca scoarţă a volumului (alias doaşcă) *scilicet* pentru [cine] nu vrea s-o citească sau ca aşa-numit *Avant-propos*, esprimându-mă franţozeşte, ba chiar de capitulul prim al scrierei – daca vom [băga] bine de samă. Şi să vedeţi de ce: Pentru cine nu citeşte decât titlul [unei] cărţi, partea cea mai interesantă a cărţei – adică care l-a interesat – [e] [în]suşi titlul, pentru cine nu citeşte decât prologul unei cărţi, partea cea mai interesantă e tocmai prologul, pentru că numai pe el [l-]a citit.

Am vrut să rectific titlul de pe doaşcă. Cum? Această operă bună*** nu e tradusă din chinezeşte, după cum subsemnatul sau mai bine [ne]subsemnatul a avut onoarea d-a spune în şirul al doilea al acestei făcătoare de epocă scrieri, ci aceea a fost numai o strategemă prin care umilitul de mine am vrut să fac ca să mi se citească cel puţin precuvântarea acestei *novele originale*.

Zicând oare că nuvela e originală n-ar fi însemnat de-a-mi tăia apele din capul locului? Însă nu voi cu toate astea să vând nimărui mâţa-n sac; daca cineva doreşte să vadă desfăşurându-se înaintea ochilor săi un model, ceva complet, ceva neîntrecut, ca romanele d.e. ale lui Paul de Kock, pardon – ale Mdme Georges Sand, atuncea îl consiliem mai bine ca să rumpă cu cititul de la această punto-virgulă ce ni luăm libertatea d-a aşeza mai groscioară chiar aici; căci ceea ce caută nu va găsi.

Dacă însă şi această *carte de calicie* (arhaism: declarare de faliment) de autor românesc nu ar fi de ajuns ca să sperie pe cineva de la citirea acestor şire, atuncea vom începe anume pentru acest cinic nesperios şi anume:

PRECUVÂNTARE

Cocheta damă: Lumea – are un stabiliment de foto – şi litografie în care fabrică pe fiecare zi mii şi mii de bilete *a là minute*, cum s-ar zice, care au pe-o parte un nume oarecare dictat anume de Signora Lume – sub nume însă Monsignorul culegător de tipografie Destin are insolenţă a pune ce vrea Domnia-sa, ce-i plesneşte prin cap Domniei-sale, nu ce i se dictează.

Aşa d.e. doamna Lume dictează: Ms. Destin scrie:

D-nu PETRICĂ MOFT
farsor en gros et en detail

COSTEA URLĂ
Cu minavetul
TACHE CARAGHIOSLÂC
Comedianţ
COLTUC BÂRZEA
Vacari sau în cazul
cel din urmă Bostan-başa
STAN ÎNJURĂTURĂ
Om beţiv sau hengheri
PETRICĂ Compte MOFT/E/
om politic
CONSTANTIN URLATORIANO
poète et grand homme de lettres
CONSTANTIN CARAGGIO
Artiste dramatique
Prince COLTUQUE BARZE
Ministre Secrétaire d'Etat
aux Affaires & c.
DON ESTEVAN DE LAS JURADORES
journaliste

Astfel d.e. s-a-ntâmplat ca doamna Lume să dicteze

M.E.
feuilletoniste ennuyant

şi d. Destin să scrie:

M.E.
Sufler de Teatru

Încă una. Pe reversul acestor bilete ce circulează pe pământ sunt scrise lucruri nediscifrabile, şi cu toate astea ele se descifră toate abia atuncea când biletul încetează d-a circula. Biletele nu circulează toate până la un anume termin; ele variază în terminele lor. Cu cât terminul e mai scurt, cu-atât reversul e mai gol şi abia după ce espiră terminul ştii bine-bine câtă valoare internă avea biletul – până la espirare biletul are dreptul şi lumea cealaltă are datoria a mai sta la îndoială, a mai spera sau a mai despera.

Este însă o individualitate care are pretenţiune că nu se înşală în aprecierea sa. Această individualitate se numeşte Gura lumei. Diferinţa caracteristică, specifică şi esenţială, între Lume şi Gura lumei e frapantă:

[lum]ea în genere e bună, gura lumei e rea

[lu]mea e dreaptă, gura lumei nedreaptă

[lu]mea e eternă aceeaşi, gura lumei pe fiece zi alta

*** diferinţa dentre lume şi gura ei e aceea dintre conştiinţă şi [v]orbă – între fond şi formă – între materia eternă şi corpul trecător.

[Se-]ntâmplă însă că domnul Destin în loc de-a interpreta [dic]teul d-nei Lumi în bine îl interpretă în rău, d.e:

Lumea
L. SCHUBERT
compozitor de geniu
I. BURGHARDT
poet de geniu
M-me...
Poetă de geniu
TORQUATO TASSO
Epic de geniu
Destin
L. SCHUBERT
muritor de foame în Viena
L. BURGHARDT
muritor de foame în Berlin
M-me...
Cerşitoare în Paris
TORQUATO TASSO
Idiot

&c. &c. &c. şi aşa în infinit. Maşinele din tipografia d-nei Lumi sunt eterne; ele se numesc şi *legi*; combinaţiunile curioase a d-lui culegător Destin sunt asemenea curioase; ele se numesc: împregiurări.

Gurei lumei jurnaliştii i-a dat încă o numire, mai frumoasă – aşa ceva gogoneţ şi simpatic totodată – i-au zis: Opiniune publică.

Opiniunea publică – Gura lumei – e imanentă şi emanentă de Public (numire ridicată pentru: Lume).

Jurnaliştii sunt răutăcioşi – au făcut lumea de sexul d-nealor: *Public* substantivus generis masculini, pe când Lume e substantivus generis feminini id est foemina – şi după aceea i-a dat opiniune, adecă cugetare, pe când orcine ştie că Lumea, adică *feminina*, are numai *gură*, dar nu cap,

cugetare, opiniune.

Ceea ce dictează doamna Lume e sigur ca fondul şi ca absolutul, [ceea] ce scrie d. Destin e relativ, e forma acelui fond, acelei m[aterii*]. D.e., daca d-na Lume dictează: A. Creaţă, dobitoc în piel[e de] om, şi Destinul scrie A. Creaţă, ministru al Instrucţiunei, [atunci] acest ministru nu e decât forma sau formalitatea fondului, [nu] e decât haina ce îmbracă corpul, nu e decât numirea Minis[tru] ce îmbracă individul dobitoc, nu e decât tichia de mărgăritar ce îmbracă, ce ascunde chelboşia.

Fiind aşadar că doamna Lume sau domnul Public e aceea [sau] acela care dă tactul atât la existenţa, cât şi la judecata asup[ra] unui umilit individ, ca sub - sau nesubsemnatul, de-aceea îmi iau şi eu libertatea de-a-i adresa următoarea adresă pr[in] care cer cartă de legitimaţiune sau răvaş de drum, pe veche, pentru de-a cutreiera întinsul d-neaei sau domniei-lui Imperiu.

Signora sau Signore,

Nu pot şi nu voi nega că influinţa ce esersaţi asupra mea e mare, ba încă nu vă iau meritul de-a declara în gura mare că o bună şi poate cea mai bună parte din sufletul meu e opera matale şi că, daca eu sunt rău, cauza e că mata eşti rău sau rea, dacă sunt sceptic, cauza e că mata eşti sceptică sau sceptic &c. &c.

Am băgat încă alt rău de samă la mata.

Mata zici că în româneşte mai tot ce-i scris e rău scris, adică ca şi nescris – şi ceea ce nu-i scris nu se poate cet[i].

Dar cauza eşti însăşi sau însuşi mata.

Reversul: *pentru cine nu citeşte nu se scrie. S-a scris şi mata n-ai citit, azi mata nu mai citeşti, dar golănimea nu mai [e] nebună să scrie pentru ca mata să nu citeşti.*

Marfa cu care am eu de gând să trec prin imperiul matale e asemenea scrisă. Aş voi nu ca să treacă, *ci ca* să se treacă. *Aş vrea să se cumpere, dar n-aş vrea ca să fie* vândută *cuiva sau* de vânzare *[pentru] cineva – după uzul obi[ci]nuit a cam cerut de la unii şi [de] la alţii. În fine, nu cer o carte de* trecere, *ci mai mult* petrecere, *şi cât se poate mai îndelungată.*

Să vă spun oare, de v-o fi interesând, cum petrec eu, *cu[m] trăiesc* eu*? Zău, dacă ar fi fost acesta scopul scrisoarei mele mai bine n-o mai scriam, căci cutezarea mea, orcât de mare să fie, n-a ajuns încă până acolo, ca [să] cred că v-ar interesa într-un grad oarecare să ştiţi cum se află umilita [me]a personalitate. Eu vă scriu, v-o spun curat, ca să [a]m, de nu*

dreptul, *dar cel puţin* pretestul *de-a pretinde un răspuns, şi acel răspuns, ce mata o numeşti critică, nu-l cer decât în acelaşi grad în interesul matale, [c]ât şi [în] interesul meu. De rest îmi veţi spune sau îmi veţi permite cel puţin a observa la mata ceea ce* vi *sau* mi *se va părea destul de important sau de neimportant ca să-mi comunicaţi şi mie; lucru ce vă va proba că nu prea sunt pretenţios.*

Sfârşesc prin a nu *vă săruta mâna, pentru că orcât de mic sunt eu şi orcât de mare eşti mata, totuşi celei mai mari părţi a matale îi pare bine să fie egală cu mine, adică egale între sine, pentru că şi eu fac parte din partea cea mare a matale, care parte voieşte suspomenitul lucru, după părerea unora din ai matale, necuviincios.*

Salut însă pe toţi acei copii buni cari, încercându-se de mine, vor saluta cu părere de bine această scrisoare a mea însă, fiindcă salutări aeriane şi necunoscute sunt imposibile şi fiindcă nu voi să dau sinet în loc de bani, de-aceea vă dau matale deplină putere esecutivă ca să-i salutaţi pe toţi în locul meu; lucru ce li va [fi] mai drag *decât dacă esecuţiunea acestei voinţe ar fi fost salt în puterea mea.*

În fine, dacă veţi vedea că n-am fond *şi voi să mă susţin numai cu* creditul personal *(ca mulţi alţii) sau cu* furtul *de prin alţii (asemenea ca mulţi) – dă[-mă] mata de gol pe mine, cum n-ai dat pe alţii şi dă[-mi] prin verdictul matale deplină* carte de calicie.

V-aş fi scris mai mult, dar... la ce să vă supăr mai mult cu carta de vizită a unui om, când grija [ma]tale cea mare eşti mata însuşi... Îmi permit numai [a] mă subsemna al domniei-voastre

amic or inamic – toute-égale

M.E.

4* File rupte oblic, cu o lăţime descrescând de la 3 cm la zero *(nota ediţiei reproduse)*

[„CÂND ERAM ÎNCĂ LA UNIVERSITATE...“]

Când eram încă la Universitate aveam ciudată petrecere. Îmblam adesa ziua pe uliţi, stând numai pe ici, pe colo la câte-un anticvar şi răscolindu-i vechiturile; luam * din cărţile lui tot ce-mi părea mai bizar şi mai fantastic şi, venind apoi acasă, citeam şi transcriam într-un caiet numit fragmentarium toate pasagele câte-mi plăceau. Locuiam într-un sat aproape de oraşul universitar, împrejurul locuinţei mele foarte liniştite, căci printr-un hazard locuiau în acea casă numai moşnegi bătrâni. Acolo, noaptea, după ce astupam soba, citeam şi traduceam spre propria mea plăcere ceea ce am spus mai sus. Apoi deodată, parecă mi * se ***. Intram în labirintele acelor curioase * poveşti ce le citisem, un tablou urma* pe altul, o întâmplare pe alta. Atuncea stingeam lumânarea, ca să [nu] mă supere în sumbrele mele viziuni, şi * scriam iute prin întuneric în fragmentarium tablourile sau viziunile ce-mi treceau prin minte. Astăzi, răscolind prin hârtii, găsesc acel fragmentarium. Citesc, citesc şi, ciudat... mă trezeam parecă-n aceiaşi casă în care locuisem, era noapte... afară vâjâia vântul prin copacii seculari ai parcului, gândire cu gândire se-nşiră şi văd că aceste fragmente ciudate şi rupte din toate părţile sunt o istorie frumoasă, deşi cam ciudată. Iată c-o scriu.

[ISTORIE MINIATURALĂ]

Şi parecă, repetându-mi-se atât de des cumcă pe icoană este un sfânt, mi se părea firesc lucru că acel sfânt gândeşte, altfel la ce ar fi stat aşa serios în cadrul lui, cu fruntea pleşuvă cu ochii rotunzi şi cu barba creaţă şi albă. El era demult amic cu dânsul... şi îndat *, când rămânea singur-singurel în casă se pornea la vorbă cu moşneagul şi-i povestea tot, tot ce-i trecea pin cap şi bătrânul parcă zâmbea a râde. Dar de zis nu zicea nimica. Altfel, cumcă icoana era vie, de asta nu se-ndoia de fel. Ştia că o icoană ştearsă şi veche nu se pune pe foc, ca să ardă, ci dacă nu încape-n părete, i [se] dă drumul, cel mult, pe pârâu la vale... căci sfântul [ştie] ce să facă dacă i [se] dă drumul în lume. Găseşte pe drum vo biserică pustie şi intră[-n] ea şi se face preot... or intră-ntr-un copac şi, după multă vreme, ciobanii îl găsesc sub coajă şi fac în acel loc mănăstire închinată lui... şi icoana face minuni, lumea se miră. „De aceea s-a * fi ştergând icoanele, gândi el, pentru că vor să meargă-n lume să facă minuni.“ „Aşa-i, Sfinte Nicolaie?“ El nu răspunde. „Adică-i drept... ca * un copil sărac, mie nu-mi răspunde. Dar am să-l chinuiesc, poate că mi-a spune ceva.“ Îi puse o muscă pe barbă, bătrânul parcă clipea din ochi... „Îl supără, de nu răspunde.“ Dar ce-i trebuia lui să-i răspundă, numai să-l asculte. Şi icoana-l asculta ş-ar fi ascultat cât lumea câte i-ai fi spus. Şi el îi şi spunea poveşti, planuri, ce-i trecea prin minte.

Sunt ochi în lumea aceasta care au deosebită plecare pentru tot ce [e] miniatură. Dacă iarna ţi-ai închipui că copacii de gheaţă din geamul ferestrei sunt un codru verde şi-n ele petrec zâne din poveşti, el s-apropie cu faţa adâncită şi zice, uite, sub tufa aceea, un titirez s-a amorat foc într-o zână, uite cum se ridică din călcâie şi se uită la ea. Şi dacă ţi se pare c-auzi cântec de bucium şi fluier din acel codru verde, el va asculta cum îi ţiuie pin ureche şi-ţi va spune anume aria ce s-aude. Un asemenea om face cucoşi de hârtie şi-i pune să joace comedie pe masă, e-nstare să-ţi spuiă dacă o muscă surâde, ce planuri diplomatice îmblă pin capul unui painjen, ce idei asupra lumei are un gânsac. Şi dacă-ţi spune vo anecdotă or vo istorie, ea se-ntâmplă totdeuna pe terenul naturei minime. Dacă o foaie de trandafir a căzut pe un gândăcel smălţuit, a fost cu intenţie... regina a aruncat batista, în taină, uimitului ei servitor... dacă painjeni înconjură c-un voal diamantin capul unei flori pe cari cad apoi mărgăritarele de rouă, el zice: vezi ce frumoasă mireasă. Şi painjeni ţes de la o tufă de flori la cealaltă un pod de diamant la mirele ce şade departe – pe altă tufă – s-aducă nuntaşii, un cârd întreg de musculiţe albastre ca oţelul... furnicile sunt servitori, căci aduc

saci albi cu miere şi făină, ba ţin câte o iarbă în gură, cu care să apere de razele soarelui capul miresei. Clopoţeii albastri a florilor sună de liturghie, albinele cântă ca lăutari, bondarul în veşmânt de catifea murmură pe nas ca un popă bătrân, fluturii, donjuanii grădinelor, vin în cârduri la nuntă – ci ceea ce nimeni n-aude a auzit miniaturistul meu, o nuntă în taina firei.

Dacă se uită la icoană, zice că a zâmbit peste noapte şi c-a rămas încă urma zâmbetului. Dar unde? Unde n-o poţi vedea, dar eu o văd. Vasăzică icoanele trăiesc?... Se-nţelege. Oare pictorul nu şi-a pus în ea o bucată din suflet şi când icoana s-a uitat la el nu se uita el însuşi la el însuşi? De ce o vioară veche e mai bună decât una nouă? Pentru că zeci de maiştri şi-[au] pus sufletul întreg în ea şi le-auzi apoi, o armonie de suflete. De ce lemnul să fie neprimitor de viaţă.

Dar o arie? Crezi tu [că] o arie se naşte mai uşor [?]. Gândeşte întâi că artistul e un inel dintr-un şir întreg de oameni ce l-au preces, apoi că stă într-o societate. El răsună în arie durerea celor ce l-au preces, fără cari el n-ar fi fost, împreunată cu a celora ce sunt. De ce plâng oamenii auzindu-l? Pentru că simt că el e o resumţiune * a lor. Cine nu-i cuprins în această resumţiune * nu plânge... nu are sens pentru [el] acea arie.

Cugetaţi [la] o copilă bogată. Părinţi şi protopărinţi a fost bogaţi, vasăzică a adunat în mâna lor sudoarea, vasăzică durerea altora. Din acest pământ de osteneală, udat cu sudoare şi lacrimi, iese [un] crin fragil şi alb – *ea*. O arie-n gura ei, ca mirosul dintr-o garoafă. Nu este oare orce notă chintesenţa din pământul din care ea a crescut [?] Dar putea să nu cânte... prea bine... şi floarea putea să nu miroase, asta însă nu şterge *originea* mirosului, care e împrejurările din care a crescut. Şi fiecare frumuseţe este cristalizarea suferinţelor universului, prin urmare şi fiecare gândire gingaşă a ei, fiece vorbă, fiece cântare. Iartă-mi o teorie panteistă. Cum se naşte un organism şi cu cât este el mai perfect. Elemente intră în luptă. Lupta lor e mişcare... le-mpacă... împăcarea este o formă oarecare... cristal, floare, om... Este o convenţie a lor. Cu cât mai multe elemente s-a împăcat din fierberea * lor într-un organism, cu atâta el este mai perfect. Dovadă toată natura organică. Este împăcare complectă... atunci vezi armonia, frumuseţea..., e imperfectă, atunci te pomeneşti c-un nas turtit, c-o mutră * şuie, cu ochii încrucişaţi... urâciunea şi boala e semnul unei împăcări neperfecte, în care de es. un element are egemonia, se naşte un natural nearmonic, contradictoriu... De ce frumuseţa este fragilă, zici tu? Pentru că împăcarea a o mulţime de elemente cere armonie şi pace, pentru că dacă împrejurări de dinafară turbură această armonie elementele nu mai pot să refacă cele ce au făcut odată, vasăzică frumuseţa, dar dinăuntru ele nimicesc această convenţie a lor turburată. De aceea rolul în genere nemulţămit al

frumuseţei, ea intră armonică într-o lume turburată, în care elementele şi organismul sunt în vecinică luptă. Ea este cristalizarea durerilor din mijlocul cărora a răsărit, o armonie de ordine superioară, dar nu-ncetează de-a conţine în ea elementele din care s-a născut... Îmi vine adesea să scriu viaţa unui fir de colb, a unui miros de floare sau originile unei cântări, dar mă tem că n-aş sfârşi cât lumea. Şi totuşi cred că, de la-nceput pân-la sfârşit şi pin toate episoadele, ar fi foarte interesantă. Uite la Irimie: un pepelea a fost tată-său, un pepelea străbu[nu]-său, e acelaşi Pepelea care nainte c-o mie de ani făcea glose asupra unei strachine cu linte; uite la Veniamin: un năuc în vecii vecilor, şi cu acelaşi năuc ne-om întâlni peste o mie de ani poate-n locul unde a stat odată această cafenea... va fi un lac aici şi noi vom [fi] stalactiţi... O lacrimă! ce cristal graţios! Să storci pământul – ah, ce! – să storci tot sistemul solar, nu capeţi o lacrimă... trebuie să treacă asemene * prin mii de faze elementele din cari se compune acel lichid scump... Ah, cine îmi spune istoria unei lacrime?

Bravo! *Istoria unei lacrime* – spune-ne-o tu!

Toată viaţa îi trecea în tablouri naintea ochilor... şi o lacrimă îi curse din ochiul drept, una... ea era un cristal frumos, a căzut pe o scrisoare, scrisoarea fu închisă şi sufletul... aroma lacrimei fu conservată. De atunci acel om n-a mai plâns. Nu ştie de ce. Destul c-a închis cartea cu lacrima * şi s-a făcut ceea ce vedeţi... căci acel om – sunt eu.

Trăia odată un om cu ochii uscaţi... Ciudat! de ce era ei uscaţi, pentru că ochii oamenilor tineri sunt umezi în genere, plutitori. Trebuie să fi fost o natură estremă * ce nu cunoştea decât *bucuria* or *desperarea*. Gând * **, seriozitate *, surâs, melancolie, durere *ce n'etai[e]nt pas*.

Ş-atunci *o* lacrimă curse... una... Era viaţa lui pierdută în zădar. Viaţa unui om, a părinţilor, poate a unui şir infinit de oameni... într-o lacrimă... Dar * căzuse scursă * în cafea şi *** ce romanţă cântă *, zise el! în această noapte, la lumina dulce a ţigărei mele... Este o romanţă ***... îmi aduce aminte de [ce] a zis ***.

********** atuncea * va face glose asupra unei femei *, căci va fi în[c]ântat * omul de nimic * ce este.

Nu credeţi că sunt în viaţa omului momente care rezumă-n ele soarta lui întreagă... şi-ţi spun parecă... auzi, aşa, un ţiuit în ureche: Sunt eu! sunt eu!...*** Ş-atunci dac-ai însemna bine ... orce vorbă dimprejurul tău este semnificativă, pentru că-ţi pare ciudată. Ba nu zău... nu ţi s-a părut vodată că[-n] o vorbă oarecare sunetele ei sunt ridicole [?] Adesea numele tău propriu are această soarte... Ţi se pare nuşcum ciudat şi ridicol... Ei bine,

sunt ore întregi aşa ciudate... Parecă te cheamă cineva din urmă pe nume... te uiţi, şi nu-i nime. Hm! Este ceva în toate astea... *Cine* te cheamă? Râzi, Pepelea, fire-ai dracului... dar nu râde... cine te cheamă?

[„EA ERA ALBĂ CA ZAHĂRUL...“]

Ea era albă ca zahărul, atât corpul deasupra şoldurilor – acea bogăţie de frumuseţe strălucită şi rotundă la umeri, cu globurile de zăpadă a sânilor pătate în vârf cu două alunele dogorite – cât şi mai în jos, unde pântecele se adună ca sculptat într-un nod concrescut. Mai de vale de acest mirador * a organismului inferior se-ncepea părul luciu-negru şi abia-ncreţit care-i dumbrava centrului, ce constituie izvorul regenerării omeneşti, apoi urmau trâmbii rotunzi a picioarelor, tari şi copţi, numai buni de-a zugruma şelele unui amant între ele, apoi genunchii, ce făceau gropiţe când ea * stătea, apoi fluierele cu pulpe tăiete-n lapte, până la gleznuţele şi picioruşele de argint... Ea surâdea... buzele jâmbate de acest surâs sensual şi voluptos lăsau să se vadă dantura întredeschisă ca la o leoaică însetată, obrajii suflaţi abia cu rumăn făceau gropiţe abia desemnate, dispărânde de langoare, ochii sticleau sub genele pe jumătate lăsate şi tremurânde, fruntea netedă sălbătăcită sub părul în dezordine care cădea în lungi valuri strălucite ca lemnul de nuc pe umeri şi parte pe sâni care-i oprea şi-i înfoia în căderea lor.

AMALIA

Amorul lui cel dentâi fusese foarte sensual. Pierdut pân-atunci într-un platonism deşert şi cufundat cu capul în curiozităţi romantice şi subtilităţi filosofice, se-ntâmplă să ia o odăiţă la o femeie măritată care avea o fetiţă de 12 ani şi un bărbat ce toată ziua nu era [a]casă. Amalia o chema pe femeie. Era naltă, plină la făptură, cu părul blond şi ochii mari verzi. Cuminte * nu era tocma *, dar nasul avea ceva moquesc şi era nespus de graţios, asemenea gura. El, având bani, făcea cu dânsa escursiuni în păduri şi pe la birturi de vară împrejurul oraşului universitar, împreună cu fata, care era mare piedică, încât nu putea vorbi decât cu ochii. Într-o sară, pe când rătăceau * în pădure el îi spuse c-ar fi având o taină a-i spune, pe care o ştia altfel de mult. Apoi se suiră în trăsură – ei în fund, fata pe banca dinainte. Înnoptase bine. El puse braţul împrejurul taliei ei şi-o strânse tare, ea nu zise nimica. Venind acasă, fata plânse puţin în altă odaie şi ea căuta chibrituri s-aprindă lumânarea. În întuneric el o cuprinse şi o sărută pe gură. Când s-aprinse lumina amândoi aveau un aer foarte fericit. Dar ea urma iară să plece la ţară şi el se topea din picioare, căci bogăţiile ei trupeşti erau într-adevăr admirabile. Având cunoştinţa acestor bogăţii, ea purta o rochie neagră de tul subţire care lăsa să se-ntrevadă nişte sâni de albeţa marmurei, plini şi rotunzi, şi braţele rotunzi şi pline se vedeau pân subsuori. În sfârşit, într-o zi, înainte de-a pleca, el o zăvorî * într-o odăiţă, o ridică în braţe, o aşează pe o mesuţă naltă de noapte [...] şi se-ntâmplă păcatul de două ori.

Ea plecă a doua zi la ţară cu fetiţă cu tot şi el îi scrise.

Peste patrusprezece zile veni-napoi şi începu o viaţă vinovată.

Noaptea fetiţa dormea la părinţi * atunci ea intra numa-n cămaşă în odaia lui şi *** el se-mbăta de frumuseţile ei. A-i cuprinde şalele, a ţine mâna la acele rotunzimi perfecte şi pline era deja o fericire nemaipomenită, nouă încă, apoi ea mai * era ruşinoasă, încât actul amorului o făcea să tremure, să ţipe, să leşine, ceea ce-i adăuga şi mai mult fericirea *.

CĂLIN NEBUNUL

Era odat-un împărat ş-avea trei fete şi erau aşa de frumoase, de la soare te puteai uita, da' la dânsele ba. Acu, cele două era cum era, da' cea mijlocie nici se mai povesteşte frumuseţea ei. Acu câţi feciori de-mpăraţi şi de ginărari a cerut-o, împăratul n-o vrut să li-o deie. Acu-ntr-o sară a venit trei tineri şi le-o cerut, da' el n-o vrut să le dea. Acu ei o ieşit afară şi unul dintr-înşii o prins a fluiera cât s-o făcut un nor mare şi nu s-o mai văzut nici ei, nici fetele. Le-a răpit.

Acu-mpăratul a scos veste-n ţară că cine-a găsi fetele li dă de nevastă. Acu-n satu cela-a-împăratului era un om ş-avea trei flăcăi. Doi erau cum erau, da' unul era prost, şedea-n cenuşă şi-l chema Călin Nebunul. Ş-a zis acei doi fraţi: „Haidem şi noi să căutăm fetele-mpăratului". Da' Călin a zis: „Hai şi eu cu voi". Ş-acei doi o zis: „Hai". Şi-mpăratul a zis că care s-a porni după fete li dă bani de cheltuială şi straie de primineală. Acu ei au făcut un arc ş-o zis că unde l-a zvârli, până unde-a ajunge, acolo să poposească. O aruncat cel mare ş-o mers vo două zile ş-a ajuns. O aruncat şi cel mijlociu şi tot aşa degrabă a agiuns. Da' când o aruncat Călin Nebunul, a mers trei luni de zile, zi şi noapte, şi de-abia a ajuns. Acu ei, mergând pe drum, a gătit şi cremenea şi amnaru. De-abia a avut cu ce aţâţa oleacă de foc. Ş-o zis aşa ei înde ei că să păzească focul unul din ei cât or dormi ceilalţi doi, că dacă s-a stinge focul, îi taie capul celui ce-a păzit dintr-înşii.

Acu s-a culcat cei doi, şi cel mare a rămas să păzească. Pe la miezul nopţii s-a auzit un vuiet grozav. Era un zmeu cu trei capete.

– Cum ai putut să-mi calci moşiile de la tată-miu făr' de voia nimărui? Hai la luptă!

– Hai!

Şi s-o luptat ei, s-o luptat, pân-acu l-a omorât pe zmău şi o făcut din capetele lui trei căpiţi de carne. Acu se trezesc cei doi.

– Uite, voi aţi dormit, da' eu uite ce lupt-am avut. Acu a doua noapte cel mijlociu era să stea de strajă. Iar pe la miezul nopţii se aude-un vuiet.

– Cum ai putut să-mi calci moşiile lui tată-meu fără voia nimărui? Aista era cu patru capete.

– Hai la luptă!

– Hai!

Şi l-a omorât şi pe acesta ş-o făcut patru căpiţi de carne din capetele

lui. Acu, când s-a trezit ei, o-nceput să-i deie de grije lui Călin Nebunul că să păzească bine focul. Acu el a treia noapte era să fie. Acu iar pe la miezul nopţii s-auzi un huiet mare. Un zmeu era – cu opt capete.

– Hi! zice Călin Nebunul, că şi zmeul era năzdrăvan, şi ştia de dânsul, hai la luptă!

– Hai!

Cât se luptă, se luptă, cât de cât să nu se deie zmăul. I-o tăiet Călin Nebunul o ureche şi-o picat o picătură de sânge şi-o stins focul. Şi-aşa, pintuneric, s-o-nceput ei a lupta şi-în sfârşit l-o omorât Călin Nebunul şi-o făcut opt căpiţi de carne. Acu ce să facă el? Foc nu-i. S-o luat el şi mergea aşa supărat pin pădure şi-o ajuns la un copac nalt şi s-a suit în vârful lui şi-o văzut în depărtare o zare de foc. Scoboară el şi se porneşte s-ajung-acolo şi-ntâlneşte un om pe drum.

– Bună noapte!

– Mulţămesc d-tale!

– Da’ cine eşti d-ta?

– Eu-s De-cu-sară.

Călin Nebunul l-apucă şi-l leagă de-un copac cot la cot. Mai merge el o bucată bună, şi mai întâlneşte un om.

– Bună noapte.

– Mulţămesc d-tale.

– Da’ cine eşti d-ta?

– Eu îs Miezu-nopţii.

Ia şi pe-acela şi-l leagă iar de-un copac. Mai merge el înainte şi mai întâlneşte un om.

– Bună noapte.

– Mulţămesc d-tale.

– Da’ cine eşti d-ta?

– Eu îs Zori-de-ziuă.

El leagă şi pe-acela. El i-o legat, că lui i-era frică să nu se facă ziuă.

În sfârşit, ajunge el acolo. Acolo era o groapă mare şi-un cazan c-o pereche de chirosteie mari, şi-ntr-însul fierbea vo două-trei vaci, şi-mprejurul pirosteilor se cocea o turtă. Şi împrejurul ei dormeau doisprezece zmei şi două zmeoaice, mamele lor.

Acu Călin Nebunul ia vo doi tăciuni într-un hârb şi-un cărbune-n lulé şi, plecând, iacă, i-a venit aşa o mirosnă de bună din demâncat, şi, luând o bucăţică, o curs apă clocotită pe urechea unui zmeu şi el o ţipat straşnic, că toţi s-a trezit şi l-au prins pe Călin Nebunul.

Şi-o vrut să-l omoare şi el a zis:

– Mă rog, d-lor-voastre, lăsaţi-mă, că sunt om sărac!

Da’ ei a zis aşa:

– Dacă tu ne-i aduce pe fata-mpăratului Roşu, noi te-om lăsa.

Da’ el a zis:

– Da’ de ce n-o luaţi d-voastră, că sunteţi mai mulţi şi mai tari?...

– Da’ noi suntem duhuri necurate, şi-mpăratul are un cocoş ş-un căţel. Noi, când ne-apropiem de palatul lui, cucoşul cântă şi căţelul bate, şi noi trebuie să fugim. Da’ tu-i puté mai bine, că eşti om pământean.

Da’ Călin Nebunul, viclean:

– Haideţi şi d-voastră cu mine, că-s eu om pământean şi căţelul n-a bate, nici cucoşul n-a cânta.

Da’ Călin Nebunul se uită şi vede-un voinic ca şi dânsul, legat cot la cot de-un copac, şi când o văzut că s-o pornit Călin Nebunul, el s-o smucit straşnic, încât o rămas mânile la copac şi el a fugit.

Şi ei merg, merg pân ce-ajung la poarta-mpăratului. Şi era o poartă mare de fier, că nu era-n stare să treacă nime afară de Călin Nebunul. Şi el s-o suit pe poartă ş-o zis zmeilor:

– Hai să vă iau câte pe unul de chică să vă dau în ogradă. Şi lua tot câte unul şi cu paloşul le tăia capul, pân’ ce o tăiat la toţi. Ş-o intrat în ogradă, da-mpăratul, de grozav zid şi poartă ce avea, uşile erau toate deschise. Călin Nebunul s-o suit sus pe scări, şi scările erau de aur bătute cu diamant, ş-o intrat în casă unde dormea fata. Da’ era lună ş-o mândreaţă afară, şi luna bătea în casă unde dormea fata. Da’ fata era aşa de frumoasă de cât de nepovestit. Călin Nebunul a sărutat-o şi i-o luat inelul de pe mână şi s-o dus.

Când o ajuns la zmeii cei tăieţi, li-o tăiet vârfurile limbilor la toţi doisprezece şi le-o pus în basma ş-o trecut poarta şi s-o pornit la drum. A mers pân’ ce-a ajuns la cazan. A putut prinde o zmeoaică ş-a tăiet-o, da’ una a scăpat. O luat pe degetu ista mic turta şi pe cellalt cazanu cu carne şi-ntr-un hârb oleacă de foc şi s-o pornit la drum.

Ş-o ajuns la Zori-de-ziuă şi i-o dat o bucat’ de carne ş-o bucat’ de turtă, l-o dezlegat ş-o zis:

– Hai, du-te!

Mai merge el, ajunge la Miezu-nopţii şi-i dă ş-aceluia o bucat’ de carne ş-o bucat de turtă şi-i dă drumul ş-aceluia.

Când a ajuns la De-cu-sară, era mai mult mort de când era legat. Îi dă ş-aceluia o bucat’ de carne ş-o bucat’ de turtă şi-i zice:

– Du-te, bre,-n pace!

Când a ajuns, n-o apucat a aţâţa focul, şi soarele acu era sus. Fraţii lui atâta dormise, c-acu-ntrase mai de-un stânjen în pământ. Când s-o trezit, o zis:

– I, Călin Nebune, lung-a mai fost noaptea asta!

Da’ Călin Nebunul nimica nu le-a povestit din ceea ce s-o petrecut cu dânsul noaptea. A pregătit ei iar să se pornească ş-o zvârlit tot Călin Nebunul arcul ş-o mers ei aşa pân’ la Pădurea de aur. Când a ajuns acolo, li-o zis Călin Nebunul aşa:

– Fraţilor, voi nu-ţi puté trece-n pădurea asta. Faceţi-vă voi o colibă aici şi staţi şi mă duc eu singur.

Aşa, el s-o pornit. Când o ajuns în mijlocul Pădurii cei de aur, fata cea mare a-mpăratului făcea de mâncat zmăului ei.

– Bună vreme, fată de-mpărat!

– Mulţămesc, d-tale, Călin Nebune. De numele d-tale am auzit, dar a vedé nu te-am văzut. Da’ fugi că dac-a veni zmeul te ucide.

– Da’ cât mănâncă zmeul tău?

Fata zice:

– Patru cuptoare de pâne, patru vaci fripte şi patru antaluri de vin.

Zice:

– Ia să văd eu, le-oi puté mânca?

Se pune Călin Nebunul şi mănâncă toate.

Iaca, vine şi zmăul.

– Bună vreme, câne de zmău!

– Mulţămesc, Călin Nebune!

– Am venit să ieu pe fată. Na, hai la luptă!

– Stai, să mănânc ceva.

– Da’, că, zice, eu ţi-am mâncat mâncarea.

– Cu atât mai bine, zice, eu sunt uşor şi tu eşti greu.

Şi se ieu la luptă şi se luptă şi-l omoară Călin Nebunul. Pe urmă zice fetei:

– Rămâi aici, că eu mă duc să scot cele două surori ale tale.

Şi se porneşte. Ajunge-n mijlocul Pădurii cei de argint. Fata cea mijlocie făcea de mâncat ş-aceea. Da’ el, cum a văzut-o, i-a căzut straşnic de dragă.

– Bună vreme, fată de-mpărat!

– Mulţămesc, d-tale, Călin Nebune! De numele d-tale am auzit, d-a vedé nu te-am văzut.

Da’ şi Călin Nebunul era frumos, şi fetei i-o căzut drag. Da’ fata-i zice:

– Fugi, că, dac-a veni zmeul te ucide!

– Da’ cât mănâncă zmăul?

– Opt cuptoare de pâne, opt vaci fripte şi opt antaluri de vin.

– Adă-ncoace, să văd, oi puté mânca?

Şi mănâncă tot. Iaca, vine şi zmăul!

– Bună vreme, câne de zmău!

– Mulţămesc, Călin Nebune.

– Hai la luptă!

– Stai, să mănânc ceva.

– Că eu ţi-am mâncat mâncarea!

– Mi-o fi mai uşor la luptă.

Şi se iau, se luptă şi se luptă, şi-l omoară Călin Nebunul.

Da' lui aşa-i era de dragă fata, de a luat-o cu dânsul la Pădurea de aramă. Când a ajuns în mijlocul pădurii, ş-aceea făcea de mâncat. Aceea nu-l ştia, da' văzându-l cu soră-sa o-nţeles.

– Unde-ţi este bărbatul tău?

– La vânat, Călin Nebune. Da' fugi, c-aista te omoară!

– Cât mănâncă el?

– Douăsprezece cuptoare de pâne, douăsprezece vaci fripte şi douăsprezece antaluri de vin.

– Ia să văd eu, oi mânca?

Mănâncă Călin Nebunul, mănâncă, când la un antal de vin nu-l poate bea şi zice-aşa:

– Cu atâta-i mai tare zmăul decât mine.

Iaca, vine şi zmăul.

– Bună vreme, câne de zmău!

– Mulţămesc d-tale, Călin Nebune!

– Am venit să-ţi ieu pe fată.

– Ba pe fată nu-i lua-o.

– Hai la luptă!

– Numai să mănânc ceva.

– Eu demâncatul ţi l-am mâncat!

– Eu oi fi mai uşor, tu mai greu. Hai la luptă!

– Hai!

Se luptă, se luptă, cât de cât să nu să deie zmăul.

Zice zmăul:

– Hai, eu m-oi face o pară roşă, tu te fă o pară verde.

Da' el cu asta a greşit, că para roşă-i mai moale, para verde-i mai tare.

Iaca, trecu pe-acolo o cioară pe sus.

Şi-i zice zmăul:

– Cioară, cioară, moaie-ţi aripa ta-n apă şi stinge para ast' verde.

Da' Călin Nebunul zise:

– Împărate prénălţate, moaie-ţi aripa ta-n apă şi stinge para ast'

roşie.

Cioara, când a auzit – ştii d-ta, a urcat-o – îndată s-o dus. După ce-a udat-o, a-nceput a ciupi dintr-însa, ş-atâta sânge a-nceput a curge, de îmblai pân-în genunchi.

De acolea el s-a luat cu fetele şi s-a pornit.

A agiuns în Pădurea de aur ş-a luat şi pe cea mare şi s-o pornit ş-o ajuns la fraţii lui.

Ş-o zis aşa:

– Fraţilor, pe aste două le-ţi lua voi, dar ast'mijlocie e-a mea; şi s-o culcat să doarmă.

Şi fraţii s-o sfătuit aşa: ca să-l omoare nu se putea, da' să-i taie picioarele şi să ieie fetele şi să se ducă la-mpăratul şi să zică că ei le-o scos.

Şi i-o tăiet picioarele când dormea ş-o luat fetele şi s-o pornit (aşa era de trudit de lupte, încât n-a simţit când i-au tăiet picioarele).

În zori de ziuă se trezeşte el. Se vede făr' de picioare. Ce să facă? Da' picioarele i le-o luat de acolo, că altmintrele el le-ar fi pus, că era năzdrăvan.

S-o luat el încetişor ş-o intrat în Pădurea ast' de aur. A mers vo trei zile şi vo trei nopţi ş-a ajuns la un palat, aşa de frumosu-i, de nu te-ndurai să te uiţi la dânsul. Ş-a auzit un cântec aşa de jele, de i-o rupt inima. Se ia el încetişor şi se suie pe scările cele şi vede acolo pe voinicul ce-şi rupsese mânile la zmei.

– Bună vreme, voinice!

– Mulţumesc d-tale, Călin Nebune, da' ce-ai păţit?

Şi el începe a-i spune toate câte-au păţit.

– Hai să fim fraţi de cruce!

– Hai!

– Da' d-ta cine eşti? l-întreabă Călin Nebunul.

– Eu, zice,-s un fecior de-mpărat, şi pădurile astea a fost toate a tătâne-meu şi ni le-o luat zmeii; da' de când ai omorât pe zmei, acu iar suntem noi în stăpânire, şi eu pentru că-s făr' de mâni trăiesc aici. Eu făr' de mâni, tu făr' de picioare, om trăi bine.

Călin Nebunul se prinde cu mânile de gâtul feciorului de-mpărat şi se primblă prin pădure. Aşa, într-o zi, aude un foşnet în frunze. Da' fratele lui cel de cruce zice-aşa:

– Eu m-oi apropia încetişor şi ţi-oi da drumul, şi tu prinde cu mânile.

Dându-i drumul, prinde pe zmeoaica cea scăpată şi zice-aşa:

– Fă-mi mie picioare şi estuia mâni, ori te omorâm.

Şi zmeoaica zice:

– Ia, aciea, ca de un stânjin de departe, este o baltă; vârâ-te acolo, că-i ieşi cu picioarele şi estlalt cu mâni.

Da’ Călin Nebunul, mehenghiu:

– Vârî-te tu întâi.

– Ei... ba vârâţi-vă d-voastră!

Da’ Călin Nebunul rupe o crenguţă verde şi-o moaie-n apa ceea şi-o scoate uscată, şi-o-ncepe a pumni, ca ce-o vrut să-i usuce.

– Mă rog, nu mă bate, căci este la dreapta altă baltă.

Călin Nebunul vârâ o crenguţă uscată şi-o scoate verde, şi se vârâ el acolo şi se scoate cu picioare şi cellalt cu mâni. Şi ia şi-o omoară pe zmeoaică, că ştia că-n orce vreme are să-i facă rău.

De acolo ei se iau iar şi zice Călin Nebunul aşa:

– De-acu eu mă duc să-mi caut pe nevasta mea, da-ntâi hai să mă duc într-un loc care ţi-am spus eu, la fata-mpăratului Roşu.

Şi se iau şi se pornesc. Mergând ei printr-o pădure, aproape de curtea-mpăratului, o cules Călin Nebunul o basma de alune. Ajungând la poartă, a auzit un vuiet mare. Da’ ei erau îmbrăcaţi cu iţari şi cu cojoc şi-ncinşi cu chimiri. Da’ baba cea de la poartă era de-a noastră.

– Bună sara, mătuşă!

– Mulţămesc, d-tale, voinice!

– Da’ ce-i aici, ce s-aude?

– Se mărită fata-mpăratului.

– Da’ cine o ia?

– Bucătarul c-o ucis doisprezece zmei.

Da’ Călin Nebunul îi zice-aşa babei:

– Mătuşe, iaca-ţi dau un căuş de galbeni, să-mi faci ce ţi-oi zice.

– Ţi-oi face, voinice.

El a luat basmaua cea de alune. Era basma de-a noastre – neagră, cu floricele p-împrejur – şi-o pus inelu-n mijloc şi-o zis aşa:

– Du, mătuşă, şi pune dinaintea împăratului, măcar că te-or ghionti şi te-or de afară, vârî-te-aşa, cu de-a sila.

Baba s-o dus şi-o intrat în ghionturi, ca acolo, şi-o pus pe masă, şi-o ieşit. Când i-o dat Călin Nebunul căuşul cel de galbini, ea straşnic s-o bucurat... că ea nu cât să-l fi avut în viaţa ei, dar nici nu l-a văzut.

Împăratul când o pus mâna pe basma, alunele a-nceput a durăi pe masă şi-o rămas inelu-n mijloc. Fata a zis:

– Iaca, tată, inelul meu, pe care nu se ştie cum l-am prăpădit.

Împăratul a-nceput a striga:

– Cine-a adus basmaua cu alunele?

Logofeţii a spus că baba cea de la poartă. Degrab-au strigat s-aducă

cine-a adus. Se ia Călin Nebunul şi intră. Da' mirele, ţiganul, şedea pe trei perini de puf. Când o fost Călin Nebunul în pragul uşei, o perină a căzut de sub ţigan. Când a fost în mijlocul casei, a picat ş-a doua şi ţiganu-a zis: „Încet, să nu mă tăvăleşti". Când a fost lângă-mpăratul, a căzut ş-a treia perină, că de! ţiganului nu i se cădea să şadă.

Zice-mpăratul:

– Cum, voinice, inelul fetei mele a ajuns la d-ta?

– Împărate prénălţate! Iaca cum şi iaca cum.

Da' ţiganul:

– Ce spui minciuni, că eu am ucis zmeii...

Da' Călin zice:

– Împărate, s-aducă toţi zmeii, să vezi: este vârful limbilor?

A adus, şi cu adevărat nu era. Atunci el le-a scos şi i le-au arătat.

Atunci împăratu-a strigat s-aducă calul cel mai bun din grajd şi-o legat pe ţigan la coada calului, ş-o pus ş-un sac de nuci ş-o dat bici calului... Unde pica nuca, pica şi bucăţica din ţigan.

Acu-mpăratul a zis:

– De-acu, voinice, mi-i fi ginere.

Da' Călin a zis:

– Ba nu,-mpărate, că mie alta mi-a căzut dragă, da' eu am un frate de cruce aici cu mine, tot fecior de-mpărat, s-o ieie-acela.

Şi l-o adus, deşi fata ar fi vrut mai degrabă după Călin Nebunul; dar, dă, cu estălalt era potrivită. Ş-o făcut o nuntă straşnică, de-o ţinut vo trei săptămâni; luminaţii, lăutari, ce nu era?

Şi de-acolo a zis Călin Nebunul:

– De-acu mă duc să-mi găsesc pe-a mea.

Cât plângea ei şi stăruia, da' n-a putut să-l potrivească ca să rămâie. Ş-o pornit. Când a ajuns el la casa tătâni-său, era un palat straşnic ş-un cârd de porci, şi-l păştea un băieţel ca de vro şapte ani. Că de când îi tăiase picioarele, acu era vo opt ani de zile.

– Bună vreme, băieţele!

– Mulţămim d-tale, bade!

– Cine şade-n curţile ieste?

– Ia, nişte voinici cari a luat nişte fete de-mpărat, care le luase zmeii.

– Da' cum trăiesc ei, pe care fete o luat?

– Cel mare a luat pe fata cea mare, cel mijlociu a luat pe cea mică.

– Da' cea mijlocie?

– Aia a pus-o de păzeşte găinăria.

– Da' tu a cui eşti?

– Mama-mi spune că-s a lui Călin Nebunul, cine-a mai fi acela...

Da’ el, când a auzit aşa, numai el ştia inima lui, că dă, să ierţi mata, cinstita faţa matale! era a lui.

– Da’ mă rog, bade, ajută-mi a da porcii-n ocol.

Merg porcii, merg, când o scroafă nu vrea să intre.

Călin Nebunul a trântit cu drucu-n scroafă. Ea a-nceput a ţipa alergând, porcii – toţi după dânsa. Decât a auzit ei ş-o ieşit afară ş-o început a striga, care-i acolo de bate porcii? Da’ Călin Nebunul intră-n ogradă. Ei, cum l-o văzut, l-o cunoscut. Şi s-o sculat îndată şi s-o pus în genunchi înaintea lui.

– Iartă-ne, frate, că ne cunoaştem greşala.

Da’ Călin a zis aşa:

– Ba nu, fraţilor, hai să facem o boambă de fier, şi noi să ne punem tustrei alături, ia-aşa, cum faci cruce. Ş-o aruncaţi unul din voi în sus, că-i ştiută că pe care-a cădé, acela-i vinovat.

Ş-o aruncat în sus, ş-o căzut pe cei doi şi i-o făcut mii de fărâme.

Şi el a făcut o nuntă straşnică. Da’ el nu era aşa tare la inimă ca să ţie pe-acelea de rău, ca aceia pe asta a lui, el tot ţinea ca la cumnatele lui. Ş-o făcut un bal straşnic, şi eram şi eu acolo... şi ei au făcut o ulcicuţă de papară şi m-o dat pe uş-afară. Da’ mie mi-o fost ciudă, şi m-am dus în grajd şi mi-am ales un cal cu şeaua de aur, cu trupu de criţă, cu picioarele de ceară, cu coada de fuior, cu capul de curechi, cu ochii de neghină, ş-am pornit p-un deal de cremene: picioarele se topeau, coada-i pârâia, ochii pocnea. Ş-am încălicat pe-o prăjină şi ţi-am spus o minciună, ş-am încălicat pe-o poartă şi ţi-am spus-o toată.

FRUMOASA LUMII

Apoi poveste, poveste, D-zeu la noi soseşte, că-nainte mult mai este. Era odată un vânătoriu ş-avea trei copii şi era sarac-sarac, cât numai cu-atâta se ţiné, că-mpuşca câte-o păsăruică, o vindea ş-atâta era hrana lui săracul. Acu era o pădure, pe-acolo pe-aproape, de-i zicea: Pădurea-neagră. Ş-o apucat oamenii din satul cela a zice că nu s-a puté să s-apropie nime de pădurea ceea. Ş-aşa era părăsită, nime nu se ducea, că ziceau că la miezul nopţii vin dracii.

Acu bietu om ist săracu a zis într-o zi către femeia lui:

– Măi femeie, tot o moarte-am să mor, ian să mă duc eu în pădurea ceea, să văd ce-oi găsi acolo.

Aşa, i-a făcut nevasta o turtă-n traistă şi s-o pornit el; o luat puşca-n spate. Ajungând el acolo, lui îi era foarte frică... da' omul sărac sărăcia-l împinge a se duce orunde ca să câştige.

Iaca, mergând el aşa, ajunge la un copac nalt şi tufos straşnic, nu ştiu cum s-o fi chemat, şi vede-o pasăre aşa de frumoasă – era de aur.

Acu el ce să facă, ca doar să n-o-mpuşte, s-o poată prinde că, vânzând-o vie, mai multe parale ar fi luat. Alungând-o el pin copac, ea se vârî-ntr-o bortă... ş-o prinde. El n-o mai stătut către noapte, că s-o temut de draci, ci o luat paserea ş-o venit acasă ş-o făcut o cuşcă bună ş-o pus paserea-n cuşcă.

Acu el în ziua ceea, era sâmbătă, care-o prins-o, şi duminecă dimineaţa s-o ouat un ou. Oul era de aur. Da' el zice:

– Ei, măi femeie, eu n-oi vinde paserea asta, că ea s-o oua şi eu oi avé câte-un ou şi m-oi hrăi din zi-n zi. El ia oul şi se duce-n târg şi-l întreabă negustorul:

– Ce-ai de vândut şi cât ceri?

– Am un ou şi cer o mie de lei.

Da' un jidan zice (tot ei îs mai mehenghi):

– Ia să văd oul.

Când vede oul cel de aur – făcea mai mult decât o mie de lei – [îi dă mia de lei]. Ia el mia de lei, cumpără cele trebuincioase pentru copii şi femeie, şi se duce-acasă. Da' pe guşa pasării era ceva scris, da' omul nu ştia carte.

Când în a doua duminecă iar s-a ouat un ou de aur. Şi el s-o dus şi iar a cerut o mie de lei. Da' să iei samă d-ta, că tot jidanul cela i-a ieşit înainte!

În a treia duminecă, când a dus oul, a pus pe gânduri pe jidan. Şi s-o

gândit aşa jidanul, l-o întrebat unde şede, să se ducă să vadă de unde are el ouă de aur. Vine jidanul; da' el ţinea cuşca în colţul casei.

Cum o intrat jidanul în casă – el ştia carte – odată şi-aruncă ochi-n fundul casei. Pe guşa paserei aşa scria: „Cine-a mânca inima are să fie-mpărat; cine-a mânca rânza, de câte ori s-a trezi pe noapte, de-atâtea ori are să găsească câte o pungă de bani sub cap; cine-a mânca maiurile are să fie om cu noroc în lume, orunde va merge el, orce pas a face el, tot cu noroc are să fie". Acu jidanul, tot cu duşmănie asupra creştinului:

– Vinde-mi mie paserea!

– N-o pot, jupâne. Asta-i câştigul meu, toată viaţa pentru mine şi pentru copii.

În sfârşit, cât s-o pus jidanul, n-o vrut bietul om s-o vândă. Jidanul a zis că i-i rău şi c-are să mâie la om.

Vânătorul a doua zi s-a sculat de dimineaţă şi s-o dus cu puşca după vânat. Da' jidanul – şiret, da' femeia, ca de-a noastre proastă – şi-i zice-aşa femeii:

– Nevastă, ce să trăieşti c-un om aşa de sărac, vin' să te iau eu, că te-oi ţine bine şi ţ-oi ţine şi copiii.

Da' femeia zice:

– Dacă te-i boteza! Apoi, zice, cum la noi, nu se poate să se despărţească.

Da' jidanul zice:

– Lasă-l pe mâna mea, că eu îl omor până mâne. Îi dă nu ştiu ce şi omoară omul. De-acolo zice-aşa:

– Femeie, te-oi lua, dar mai întâi taie-mi paserea şi mi-o frige. Da' să nu lipsească nimica din pasere, toată s-o mănânc eu.

Şi femeia, dobitoacă, ea s-a potrivit. A tăiat ş-a fript pasărea ş-o pus-o pe vatră, o strâns-o şi ea iese din casă cu treabă, şi copiii, tustrei, intră-n casă. Zice unul dintr-înşii:

– Mă, tare mi-i foame... Mama o fript paserea ceea, hai să mâncăm câte-o bucăţică.

– D-apoi dac-o fript-o jidanului, ne-a bate!

– Hai să mâncăm dinăuntru, că nu s-a mai vedea.

Ia cel mare inima, cel mijlociu rânza, cel mic maiurile.

Pasărea acu nu mai plătea nimica dacă le mâncase acelea.

Da' copiii, după ce-au mâncat:

– Măi, hai să fugim, că ne-a bate.

Şi era o bortă-n dosul casei şi s-o vârât acolo.

Vine jidanul. Da' la pasere celé nu-s într-însa. Apoi începe-a striga, bate pe biata femeie.

– De bună samă, o mâncat copiii, căci altul nime n-a fost în casă.

Jidanul îndată strigă după copii, să-i taie, să mânânce el din copii [...]

I-au căutat, i-au căutat, în sfârşit nu i-au găsit... Dac-o văzut jidanul că nu-s şi nu-s, s-o dus dracului – cruce de aur în casă! – a lăsat şi pe femeie şi tot. Că el tot aşa era să facă, d-apoi Dumnezeu a lăsat mai bine să mănânce copiii decât dânsul, că Dumnezeu nu doarme.

Acu, acel mare a îmblat ce-o îmblat, şi s-a făcut împărat pe ţara aceea. Acu numai aista era micuşor de tot, tot la mă-sa şedea, ist care mâncase maiurile, şi pesemne unde avea el să aibe aşa noroc, tare era leneş.

Cel ce o mâncat rânza găsea tot pungi de bani şi se făcuse straşnic om de rău. Îi erau dragi numai petrecerile, să ierţi mata, îi era dragi cucoanele cele frumoase. Acu, acolo, straşnic era de frumoasă una de-i zicea Frumoasa Lumii. La soare te puteai uita, da' la dânsa ba. Acu el tot îmbla, că doar i-ar da-o boierul cela, da' nici că vrea să i-o dea. Iaca, vine el acasă la mă-sa:

– Mamă, ce mi-s buni mie banii dacă nu pot eu lua pe ceea ce mi-o picat dragă!

Da' mă-sa zice:

– Dragul mamei, du-te şi tot te-i puté întâlni cu ea. (Să vorbească cu dânsa, poate i-ar fi fost şi ei drag.) Da' ea era vicleană.

Acu aist ce-o mâncat maiurile se juca cu nişte bulgăraşi cu alţi băieţi pe-afară. Vine un moşneag.

– Dragul moşului, ce faci tu aici?

– Ia, mă joc, moşule!

– Hai cu moşu, că ţi-a da pere şi mere (ştii, ca la copii) – înşală pe băiet şi-l ia cu dânsul.

Da' acela era un vrăjitor grozav – îngheţa apa. Ş-acu el, tot vrăjind pin Pădurea-neagră, a dat de ceva straşnic, care el nu putea face, numai c-un copil. Se duce-acolo cu băietu-n mijlocul pădurii şi dă de-o piatră mare. Şi bate de trei ori în piatră şi se deschide pământul. Şi el zice băietului aşa:

– Măi băiete, du-te pe scările ieste într-acolo sub pământ (era nişte scări) şi-ai să cobori într-o grădină aşa de mândră, şi-ai să dai de-o căsuţă acolo-n grădină. Şi să intri-n casă ş-ai să vezi un horn făcut acolo şi pe vatră ai să vezi o cheie. Să iei cheia ceea, s-o pui în brâu şi să vii înapoi la mine. Da' na-ţi ş-o veriguţă de fier, că făr' de veriga asta nu poţi intra. (Acolo era pe ceea lume, zice-că.)

Băietul se ia, merge-ncetişor şi intră pân-în grădina ceea.

Da' acolo aşa era o mândreaţă, grădină cu pomi cu poame de aur... încât băietul s-o mirat când o intrat acolo şi, ştii, ca copilul, mai degrabă a

alergat la pere şi la mere decât la cheia moşneagului. Ştii cum e treaba noastră – era cu câmeşoi şi cu curăluşă bună-ncins, ş-o împlut sânul de mere şi de pere. El pornise să iasă, când şi-aduce aminte de cheie, merge într-acolo ş-o ia – da' cheia era straşnic de ruginită... Cine ştii ce-ar fi făcut el cu cheia ceea, şi astăzi am fi fost sub mâna lui poate... Se ia băietu-ncetişor, se suie iar pe scară să ias-afară – că ştii d-ta că el, bătrânu, deşi avea putere, nu putea intra în rai, dar ista ca copil...

Când a ajuns în gură să iasă, moşneagul a strigat:

– Stai, nu ieşi! Dă-mi cheia!

Băietul zice (era mic, da' tot cu cap):

– Ba lasă-mă să ies întâi afară!

– Ba nu te las.

– Nu-ţi dau cheia! (Ştii d-ta, nici mâna nu puté vârî, că era păcătos.)

– Am să te omor.

– Omoară-mă, numa dacă poţi!...

El face tranc! cu picioru-n pământ şi se-nchide pământul.

Ce să facă bietul băiet? Ia să se-ntoarcă, să se ducă iar prin grădinile cele. Când colo, era-nchis pământul, nu mai era mândreaţa ceea. Începe băietul a plânge. Plângând aşa, îşi freca mânele. Şterge pe veriga ceea ce i-o dat-o moşneagul şi vine-un om.

Omul cela era de fier. Era duh necurat; om de-ai noştri de fier, unde să poate?

– Măi băiete, cine te-o adus pe tine-aici?

– Iaca cum şi iaca cum – spune băietul tot.

– Eu te-oi scoate, băiete, da' întâi să te duci de-aici, să-mi tai vo douăzeci de vaci, să-mi frigi, să am de mâncat pe drum, când te-oi duce (că ştii d-ta, nouă ni s-a părut că era-n gură, da' el era tocma-n fundul pământului, când o-nchis el piatra).

Frige el, şi-l pune pe băiet după cap, şi pune pe o mână douăzeci de vaci fripte şi pe altă mână câteva poloboace cu apă, cu vin – cu ce-o fi fost nu ştiu – şi băietului îi dă un cuţit ş-o ulcică.

– Când mi-a fi foame, să tai cu cuţitu din carne, să-mi dai să mănânc, şi când mi-a fi sete, să-mi dai cu ulcica apă. Şi merge el, merge – zi şi noapte tot mergea, decât aşa era de-ntuneric, de nu zăreai cât un fir de colb dacă era sub pământ!

Acu apropia vacile de gătat demâncatul şi apa de băut. Da' duhul cel necurat i-o zis aşa:

Dacă tu-i avé noroc să nu gătesc demâncatul şi apa, eu nu te voi mânca, dar dac-oi găta, te mănânc. Ia uită-te tu în sus, vezi soarele?

– Îl văd cât o zare de chibrit.

– Ia! deci mai este!

Merge el – că acu rămăsese numai o jumătate de vacă.

– Ia uite-n sus, câtu-i soarele de mare?

– Îl văd pe jumătate.

– E, apoi iacă tot mai am o bucată bună!

Când acu era mai aproape de ieşit afară, demâncatul se gătise – apă tot mai era.

– Dă-mi demâncat, că mi-i foame!

Băietul, ce să facă el? Ia cuţitul şi-şi taie o bucat' de pulpă şi-i dă apă şi porneşte iar. Iacă, a ieşit pe iasta lume. Când îl pune jos:

– Să-mi spui tu drept, de unde mi-ai dat tu de-am mâncat la urmă?

– Drept ţi-oi spune, pulpa mi-am tăiet-o!

– Drept să-ţi spun, să fi ştiut că eşti aşa dulce, nu te mai scoteam.

– Acu nu mă poţi mânca?

– Hei, acolo era largul meu şi strâmtul tău – de-acu eşti prea bun la D-zeu şi nu te lasă să te mănânc! (Ştii d-ta, că sub pământ era locul dracilor.)

Şi omul se face nevăzut.

Da' băietul era săracul flămând, da' el uitase că are merele cele-n sân şi cheia ceea. Să ia el ş-aleargă, ş-ajunge la casa mâni-sa. Da', ştii d-ta, el era leneş, da era de duh, nu aşa (parcă numai la dv. sunt de duh? Sunt şi dintre noi!). Intră-n casă, da' mă-sa era săracă straşnic, că, ştii d-ta, ca la boierul când ajunge la mărire, n-o lua pe biata mă-sa s-o ţie, deşi era-mpărat.

– Mamă, n-ai vo bucăţică de lumânare s-aprinzi?

– Am dragu mamei, de la Paşte! (O ţine, Doamne fereşte, de tunet, s-aprindă).

Aprinde lumânarea.

Da' el zice:

– Doamne, mamă, tare mi-i a mânca! Am nişte pere şi mere, da m-a durea la inimă să mănânc. Da' el n-o luat sama că ele-s de aur. Le-o zvârlit sub o laiţă. Mamă, iaca, am o cheie, decât tare-i ruginită, mamă, şterge-o şi vinde-o şi cumpără-mi o pâne.

N-o apucat a o freca oleacă, şi-o intrat vo cinci oameni de fier în casă.

– Ce vreţi stăpânilor? (El era să-nconjure lumea cu cheia aceea; c-atunci avea cheia iadului, putea face cu dracii orce.)

Femeia straşnic s-o înfricoşat de dânşii. Da' băietul, mehenghiu, îndată s-o priceput:

– Masă vrem şi vin bun!

Îndată o vinit nişte sufragii şi-o pus masa, şi ce n-o pus! Şi după ce-a ospătat ei bine, a strâns aceia şi s-a dus.

– Ei, mamă! Cheia asta o strâng eu!

Acu se făcuse holtei, bun de-nsurat.

– Mamă, eu am auzit că fata-mpăratului e frumoasă. Mă duc s-o ieu eu.

– Dragu mamei, tu, un băiet aşa sărac, să iei pe fata-mpăratului? Ce mai vorbeşti nebunii?

– Dacă eu vreau aşa?! Du-te, mamă, staroste.

– Da' cum, dragul mamei, să intru eu acolo?

– Du-te mamă!

El o mâna.

– Cum să mă duc eu cu mâna goală?

– Mamă, ia vezi merele şi perele cele n-o putrezit? Du-i-le acelea!

– Bine zici, dragul mamei.

Se ia baba şi se-mbracă cu peştiman, pune-un ştergar frumos în cap, ia-n basma acelea şi se porneşte. Ajunge la poarta-mpăratului. Împăratul şedea-n cerdacul cel nalt. Vede-mpăratul că se lupta ceia cu dânsa, n-o lăsa să intre. Împăratul cela era milostiv, nu ca ista de pe-acu. A gândit că a venit să ceară ceva.

– Lăsaţi-o, bre!

Când o auzit porunca-mpăratului, a lăsat-o.

– Ce vrei, mătuşă?

– Apoi prénălţate-mpărate, am venit după un lucru mare.

– Ca ce fel, mătuşă?

– Poftim întâi colacii.

Vede-mpăratul perele şi merele de aur ş-o stat în mirare. Să vadă la o babă de-a noastră! Numa la curţile lor sunt de-acelea.

– Feciorul meu vrea să ieie pe fata d-tale, împărate!

Da-mpăratul a stat olecuţă şi pe urm-a gândit: „Baba asta-i nebună".

– Dacă feciorul tău, zice, până mâne dimineaţă, în locul casei tale, o face un palat ca al meu ş-o grădină ca a mea, c-o cărăruşă de pomi pân' la curtea mea, şi-n fiecare pom să cânte pasările, eu i-oi da fata.

– Rămâi sănătos, împărate!

Se porneşte-înapoi femeia.

– Iaca, dragu mamei, ce-a zis.

– Bun, mamă, le fac până mâne.

Şterge cheia şi vin iar cinci oameni de fier.

– Ce vrei, stăpâne?

– Până mâne dimineaţă să fie un palat tot de steclă şi poleit cu aur şi să fie o cărăruşă despărţită prin pomi ş-un pom să-nflorească, unul să-nfrunzească, unul să-i pice frunza, să nu fie doi de-un fel. Şi cărăruşa să fie de catifea, cu iarbă de catifea. Şi la fiecare pom să steie câte-un soldat cu sabia scoasă. Şi paserile să cânte aşa de frumos, să nu poată dormi împăratul şi fata-mpăratului!...

Ech! încă era mult pân-în ziuă şi erau toate gata.

Împăratul, dimineaţa când se trezeşte, zice fetei:

– De când sunt în palatul ista, cum ne-o cântat pasările acum nu ni-o cântat niciodată (că el nu s-o aşteptat la aste, el gândea că pasările din grădina lui cântă).

Când iese-afară şi vede, zice:

– Bre! mare putere are omul ista!

Băiatul zice:

– Du-te, mamă, şi cere-i fata să mi-o deie!

Se duce baba la-mpăratul, da' el tot o purta cu vorba, că nu-i era voia să-şi deie fata după d-aiştia.

– Apoi, mătuşă, de azi într-o săptămână dac-a veni c-o trăsură de aur şi cai cari ar mânca jeratic ş-or bea pară, i-oi da fata.

Da' fata era să se cunune tocma-n ziua ceea dup-un alt împărat.

– Iaca, dragul mamei, ce-a zis.

– I-oi face mamă, şi asta.

Aude el un vuiet mare straşnic pe afară.

– Oare ce s-aude, mamă?

Întreabă mă-sa. Zice:

– Se mărită fata-mpăratului.

– Cine-o ia?

– Cutare fecior de-mpărat. Vezi, dragul mamei, numa m-ai făcut de râs.

– Ia lasă, mamă, că tot are să mi-o deie.

Ia el, şterge cheia. Da' era iarna. Şi vine omul cel de fier.

– Ce vrei, stăpâne?

– Fata-mpăratului s-o cununat astăzi! Când or dormi, să iei pe mirele să-l pui afară şi pe mireasă s-o pui într-o pivniţă şi-n zori de ziuă să-i aduci iar pe amândoi în casă.

Dimineaţa intră-mpăratu-n casă.

– Ei, dragii tatii, cum aţi dormit?

Zice el:

– Mie, tată, tare mi-a fost frig!

– Ba, zice ea, eu nu ştiu unde eram, că căutam s-aprind lumânarea

şi nu găseam, şi nu era nici pat, nici nimica.

– Aţi visat!

– Da’ cum dracu, tată, că, iacă, buricele mi-o îngheţat la degete.

– Eu nu-mi simt spatele.

– Ce n-aţi zis sufragiului s-aprindă focul? Nu v-a mai fi nimică.

A doua sară, iar şterge cheia. Vine iar:

– Ce vrei, stăpâne?

– Vreu să te duci să-i pui pe ginerele împăratului într-o movilă de omăt, când a dormi, şi pe mireasă s-o pui în vârful casei!

Pe casă, frig-frig, da’ nu era omăt. Ista a degerat. Da’ tot îi era milă de dânsa.

– Numa jumătate de noapte s-o laşi pe vârful casei.

Când a adus pe mire dimineaţa, era ţapăn. A strâns toţi doftorii, n-a mai avut ce-i face – a murit, săracul!

Iaca, se-mplineşte săptămâna.

El iar şterge cheia, vin ceia...

– Mâne dimineaţă, o trăsură de aur şi cai cari or mânca jăratic ş-or bea pară; şi mie straiele cele mai frumoase din lume să mi le aduci.

Se pune el ca boierii-n trăsură a doua zi şi se porneşte către-mpăratul.

– Cum îi, voinice? zice-mpăratul.

– Am venit să-mi dai fata.

El se face că nu ştie că i-a murit ginerile.

I-o dă-mpăratul. Face-o nuntă strălucită, şi i-o dă, ş-o duce la palatul lui – da’ lui aşa-i era de dragă, de-o prăpădea din ochi.

Iacă, aude vrăjitorul că el a ieşit din pământ. Ce să facă el, să poată pune mâna pe dânsul, că el, cât era de vrăjitor şi straşnic, da’ el avea numa vo doi draci, da ista cheia iadului o avea.

Da’ el punea cheia ceea totdeuna pe-o sobă şi numai sufragiul ştia de dânsa. Da’ sufragiul nu prea avé minte destulă-n cap.

Iaca, s-a luat el cu fata-mpăratului la primblare. Da’ vrăjitorul a luat o mulţime de chei nouă şi frumoase, altele de aur, de aramă, de argint ş-o început a striga pe la poarta ginerelui împăratului:

– Cine-mi mai dă chei ruginite, că-i dau de cele de aur?

Şi sufragiul, nu prea avé multă minte-n cap, o gândit să dea cheia ceea şi să ieie una de aur, că mai bine a prii stăpânu-său.

Ehei! şi când i-o luat [cheia, i-o luat] săracul toată puterea lui, îi dă.

N-o apucat de-a vini el de la plimbare, şi palatul n-o mai fost. A rămas el săracul în câmp, nici bordeiul ce-l avé înainte nu era acu.

Da-mpăratul i-a trimis aşa răspuns pe un logofăt: că dacă pân-în trei

zile n-a face palatul cum a fost, îi ia fata şi nu i-o mai dă. Acu ţi-am spus că mai bine i-ar fi luat zilele decât să i-o ieie pe dânsa. Mare lucru-i dragostea!

Ce să facă el? Da' şi fata-acu straşnic ţiné la dânsul. Nainte mai drag îi era cel degerat, da' acuma! A aşteptat el pân-a treia zi; nu-i de chip, n-are de unde să facă palatul. Îşi ia el ziua bună de la nevastă-sa: cine ştie ce jelanie a fi fost acolo!

– Mă duc de-acu-n lumea mea!

Merge el şi ajunge la o baltă (cam un iaz viné).

– De-acu n-am ce face, mă-nec!

Dând aşa, frecându-şi mânile, dă de veriguţa ce i-a dat-o vrăjitorul când l-o vârât întâi în groapă. Şi vine un om de fier.

– Ce vrei stăpâne?

– Vreau cheia cea de la iad.

– Eu cheia iadului nu ţi-o pot da.

– Apoi, ce să fac eu, spune-mi măcar unde-i?

– Apoi vrăjitorul, ca să nu-l ajungă nime, ş-o făcut un palat pe Prut, ş-acu dacă-i putea merge pân-acolo, el o ţine ascunsă sub perină la capul lui.

– Ce să fac eu, cum oi puté s-ajung la dânsul?

– Na-ţi, zice, bucăţica asta de fier, dă-te de trei ori de-a curu-n cap pe dânsa şi te-i face o muscă – pe urmă te-i pricepe cum s-o iei.

Şi s-a făcut nevăzut omul cela.

Se ia el, se dă de trei ori peste cap şi zboară ca musca pân'la Prut. Ajunge acolo, da vrăjitorul dormea de-amează̆zi. Dă să intre... pe unde să intre? Ferestrele cu obloane, cum se purta mai demult.

„Mă vâr pe borta cheiei!"

Se vâră şi se pune pe sobă. Unde se trezeşte vrăjitorul şi unde-ncepe a bate-n mijlocul casei cu nişte ciocane şi unde-ncepe a ieşi la draci, de te lua fiori. Ş-o-nceput a-i trimite pe unde să facă rele, să puie la cale pe oameni să facă rele; decât, când nu vrea D-zeu, că el era om pământean, i l-o luat din minte! Aşa, după ce-au pus el trebile la cale, a ieşit afară. Musca s-a sculat, a luat cheia de sub perină ş-o început cătinel-cătinel, ş-o zburat afară... Decât, bucuria lui nu se mai povesteşte, c-are să ieie pe fată-napoi. Acu lui nu-i era de dânsul, de dânsa-i era ce-i era. Freacă cheia, vin oamenii cei de fier.

– Să-mi faci palatul iar înapoi cum a fost!

Şi acu s-o-nvăţat minte: purta cheia tot lângă dânsul.

Acu ce să facă vrăjitorul? Era în satul cela o babă sfântă... Pe atunci era lume bună, era sfinţi, nu ca acu. Când te durea capul, când aveai vo boală, numa dacă punea mâna-ţi trecea.

S-a dus vrăjitorul ş-o omorât baba şi s-o îmbrăcat el straiele ei.

S-o-mbolnăvit femeia lui, fata-mpăratului, decât ce boală, să dea D-zeu să am şi eu cât oi trăi, decât numa când zicea oleacă văleu, el se prăpădea.

– Ia să chemi pe baba cea sfântă.

Vine; acela era vrăjtorul. Începe-a pune mâna pe capul ei, ca şi cum, dragă Doamne, a o discânta. Şi când iese el din casă, îi zice vrăjitorul ei:

– Doamne, m[ăria]-ta, câtă frumuseţe şi mândreţe ai în casă şi n-ai şi un ou frumos de marmură!

– Ca ce fel de ou, mătuşă?

– Acela-i numai în fundul pământului!

– Ira! oi zice bărbatu-meu, ş-a trimite pe cineva să-l caute.

Şi se duce vrăjitorul.

Intră el în casă.

– Ei, zice, iaca ce mi-a spus baba ast' sfântă.

– Iaca să şterg, dragă, cheia.

Şterge cheia şi vin doi oameni de fier.

– Ce vrei, stăpâne?

– Vreau oul cel de marmură de sub pământ.

– D-apoi, bată-te D-zeu să te bată (fie-i lui acolo!); câte-ţi fac eu, până şi cheia iadului o ai, acum vrei să ni iei şi toată puterea noastră?...

Vezi d-ta, vrăjitorul a vrut înadins, ca doar duhul cel necurat l-o gâtui.

– Da' eu te-aş omorî, da' pentru că ştiu că asta nu vine de la tine, pentru asta te iert şi-ţi spun aşa: că baba cea sfântă-i vrăjitorul şi că azi are să vie c-un cuţit mare şi s-a face că pune mâna pe capul femeiei tale ş-are să ţi-o omoare.

Decât, când a auzit el aşa, of! numa tremura!

Şi se duce omul cel de fier. Acu el îşi găteşte iartaganul, când vine-n casă vrăjitorul, pune pe sufragiu şi îl dezbracă-ndată, ş-adevărat găseşte-un cuţit mare, ştii, ca un chip de cosor, şi-l ia cu iartaganul şi-l face bucăţele. Acu era cu deplin fericiţi. Acu săracul nu mai ştia ce-i durerea, cum ştia-nainte, şi zice-ntr-o zi:

– Ia hai, soro, să mergem să găsim pe fraţii mei cei doi. (Da' mama lui murise!) Se iau ei şi se pregătesc şi mergând ei aşa, a ajuns la-mpăratul. Era straşnic* în război cu altul. Tot să nu fie omu saracu-n pace. Ş-aşa era el de scârbit, decât straşnic lucru. Văzând pe acesta, s-a bucurat ş-a zis aşa:

– Ciindure că eşti ginere de-mpărat, mi-i da ajutor ş-oi puté să bat pe vrăjmaşul meu.

Aşa a gatat armată grozavă şi-n sfârşit o dovedit pe ceala.

Acu aişti doi, se zice că era tare fericiţi – numai acela saracu era mai necăjit (cel cu rânza). Acela s-a luat şi s-a dus la Frumoasa Lumii. Dă să intre-n palatul boierului celuia, nu-l lasă să intre. Aşa, el a trântit un bal strălucit ş-o poftit pe toţi să vie la balul cela, între cari şi Frumoasa Lumii. Decât aşa era ea* de frumoasă, cât, când a intrat în bal, luminat balul de atâta... să ierţi mata. El a început după aceea jocul pân-în zori de ziuă – unde-o-ntins nişte mese s-o pus să joace cărţile. El a făcut toate chipurile ca să joace cu dânsa. El avea mare noroc şi se făcea că nu câştigă, tot ei să-i deie, că nu mai putea de dragă ce-i era. Acu ea, văzând atâţia bani, s-o minunat ş-o zis aşa tătâni-său:

– Hai, tată, să-l poftim pe ista la noi (ştii, or de-a noastre, or de-a d-lor-voastre, care vré să scurgă tot la parale, trage or pe cine). Acu el, venind la dânsa-ntr-o sară cu vo zece pungi de galbeni – , o jucat iar în cărţi şi i-a dat toţi ei, de n-a rămas măcar c-un pitac. Acu ea, văzând că n-a rămas nici c-o para o-nceput a râde de dânsul. Şi ploua afară. Şi vrute şi nevrute a trebuit să-l îmbie să mâie-acolo. Dormind el, de câte ori s-a trezit, de atâtea ori a găsit o pungă de bani sub cap.

A doua zi dimineaţă, când a venit sufragiul să-i deie de spălat, după ce-a mântuit de spălat, i-a pus în mâni vo douăzeci de galbeni bacşiş. Aleargă la dânsa sufragiul. Da’ ea zice:

– Bre! de unde are omu-aista atâte parale!

Vine la dânsu-n casă şi zice-aşa:

– Eu te-oi lua de bărbat dacă mi-i spune de unde ai atâţia bani.

El zăluzise şi i-o spus, prostul. Da’ ea i-a făcut o cafea nu ştiu cu ce şi s-o bolnăvit el straşnic ş-o început a vărsa, ş-o vărsat rânza. Ş-a luat-o ea, a spălat-o cine ştie cu ce, a parfumat-o ş-o înghiţit-o ea, ca să găsească ea pungile cu bani. Da’ fiecăruia norocul lui.

El mai avé vo zece pungi de bani din noaptea ceea.

Ea l-a dat pe urm-afară. El a-ncălicat pe un cal şi s-a pornit. Mergând cu calul cela, a dat pe-un câmp de flori şi a plecat calul să mănânce şi s-o făcut un măgar.

El a strâns un mănunchi de flori şi l-a pus în buzunariu. Mergând el călare pe măgar mai departe, a dat de un iaz. Se pleacă măgarul să beie apă şi se face iar cal.

– Ei, zice, bună-i asta!

Ia el într-un şip apă şi se-ntoarce-napoi. Ajunge iar acolo, la Frumoasa Lumii, şi din banii ce-i rămăsese mai toarnă-un bal straşnic. Da’ ea aleargă, ca să mai vadă de unde are bani.

– De unde ai bani?

– Din mănunchiul ist de flori.

El i-l dă. Ea, mirosind, se face măgăriţă. El o lasă măgăriţă şi iese din casă.

Aşteaptă sufragiul să iasă stăpâna afară. Nu-i! – Mare păcat! Când se duce-n casă, o găseşte măgăriţă.

Se-ntoarce, ş-o ia de-acolo şi porneşte călare pe dânsa. Îi dă fân să mănânce (că măgăriţă, da’ inimă de om). Ea a zis aşa cu alean:

– Nu te-oi mai înşela de-acu şi ţi-oi da rânza-napoi, numai fă-mă cum am fost.

El de multe ce-i făcuse, acu era hapsân şi s-a dus pe dânsa până la-mpăratul, la frate-său. Acu aciea era şi iestlalt, care ţinea pe fata-mpăratului. Şi când li-o povestit el lor că măgăriţa-i Frumoasa Lumii, ei s-a pus pe lângă dânsul ca s-o ierte. Şi iertând-o, a băut apă şi s-a făcut iar la loc.

Şi erau acum trei împăraţi pe o ţară. Şi-o fost toţi fericiţi... Şi-am încălicat pe-o şa şi ţi-am spus-o aşa.

BORTA VÂNTULUI

Era un om sărac-sărac ş-avea o mulţime de copii. Acu era-în vremea foametii şi el a muncit vo săptămână pe un căuş de grăunţe. Acu s-a dus la râşniţă cu dânsele. După ce le-o râşnit, a ieşit afară cu căuşul cu făină şi s-a pornit o furtună mare şi i-a luat toată făina din căuş. Da' el straşnic s-o mâniat. „Nu mă las eu aşa, cu una, cu două", şi face un şumuiag de paie şi porneşte.

Îl întreabă-un om:

– Unde te duci, cumătre?

– Mă duc s-astup borta vântului, că mi-a luat făina din căuş.

– Da unde-i nimeri-o?

– Unde-a fi, acolo mă duc.

Mergând el loc depărtat, a ajuns pe D-zeu şi Sf. Petrea (erau pe pământ pe-atunci).

– Unde te duci, omule?

– Mă duc s-astup borta vântului, că mi-o luat făina din căuş.

Da' D-zeu i-o zis aşa:

– Omule, nu te mai duce Na-ţi o nucă... da' pân-acasă să nu zici: „Nucă, deschide-te".

Întorcându-se el înapoi, a-nnoptat ş-a ajuns la un om şi s-a rugat să-l primească să doarmă acolo peste noapte.

– De unde vii, bade? l-[î]ntrebă omul cela.

– Mă duceam s-astup borta vântului ş-am întâlnit un nebun pe drum şi mi-o dat o nucă şi-a zis să nu zic pân-acasă: „Nucă, deschide-te". Ce-a mai fi şi asta?

Femeia omului, vicleană. Ia o nucă-n mână şi zice:

– Ia să-ţi văd nuca.

Îi schimbă nuca omului. Şi pe urmă se duce-ntr-un ocol şi zice: „Nucă, deschide-te".

Dac-o zis, atâte vite ce-o ieşit, oi, cai, hei, o bogăţie-ntreagă! Ştii mata, putere dumnezeiască!

Se duce-a doua zi acasă: „Nucă, deschide-te". Nuca – de unde să se deschidă!

– Hai, bată-mi-l Dumnezeu vânt şi moşneagul lua-l-ar dracu! Mă duc s-astup borta vântului şi să bat pe moşneag de ce m-o viclenit.

Ajunge iar pe Dumnezeu.

Da' D-zeu, ştii, putere dumnezeiască, acu era altfel la faţă... nu l-o cunoscut.

– Unde te duci, bade?

– S-astup borta vântului şi să ucid moşneagul; la ce m-o viclenit?

– Na-ţi, bade, un măgar. Da’ să nu zici pân-acasă „Măgar, baligă-te“.

– N-oi zice.

Se-ntoarce el iar pe la omul cela. Da* omul cela-l ospătează şi-i dă vin să beie, şi omul s-o chefăluit şi-a adormit pe laiţă. Da’ erau nişte ţigani cu şatra acolo ş-avea măgar şi omul s-o dus ş-o cumpărat ş-a schimbat măgarul.

Omul a doua zi se scoală, ia măgarul şi se duce-acasă şi-i zice: „Măgar, fă bani!“

Măgarul, de unde? El apuc-un druc şi-ncepe a dişăla măgarul.

– Acu nu-l mai iert eu.

Se porneşte să-ntâlnească pe moşneag şi s-astupe borta vântului. Întâlneşte pe D-zeu.

– Na-ţi, bade, o cârjă, da’ să nu zici pân-acasă: „Cârje-ncârjeşte-te“.

Ia cârja, vine pe la omul cela. Acu omul i-a dat şi mai straşnic ospăţ şi s-a sfătuit că dac-or vedé ce-a mai da şi cârja, pe urmă să-l omoare, ca să nu prepuie că el i-o luat. Acu zice omul femeii:

– Măi femeie, noi hai cu cârja-n zămnic* şi să-nchidem uşa ş-a să zicem: „Cârjă,-ncârjeşte-te“.

Se vâră. Cârja unde-ncepe a bate ş-a zdrobi. Până omul era cu chef, până s-a trezit, ei erau ucişi ca merele.

– Bade, ţi-om da şi măgar şi nucă, numa, mă rog, scoate-ne!

Acu omul i-o lăsat de i-o bătut şi mai bine. A luat măgarul, cârja şi nuca şi s-o pornit acasă.

Aşa s-a făcut de bogat acu, de-a ajuns veste pân’ la-mpăratul. Atâţia bani avea el, de-o semănat ş-o crescut grâu de aur. Acu-mpăratul a auzit că are un lan de aur ş-o trimis doi sufragii să-i deie sămânţă, să semene şi-mpăratul.

– Să spui împăratului că nu vreau să-i dau, să văd ce mi-a face.

Împăratul, când a auzit aşa, straşnic s-o mâniat ş-o gătit oştire, să se ducă cu război asupra lui. Împăratul era frunte, ştii, mai mare. Ş-a venit pân’ la uşa lui ş-o strigat să iasă afară. Da’ el avé bani, da’ tot cu straie de-a noastre, nu cu straie leşeşti. El pune cârja sub suman şi iese afară. Acu-mpăratul cu atâtea mii de oameni i-a fost ruşine singur lui să se ducă el numa cu unul să se lupte. A zis:

– Omule, arată-ţi tu întâi puterea.

– Bine, măi împărate. Cârje,-ncârjeşte-te, la tot soldatul câte două şi la împăratul nouă! (Cârja era dumnezeiască, tot în cap bâcâia.)

O nebunit şi pe soldaţi şi pe-mpăratul. S-o dus împăratul, ş-o rămas în pace ş-o trăit bine.

Să dea D-zeu să trăiască şi copiii mei aşa.

FINUL LUI DUMNEZEU

Poveste, poveste, da’ eu nu-s de pe când poveştile, eu sunt de mai încoace, da’ m-am dus într-o zi la soacră-mea ş-am găsit un sac de poveşti, şi venind acasă l-am scăpat jos şi s-o despicat sacul, şi de-atunci s-o împlut lumea de poveşti ş-am învăţat şi eu una şi ţ-o spun d-tale.

Era odat-un om ş-avea doi feciori. Acu femeia era-ngreunată ş-o făcut un băiet, da’ el era sărac, n-avea cine i-l boteza. Iaca pe-acolo era D-zeu şi Sf. Petrea. Şi D-zeu i l-o botezat ş-o rămas băietul năzdrăvan.

Da’ la urma băietului a făcut o fată, ş-aşa era de frumoasă, de la soare te puteai uita, da’ la dânsa ba. Treaba ei era să ducă demâncat în ţarină. Ducând ea demâncat în ţarină, a zărit-o un zmău şi s-o pus pe-atâta s-o ieie. Da’ finul lui D-zeu era năzdrăvan ş-o zis aşa fetei: că el a face o brazdă de plug până la demâncat, şi ea totdeuna pe brazdă să meargă la fraţii ei. Da’ finul lui D-zeu era năzdrăvan, nu era, da’ zmăul – straşnic! El a şi ştiut ce-o urzit frate-său ş-o tras brazdă cu plugul pân’ la casa lui. Fata s-a dus cu demâncat drept la curtea zmeului. Aşteaptă ei să vie – nu-i!

– Eh! mamă, mă duc să-mi caut sora că mi-a luat-o zmăul, a zis finul lui D-zeu.

Ş-o făcut el o boambă de fier la ţigani în loc de călăuz şi-o zvârlea, şi el mergea după dânsa.

A ajuns până la o fântână şi la un copac. Acolo, puindu-se el să se odihnească, aude zicând aşa:

– Doamne, Doamne, de-ar veni mama, c-acuşi ne mănâncă balaurul!

– Oare cine să s-audă? Se uită-n vârful copacului, vede doi pui de pajere. Copiilor, da unde-i balaurul cel care vă mănâncă?

– E-aici, în fântână.

– Mult v-o mâncat pân-acum?

– Ia, vo douăzeci şi patru.

– Ia las’, că vă scap eu!

Se suie-n vârful copacului lângă pui. Da’ balaurul întinde-un cap să ieie un pui. Da’ el avea paloş şi taie capul. Întinde şi celalt, şi-i taie ş-acela. Acu puii nu ştia ce să-i facă de bucurie şi zice aşa:

– Câţi fraţi am fost noi, pe toţi ne-a mâncat, numai noi doi am rămas. Dac-a veni mama, măre, de bucurie are să te mănânce; vârî-te sub aripa mea.

S-o vârât sub aripa lui şi nu s-a văzut. S-aude un vuiet mare; vine pajăra. Pajăra era mama vântului.

– Dragii mamei, nu v-a mâncat!

– Finul lui D-zeu ne-a scăpat.

– Unde-i, să-l mănânc de bucurie!

– Mă rog, mamă, dacă lă-i mânca, să-l faci înapoi.

– Da’ unde-i?

– Îi la răsărit.

Da’ ea a-nceput a vâjîi tare la răsărit. Da’ puii zic către finul lui D-zeu:

– Mamei, are să-i treac-un foc de-a te mânca pân’ ce va ajunge la răsărit.

Vine.

– Nu-i, dragul mamei.

– Iacătă-li-i, mamă!

Da’ ea-l ia şi-l înghite, şi când l-o făcut înapoi aşa s-a făcut el de frumos, de s-o luminat locul unde era el.

– Ce să-ţi fac pentru binele ce mi-ai făcut, că mi-ai scăpat copiii? a zis pajăra.

– Să-mi spui unde-i zmăul cu soră-mea.

– Nici n-am văzut, nici n-am auzit.

– Altmintrele, nu-mi mulţumeşti.

– Să şuier să-mi vie ficiorul, vântul de la răsărit.

Ş-o şuierat ea o dată ş-o venit un om – era statul lui de o palmă şi barba lui era de un cot şi călare pe-un iepure şchiop. Şi-i zice pajăra:

– *Statu-palmă*

Barbă cot,

Călare pe-un iepure şchiop,

unde-i zmăul ce-a luat pe fată, pe sora lui finul lui D-zău?

– Nici n-am auzit, nici n-am văzut. Dacă n-o fi ştiind frate-meu, vântul de la miazăzi...

Când o suflat o dată, o venit altul. Aista era mare de stat, cu buzele mari şi n-avea ochi. Da’ când sufla, peste tot locul s-auzea.

– N-ai văzut, n-ai auzit pe zmăul care a luat pe fată, pe sora lui finul lui D-zău?

– Nici n-am văzut, nici n-am auzit.

– Ce-i de făcut? zice pajăra.

– Da’ n-o fi ştiind fraţii noştri cei de cruce?

– Da’ unde-s?

– Aceia-s, departe. Trebuie să ne ducem loc mult. Na-ţi un firicel din părul meu, na-ţi şi din barba mea, şi te porneşte, băiete, la drum. Şi să pui perii-n trei, şi când, la o vreme de nevoie, să şuieri într-înşii, eu, noi ţi-

om veni într-ajutor, şi fă de-a dreptul pe aici şi-ai să dai de pădure şi tot te du-nainte.

Se ia el şi porneşte, merge pân-în pădurea ceea... când în mijlocul pădurii vede-o fumărie straşnic de mare, încât se-năduşea, nu mai putea. S-apropie el acolo pin fum binişor şi găseşte pe mama zmăului – îşi pârlea părul de pe picioare, că era cald straşnic şi nu mai putea.

– Bună ziua, mătuşă.

– Mulţămesc, d-tale, voinice, da' – zice – und' te duci, voinice?

– Caut curtea zmeului, mătuşă.

– I, flăcăule! Mult trebuie să mergi pân' ce-i ajunge, şi nu mai rămâi cu zile de te-i apropia.

– Mă rog, mătuşă, să-mi spui unde-i drumul cela, că nu mi-i frică... mă duc.

– Eu nu-l ştiu, dragul mătuşii.

El, ducându-se aşa prin pădure, aude-un glas de om zicând:

– Valeu, valeu, tare mi-i foame!

El s-apropie. Oare ce să fie-acolo? Vede un om şezând, greceşte, jos:

– Da' ce te vaiţi, bade?

– De pe nouă lanuri grâu am strâns şi tot pâne l-am făcut şi l-am mâncat şi tot mi-i foame.

– Hai cu mine!

– Hai!

Mergând el mai departe, a auzit un glas de om zicând aşa:

– Tare mi-i sete!

– Bună vreme, omule! Pentru ce ţi-i sete, nu găseşti apă să te saturi?

– Câte iezăre a fost în pădurea asta, toate le-am băut şi tot mi-i sete.

– Hai cu mine!

– Hai!

Mergând ei aşa mai departe, a intrat în altă pădure tustrei ş-aude sub tufe un foşnet... Cine era? Vântul de amiază, cel cu buzele mari.

– Bună vreme, vântule, ce faci aici?

– Mă stăpânesc, să-mi ţin suflarea şi să-mpuşc un ţânţari. Da' să-l împuşc să nu-i sparg pielea.

– Da' unde-i ţânţarul, că eu nu-l văd.

– Îi lângă soare.

– Lasă, hai cu mine!

– Ba nu. Eu mă duc după ţânţar, duceţi-vă voi înainte.

Merg ei mai departe şi ajung la palatul zmăului. Zmăul era la vânat şi fata şedea-n cerdac.

– Bună vreme, soro!

– Mi-o spus zmeul că vii după mine. Da-ntoarce-te, că te prăpădeşte.

– Nu mi-i frică.

– El acuş, vine,-i la vânat.

Vine zmeul.

– Bine-ai venit, finul lui D-zeu!

– Bine te-am găsit, câne de zmău!

– Hai la luptă!

– Hai!

Ş-o luptat ei trei zile şi trei nopţi, şi nu-l putea dovedi, şi nu se da nici zmăul, nici finul lui D-zeu.

El a aprins perii cei doi ş-o venit vântul de la răsărit şi de la amiazi, şi când ş-o pus buzele-n trei, drept în jumătate a despicat zmăul când a suflat. O jumătate a murit, că era c-un cap, da' o jumătate nu, că era cu două – că era cu trei de toate. Şi s-a rugat finul lui Dumnezeu straşnic la Statul-palmă-barbă-cot.

– Nu-ţi pot face nimic, că el s-o dus la-mpăratul ţării iştia să spuie ce i-ai făcut. De-acu, dac-ai puté, luptă-te cu-acela.

Acu el s-a pornit cu soră-sa.

Când a ajuns aproape de palatul împăratului celuia, nu era chip să treacă, aşa era de straşnic, şi, mergând el pin prejur, a ajuns la o baltă. Pe balta ceea era trei băieţi, şi se băteau de la o cuşmă, de la un bici şi de la o sulă.

– Ce vă bateţi, măi băieţi?

– Aiestea ne-o rămas de la tatăl nostru şi nu ne putem împărţi.

– Şi la ce vă trebuie vouă aiste?

– Când pui cuşma-n cap, nu te vezi, când dai cu biciul, te sui la curtea-mpăratului, când îi zice: „sulă-sulicică", te suie-n dealul de steclă.

– Da-n dealul de steclă cine şade, ce căutaţi voi acolo?

– În dealul de steclă ţine-mpăratul pe fată.

– De ce o ţine acolo?

– Ca să n-o ieie zmeii.

– Până când?

– Până s-a găsi un voinic ca să omoare zmăul... Cel ce-a omorât zmăul îi dă fata-mpăratul.

– Măi băieţi, eu voi face bună dreptate, vârâţi-vă toţi în iaz şi eu v-oi zvârli câte una, cine-a prinde mai iute, aceluia să fie.

El, viclean, ia toate-n mână, vără pe băieţi în apă şi pe urmă dă din bici şi-l suie pe dealul unde şedea-mpăratul, la curtea-mpărătească.

La curtea-mpăratului era o mândreaţă că nici nu se poate povesti. Împăratul şedea afară – era bătrân şi bea lulea.

– Bună vremea,-mpărate!

– Mulţămesc d-tale, voinice! Tare om trebuie să fii d-ta de vreme ce te-ai suit aici la mine!...

– Aşa,-mpărate, am venit să omor zmeul, să-ţi scap fata!

– Zmeul n-o venit încă la mine. Da’ s-aude c-aicea-n vale,-ntr-un iaz, este noaptea şi se cearcă de a se sui să ieie fata din dealul cel de steclă.

– Rămâi sănătos, împărate!

– Mergi sănătos, voinice!

– Mă duc după zmeu. Dacă l-oi omorî, îmi dai fata.

– Ţi-oi da-o.

Ajunge el la iazul cel unde o găsit băieţii. Pune cuşma-n cap, se face nevăzut şi se pune sub o tufă de buruiene. Da’ el era frumos şi puternic, da’ era sărac. Pe iazul cela era o covată cu faţa-n jos. La miezul nopţii aude el un vuiet straşnic. Aceea era balta drăcească, venea dracii şi da poronci noaptea. Vine dracul cel mai mare, se pune calare pe covată (Scaraoţchi). Ş-o şuierat straşnic, ş-o venit draci şchiopi, chiori, ş-o-nceput să-ntrebe Scaraoţchi ce trebi au făcut ei.

– Eu am întărtat trei băieţi, că doar s-or ucide unul dintr-înşii. Păcatul mare c-o venit finul lui D-zeu şi le-o luat.

– Da’ tu?

– Eu am întărtat pe vântul de la amiazi să rupă-n jumătate pe zmăul cu trei capete, şi două capete-o scăpat, da’jumătate-i mort.

– N-aţi făcut nicio treabă, să vă-nvăţ eu ce să faceţi. Lângă balta asta, mai la vale, este o comoară de bani. Comoara unui moşneag şi moşneagul are să moară iest-noapte. Duceţi-vă şi puneţi mâna pe banii ceia să fie-a noştri.

– Da’ dacă ni i-a lua cineva cu putere dumnezeiască?

– Nime nu se poate apropia dac-om pune noi mâna pe dânsa.

– Nime, nime-n toată lumea nu se poate?

– Ba se poate, da’ iaca ce: dac-a veni finul lui D-zeu până ce nu-ţi pune voi mâna pe bani şi s-a întâmpla s-aducă apă de ceea care l-o botezat şi ne-a stropi, ne frige, şi el a lua banii.

Cela a auzit. Se scoală dimineaţa şi se porneşte să se duc-acasă. Lui îi zburda după bani. Ajunge el acasă.

– Mamă, unde-i apa ceea ce m-o botezat pe mine?

A găsit mă-sa-n biserică lângă Sf. Pricestanie şi ia el şi se porneşte iar înapoi. Ajungând acolo, dracii era la bani toţi. Se duce şi s-apropie, îi stropeşte. Dracii ţipă şi-i zic:

– Mă rog, finul lui D-zeu, ce vrei ţi-om face, numai nu ne arde.

– Dacă mi-i aduce zmeul cel scăpat, eu v-oi da drumul.

– Mă rog, iaca, mă duc să-l aduc.

Ş-a luat un cârd de draci, straşnic de mulţi.

– Da’ viu poate nu ţi l-om puté aduce.

– Mort nu vreau, viu să mi-l aduceţi.

Şi s-o apucat dracii ş-o făcut un fedeleş de fier şi s-o dus după zmeu, să-l puie-n el. Când l-a adus, aşa era fedeleşul de greu, de numai dracii-l putea ridica.

– Pune-l aici.

Dă din bici şi-l suie la-mpăratul cu fedeleş cu tot.

Îi zice-mpăratul:

– Ce ai aici?

– Aici-i toată puterea mea,-mpărate... arată-mi fata, ori o destup.

Împăratul deodată s-o-ngrozit, da’ pe urmă (el, viclean) o aduce s-o vadă el. Da-mpăratul pe unde se suie pe dealul cel de steclă nu se ştie, el avea o putere straşnică, neştiută. După ce-a adus-o, da’ el după ce-a văzut-o a nebunit, aşa i-o picat de dragă. Da’, să ierţi d-ta, şi el ei.

– Voinice! te-i cununa cu fata mea, dar dacă mi-i spune cum dai drumul puterii d-tale.

Da’ el, de dragă ce i-a picat fata, ş-a pierdut mintea.

– Împărate, eu te-am amăgit, da’ aicea-i zmăul.

Împăratul strigă degrabă:

– Omoară-l, voinice, că el acuşi sparge fedeleşul, că eu l-am prins odată şi l-a spart.

El, de bucurie ca să-i deie fata, odată a-nceput să ucidă zmeul. Îi turna reşin-aprinsă pe la cep şi-o-nceput aşa de straşnic a ţipa zmeul, de se cutremura palatu-mpăratului. După ce-o murit zmeul, a-nceput a ieşi un fum, aşa de straşnic mirosea de greu, de cât voinicul a picat ca mort. Da-mpăratul, bucuria lui, a luat ş-a pus pe voinic în fedeleş şi i-a dat drumu devale. Şi el a luat fata ş-a suit-o-n dealu cel de steclă. Da’ bietu voinic, când a picat el mort, i-a rămas sula-n cerdacul împăratului. Acu, la ce vreme s-a fi trezit el în fedeleş...

– I, Doamne! viclean am fost, da’ mai viclean împăratul! Ce să fac eu?

Începe el a se izbi ca să iesă de acolo. Da’ câtă putere avea el, nu putea ca să sparg-acela. Da’ el mai avé o bucăţică din barba lui Statu-palmă-barbă-cot. Aprinzând, începe a veni el cu iepurele cel şchiop pe fedeleş.

– Scapă-mă!

O-nceput a bate iepurele ş-o spart fedeleşul. (Că toată puterea vântului de la răsărit e-n iepure; iepurele de ce fuge aşa tare?) Scăpând el, îi zice Statu-palmă aşa:

– De-acu înc-o dată dacă mi-i chema, apoi pe urmă nu-ţi mai fac, că de trei ori îi dată ca să-ţi fac bine.

Acu el bate din bici ş-ajunge la-mpăratul. Da-mpăratul zvârlise sula.

– Am venit, împărate, să-mi dai fata.

Se face că nu ştie că l-a dat cu fedeleşu-n jos.

– Eu ţi-oi da fata dacă te-i duce la dealul cel cu flori şi mi-i aduce o floare din mijlocul grădinii celeia, eu ţi-oi da fata.

Se ia el şi se porneşte, ş-o mers el cale de-un an. Cine era-n grădină acolo? Era Statu-palmă.

– Ei, voinice, tocmai ş-aci ai venit după mine?

– Am venit, mi-ai zis că mi-i mai face un bine. Să-mi dai floarea din mijlocul grădinii iştia.

El i-o dă. Aşa era de mândră, aşa amirosa de frumos floarea-aceia, de te-adormea. Ajungând la-mpăratul, i-o dă.

– Dacă mi-i mai face ceva, eu ţi-oi da fata. Eu oi frige (câte tamazlâcuri de vite avea-mpăratul), şi dacă le-i mânca într-o noapte, eu ţi-oi da fata.

O făcut aşa după porunca-mpăratului şi el a zis celui ce nu se mai sătura ş-o mâncat tot într-o noapte. El numa atunci s-a săturat, da' pân-în ziuă a şi crăpat... Da' el a mâncat aşa cu lăcomie, încât şi păreţii hambarului i-o ros. Şi s-o minunat împăratul de-atâta putere.

– Dacă mi-i bé câte fântâne (se află la curte) de apă, eu ţi-oi da fata.

El cheamă pe istlalt frate de cruce, care nu se mai sătura de apă, ş-o băut, da' o fântână n-o putut-o găta ş-a şi crăpat ş-acela.

Lângă curtea-mpăratului era straşnică pădure.

– Dacă tu-i sufla o dată-n codrul meu şi s-or strânge toţi ţânţarii la uşa palatului, eu ţi-oi da fata.

El a aprins părul vântului de la amiazăzi. Când s-o dus vântul de la amiazăzi şi când ş-o pus buzele-n patru ş-o suflat, era să-nghită pe-mpăratul. Aşa era de mulţi ş-aşa bâzâia ei de tare, parcă era-ntre calici la Ismail.

– Mare putere ai! Zi ţânţarilor să se ducă de aici.

– Nu zic, pân-ce nu mi-i da fata.

Împăratul l-o luat cu blândeţă şi l-o amăgit. Ş-o zis vântului ş-o suflat şi s-o dus ţânţarii de la uşă.

– Dacă te-i sui s-o iei din dealul de steclă, îţi dau fata.

– O sul-am fost uitat eu aici.

– Eu n-am văzut-o.

A stat trei zile şi trei nopţi ş-a gândit ce-i de făcut şi i-a venit aşa un gând: să mai cheme pe vântul de la amiază. Vântul de la amiază i-a zis aşa:

– Înc-un bine am să-ţi fac. Am să mă pun în cerdacul împăratului şi să-ncep a sufla.

Puindu-se el, suflă şi se clătină palatul, cât de cât să pice.

– Împărate, dacă mi-i da fata, vântu-a sta.

– Palatul las' să pice, da' eu fata nu ţi-oi da-o.

Da' el zice vântului:

– Pune-te-n dreptul uşii şi-ncepe a sufla în casă cu câtă putere ai.

El ş-o pus buzele-n cinci şi, când a-nceput a sufla, împăratul sărea din părete-n părete.

– Împărate, dă-mi fata, că vântu a sta.

– Sui în dealul de steclă ş-o ia.

– Dă-mi sula,-mpărate.

– Sula am zvârlit-o în mijlocul iazului lângă covată... acolo unde era dracii.

El era lipit pământului, că vântul nu era să-i facă nimica – cela gătise de făcut, ceia crăpase.

Aşa mergând el la iazul cela, era straşnic palat făcut de draci, unde ţineau banii; şi pe apă mergea o casă făcută straşnic de mândră, şi-n casa ceea s-auzea un bocet. S-o luat ş-a-nceput cu luntricica a merge ş-a ajuns la casa aceea. Casa ceea, când a intrat, era un fecior de-mpărat prins de draci şi-l muncea acolo-n toate zilele.

– Ce faci aici, bade?

– Iaca, m-o prins dracii c-am luat bani şi eu nu pot scăpa de-aici. Eu am o împărăţie straşnic de mândră, hai să fim noi fraţi de cruce.

– Hai!

– Fraţi de cruce om fi, dar fugi, că vin dracii, s-apropie miezul nopţii.

El tot mai avea apă de la botez. Aşteaptă la miezul nopţii, vin dracii şi el începe a-i stropi.

– Mă rog, finul lui D-zeu, ce-i cere ţi-om da, numa lasă-ne!

– Sula din mijlocul iazului.

Se duce ş-aduce dracul sula.

– Acu du-ne până pe deal pe-amândoi ş-apoi nu voi stropi.

Ei, de frică, i-a dus. El a zis:

– Sulă, sulicică, suie-ne-n dealu de steclă.

Când l-o suit acolo, atâta de multă jelanie ce-a avut ea după dânsul,

c-avea o cadă de lacrămi.

Atunci împăratul n-a mai avut ce face şi i-a dat-o. A făcut o nuntă straşnică şi pe urmă s-a dus, a adus pe soră-sa de la casa zmăului şi-a luat-o fratele lui ist de cruce...

VASILIE-FINUL-LUI-DUMNEZEU

Poveste, poveste, cuvânt de poveste, în ast-sară la noi soseşte pe un pai de sacară, să te ţin de vorbă-n astă-sară.

Era un om – aşa era el de cu putere că, să ertaţi de cuvântul cel prost, câţi copii se năştea el îi boteza, câţi flăcăi se-nsura el îi cununa. Ş-avea o fată ş-un băiet. Fata aşa era de frumoasă de la soare te puteai uita, dar la dânsa ba. Toţi împăraţii din lume au cerut-o, dar nici vrea să se ducă, nici tată-său nu vrea s-o dee. Pe acea vreme îmbla Sf. Petrea şi D-zeu pe pământ. Fiindcă făcuse minuni, în urmă umbla şi necuratul – cruce de aur în casă. Ajungând la omu cela zic:

– Omule, de ce nu vrei să măriţi fata? o-ntrebat Sf. Petrea.

– Nu vrea fata să meargă şi nu găsesc om potrivit după dânsa.

– Zi, omule, că eu ţi-oi găsi unu.

Necuratul au auzit asta. Ş-aşa au făcut un vânt ş-au purces fata grea. Acu auzind satul, au început a pierde cinstea ce-o avea omul acela, şi-ntâi în sat.

O-nceput să se mire omul, din ce pricină au pierdut el cinstea. Băiatul lui i-o spus: iaca, tată, din ce pricină. Şi omul s-o sfătuit cu mama fetei, s-o prăpădească din pricina asta. Au tocmit un om, ş-au pus pe fată-n căruţă ş-au zis s-o ducă-ntr-o pustietate, şi să-i scoată ochii amândoi să-i aducă tătână-său. Omul a luat-o. După fată se ţinea ş-un căţeluş. Ea s-a rugat la om să-i scoată ochii căţelului s-o lase pe dânsa teafără. Ea şi-a făcut o gropiţă şi bea apă şi se hrănea, furnici şi gândaci mânca, aşa să trăiesc eu!

Aşa au dat D-zeu şi Sf. Petrea – că ea era săraca nevinovată – ş-au făcut un băiet. D-zeu ştiind ce se petrece au pornit s-o vadă în pustietatea ei şi ea l-a rugat să-i boteze copilul, şi i-au pus numele Vasilie-finul-lui-Dumnezeu.

Aşa cât creştea altu-ntr-un an, el creştea într-o zi. Şi D-zeu a răsădit un copac şi i-a spus mamei, când a puté cuprinde copacul să-l scoată din pământ cu rădăcini, cu crenge cu tot, atunci să-i dee drumu să se ducă să se răsplătească de dracul. Şi copacul cela în trei ani aşa s-a făcut de gros cât nu-l puteai cuprinde c-o frânghie cât de aici la Dorohoi.

Băietul când s-o făcut mare o-ntrebat:

– Mamă, unde-i tata?

Ea i-a spus lui, că nu ştie cine-i. Zice:

– Eu mă duc, mamă, să-l cat.

– Te-i duce, dragul mamei, da dacă-i puté scoate copacul de aici din pământ.

Cum a pus mâna, l-o scos cum aş scoate eu o rădăcină de morcov.

I-a făcut mă-sa v-o câteva mălaie şi i-a dat o traistă şi s-o pornit.

Iaca c-o ajuns într-un sat, da el nu văzuse oameni pân-atunci. Şi i-a venit lui un somn şi s-o culcat jos lâng-o fântână. Ş-aşa i s-o arătat în vis Maica Precista şi i-o zis:

– Băiete, degeaba îmbli să găseşti pe tată-tău, îmblă mai bine şi-ţi cată norocul.

El se trezeşte şi se uită spre fântână şi vede o fată aşa ca de vro 11 ani şi plângea.

– Fată, de ce plângi tu?

– Cum n-oi plânge dacă m-o pus tata acia să mă mănânce balauru!

– Cum de-i balaurul cela?

– Toate fetele din sat le mănâncă şi numai eu am mai rămas. (Ea era a boerului care ţinea satul cela. A spus că dacă n-a mânca-o şi pe dânsa le opreşte ploile şi stârpeşte apele, să moară oamenii de foame.)

– Da, zice, mult ai să stai, fată, aici pân-ce a veni balaurul să te mănânce?

– Până mâne dimineaţă.

– Nu ştii este vo şatră aici în sat?

Fata l-o îndreptat şi s-o dus acolo ş-a pus să-i facă un paloş, ş-aşa au venit el acolo după ce i-au făcut paloşul. Şi s-au culcat şi a zis fata să se culce lângă dânsul. Ş-aşa au adormit el de greu încât n-au auzit când au venit balaurul. Fata s-a trezit şi straşnic a-nceput a răcni şi el nu se trezia: îi furase somnul balaurul. Fata l-au apucat de cap ş-a rămas c-un smoc de păr în mână, ş-aşa de tare l-au durut pe dânsu, c-au sărit drept în picioare ş-o-nceput să se lupte cu balaurul. Aşa s-au luptat ei trei zile şi trei nopţi încât au făcut pârae de sânge în loc de apă şi l-o dovedit. Ş-o făcut tot numai căpiţi de carne cum se fac toamna căpiţele de fân şi i-o tăiat limba şi ochii i-au scos şi i-o pus la dânsul în chimeriu ş-au lăsat pe fată şi s-a dus. S-a dus să vadă pe mă-sa că tare-i era dragă. Pe drum s-a întâlnit cu mama balaurilor.

– Bună cale, voinice, zice baba.

– Mulţămesc, mătuşă.

– Tare te-aş întreba, voinicule, de ceva. Nu mi-ai văzut băietul? Aşa era, cu douăsprezece capete. Straşnic de puternic.

– Da, zice, D-ta câţi feciori ai?

– Numai doi.

– Ba eu ştiu de feciorul d-tale, l-au omorât un voinic de la curtea boierului estui din sat.

Ea i-au mulţămit şi s-au pornit.

Mai mergând, s-ntâlneşte c-un smău.

– Bună cale, voinicule, de mult te cat şi nu te găsesc. Ştiu c-ai omorât pe frate-meu; de acum hai la luptă!

Şi s-a luat la luptă. D-acesta era cu douăzeci şi patru de capete – straşnic era – şi s-a luptat şase zile şi şase nopţi şi nu-l putea dovedi.

– Mă rog lasă-mă, zis-o smăul, şi toate avuţiile mele ţi le dau D-tale.

– Haide-ntâi şi mi le-i arăta şi mi le-i da în mână ş-apoi ţi-oi da drumul.

Aşa smeul l-a luat şi l-a dus la casele lui.

Aşa de multă avere avea el şi pietre scumpe avé cât lumina casa, cât de-ntuneric să fi fost.

Vasilie-finul-lui-Dumnezu s-au temut să-i dee drumul. Au făcut un mare poloboc de fier ş-au lăsat numai o bortiţă ca să se răsufle ş-o încuiet uşa ş-o luat cheia la dânsul şi celelalte case le-au lăsat deschise. Ş-au pornit cu gură la mă-sa:

– Mamă, hai de-acum la mine şi-i trăi. Da nu i-o spus cum au câştigat el averea ceea. Ş-au dus-o acolo la casele smăului ş-o rugat-o:

– Mamă, în toate casele să îmbli, numai în odaia asta ce-i închisă să nu îmbli.

Ea vo două săptămâni s-au putut răbda. Pe urmă aşa a gândit ea în mintea ei: De ce să nu mă lase băietul meu să intr-un casa asta? Şi noaptea când dormea i-au furat cheia. S-a dus la vânat, că era o frumoasă pădure acolo, în toate zilele el se ducea.

Ea a discuiat uşa ş-a intrat în casă şi smăul văzând c-a intrat în casă i-a zis:

– Femeie, dă-mi o cofă de apă că-ţi-oi da averea cea mai mare.

Trei cofe. Se îmflă, plesneşte vasul. Se-nvoieşte femeia să trăiască cu smăul şi să nu-i omoare feciorul.

Se face bolnavă. Miere de urs.

Pădure şi casă frumoasă.

Când făcuse D-zeu lumea. Doi frăţâni: Sf. Soare şi Sf. Lună. Nu mai era lume pe pământ, numai ei doi era. El au vrut să se-nsoare şi să iee pe soră-sa şi s-o dus la D-zeu să ceară voie s-o iee. D-zeu n-o vrut. Şi el a venit ş-a zis:

– Hai, soro, să ne cununăm că eu nu mai ascult pe D-zeu.

Sf. Lună au zis:

– Mă duc eu să-mi cer voie.

Şi s-a dus la D-zeu şi i-au zis:

– Doamne! De ce nu vrei să mă iee frate-meu?

– Nu vreu că tu ai să ţii noaptea şi frate-tău are să ţie ziua.

Ş-aşa au lăsat-o D-zeu şi s-o dus şi i-au deschis toate porţile iadului şi ale raiului şi au spus:

– Dacă-i lua pe frate-tău ai să şezi în iad, dar dacă nu-i lua ai să şezi în rai.

Vine ea şi-i spune Sf-tului Soare. Sf. Soare au zis: mai bine să şadă-n iad s-o iee, decât în rai să n-o iee. S-au pornit să se cunune. Când au început popa a citi, icoanele au început a lăcrima şi-a se face întunerec afară şi-au venit un nour gros şi-o luat pe Sf. Soare şi l-o pus la răsărit şi pe Lună la apus. Şi i-au dat ei aşa o putere D-zeu, când a porunci să crească pădurile şi ape să se facă pe lumea asta şi i-a dat numele Ileana Cosânzeana. Într-un fel pe lumea asta şi-ntr-un fel pe lumea cealaltă. În pădurea ceea şedea Ileana Cosânzeana.

El a bătut la poartă, căci înnoptase tare. Ea l-a primit în casă şi l-au întrebat:

– Ce vrei, băiete?

– Iaca, mama s-a'mbolnăvit şi mi-a zis să-i aduc miere de urs.

– Na-ţi un cal de la mine, zise Ileana Cosânzeana şi te du încetişor pe dânsul. Când îi ajunge drept la amiază, când frate-meu dă fierbinţeală mai mare, atunci urşii or să doarmă.

El a ascultat-o şi-o luat miere şi-o venit la mă-sa.

– Iaca, mamă, ţi-am adus.

Ea mănâncă:

– M-am făcut sănătoasă.

Brânză de cerboaică.

I s-a arătat în vis Maica Precista. Se duse iar la Ileana Cosânzeana.

– I, flăcăule, la cerbi n-ai să te poţi duce până nu-i sta la mine măcar v-o cinci, şase săptămâni, pân-ce oi găta marea de făcut ca să nu poată trece cerboaica să te prindă.

Ileana Cosânzeana era năzdrăvană. Ea ştia ce gânduri are el. S-a muncit ea, nu era ploi, n-a putut-o face în şase săptămâni. Smăul gândea că el s-a prăpădit. A făcut curţi mai mândre încă şi trăia cu mă-sa. Ileana Cosânzeana dacă n-au putut găta marea i-au zis aşa:

– Na-ţi brânză de ast-care am eu şi-i du, că ea nu-i bolnavă.

I-a spus că ea se preface ca să-l omoare şi să trăiască cu zmăul.

– Dar mă duc să-i prăpădesc pe amândoi.

Venind el acasă, cum i-a spus Ileana Cosânzeana, a găsit-o.

– Vezi, mamă, cum ai vrut să mă prăpădeşti, o zis el.

Şi s-o luat de a doua oară la luptă cu smeul. Măsurându-se, l-a omorât. Nu s-a îndurat s-o omoare şi pe mă-sa, ci au pus-o în polobocul în

care fusese închis smăul. S-a dus la Ileana Cosânzeana şi i-o spus ce-a făcut cu mă-sa. Ileana i-au zis:

– De-acu încolo s-o laşi şi niciodată să nu te-ntorci la dânsa c-are să te prăpădească.

– Eu acolo nu m-oi duce, da de aci nu mă duc.

Că aşa-i picase de dragă Ileana Cosânzeana de o prăpădea din ochi.

Ileana i-o zis:

– Nu se poate să mă iei pe mine, dar du-te şi ia pe fata ceea ce ai scăpat-o de balaur.

Aşa avea o vorbă de n-o putea strămuta nimeni; au ascultat-o şi s-a pornit acolo. Când a ajuns, fata tocmai atunci se cununa.

Iată, deci, cele două elemente fundamentale ale romanului [*Geniu pustiu*]: naţionalismul şi romantismul, datorite deopotrivă unor influenţe din afară, căror însă propria individualitate a lui Eminescu le dete sămânţa ce le-a rodit.

Aceste două elemente caracterizează întreaga operă a lui Eminescu, începând cu viguroasa şi optimista poezie *Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie* (1866) şi terminând cu pesimista şi dureroasa *Scrisoare a III-a* (1881), publicată cu prilejul proclamării României ca regat. Ele sunt nedezlipite de personalitatea artistică a poetului, oricât de adeseori şi oricât de complicat le-a variat geniul său fără seamăn la noi şi zbuciumările tragicei sale vieţi.

Prin ele, romanul *Geniu pustiu* îşi are importanţa sa deosebită pentru acea epocă literară românească, pe care Eminescu o stăpâneşte cu majestatea uriaşei sale personalităţi.

Intensitatea simţirii ce străbate sufletul neamului românesc întreg, iubirea pasionată a trecutului nostru istoric, revolta adâncă împotriva păturilor superpuse adevăratei rase româneşti din regat şi credinţa nestrămutată în vrednicia acesteia – iată sinteza tuturor elementelor naţionale pe care le cuprinde opera lui Eminescu în poezie, în proză şi-n studiile şi articolele politice.

Fericita lume *nereală* plăsmuită de fantezia neînfrânată a poetului, idealul de femeie şi de iubire creat de dânsul în tipurile Sofiei şi Poesisei, feerica natură luminată de luna crăiasă, subiectivitatea inerentă marilor talente lirice, sentimentalitatea exagerată proprie romanticilor, artificialitatea personajelor şi arbitrarul în conducerea firului povestirii, elementul fioros şi bizareria – iată sinteza elementelor romantice, pe care iarăşi le arată opera întreagă a lui Eminescu.

Toate aceste elemente, naţionale şi romantice, cristalizate cum sunt în *Geniu pustiu*, vădesc un fapt din cele mai de seamă pentru literatura noastră; vădesc adevărul unităţii absolute pe care l-a avut personalitatea lui Eminescu, unitate care s-a dezvoltat, s-a completat, s-a desăvârşit mereu, dar care – o singură bucată fiind şi o bucată de marmură – nu s-a transformat niciodată.

Dar *Geniul pustiu* îşi are importanţa sa şi pentru biografii lui Eminescu, întrucât el cuprinde o sumă de amintiri şi de confesiuni preţioase asupra vieţii lui din copilărie şi asupra predispoziţiilor lui sufleteşti. Traiul la ţară al lui Toma Nour este reflexul vieţii la ţară a lui Eminescu, precum scenele din viaţa de student sărac sunt luate din propria experienţă a poetului; de asemenea descrierea admirabilă şi mişcătoare a iubirii de mamă, care ne aduce aminte clasicele versuri din poezia *O, mamă* şi care parcă înfăţişează ochilor noştri sfânta imagine a maicii poetului, pe care acesta o adora mai presus de orice pe lume, după cum mi-au comunicat

prieteni intimi ai lui. Până şi obscura epocă a vieţii lui petrecută prin Ardeal se luminează destul de binişor prin fericitul colorit local în zugrăvirea oamenilor şi a împrejurărilor de dincolo.

Dar însemnătatea romanului nu se mărgineşte numai la valoarea lui istorică-literară şi biografică, ci ea atinge şi domeniul estetic.

Ca fond, romanul este o creaţiune viguroasă, care trădează pe viitorul geniu, pe cântăreţul de mai târziu al unui neam întreg.

Realismul sănătos al multor scene – între care acele din episodul cu moara sasului, incendiul oraşului devastat de honvezi, diferite lupte în munţi – dovedeşte un spirit de observaţie de-o agerime şi de-o preciziune extraordinară la un scriitor de 21 de ani. Priveliştile romantice, din mijlocul unei naturi de basm, şi inventţiozitatea în expunerea întâmplărilor, sunt presemnele fanteziei uriaşe care predomină opera poetică a lui Eminescu din toate timpurile. Reflexiunile filosofice originale şi îndrăzneţe anunţă pe cugetătorul adânc din *Satire* şi din *Luceafărul*.

Ca formă, romanul are, de asemenea, calităţi mari. Limba, prea puţin înăsprită de unele latinisme şi germanisme datorită [datorate] mediului cultural ardelenesc, este de-o corectitudine şi de o puritate care uimesc; în ciuda construcţiilor sintactice stângace şi naive, ce se repetă pe alocurea (d[e] p[ildă] construcţia cu „...astfel încât“), viitorul reformator al limbii noastre literare se zăreşte în adâncul stilului ce curge limpede şi neîntrerupt. Cât pentru sinceritatea, energia şi elanul retoric al stilului, romanul poate întuneca şi azi unele din operele de proză ale scriitorilor români.

Fără îndoială, romanul are şi defecte – multe chiar – în fond ca şi-n formă. Pe lângă cele relevate deja, ar fi de remarcat în prima linie insuficienţa observaţiei psihologice, care-i supărătoare, apoi exagerarea evenimentelor şi a sentimentelor, repetările care jignesc, neclaritatea unor tablouri şi încărcarea frazelor cu prea multe frumuseţi căutate, artificiale.

Ion Scurtu, *Introducere* la M. Eminescu, *Geniu pustiu*. Roman inedit, Editura Minerva, Bucureşti, 1904; reprodus în *Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu. Secolul XX*, vol. IV: octombrie 1904–decembrie 1905, ediţie critică de I. Oprişan, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2005, pp. 153-155

[...] poezia lui Eminescu n-a căzut din ceruri binefăcătoare în piatra

neagră a unei solii dumnezeieşti. Cu strălucirea, bogăţia, adâncimea şi fermecătoarea ei taină, cu tragicele ei lupte interioare, cu credinţa, cu deznădejdea şi supunerea ei, această operă superioară s-a înălţat din societatea pe care a rezumat-o, dacă n-a putut s-o stăpânească şi s-o conducă. Poetul acesta nici n-a fost *numai* un poet, aşa un poet naiv şi copilăresc – rămâind oricât voiţi de mare – care să fi vânat tablouri, senzaţii, sunete. Astfel de poeţi se ivesc în vremi sigure şi liniştite, la popoare cu o cultură orientată şi armonioasă. El a fost, cel puţin în aceeaşi măsură, un cugetător, un luptător, un profet – da, un profet, ca profeţii vechii Iudee, biciuind şi arzând, de o parte, sfătuind şi relevând, de alta, în numele aceluiaşi Dumnezeu al înţelepciunii. Pricina curat sufletească a nebuniei sale nici n-a fost tragedia zilnică a celor ce se avântă spre culmile scăldate în aur ale unei Frumuseţi ce nu se poate atinge, şi cad, cad, când mai sus, când mai jos, pe ascuţişurile stâncii, ci zădărnicia luptei sale de cugetător într-o societate trândavă şi robită plăcerilor: puterile mari, care puteau revoluţiona în afară, zăvorâte înăuntru prin indiferenţa mediului de plumb, au distrus.

Aşa fiind, Eminescu nu se poate înţelege ca un estet al Franciei sau al Italiei secolului al XIX-lea, ca autorul, fără înţelegere omenească, socială, al propriei sale antologii [*Poesii*], ca rezumătorul sufletului său în şaizeci de bucăţi rimate. Un astfel de suflet, cald, comunicativ, războinic a trebuit să se răspândească. Şi orice a rezultat din necontenita activitate a acestui suflet ales merită să fie cunoscut – pentru însuşirile ce neapărat trebuie să aibă, şi pentru lumina ce aruncă asupra unor lucrări mai desăvârşite ale aceluiaşi maestru.

E bine, deci, că s-a tipărit romanul *Geniu pustiu* pe care Eminescu-l scria între nouăsprezece şi douăzeci de ani, ca student la Viena. Să n-aibă grijă nimeni: niciun fir de iarbă de pe mormântul poetului nu se va mişca de indignare la această „divulgare“ a gândului său încă nesigur, a simţirii sale, ce nu-şi găsea totdeauna întruparea statornică şi adevărată. Nu – ci, dacă peste hotarele vieţii se schimbă ceva între cei ce sunt şi cei ce au fost, cel mai mare cântăreţ al neamului nostru va primi aceasta ca o solie duioasă a tinereţelor sale de vultur ce-şi încearcă aripile pentru a pluti întâiaşi dată.

Nicolae Iorga, „Un roman de Eminescu“, în *Sămănătorul*, 11 ianuarie 1904; reprodus în *Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu. Secolul XX*, vol. III: septembrie 1903– octombrie 1904, ediţie critică de I. Oprişan, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2005, pp. 172-173

Eminescu e un detestabil romancier, însă tot aşa de detestabil e ca

Goethe, Jean Paul, Tieck, Hoffmann, fiindcă nu este deloc romancier în chipul analitic şi narativ francez sau englez şi nici nu trebuie judecat ca atare. Pentru el, vorbele „roman“, „nuvelă“ nu au acelaşi înţeles cu soiurile corespunzătoare ale noastre de azi. „Dès qu'une vérité dépasse cinq lignes, c'est du roman“ [„În momentul în care un adevăr e spus în mai mult de cinci rânduri putem vorbi de un roman“], zice Jules Renard, şi aceasta trebuie să fi fost socoteala lui Eminescu, care avea de spus câteva adevăruri lungi, însă nu despre lumea obiectivă, ci despre aceea a închipuirii sale. Eminescu, împreună cu toţi romanticii germani, înţelege naraţiunea în proză ca dezvoltare de fenomene onirice şi de stări de contemplaţie. Prozele lui sunt de fapt poeme.

G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, [1936, ediţia a doua 1970], vol II, ediţie îngrijită de Ileana Mihăilă, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2002, p. 398

Geniu pustiu cuprinde confesiunea tânărului revoltat Toma Nour (numele apăruse şi într-una din dramele istorice, în *Mira*), însă după prezentarea eroului, povestirea continuă la persoana întâi. Toma Nour este un „demon“ eminescian, ca într-unele din poemele primei epoci, *Înger şi demon*, *Împărat şi proletar*, *Strigoii*, personaj byronian, în care frumoasa complexiune fizică ascunde un suflet dezamăgit şi revoltat, după cum ni-l arată portretul romantic atât de caracteristic pentru tendinţele primei maniere a lui Eminescu [...]. Romantica poveste, cuprinzând numeroase episoade, scrisă într-un stil de mare tensiune patetică, amestecat cu note realiste şi cu multe descrieri încărcate de culoare, prezintă interesul de a ne face să înţelegem conexiunea motivelor în sufletul tânărului scriitor Eminescu. Mulţi critici s-au întrebat ce putea uni în fiinţa acestuia pe poet cu doctrinarul politic şi naţional? *Geniu pustiu* se însărcinează să ne dea dezlegarea acestei probleme. Omul romantic, aşa cum ieşise din epoca luciferiană, sfărâmătoare de legături a revoluţiei franceze, din marile sinteze speculative ale idealismului post-kantian, în care orgoliul cugetării omeneşti, făuritoarea lumii, atinsese culmile lui cele mai înalte, din luptele pentru naţionalitate ale Germaniei, cu tot ce determinaseră ele în direcţia exaltării trecutului şi a poporului, romantica fiinţă rezultată din încrucişarea tuturor acestor influenţe cuprindea în sine acel suflet complex în care un individualism excesiv putea coexista cu o înflăcărată sensibilitate naţională. Toma Nour este un exemplar din această categorie. El este arhetipul eminescian.

Tendinţe asemănătoare se regăsesc în *Sărmanul Dionis* [...] care, folosind unele fragmente din *Geniu pustiu*, s-a dezvoltat totuşi ca o compoziţie autonomă. De data aceasta, eroul este un metafizician care reflectează la subiectivitatea

spaţiului şi timpului şi, prin urmare, a imaginii noastre despre lume organizate în formele lor [...]. Dar subiectivitatea spaţiului şi timpului nu produce la Kant concluzia că noi putem dispune în voie de ele. Sensul teoriei kantiene a cunoaşterii este tocmai să fundeze obiectivitatea constrângătoare a ştiinţei. Abia printre urmaşii lui Kant se trag alte concluzii, şi anume în două direcţii diferite. Mai întâi, dacă lumea experienţei este construită de noi prin folosirea formelor subiective ale intuiţiei, atunci avem dreptul să nu-i acordăm mai multă seriozitate decât oricărei glume a spiritului nostru. O undă de ironie, anulând dispoziţia lor patetică, trece prin operele poeţilor romantici, de la Tieck la Heine. Este vestita teorie romantică, dedusă de filosofi ca Schelling sau Solger din epistemologia kantiană şi metafizica idealistă a lui Fichte. În sufletul lui Eminescu a răsunat şi această coardă a sensibilităţii romantice, mai cu seamă în unele din operele tinereţii. Dacă lumea este visul sufletului, nu suntem îndreptăţiţi s-o privim cu zâmbet, distrugând prin actul ironiei situaţii pe care imaginaţia noastră le crease mai întâi cu toată gravitatea? [...]

Altă concluzie a kantianismului şi idealismului lui Fichte este tocmai aceea pe care o trage Dionis [...]. Ea este concluzia idealismului magic, reprezentat de Novalis, care, dezvoltând mai cu seamă poziţiile idealismului lui Fichte, afirmă în *Fragmentele* sale: „Orice credinţă este minunată şi creatoare de minuni: Dumnezeu există în clipa în care cred în el“. Sau în altă parte (*Fr.*, 596): „Visăm călătorii în univers. Dar universul nu este oare în noi? Nu cunoaştem adâncimile spiritului nostru. Drumul misterios trece însă prin interiorul nostru. În noi sau nicăiri este eternitatea cu lumile ei, cu trecutul şi cu viitorul“. [...] Începută şi continuată în spiritul idealismului magic, povestirea sfârşeşte schopenhauerian, prin amintirea regizorului (voinţa universală!) care mişcă dinapoia culiselor vieţii pe toţi muritorii, ca pe scena unui teatru. Asocierea celor două motive se poate urmări şi în fragmentul filosofic *Archaeus*, publicat din manuscrisele tinereţii [...]. Imaginea lumii ca un teatru, condus din umbră de un regizor şi a oamenilor ca actori, venea din Antichitate, din aforismele lui Epictet şi Marc-Aureliu, unde o găsiseră desigur Calderon şi Shakespeare, marile modele ale romanticilor. Dar pe când în Antichitate, comparaţia era menită să sprijine pietatea stoicului supus armoniei prestabiliate a lumii, în care fiecare are îndatorirea să-şi susţină rolul ce i-a fost încredinţat de Logosul universal, aceeaşi comparaţie are la Eminescu scopul de a divulga comedia vieţii şi a conduce la ataraxie prin sfărâmarea iluziilor deşarte. Lumea ca o structură în care nimic nu se poate schimba constituie fundalul de metafizică eleată, absorbită din Schopenhauer, pe care se desprind nu numai strofele *Glossei*, dar şi marea compoziţie a *Luceafărului*.

Tudor Vianu, *Mihai Eminescu*, în Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu,

Istoria literaturii române moderne, [1944], Editura Eminescu, Bucureşti, 1985, pp. 218-222

Structura spaţiului oniric se recunoaşte în basmele eminesciene, şi în special în *Făt-Frumos din lacrimă*. Făt-Frumos e prinţul care cunoaşte două naşteri divine (prima, din lacrima Fecioarei, a doua, din porunca Domnului, care remetamorfozează izvorul în fiinţă umană). Lumile prin care trece ca să împlinească încercările rituale din poveste sunt departe de a avea caracterul neutru al spaţiului din basmele populare. La Eminescu, lumile de basm poartă caracteristicile spaţiului oniric, vidul din vis, nesfârşitele întinderi ale mării sau ale pustiei, străbătute în cavalcadele spaimei. Iată palatul din insulă al împăratului vecin, tânărul şi melancolicul frate de cruce al lui Făt-Frumos: peisajul se constituie din elementele caracteristice ale spaţiului oniric eminescian: *luna*, *apele* (aici, lacul) foarte senine, foarte albastre, prunduite cu nisip auriu, *cerul* senin, de un albastru intens noptatec, *insula* cu pădurea de *smaragd*, în centru *palatul* (care ar putea fi o biserică, un templu, o masă altar etc.) de o albeaţă marmoreeană, strălucitoare, reflectat de apele lacului ce dau impresia unei oglinzi de argint, în interior săli cu un cromatism ritualizat (aur şi argint) şi, peste tot, o mare, o adâncă tăcere (din care se nasc, la visurile propriu-zise, plutiri de îngeri diafani şi cântece joase, monotone, asemănătoare ritualului funebru din slujba ortodoxă). În grădinile Ilenii, florile au luminiscenţe onirice [...]. La moartea Mumei Pădurii, universul, cutremurat apocaliptic, pare torturat de un coşmar [...]. Urmărit de Genar, Făt-Frumos are mişcările moi, vătuite şi ineficiente din vis: „Apoi li se păru că nu mai pot merge, asemene celor ce vor să fugă în vis şi cu toate aceste nu pot“. [...]

Metamorfozând discursul în scene jucate, aventurile gândirii din *Sărmanul Dionis* dau impresia unui lung monolog interior travestit epic. Existenţa lui Dionis se află, toată, sub semnul arderii demonice, al gândirii incandescente marcate, în simbolistica cromatică din text, prin roşu – aşa cum nostalgiile integratoare ale gândirii, legate de prezenţa Mariei, se asociază cu prezenţa obsesivă a albastrului.

Somptuos şi nuanţat, cu aparenţe ornamentale rafinate, cromatismul eminescian îndeplineşte funcţii simbolice de mare precizie, chiar dacă voluptatea culorilor maschează structurile simbolice ale imaginii, pe care le articulează raporturile scării cromatice. [...] Peisajele eminesciene pot fi citite [...] în multiple registre: ele au, mai întâi, o valoare pur picturală, expresie a unei infinite voluptăţi

a privirii; urmărită mai atent, structura imaginii dezvăluie însă articulaţiile onirice, în care se pot recunoaşte mişcările prin care subconştientul structurează simbolic imaginea lumii, alternând peisajul stilizat cu detaliul obsesiv, adus în prim-plan; în sfârşit, nivelul simbolic al imaginii decurge tocmai din structura ei onirică. Cu excepţia câtorva cazuri izolate, „visurile“ eminesciene nu au funcţii (şi nici ambiţii) alegorice. În fond, universul întreg e pus în imagine după criteriile visului, chiar dacă principiul construcţiei rămâne subconştient. Simbolul funcţionează, de aceea, în opera lui Eminescu, cu discreţia unui rapel travestit în cele mai obişnuite înfăţişări (ca-n multe din viziunile realismului magic contemporan). Revenind la cromatismul din *Sărmanul Dionis*, să reamintim prezenţa polarităţii cromatice roşu demonic – albastru „cuvios“. [...] Lumile din *Sărmanul Dionis* sunt structurate, astfel, de două percepţii cromatice fundamentale: pe de o parte, privirii neliniştite a demonului i se dezvăluie harta subterană a sângelui de foc al universului; pe de altă parte, privirea „cuvioasă“ a iubirii şi a credinţei, privirea Mariei, descoperă armonia infinită a cerului senin, a apelor-oglinzi, a „lanurilor de stele“ – adică divinitatea ordinii cosmice – , asociindu-şi simbolul mult discutat al *florii albastre* şi cel al *stelei vinete*. Această privire albastră pare a-i fi dăruită lui Dionis, prin graţia Mariei, după prăbuşire: trezit din visul bolii şi zărind portretul tatălui său, Dionis crede că-şi recunoaşte umbra, uimit însă că umbra lui are, acum, ochi albaştri.

Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice şi viziune poetică*, Editura Minerva, Bucureşti, 1978, pp. 126-127, 139-141

Numele *Cezara*, formă feminină de la *Cezar*, este împrumutat de Eminescu din romanul *Titan* de Jean Paul şi figurează de asemenea în povestea [...] (datând din 1872-74) pe care G. Călinescu a publicat-o în 1932 sub titlul de *Avatarii faraonului Tlà*.

Într-un context de metensomatoze, bilocaţii şi *Doppelgänger*, prezenţa Cezarei în *Avatarii...* este mai curând indicele interesului nutrit de Eminescu pentru marea dezbatere romantică purtată în jurul sexualităţii şi căsătoriei. Eroul – sau mai degrabă ce rămâne din el, sub numele de Angelo, după atâtea peregrinări în spaţiu şi timp – este invitat să facă parte din societatea „Amicii întunericului“, care sunt „amicii voluptăţii sufleteşti“. Cezar-Cezara este un bisexual ce pare să prezideze această asociaţie misterioasă, în care îndeplineşte şi funcţia de paznic slujitor. Angelo are impresia că se află înaintea unui demon, dar se abandonează în cele din urmă pasiunii lui sterile, mai cu seamă după eşecul escapadei sale burgheze cu blonda Lilla. Desigur, Cezara e brunetă şi Lilla blondă, cea dintâi

fiind demonică, cealaltă angelică (potrivit unei stereotipii valabile în majoritatea textelor lui Eminescu, în versuri sau în proză). Dar, din pricină că îngerul nu-i poate oferi aici nimic altceva în afara confortului burghez şi a propagării speciei, Angelo sfârşeşte prin a se consacra cu totul iubirii destructive a Cezarei. Este de reţinut nu numai absenţa de forme a hermafroditului, ci şi pasivitatea partenerului său, Angelo, asupra căruia Cezara îşi exercită toate farmecele, de natură fizică şi psihică, „ca tigresa cu prada sa“. Tânărul, terifiat, nu va reveni la această bizară metresă decât după ce va fi depăşit experienţa dezamăgitoare cu Lilla (sau Elli: numele variază în manuscris).

Ca şi numele Ieronim – partenerul Cezarei în nuvela omonimă – , ideea contrastului dintre căsătoria burgheză şi legătura romantică în care femeia nu-i este subordonată bărbatului pare împrumutată de Eminescu din romanul *Wally, die Zweiflerin* (1835) de Karl Ferdinand Gutzkow (1811– 1878). Gutzkow, care şi-a făcut mulţi duşmani în epocă şi provocase scandal cu teoriile lui despre amorul liber expuse tocmai în *Wally...*, îi atrăsese probabil atenţia lui Eminescu încă din perioada berlineză a acestuia, care coincide cu perioada în care a scris *Avatarii...* .

Faptul că în 1875– 76, anii de elaborare a *Cezarei*, Eminescu încă mai era sub impresia acestei dezbateri romantice – de partea, bineînţeles, a adversarilor căsătoriei – mai multe locuri din opera lui îl dovedesc, precum şi circumstanţele vieţii sale private. [...] Personajul Cezara îşi revendică, de altfel, dreptul la amorul liber cu călugărul (răspopit) Ieronim şi refuză căsătoria avantajoasă cu bogatul Castelmare pe care tatăl ei, un jucător înveterat, i-o aranjase ca să scape de (propriile-i) datorii. Căsătoria este deci văzută sub specia unui simplu constract material avându-i ca beneficiar pe tată şi ca marfă tranzacţionată – frumuseţea fiicei. Sătulă de a nu fi subiectul, ci simplul obiect al unui asemenea penibil contract, e normal ca tânăra Cezara să se revolte împotriva acestei stări de lucruri. Facultatea ei de a fi subiect, „subiectivitatea“, i-a fost grav pusă în criză; e normal ca ea să-şi caute un obiect apropriat ca să şi-o exercite iarăşi, iar acest obiect n-ar putea fi decât un bărbat înzestrat cu pasivitate. Or, exemplarul cel mai desăvârşit ce-i cade în raza vizuală este un tânăr călugăr, chipeş şi dedat cu totul unor meditaţii profund schopenhaueriene (deşi acţiunea povestirii se desfăşoară în epoca Renaşterii, în Italia).

Această inversare de roluri faţă de cuplul clasic, în care bărbatul este activ şi femeia pasivă, este marcată de o schimbare foarte semnificativă în ritualul vizual ce duce la instaurarea iubirii. Am arătat într-un articol precedent că situaţia cea mai comună la Eminescu este următoarea: femeia se exhibează, bărbatul priveşte, dar specificul iubirii constă în a împiedica faptul ca bărbatul să poată vedea bine şi totul, altminteri sentimentul se degradează şi se reduce la pura bestialitate.

Or, în *Cezara* exhibiţionismul tinerei fete lipseşte. Dimpotrivă, ea este

cea care-l vede, de la fereastra palatului, pe chipeşul călugăr, întovărăşit de un alt trecător, bătrânul monah destrăbălat care răspunde la numele de Onufrei. Direcţia privirii este foarte semnificativă: amintim că Luceafărul din poemul omonim, ca şi alte personaje celeste ale lui Eminescu, privesc *în jos* ca s-o vadă pe tânăra ce se exhibează la fereastră, într-un ritual vesperal cvasilicenţios. Or, poziţia spaţială a celui ce vede în raport cu cel văzut marchează deja o ierarhie de un anumit ordin (ontologic, social etc.), în care ceea ce se află sus este superior faţă de ceea ce se află jos. În cazul Cezarei şi al lui Ieronim, e vorba de o diferenţă de rang (Cezara e contesă), dar şi de o inversare de roluri, femeia asumând aici partea activă a relaţiei lor. De aceea, tânărul este ceea ce se exhibează, iar femeia cea care priveşte pe furiş. Mai mult, pictorul Francesco, om bogat care încurajează eliberarea socio-sexuală a protejatei sale, Cezara, se ţine după junele călugăr tenebros nu numai ca să-l aducă în preajma fetei care s-a îndrăgostit de el, ci şi ca să completeze cu trăsăturile chipului său singurul loc rămas gol în tabloul la care lucrează, intitulat *Căderea îngerilor*: locul lui Lucifer. Faptul că Ieronim slujeşte aici de model nu e important doar fiindcă el îşi împrumută chipul arhanghelului revoltat, pentru care Eminescu manifestă de altfel o intensă simpatie. Funcţia de model pare a fi prin excelenţă feminină, ceea ce corespunde răsturnării de perspectivă în privinţa rolurilor stereotipe atribuite partenerilor într-un cuplu.

Care să fie motivul singularităţii lui Ieronim?

O judecată pesimistă despre lume, s-ar zice, căci „viaţa omenirei“ se învârteşte în jurul acestui instinct: „Mâncare şi reproducere, reproducere şi mâncare“. El nu vrea să devină sclavul acestor instincte bestiale şi de aceea e misogin, ştiind că femeia este cea mai desăvârşită unealtă pe care natura, în perversitatea ei, şi-a pus-o la îndemână ca să subjuge bărbatul, spre a-l transforma într-un instrument orb al procreaţiei.

Pe de altă parte, răul pe care-l vede Ieronim în lume are şi alte aspecte ce revin ca un leitmotiv în multe texte ale lui Eminescu din 1872– 76, influenţate, desigur, de Schopenhauer, dar însufleţite de geniul personal al autorului lor. E vorba de convingerea că egoismul, adică „răul“, este motorul istoriei. „Sâmburele vieţei este egoismul şi haina lui minciuna“, îi scrie Ieronim Cezarei într-o lungă scrisoare în care-i explică de ce e înclinat să-i refuze dragostea. Două confesiuni mai precise însoţesc această profesiune de credinţă prea teoretică. Prima e destul de deconcertantă: Ieronim refuză să ia parte la mecanismul lumii, fiindcă se ştie un inadaptat: „Nu sunt nici egoist, nici mincinos“, îşi declară el timiditatea. Înseamnă, în fond, că-i este frică. „Lasă-mă în mândria şi răceala mea“, sună a doua sa confesiune, ceea ce înseamnă că armele lui în această luptă inegală împotriva lumii ce-i inspiră teroare sunt retragerea, solitudinea, răceala, indiferenţa. Dacă ar accepta dragostea Cezarei, ar deveni dintr-odată foarte vulnerabil. Dar sângele tinerei fete e mai fierbinte decât frigiditatea simulată a lui Ieronim. Îi este de-ajuns

să-l privească şi feminitatea ei izbucneşte. Cezara se abandonează unor elanuri de autoerotism sau caută un substitut ca să se debaraseze de o parte din tandreţea ce-o năpădeşte la vederea lui Ieronim. În aceste împrejurări, rezistenţa lui se va topi precum ceara la foc [...].

Pe lângă acestea, există un motiv mai puternic ce justifică rezistenţele şi reticenţele tânărului: existenţa unchiului său Euthanasius, care-i trimite din când în când mesaje.

Numele lui Euthanasius provine dintr-un pasaj din aforismele lui Schopenhauer [...]. Pustnicul Euthanasius este la Eminescu, în fond, o ipostază concretă a conceptului schopenhauerian de euthanasie. Cel puţin asta trebuie să fi fost intenţia autorului, dar tiparele imaginarului i-au forţat mâna, astfel că Euthanasius s-a transformat în paznic al Paradisului terestru şi unic deţinător al secretului existenţei acestuia. [...] Euthanasius este un „bătrân săhastru“ care, în singurătatea vrăjită a refugiului său, are trei ocupaţii principale: pictura, grija albinelor şi, desigur, meditaţia asiduă. Această ultimă activitate constă în observarea vieţii albinelor şi în scoaterea unor concluzii privind analogiile dintre societatea lor şi aceea a oamenilor. Euthanasius este prin urmare un *etolog* a cărui gândire insistă asupra faptului că omul e o fiinţă instinctuală, ca şi animalele [...]. Se înţelege că meditaţia asupra cauzelor erosului îi ocupă tot timpul lui Euthanasius care, departe de a fi doar un etolog, este şi un erotolog ce şi-a împodobit pereţii peşterii cu trei scene ilustrând, după el, trei posibile situaţii psihologice ale cuplului uman: Adam şi Eva, Venus şi Adonis, Aurora şi Orion... De ce se opreşte aici? Judecând atent aceste cazuri, vedem că s-a inspirat pesemne din viaţa albinelor, la care albina foloseşte masculii o dată pentru totdeauna: ea este cea care ia iniţiativa, ea *agresează masculul*. Or, Euthanasius nu pare fascinat decât de aceste cazuri de inversare a rolurilor, de masculul pasiv şi de femela activă: Eva care-l ispiteşte pe Adam, Venus care-l urmăreşte pe Adonis, Aurora care-l răpeşte pe Orion... Exact aşa se întâmplă cu Cezara şi Ieronim.

Ioan Petru Culianu, [*Les fantasmes de la liberté chez Mihai Eminescu*] Fantasmele libertăţii la Mihai Eminescu. Peisajul centrului lumii în nuvela *Cezara*, [1983], traducere de Dan Petrescu, în Ioan Petru Culianu, *Studii româneşti I*, traduceri de Corina Popescu şi Dan Petrescu, Editura Nemira, Bucureşti, 2000, pp. 100-105

Limita superioară a evoluţiei sale ca prozator o va atinge Eminescu în *Cezara*, nuvelă publicată în *Curierul de Iaşi*, în august 1976, căreia G. Călinescu

avea să-i descopere un final rămas în manuscris. Maturizarea mijloacelor expresive nu ţine, însă, de eliminarea convenţiilor romaneşti şi romanţioase, ci de o subtilă resemnificare a acestora şi de o dezvoltare a capacităţilor de sugestie senzorială a limbajului. Cu alte cuvinte, personajele rămân, în esenţă, la fel de schematice sau simbolic-abstracte ca în epoca tatonărilor din romanul *Geniu pustiu*, pe când Eminescu avea nouăsprezece ani, dar geometria lor „inavariabilă“ este învăluită într-un limbaj al notaţiei şi al evocării senzuale. Prin aceasta, Eminescu regăseşte esenţa însăşi a artei nuvelistice, care, de la *Decameronul* lui Boccaccio (1354), însemna asocierea unei epici schematice, în care personajele sunt reduse la nişte funcţii ale naraţiunii, cu o diversitate de-a dreptul luxuriantă a sugestiilor erotice, licenţioase.

Sexualitatea este, în *Cezara*, omniprezentă, fie exprimată în mod aluziv, fie abordată şi „teoretizată“ frontal. De principiu, Eminescu a evitat să publice texte care conţineau fantasme erotice „neconvenţionale“: în *Geniu pustiu*, relaţia de natură evident homosexuală dintre Toma Nour şi prietenul său Ioan; în *Avatarii faraonului Tlá*, androginismul şi sado-masochismul. Totuşi, acestea răzbat şi în prozele publicate, chiar dacă atenuate printr-o convenţie narativă Biedermeier, menită să le „îmblânzească“. În *Sărmanul Dionis*, de exemplu, reacţia agresiv-senzuală a lui Dionis faţă de portretul tatălui său este o reminiscenţă a unor elemente din *Geniu pustiu*, dar, printr-o „învăluire“ a interzisului în permis, homoerotismul este transfigurat într-o onorabilă dragoste filială. Tema indeterminării sexuale revine în final, când Dionis, întors din aventurile sale metafizice, se căsătoreşte cu Maria: tânăra soţie *angelică* se joacă cu *demonicul* ei soţ (calificările îi aparţin autorului) travestindu-se în băiat.

În afara acestor ambiguităţi, însă, şi a faptului că Dan-Dionis şi Maria sunt transportaţi în lună de un sărut pătimaş, sexualitatea şi imaginarul erotic în *Sărmanul Dionis* sunt estompate prin supunerea la modelul „neoplatonic“, spiritualizat, al paşoptiştilor. Situaţia este complet diferită în *Cezara*, unde tema sexuală nu este tratată doar în mod extensiv, ci şi explicit. [...]

[...] în studiul său comparativ despre realismul burghez în pictura europeană a secolului al XIX-lea, Aleksa Čelebonovič arată cum insinuarea erotică reprezintă o constantă europeană a tablourilor concepute, în epocă, pentru a decora interioarele „onorabile“. Cu alte cuvinte, de la savurarea „dulceţii căminului“, de la voluptatea vieţii domestice, la tema generală a bucuriei de-a trăi, şi de la aceasta, la manifestările ei cele mai explicite, legate de senzualitate şi erotism, imaginarul pictural burghez creează un continuum, care este parcurs în ambele direcţii.

Din acest punct de vedere, este foarte semnificativ că erotismul din *Cezara* pare să se legitimeze în primul rând prin referirea la artele plastice. Personajul principal masculin, Ieronim, este un „frate laic“, un călugăr aflat în

perioada uceniciei (şi care, în cele din urmă, va părăsi calea monahală), a cărui pasiune principală este ilustrată de propria chilie [...]. Dacă Dionis ne era prezentat ca un „ateu superstiţios“, călugărul Ieronim compensează indiferenţa sa faţă de religie prin instinctul artistic [...].

Pe de altă parte, Arta este reprezentată şi de bătrânul pictor Francesco. prietenul şi confidentul fiicei marchizului (sau contelui: titlurile de nobleţe alternează) Bianchi, Cezara. Aceasta va face o pasiune spontană şi violentă pentru Ieronim. Tabloul la care lucrează Francesco, reprezentând scena biblică a căderii îngerilor, joacă un rol important şi în structura narativă, şi în cea simbolică a nuvelei. În ordine narativă, el reprezintă pretextul întâlnirii dintre Ieronim şi Cezara. Pictorul îl convinge pe tânărul aspirant la haina monahală să-i pozeze pentru conducătorul cetelor de îngeri rebeli, pe care vrea să-l surprindă în momentul expedierii sale în haos de către arhanghelul Mihail, conducătorul cetei angelice rămase fidele Creatorului. În ordine simbolică, atitudinea lui Francesco şi chiar a lui Ieronim în raport cu tabloul sugerează că frumuseţea formei picturale precumpăneşte asupra conţinutului. Pasiunea estetică marginalizează semnificaţia religioasă, care este reconfirmarea, prin violenţa sacră, a autorităţii divine. Dacă la nivelul *temei* tabloului, autoritatea morală şi raţională reprezentată de arhanghelul Mihail triumfă asupra impulsurilor obscure ale lui Satan, la nivelul realizării sale efective (asistăm, chiar dacă prin ochii unei Cezare ascunse după un paravan şi răvăşită de revelaţia nudităţii lui Ieronim, la procesul de creaţie al lui Francesco), se sugerează o punere în umbră (deci o corespondentă „aruncare în haos“) a severei ierarhii divine a valorilor prin concentrarea asupra frumuseţii, plasate „dincolo de bine şi de rău“, a execuţiei artistice.

[...] legitimarea „moralei libere“ prin prestigiul artelor plastice clasice sau clasicizante, în stilul picturii „burgheze“ descrise de Čelebonovič, culminează în figura lui Euthanasius, introdus ca „unchiul“ lui Ieronim, un personaj cu un dublu rol: de *deus ex machina* şi de *raisonneur*. El este un *deus ex machina*, adică o instanţă providenţială, a cărei intervenţie schimbă soarta personajelor, întocmai ca aceea a zeilor coborâţi în scenă cu mecanisme speciale din tragediile antice, fiindcă insula pe care el i-o lasă moştenire lui Ieronim (prelucrare subtilă a motivului moştenirii din romanul sentimental burghez, mult superioară celei din *Sărmanul Dionis*) reprezintă atât argumentul pentru ca acesta să renunţe la călugărie, cât şi un ideal loc de refugiu, într-un moment ulterior, când protagonistul nuvelei este urmărit pentru a fi ucis în duel (de fapt, numai rănit, după cum aflăm din încheierea manuscrisă), pe Castelmare, pretendentul gelos care-l atacase.

Pe de altă parte, Euthanasius este un *raisonneur*, reprezintă, cu alte cuvinte, conştiinţa lucidă care reflectă în sine esenţa întregului univers narativ. Impresia de plenitudine protectoare, insinuând „dulceaţa căminului“, este

realizată, în scrisoarea sa către Ieronim, pe de o parte prin descrierea feerică a insulei, prezentată ca invadată de-o natura erotizată şi tandră, pe de altă parte, prin ideile sale abstracte, menite să creeze senzaţia unui model al lumii coerent şi, prin aceasta, protector. [...]

Acest înţelept care pare o încrucişare între Prospero, regele magician din feeria shakespeariană *Furtuna*, şi Arthur Schopenhauer, este, ca orice om al Renaşterii italiene, un spirit total, care dispune nu doar de erudiţie şi de inteligenţă, ci şi de extinse talente artistice. Ca dovadă supremă a faptului că Eminescu găsea în lumea artelor vizuale modelul şi legitimitatea universului său în acelaşi timp domestic şi senzual, sublim şi frivol – Euthanasius, cel ce reprezintă Filosofia în universul nuvelei, îşi exprimă utopia de „abstragere din planul voinţei în planul contemplaţiei“, cum ar fi spus Titu Maiorescu, printr-o serie de sculpturi. Astfel, el pregăteşte, fără s-o ştie, decorul nupţial în care se vor regăsi, în final, Ieronim şi Cezara.

Acele „ornamente şi basoreliefuri“ cu care bătrânul, dar vigurosul pustnic umple pereţii peşterii sale trimit înspre două sensuri diferite. Pe de o parte, Adam şi Eva întruchipează „inocenţa primitivă“, fiind prinşi într-un „idil liniştit şi candid între doi oameni ce n-au conştiinţa frumuseţii, nici a goliciunii lor“. Pe de altă parte, nararea în piatră a două mituri greco-romane, cel al lui Venus, zeiţa dragostei, care-l iniţiază-n misterele ei pe efebul Adonis, şi cel al Aurorei, care „răpeşte pe Orion, de care se-namorase însăşi cruda şi vergina Diana şi-l dusese în insula Delos“, imortalizează modelul unui erotism bazat pe dorinţă şi seducţie.

Prin basoreliefurile din peştera sa, Euthanasius „pune în abis“ chiar idila dintre Ieronim şi Cezara. Scena cu subiect biblic anticipează feerica regăsire a celor doi eroi, cu care se încheie nuvela în forma ei publicată. În sculpturile cu subiect clasic, antic, ni se dezvăluie, anticipat, esenţa relaţiei Cezarei cu Ieronim, o relaţie bazată pe inversarea funcţiilor pe care imaginaţia poetică le distribuie, în mod tradiţional, celor două sexe: Cezara, matură afectiv şi conştientă de propria sexualitate, va încerca, asemenea lui Venus şi Autorei, să-l iniţieze pe Ieronim, care apare la început ca o expresie a instinctului natural, dar şi a proiectului filosofic al autosuficienţei stoice.

Pe de altă parte, dacă este adevărat că semnificaţia alegoriilor mitice din peştera lui Euthanasius guvernează întreaga nuvelă, atunci trebuie să presupunem că şi ambiguităţile care le afectează se răsfrâng asupra ansamblului universului narativ. În primul rând, trebuie să remarcăm că simbolismul creştin şi cel „păgân“ se păstrează, la un examen mai atent, într-o tensiune pe care, de fapt, nici arta renascentistă şi barocă la care face mereu aluzie Eminescu nu reuşise să o dizolve. Adam şi Eva, chiar dacă semnificaţia lor directă este legată de fericirea paradisiacă, sunt, totuşi, reprezentanţii unui cosmos în care senzualitatea *conştientă de sine* este sinonimă cu păcatul, iar păcatul antrenează căderea în

planurile inferioare ale universului. Cele două cupluri din mitologia clasică, Venus-Adonis şi Aurora-Orion, ţin de un univers în care păcatul originar *nu există*, în care conştiinţa de sine este o condiţie absolută a posibilităţii senzualităţii, sexualitatea este perfect compatibilă cu inocenţa iar plăcerea poate fi imaginată drept scop al şi justificare a existenţei. Avem aici o indeterminare între ideea de exorcizare a păcatului originar, prin regăsirea inocenţei primordiale a *sufletului* şi redeschiderea accesului spre transcendenţă (spre „luna“ lui Dionis), şi ideea de *negare* a păcatului originar, prin invocarea inocenţei inalienabile a omului, ca parte a unei naturi complete, autosuficiente, care nu are nevoie de nimic de „dincolo“ de ea însăşi.

Această ambiguitate nu este risipită nici în finalul manuscris. Aici, Cezara se îneacă, prinsă într-o capcană de marchizului de Castelmare, iar Ieronim, după ce-l ucide pe scelerat, înnebuneşte de durere şi se sinucide aruncându-se în apă împreună cu trupul neînsufleţit al iubitei. Arătându-ne cum „marea purta în patul ei moale şi albastru două cadavre unite, strâns îmbrăţişate“, Eminescu nu ne lămureşte dacă adăpostul, „căminul“ pe care îndrăgostiţii îl descoperă după moarte este transcendenţa sau este „marele tot“ al naturii.

Insula lui Euthanasius este o parabolă puternică a universului ca spaţiu domestic, prietenos. Sugestia de protecţie maternă, intrauterină, este accentuată de faptul că, în mijlocul lacului din mijlocul insulei lui Euthanasius, se află o altă insulă, mai mică, o veritabilă „grădină“, pe care Ieronim o percepe, nu întâmplător, ca pe o „odaie“. De asemenea, în finalul manuscris, intimitatea feerică a insulei trezeşte în Cezara instinctul matern: „I se părea că are un copil la sân şi-l mângâia, apoi îmbrodi o perniţă ş-o pălmui, o puiculi, ca şi când ar fi copilul ei...“ Sugestia protecţiei învăluitoare, a confortului intimităţii private, se păstrează chiar în visele prin care Ieronim încearcă să-şi ascundă evidenţa morţii Cezarei: „Ea se cufunda parecă-n perini... perini de pânzării albastre... El se alătură de ea... dar ea pare că fugea în perinile prea moi.“

Această mişcare simbolică de învăluire are, aşadar, nu doar semnificaţia protecţiei, ci şi pe aceea a ascunderii. Ultima imagine a finalului manuscris ne prezintă cum, în „paradisul“ rămas pustiu, „vântul, trecând printre crengile unui arbor vechi, mişca între crengile-i aplecate oasele albite de curgerea apelor a unui om cu barbă lungă“. Este vorba de scheletul lui Euthanasius, ale cărui ultime notiţe, găsite de Ieronim la venirea sa pe insulă, vorbeau tocmai despre modul cum avea de gând să petreacă eternitatea: „Mă voi aşeza sub cascada unui pârâu... Râul curgând în veci proaspăt să mă dizolve şi să mă unească cu întregul naturei, dar să mă ferească de putrejune.“ Dar, în acelaşi timp, este vorba despre moartea însăşi, care, în tradiţia picturii baroce, îşi semnalează prezenţa în centrul Arcadiei, al frumuseţii atotînvăluitoare generate, prin tehnicile iluziei, de Artă.

Dincolo, însă, de certitudinea melancolică a morţii, acest „cămin

originar“ este menit şi să absoarbă, în aparenţa sa copleşitoare, de caldă deplinătate, o profundă incertitudine. Fiindcă nu putem şti, şi nu e deloc sigur că autorul însuşi ştie, dacă „întoarcerea acasă“ sugerată în planul simbolic cel mai general al textului înseamnă accesul la „spiritualitatea pură“ a idealismului romantic, la „Nirvana“ (odihna în neantul absolut) propovăduită de Schopenhauer, sau la energia originară a naturii, cerebrată în consonanţă cu acea exaltare a instinctului care va fi numită, retrospectiv, nietzscheeană.

De fapt, ceea ce demonstrează *Cezara* este că incertitudinea nu trebuie să fie în mod necesar dureroasă şi dizolvantă. Dimpotrivă, ea poate să exprime o formă de suspendare a judecăţii, de păstrare a gândirii într-o stare latentă şi, prin aceasta, nefixată, ludică, de-a dreptul voluptuoasă. În *Cezara* regăsim, de fapt, întreaga structură a poemului *Cărţile*, compus, de altfel, în aceeaşi perioadă. Şi Ieronim este plasat între trei maeştri. Shakespeare, artistul care se confruntă cu Dumnezeu, poate fi regăsit în Francesco, artistul care are acces la viziunea „întregului“ (tabloul său, *Căderea îngerilor*, este o imagine „completă“ a cosmosului). Înţeleptul de la care, în *Cărţile* se putea învăţa despre „moartea lumii“ este Euthanasius (al cărui nume înseamnă, în greacă, „moarte frumoasă“). Dar maestrul „secret“ şi „suprem“, plasat deasupra artei şi filosofiei, este Cezara. Experienţa erotică este văzută ca o iniţiere în ambiguitate: o condiţie pe care poetul învaţă să nu o mai considere accidentală şi pasageră, pe care ajunge să o cunoască şi să şi-o asume. Dar oare această *senzualitate a incertitudinii* nu este chiar una dintre experienţele fundamentale care au reînnoit faţa literaturii europene, generând ceea ce ne-am obişnuit să numim „modernitatea poetică“? Nu este această pendulare între *senzualitatea ambiguă* şi *senzualitatea ambiguităţii* una dintre trăsăturile distinctive ale sensibilităţii „decadente“, care, în Europa, devine manifestă în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, iar în literatura noastră ajunge la expresii notabile prin Mateiu Caragiale, Tudor Arghezi sau Ion Barbu?

Caius Dobrescu, *Mihai Eminescu. Imaginarul spaţiului privat, imaginarul spaţiului public*, Editura Aula, Braşov, 2004, pp. 52-58

Eminescu de abia începuse să frecventeze la Berlin cursurile din semestrul de iarnă, când *Convorbirile literare* îi publicau în numerele din decembrie şi ianuarie ale revistei povestirea *Sărmanul Dionis*. Reîntâlnirea cu textul la a cărui definitivare lucrase până în ajun îi suscita, fără îndoială, amintiri, şi cine ştie dacă seara de 1 septembrie 1872, când îl citise la Junimea, îi inspira acum nostalgie? Lui Gh. Panu, de pildă, şi, desigur, nu numai lui, povestirea îi păruse o „elucubraţie“ filosofico-fantastică, mai extravagantă decât tot ceea ce

compusese Eminescu până atunci. Titu Maiorescu, dimpotrivă, fusese profund impresionat de *Sărmanul Dionis*. Probabil că, în sensul deplin al cuvântului, Maiorescu a fost şi a rămas timp de peste cincisprezece ani singurul cititor al povestirii.

Cum să fi urmărit cititorul român de la 1872 altfel decât cu perplexitate crescândă o „nuvelă“ care începea cu un lung monolog despre relativitatea timpului şi a spaţiului, şi continua cu metamorfoza eroului, Dionis, mărunt slujbaş într-o cancelarie din capitala românească, în Dan, un călugăr ieşean din Evul Mediu, şi cu călătoria acestuia din urmă în lună, de unde nefericitul avea, apoi, să se prăbuşească, pentru a se trezi ceea ce fusese – Dan, călugărul sau poate Dionis, copistul, nu se ştie prea bine?! Chiar dacă sensul unei asemenea „prăpăstii“ rămânea cu totul obscur, evidente trebuie să fi fost în schimb pentru oricine ecourile unor lecturi întinse, pe cât de exotice, pe atât de dificile. Cu ele pătrundeau în atmosfera jovial-mondenă a salonului ieşean proverbialele „nebulozităţi“ germanice, pe care studentul Eminescu le respirase – vezi bine – la Viena cu nesaţ. Idealismul transcendental kantian se întâlneşte în paginile povestirii cu metempsihoza, mitul creştin al păcatului originar cu legenda faustică, ocultismul (magie, astrologie) cu motive din fantasticul romantic (dedublarea, umbra, visul) etc. „Sinteza“ care rezultă este, fără îndoială, stranie. Aspectul ei flagrant livresc, conjugat cu tensiunea speculativă şi o fantezie debordantă, explică, desigur, atât muţenia publicului iniţial, intimidat de subiecte care îl depăşeau, cât şi zelul cultural cu care lectorii avizaţi aveau să se lanseze mai târziu în exegeza textului. Probabil că, la apariţia ei, *Sărmanul Dionis* cădea într-un orizont de aşteptare cât se poate de ingrat: Eminescu nu găsea un public pur şi simplu neiniţiat, ci unul preparat pentru o cu totul altfel de proză şi inebranlabil convins de competenţa sa. *Sărmanul Dionis* a fost, aşadar, judecată ca „nuvelă“, iar concepţia comună despre acest gen nu poate să fi fost alta decât cea definită de Panu cu aplombul semidoctului absolut (şi vag agramat):

„Nuvela este unul din genurile care are [sic!] de menire zugrăvirea omului şi a societăţii. Un nuvelist sau un romancier este un studiitor de oameni şi de moravuri. Menirea lor nu este de a inventa oameni sau moravuri, ci de a-i face să trăiască pe cei dintâi în cadrul celor al doilea, având în aceste margini toată, absolut toată latitudinea [...].“

E limpede că, pusă în raport cu un ideal estetic ca cel formulat mai sus, povestirea lui Eminescu trebuia să apară drept un eşec spectaculos. Nici chiar după ce, circa treizeci de ani mai târziu, H. Sanielevici a indicat un alt sistem de referinţă pentru lectura ei – şi anume fantasticul romantic german (Novalis, Chamisso, E.T.A. Hoffmann, Tieck, Wackenroder, dar şi Goethe) – , *Sărmanul Dionis* nu a fost evaluată estetic cu alt etalon decât nuvelele de factură tradiţională. Nici chiar un specialist ca Mihail Dragomirescu, deşi sensibil la frumuseţea

deosebită a textului şi la excepţionalele lui calităţi poetico-filosofice, nu poate da alt verdict decât cel dinainte ştiut: *Sărmanul Dionis* demonstrează incapacitatea lui Eminescu în domeniul narativ. La mijlocul anilor ’60, când proza eminesciană a fost redescoperită, instrumentele cu care o abordează critica nu sunt altele decât cele moştenite din naratologia dragomiresciană. Habitusul mental al consumatorului de nuvele realiste din secolul al XIX-lea se dovedeşte cvasiradical. Chiar şi criticii familiarizaţi cu formulele cele mai suple ale prozei moderne răspund la textul eminescian cu reflexe vetuste. Reacţionează cumva stânjeniţi de „anomaliile“ de ordin structural, pe care încearcă şi ei să le explice prin natura eroului – un ins ieşit din comun, posedat de demonul metafizicii, absorbit de speculaţii şi viziuni. Istoria lui, se spune, începe să deruta, dacă cititorul – măcar el – nu pierde din ochi graniţa dintre cele două lumi între care Dionis pluteşte distrat, realitatea şi ficţiunea. Povestirea beneficiază, uneori, de o lectură minuţioasă, dornică să demarcheze un cadru epic minimal, în interiorul căruia aventurile altfel abracadabrante ale lui Dionis capătă în definitiv o „logică“: un şir de visuri, reverii, viziuni etc. – mai lung şi complicat, e adevărat, decât suportă cititorul mediu, dar care are, totuşi un început şi un sfârşit în „realitate“. Eroul, se spune, se trezeşte până la urmă: Dionis se căsătoreşte cu Maria, trăindu-şi astfel aievea visul de fericire.

Sigur că, dacă miraculoasa călătorie prin evi până la izvorul timpului, zborul printre stele, sejurul în vecinătatea domei lui Dumnezeu etc. nu au alt statut decât acela de producţii imaginare – de pure iluzii deci, mincinoase şi evanescente – , eroul eminescian coboară în rândul oamenilor. Şi acesta este într-adevăr obiectivul lecturilor de până acum: să risipească neliniştea cititorului „normal“ faţă cu „haosul“ în care simte că-l absoarbe *Sărmanul Dionis*. Numai că această interpretare tranchilizantă nu funcţionează decât aparent, iar daunele nepotrivirii le-a suportat până acum întotdeauna textul. Plecând, de pildă, de la premisele naturaliste numite mai sus – eroul visează doar, şi visul este, vezi bine, un fenomen natural – , lectura nu poate ajunge decât la concluzia că Eminescu *a greşit* finalul povestirii: întrebările cu care ea se încheie, şi care – cum ştim – au furnizat subiectul unei dezbateri seculare, o *strică*. Am putea presupune că impulsul de a „salva“ povestirea eminesciană prin relativizarea insolitului ei dispare, îndată ce lectura se desfăşoară în context fantastic. Dar raţionamentul, oricât de corect, nu rezistă la confruntarea cu faptele. Mi se pare de neînţeles, în cazul de faţă, că interpreţii se obstinează încă să citească *Sărmanul Dionis* exact aşa cum Eminescu nu vrea să-i fie citită lucrarea. Oare nu e limpede avertismentul naratorului cuprins tocmai în acel final mereu şi mereu incriminat?

„Două vorbe concluzive. Cine este omul adevărat al acestor întâmplări – Dan ori Dionis? Mulţi din lectorii noştri vor fi căutat cheia întâmplărilor lui în lucrurile ce-l încunjurau; ei vor fi găsit elementele constitutive a vieţii lui sufleteşti

în realitate: Ruben e Riven; umbra din părete, care joacă un rol atât de mare, e portretul cu ochii albastri; cu dispariţiunea acestuia dispare ceea ce veţi fi îndemnaţi a numi o idee fixă; în fine, cu firul cauzalităţii în mână, mulţi vor gândi a fi ghicit sensul întâmplărilor lui, *reducându-le la simple vise a unei imaginaţii bolnave*.“

Mai modern decât mulţi dintre fantasticologii zilelor noastre, Eminescu refuză *reducţionismul* de tip psihanalitic: „normalitatea“ pe care o restabileşte – chipurile – cititorul, cârpind anevoie cu „firul cauzalităţii“ lumea lui Dionis, denaturează sensul povestirii. Dar exegeţii trec cu uşurinţă peste aceste rânduri, descoperind cu satisfacţie, se vede, o altă probă, eclatantă, s-ar zice, de diletantism – citatul final din Théophile Gautier [...].

Ar fi tragic dacă oamenii de spirit nu ar fi luaţi în serios numai pentru că îşi învăluie cu discreţie, în umor, suferinţa. În primăvara lui 1883, când Eminescu, luptând singur, în taină, cu boala, dispărea şi reapărea fără explicaţii din societatea bucureşteană, Mite Kremnitz l-a întâlnit într-o seară la teatru. Cu maniere alese, ea se interesează de preocupările cele mai recente ale poetului. Auzind de studiile lui de sanscrită, Mite nu-şi poate reprima maliţia: „Dar de când ştii dumneata sanscrita?“, întreabă ea. „O, răspunde Eminescu, eu am ştiut-o totdeauna“. Ar fi păstrat Mite Kremnitz pentru posteritate această frază, dacă nu ar fi simţit în ea suflul altei lumi? *Sărmanul Dionis* nu se încheie nici artificial, nici banal, nici în conformitate scrupuloasă cu reţetele unui gen la modă. Finalul pe care Eminescu l-a definitivat de abia la Berlin, trebuie luat în serios: el conţine un mesaj esenţial. De aici trebuie *să înceapă* lectura povestirii. Or, cele două întrebări formulate da narator privesc una – identitatea eroului („Cine este omul adevărat al acestor întâmplări, Dan ori Dionis?“), cealaltă – statutul ontologic al acţiunilor („Fost-au vis sau nu [...]“?). Ar fi simplist să credem că nu suntem solicitaţi decât să alegem cele două răspunsuri corecte dintre cele patru posibile, propuse de narator. Răspunsul adevărat nu se află printre termenii alternativelor formulate explicit: Dionis *sau* Dan? realitate *sau* vis?

Dincolo de obiectul lor particular, contextual, întrebările cu care se încheie *Sărmanul Dionis* privesc elementele de bază ale naraţiunii „clasice“ – eroul şi acţiunea. În cazul aşa-numitei „novele“ eminesciene, aceste întrebări *nu* funcţionează.

Degajăm astfel, totodată, spaţiul poetic în care reflecţia eminesciană asupra inconştientului devine recognoscibilă, şi anume în forma la care ajunsese ea în ajunul primului semestru de studii la Berlin.

Dar care este tema povestirii? Călinescu o formulează astfel: în fiecare individ se ascunde un *archaeus*, adică un eu nemuritor, care migrează doar dintr-o existenţă în alta, îmbrăcând mereu alt corp şi rămânând, totuşi, mereu acelaşi – aşa cum pretutindeni în natură prototipul se repetă neschimbat în exemplarele care

compun specia. Deşi această viziune despre natura dublă – finită şi infinită, trecătoare şi nemuritoare – a specimenului uman i-ar fi putut fi inspirată lui Eminescu de Platon sau – şi mai plauzibil – de doctrina indiană a metempsihozei, Călinescu înclină să-i fixeze sursa în lecturile schopenhaueriene ale autorului-student. El citează, ca argument, un pasaj fermecător din *Parerga und Paralipomena* în care filosoful îşi prezintă obsecvios tovarăşii de viaţă – mai bine zis, zeii domestici: Câinele şi Pisica. Mereu aceiaşi de mii de ani, ei îl privesc de dincolo de timp şi-n ochii lor „străluceşte principiul indestructibil, Archaeus“. Deşi convingătoare, teza lui Călinescu rămâne incompletă. Ce rol joacă *visul* în complexul de gânduri privind eul, esenţa şi identitatea lui? Nu cred că putem avea acces la sensul povestirii lui Eminescu, dacă nu ţinem seama de corelaţia intimă dintre cele două probleme – eul „adevărat“ şi visul. Or, şi în privinţa aceasta Eminescu putea fi inspirat tot de Schopenhauer, demonstrând astfel lecturi mult mai întinse din opera filosofului decât se admite îndeobşte. (Cum bine ştim, Călinescu este în bună parte responsabil pentru imaginea unui Eminescu autodidact, cititor pătimaş, dar fără sistem, multilateral, dar superficial, rămas – ca să fim clari – pe bună dreptate fără titluri şi diplome.)

A. „Fost-au vis sau nu...?“

Cum am spus deja, lecturile de până acum pleacă de la premisa povestirii cu două nivele. Potrivit acestui model structural cât se poate de familiar, un substrat realist poartă – se spune – în *Sărmanul Dionis* castelele de fum emanate din fantezia eroului. Criteriile utilizate pentru a separa presupusele caturi sunt atât cel logic, extratextual – plauzibilitatea peripeţiilor – , cât şi cel imanent – indicii textuali privind natura întâmplărilor prezentate. Renunţ la a mai demonstra ineficienţa primului criteriu. În ce-l priveşte pe cel de-al doilea, el nu a fost utilizat cu consecvenţă, altfel reprezentarea dual a *Sărmanului Dionis* ca „nuvelă cu vise“ ar fi fost de mult abandonată. Iată de ce:

a) Pretinsul substrat evenimenţial, biografia lui Dionis, este prea inconsistent sub aspect epic pentru a împlini rolul unui suport realist al evaziunii onirice. Logica narativă cere ca între cei doi poli extremi ai unei intrigi să se constituie treptat, prin conexiunea acţiunilor, un câmp de tensiune semantică, astfel încât sfârşitul să reprezinte o transformare semnificativă, dacă nu chiar o răsturnare a începutului. E adevărat că la începutul povestirii Dionis este solitar, nefericit, sărac, declasat, iar la sfârşit – căsătorit, fericit, bogat, reintegrat în nobilime. Dar contribuţia lui la această schimbare este ca şi nulă: ea survine fără conflict, nu poate fi denumită nici măcar „lovitură de teatru“, şi nici măcar vreun *deus ex machina* nu-şi face apariţia. Dar cum să se nască un decalaj bine marcat, şi nu doar exterior-cronologic, între prima şi ultima apariţie a unui erou care consumă circa trei sferturi din timpul pe care i-l acordă autorul, dormind, visând, meditând, monologând, scriind versuri etc.? „Acţiunea“ purtată de „eroul“ Dionis

poate fi descompusă în optsprezece secvenţe, dar marea majoritate a acestora se află, semantic vorbind, aproape de gradul zero al epicităţii. Şi tocmai secvenţele cu cel mai redus potenţial epic, centrate pe predicate de tipul: a reflecta, a visa, a privi, a versifica etc. sunt cele mai ample. Acest contrast bizar între pertinenta diegetică şi extensia discursivă a unităţilor care compun naraţiunea constituie un semnal: ce „gramatică“ poate explica această disproporţie între cele două componente ale naraţiunii, „istoria“, pe de o parte, „povestirea“ care „enunţă“ acest „substrat“, pe de alta?

b) Tehnica implantului oniric în sol realist este veche, simplă şi lui Eminescu bine cunoscută. Şi în romanul rămas neterminat, *Geniu pustiu*, eroul visează şi-şi încredinţează visele, consemnate în jurnal, prietenului său, care povesteşte că Toma Nour avea un jurnal pe care el, acum, îl prezintă cititorului etc., etc. Oricât de subtilă, această arhitectură rămâne perfect transparentă, în ciuda jocului de oglinzi pe care-l produce dublarea instanţei narative. Cu totul alt dispozitiv narativ ne întâmpină însă în *Sărmanul Dionis*. Dionis nu-şi povesteşte el însuşi visele, delirurile. Această funcţie eminamente subiectivă, inalienabilă în realitate, este asumată în universul povestirii eminesciene de un narator anonim, a cărui voce se face auzită pe tot parcursul textului – fie că interpelează nemijlocit cititorul, fie că i se adresează indirect, prin comentarii colorate subiectiv, cu privire la erou. Statutul acestui intermediar rămâne de nedefinit. El îl observă „din afară“ pe erou, ca şi cum s-ar afla în acelaşi spaţiu fizic cu el, îi cunoaşte, totodată, gândurile, pătrunzând până în ungherele cele mai ascunse ale vieţii lui interioare. Deşi nu se exprimă cu atotştiinţa de tip demiurgic specifică discursului auctorial, acest narator, ale cărui coordonate le ghicim, uneori, în perimetrul acţiunii, nu este perceput de erou şi nici nu se implică în vreun fel în evenimente. Eminescu adoptă, aşadar, formula naratorului extradiegetic, dar învestitura care i se asociază stârneşte uimire. Deşi existenţa lui Dionis se desfăşoară cu precădere în orizontul fără martori al proiecţiilor imaginar-onirice, eroul rămâne „mut“, substituit sistematic în spaţiul expresiei de vocea fără nume a Celuilalt, unicul locutor. Nu ne îndoim că Eminescu era la curent cu rafinamentele la care ajunseseră autorii de povestiri fantastice (inclusiv Théophile Gautier). În căutarea unor tehnici tot mai subtile de construire a enigmei, ei se concentrau cu precădere asupra instanţei narative. Multiplicarea naratorilor devenise un procedeu curent de potenţare a misterului. Şi totuşi, Eminescu optează în *Sărmanul Dionis* pentru monofonie – o soluţie care poate părea nu numai rudimentară, ci şi inadecvată subiectului. Dacă intenţia sa ar fi fost într-adevăr să debusoleze momentan cititorul atrăgându-l în cursa iluziei onirice, cine altcineva, dacă nu Dionis însuşi, ar fi putut exprima seducţia irezistibilă a delirului nocturn? Naraţiunea „la persoana a treia“ dimpotrivă, pentru care se decide Eminescu, poate apărea, prin urmare, ca o adevărată contraperformanţă.

c) Semnalele universal valabile ale ficţiunii onirice – menţionez aici doar cuplul clasic de predicate: *a adormi* şi *a se trezi* – sunt utilizate în *Sărmanul Dionis* într-un mod anticonvenţional. Cea mai frapantă „neregulă“ o constituie trezirile succesive. Dacă, logic vorbind, *o* trezire marchează sfârşitul visului, *o a doua* trezire o neagă pe cea dintâi, irealizând secvenţa de acţiune imediat anterioară: presupusa revenire în orizontul vigil se converteşte oniric, iar ceea ce a precedat-o, presupusul vis, se revelă a fi fost vis în vis. Sau poate realitate? Prin repetare, trezirea îşi pierde pertinenţa semiotică, parantezele între care un autor realist închide în mod normal divagaţiile inconştientului, devin acum reversibile. O ambiguitate totală se instalează în text, subminând modelul structural al nuvelei cu implant oniric („simple vise“) şi presupoziţiile ontologice dualiste care-i stau la bază.

d) Pentru *corespondenţele* specifice „nuvelei cu vise“, cititorul găseşte cu uşurinţă justificări, oricât de modest i-ar fi echipamentul teoretic. Potrivit doxei comune, visul continuă sub diferite travestiuri preocupările conştiente ale individului, deschizând, totodată, o supapă pentru cele autocenzurate. Oricine se aşteaptă, prin urmare (şi Eminescu însuşi o ştie prea bine, cum am văzut), ca, sub presupusa mască nocturnă, „omul adevărat“ din nuvelă să-şi retrăiască decepţiile diurne, dorurile, obsesiile metafizice etc. Chilia monahului din vis *seamănă*, bineînţeles, cu camera lui Dionis, umbra lui Dan, proiectată pe perete, *seamănă* cu portretul tatălui tânăr, în care se recunoaşte ca în oglindă Dionis, Dan se dedă şi el practicilor magice, şi el ca şi Dionis iubeşte o făptură angelică cu numele Maria ş.a.m.d. La aceste analogii „naturale“ între presupusele planuri ale istoriei – realitate vs vis – se adaugă însă în textul eminescian similitudini de ordinul *enunţării* narative, fapt cu totul insolit într-o „novelă“. Logica nuvelistică admite *iteraţia* (repetarea unei situaţii, a unui eveniment, la nivel diegetic), *repetiţia* propriu-zisă, textuală, poate surveni, eventual, prin multiplicarea instanţelor narative. În *Sărmanul Dionis*, cititorul atent descoperă un izomorfism care domină tendenţial întreaga structură a discursului, producând la suprafaţa lui efecte paradoxale. În cazul unei naraţiuni monofone, ca cea de faţă, formularea repetitivă constituie o adevărată provocare.

e) Fie ele miraculoase sau banale în sine, întâmplările din *Sărmanul Dionis* se desfăşoară într-o atmosferă întotdeauna stranie, supranaturală, pe care recuzita fantasticului, din care Eminescu face împrumuturi evidente – noapte, lună, singurătate, străzi pustii, grădini părăsite, mansarde dezafectate, pânze de păianjen, tratate vechi de astrologie şi magie etc. – , nu o poate explica îndeajuns. Insolitul autentic se naşte chiar din temporalitatea specifică acestei povestiri – anume dintr-o dorinţă obscură a celui ce povesteşte, de a-şi „îmbrăţişa“ eroul, mulându-şi „fraza“ pe „viaţa“ acestuia. Altfel decât în nuvela standard unde autorul îşi demonstrează arta deformând istoria, manipulând conform unei strategii

premeditate ordinea, durata, distanţa evenimentelor la care se referă, naratorul eminescian urmează de-aproape, ca magnetizat, firul faptelor denotate, aspiră chiar – s-ar spune – să le *dubleze* prin discursul său fluxul. Pe calea unei triple conexiuni – tendenţial cronologic, sincron şi izocron – , verbul acestui intermediar anonim se oferă, pe mari porţiuni ale textului, ca un decalc impecabil şi substitut desăvârşit al celui original, care rămâne – cum s-a văzut – refuzat eroului. O convergenţă tulburătoare se produce astfel între cei doi poli ai povestirii eminesciene: naratorul anonim, pe de o parte – locutor unic, absolut, dar niciodată persoana întâi – şi eroul istoriei, pe de alta – Dionis, mereu persoana a treia în gramatica discursului, dar abundent citată, infinit de darnică cu eul său.

f) Interdependenţa simbiotică a celor două „persoane“ devine şi mai stranie, dacă remarcăm că, în ordinea imaginată de Eminescu, instanţa locutoare nu este instalată în transcendent. Cum spuneam, această voce îşi trădează prezenţa în proximitatea fizică a eroului; frecvente sunt pasajele cu caracter scenico-descriptiv, în care acest eu clandestin *priveşte* doar şi spune numai ce vede. Prioritatea percepţiei asupra intelectului conferă acestor pasaje o vivacitate teatrală, misterioasă, care se intensifică direct proporţional cu focalizarea discursului (la marginea câmpului vizual, unde începe întunericul, se trezesc – cum bine ştim – monştrii). În cazul unui martor ocular, s-ar putea considera naturală prezentarea perspectivică a obiectului. În *Sărmanul Dionis* însă, unghiul din care este urmărit eroul îşi schimbă necontenit, inexplicabil, nu numai deschiderea, ci şi originea. Privirea straniului observator migrează, presupusul martor se află când *afară*, pe stradă, lângă Dionis, când undeva înăuntru, şi-l vede pe celălalt la fereastră; alteori cei doi par a privi împreună pe fereastră etc. O asemenea ubicuitate poate fi atribuită unui spectru – pentru ipoteza naratorului-martor ocular ea constituie un contraargument de neocolit.

„Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea...“ Analiza naratologică nu poate descoperi în *Sărmanul Dionis* o structură duală, corespunzătoare polarităţii realitate *vs* vis. Dispozitivul textual creat de Eminescu aici este de aşa natură, încât *reducţia* solicitată prin întrebarea finală devine imposibilă: fiecare secvenţă a acţiunii poate fi interpretată (şi) ca vis. Tehnic vorbind, secretul acestei „expansiuni a visului în realitate“ se ascunde în narator – o instanţă enigmatică, nici autor, nici personaj, răspunzătoare de ambiguitatea semnalelor onirice. În loc să le *povestească* doar, acest cineva fără nume şi corp trăieşte visele eroului, mai exact, le visează el însuşi.

B. „Cine este omul adevărat al acestor întâmplări...?“

Invitat cu asiduitate de exegeţi să discearnă între eroul care visează şi celălalt, care nu există decât în delirul celui dintâi, cititorul *Sărmanului Dionis* se simte îndreptăţit să persevereze în comoda ipoteză a povestirii cu substrat realist. Aceasta implică şi o reprezentare antropomorfă a categoriei personajului ca atare,

dublată de concepţia curentă, empiric-pozitivistă, despre persoană şi identitatea ei. Asemenea premise îl obligă într-adevăr pe cititor să nege realitatea unuia dintre cei doi eroi. Interpreţii de până acum s-au arătat înclinaţi să-l „sacrifice“ pe Dan, fără a remarca problemele pe care le implică această decizie. Ce statut se poate acorda acestei figuri? În mod „normal“, un asemenea alter ego oniric al „omului adevărat“ nu este acceptat ca *erou*, nici măcar ca personaj de sine stătător. Înţeles ca pură proiecţie subiectivă, Dan se resoarbe în persoana celui care i-a dat, visând, o viaţă efemeră, iluzorie. Dar în nuvelele obişnuite eroul nu-şi schimbă în vis numele.

Simplificând, putem chiar spune că numele indică în nuvela tradiţională numărul eroilor, care coincide, în interiorul acestui sistem de convenţii, cu numărul personajelor. Înarmaţi însă cu această aritmetică, nu vom avea mult succes în universul eminescian.

a) Din punct de vedere naratologic, personajul poate fi considerat un semn, constituit – ca şi cuvântul – dintr-un *signifiant* (numele propriu) şi un *signifié* (un ansamblu coerent de trăsături distinctive). La apariţia sa în text, numele deschide pentru cititor un univers de virtualităţi semantice, a cărui configuraţie specifică se precizează pe parcursul lecturii. Numele este polul în jurul căruia se organizează acest câmp şi, totodată, simbolul care substituie în universul discursului acel ansamblu de trăsături care compun identitatea personajului. În nuvela tradiţională, repet, numele se *referă* la un personaj-erou, cu o identitate de neconfundat, aidoma celei care, în realitate, diferenţiază indivizii. Potrivit acestui cod narativ, cele două nume – Dionis şi Dan – suscită spontan ideea unei istorii cu doi eroi. Datele exterior-biografice cu care sunt asociaţi cei doi *signifiants* (locul, timpul, mediul în care trăiesc Dionis şi Dan – „ţara“, „secolul“, cultura, limba, spune Gautier), confirmă această presupunere, în timp ce pe planul vieţii interioare (idei, preocupări, afecte, viziuni etc. – „elementele constitutive ale vieţii sufleteşti“, cum se exprimă Eminescu) *cei doi* se suprapun. Nu e vorba de afinităţi şi coincidenţe explicabile. Potrivit textului, nu numai Dionis se visează Dan, ci şi invers: Dan se visează Dionis. În virtutea acestei reciprocităţi, ambele nume sunt simultan nume autentice şi pseudonime onirice.

b) De o disfuncţie am putea fi tentaţi să vorbim şi în cazul numelui Maria. Şi iubita lui Dionis şi iubita lui Dan şi mama lui Dionis sunt desemnate astfel. Dacă adăugăm la această bizarerie echivocul care pluteşte în jurul cuplului de nume Ruben/Riven, despre care, de asemenea, nu putem spune cu certitudine că se referă la două personaje diferite, trebuie să conchidem că numele proprii nu funcţionează în *Sărmanul Dionis* după semiotica cu care ne-au familiarizat nuvelele standard ale secolului al XIX-lea. Când în deficit, când în excedent – numeric vorbind – faţă de seturile de trăsături personale din care s-ar putea coagula indivizi, numele nu mai furnizează aici un criteriu valabil pentru

identificarea personajelor. Mai precis, Eminescu eliberează valenţa referenţială a numelui, intervenind astfel radical în logica naraţiunii.

Bizara ordine onomastică pe care o revelă *Sărmanul Dionis* destramă nu numai iluzia antropomorfă, ci împiedică însăşi constituirea personajului. Dan şi Dionis nu sunt nici *unul*, nici *doi*, după cum nici misteriosul narator, care ne-a intrigat de la bun început, nu e un *al treilea*. Înainte de a relua zadarnica numărătoare a eroilor din *Sărmanul Dionis*, trebuie să reflectăm asupra categoriei personajului. Mai potrivit ar fi să vorbim în acest caz doar de *figuri* – şi tot cu prudenţă, ţinând seama nu numai de statutul atipic, intratextual al acestor configuraţii semantice, ci şi de caracterul lor fluctuant, deschis, care le predispune la cele mai tulburătoare contaminări şi metamorfoze.

La capătul analizei noastre, putem afirma cu certitudine că abaterile lui Eminescu de la codul nuvelistic sunt sistematice şi că ele constituie o transgresie deliberată a normelor narative celor mai larg acceptate în epocă. Apelând – ironic, ne dăm seama – la competenţa cititorului pentru a elucida caracterul povestirii sale, Eminescu relativizează în finalul *Sărmanului Dionis* tocmai conceptele invocate. Totodată, devine limpede că aparentele licenţe ale prozatorului constituie o poetică coerentă. El *experimentează* o modalitatate narativă insolită – un *onirism* ireductibil la logica nuvelistică şi fundamentul ei estetic, realismul de tip naturalist-mimetic. Sensul experimentului său ni se revelă numai dacă ne asumăm dificultăţile lecturii, în loc de a le muşamaliza în virtutea unui banal şi mediocru cult al verosimilităţii. *Sărmanul Dionis* constituie un exemplu strălucit pentru acel *impetus* revoluţionar, esenţial proiectului fantastic în faza sa originară, romantică. Dacă ciudata coexistenţă a pasajelor propriu-zis narative cu altele teoretice, ca epistola şi poemul într-o aşa-zisă „novelă“ nu ne-a luminat de la bun început asupra intenţiei iconoclaste a autorului, nu ne-a amintit de felul în care „incalificabilul“ E.T.A. Hoffmann, de pildă, amesteca genurile şi registrele estetice, „expertiza“ naratologică mi se pare de nerefuzat.

Ce sens are detaşarea lui Eminescu de formele literare pe gustul şi înţelesul contemporanilor săi? E suficient să ne amintim tema povestirii pentru a sesiza fără dificultate motivele ereziei sale. Pentru a vorbi despre eul „adevărat“, mereu *altul* şi, totuşi, în veci *acelaşi*, despre visul *adevărat* şi nu despre „simplele vise“, Eminescu are nevoie de un limbaj nou, în concordanţă cu viziunea sa metafizică.

[...] nici unul dintre cititorii *Avatarurilor [faraonului Tlà]* nu se poate sustrage farmecului tulburător pe care-l degajă aceşti „eroi“ surprinşi mereu în

momente-vertigiu: pe pragul dintre delir şi luciditate, somn şi trezie, moarte şi viaţă. Cu o conştiinţă de sine „împăienjenită“, ei încearcă să-şi recupereze identitatea din amintiri sau visuri obscure. Dorul de sine rămâne de neîmplinit. Niciodată definitiv *eu* şi niciodată cu totul *al său*, personajul se simte absorbit de fiinţe pe care le recunoaşte fără să le fi cunoscut – prezenţe străine şi totuşi intime, nebănuite şi, parcă, dintotdeauna aşteptate, ca nişte ipostaze proprii, uitate sau încă virtuale. Asemenea beţie-extaz, profund neliniştitoare, care transpune cititorul în imensitatea fiinţei de dincolo de individuaţiune, impresionează nu numai prin respiraţia ei metafizică, ci şi prin ciudatele virtuţi erotice pe care i le descoperă Eminescu. Aidoma unui drog, aberanţa eului iremediabil rătăcit între identitate şi alteritate excită şi surescită, stimulează până la exces pasiunile. Aceşti „inşi“ care se simt propriile lor fantome iubesc cu o intensitate al cărei ferment etern este chiar insaţietatea. În acest sens, frenezia cuplului cvasiinfernal Angelo-Cezara nu reprezintă decât o modificare previzibilă a dragostei lui Tlà pentru Rodope, regina moartă. Cum ar fi putut continua „povestea“, aşadar, pentru ca „frumuseţea“ promisă în prolog să nu sune până la urmă ca o amară (sau feroce) ironie?

Potrivit opiniei critice dominante, Eminescu ar fi trebuit să ducă la capăt migraţia arheului „în timp şi spaţiu“. Divergenţele privesc cifra reincarnărilor potenţiale. Dacă interpretarea tradiţională ar fi însă adecvată, întrebarea: câţi avatari are deja faraonul eminescian? ar stârni râsul. Şi totuşi, oricât de elementară este chestiunea, despre un consens al criticilor în această privinţă nu se poate vorbi: unii numără doi avatari (Baltazar şi Angelo), alţii – trei (Baltazar, Alvarez şi Angelo), iar Călinescu însuşi pare să-l considere chiar pe Tlà o incarnare a „spiritului universului“. Premisa acestei aritmetici rămase fără succes constă [...] într-o concepţie despre erou străină naratologiei eminesciene (pentru a nu aborda aici fundamentul metafizic al chestiunii). Voi încerca să explic neşansa inevitabilă a analizei tradiţionale, oprindu-mă la o singură componentă a gramaticii narative: numele personajelor.

„– A sosit ora morţii mele... zise regele, ca şi când ar fi vorbit cu el singur... aştept să-mi spui adevărul... Nu-mi zugrăvi chipuri trecătoare... care să mă facă a crede că suntem numai pulbere... [...]

– Pulbere? răspunse un glas din oglindă cu o rece şi cruntă espresie de ironie... pulbere?... te-nşeli... ce eşti tu, rege Tlà? Un nume eşti... o umbră! Ce numeşti tu pulbere? Pulberea e ceea ce esistă întotdeauna... tu nu eşti decât o formă prin care pulberea trece... Ceea ce-nainte de doi ani se numea regele Tlà este atom cu atom altceva decât ceea ce azi se numeşte tot cu acelaşi nume...“

Edificarea crunt-ironică provine de la zeiţa Isis (sau de la un demon ce i se substituie?), iar interpreţii par s-o fi înţeles ca o definiţie dual㠹, spiritualistă a identităţii: numele (individual) vs „pulberea“, *i.e.* materia (impersonal-amorfă). Nu analizez aici lecţia zeiţei – de-o memorabilă ambiguitate, de altfel; remarc doar

că ea a servit în mod abuziv la consolidarea prejudecăţilor deja semnalate. Potrivit interpretărilor încă în vigoare ale „nuvelei“, personajele care punctează şirul reincarnărilor ar trebui să se compună dintr-un element comun – eul etern, migrator – şi unul specific – corpul care găzduieşte temporar arheul. Gajul unicităţii persoanei ar trebui, aşadar, să fie *carnea*, iar sigla acesteia – *numele*. Dar asemenea presupoziţii, care trădează flagrant – *nota bene* – chiar postulatele lui Isis, nu se confirmă la lectură. În naraţiunea de faţă numele proprii, în loc să individualizeze, amalgamează figurile printr-un joc de metamorfoze care subîntinde textul în întregime. Numele „Tlà“, de pildă, se regăseşte, răsturnat, în în „Baltazar“, căruia îi face apoi ecou „Alvarez“. „Ella“ este (*grosso modo*) deopotrivă numele iubitei-călău (decepţia iremediabilă a marchizului) şi al iubitei-victimă (Iorgu/Angelo o sacrifică pe angelica „Elli“/„Lilla“). Dar *numele* poate cădea şi în prelingvistic: acelaşi „Tlà“ ajunge *onomatopee*, care imită „limba“ broaştelor, bunăoară, sau a ciorilor, greierilor şi ţânţarilor (ne amintim de percepţiile cerşetorului mort, Baltazar). Numele „Rodope“ se repetă aidoma, „migrează“ peste evi, de la Memfis la Iaşi. Cum am menţionat deja, de acest *pseudonim* tandru se foloseşte tânărul îndrăgostit din secvenţa modernă a poveştii, când îşi angajează partenera într-o foarte echivocă partidă erotică. Dar numele „Rodope“ reapare, în lumina contextului mixt propus aici, şi la un nivel mai secret al discursului, şi anume *resemantizat*, respectiv tradus: „cu obrajii ca trandafirul“. Culoarea roz, ca şi termenul de comparaţie pentru obraji – trandafirul (roza) – participă clandestin, am spune, la ţeserea istoriei, impunându-ne prezenţa în ambianţa personajelor ce poartă acest nume/pseudonim: regina moartă are o coroană de roze roşii pe frunte, care subliniază paloarea feţei; omonima ei din Iaşi îşi flagelează în joacă iubitul cu „evantaiul din lemn de roză“, pasiunea îi dă eriteme – „purpurie ca o roză“ răspunde ea la sărut; metamorfozată (pare-se) în Cesara, ea alege pentru plimbări grădina cu trandafiri etc. [...] Numele Tlà [...], prin alternanţa pe care o realizează între limbaj şi expresia preverbală, altfel spus: între semnul propriu-zis (convenţional) şi gestica fonetică (naturală), presupune, după părerea mea, reflexia asupra esenţei limbii în general şi a limbajului hieroglific în special.

Observaţiile de mai sus ajung, bănuiesc, pentru a sugera caracterul „vicios“ al cercului hermeneutic, instituit odată cu prima interpretare/identificare a pretinsului proiect eminescian. Ele îmi par a constitui o invitaţie greu de conturnat la o nouă lectură a *Avatarilor*. Nu mă îndoiesc că aceasta va descoperi o cu totul altă morfologie a personajului decât cea dedusă din doctrina metempsihozei (în versiunea ei de larg consum [...]). Adepţii interpretării tradiţionale ar trebui altfel să explice despre ce „reincarnare“ poate fi vorba într-o poveste în care „eroii“ pot avea nu numai unul, ci o pereche de corpuri identice, îşi pot materializa imaginea din oglindă sau eteriza – prin eliminarea acesteia – carnea, eroi care sunt simultan

şi morţi şi vii, şi tineri şi bătrâni, sau au, la răstimpuri, o idee zoomorfă despre ei înşişi, crezându-se cocoşi (mult citatul „îmi cresc tuleie“ al lui Baltazar) sau greieri (Tlà).

Ilina Gregori, *Ştim noi cine a fost Eminescu? Fapte, enigme, ipoteze*, Editura Art, Bucureşti, 2008, pp. 75-90, 178-181